

AKADĒMISKĀ DZĪVE

ACADEMIC LIFE

50. RAKSTU KRĀJUMS

2013/2014

SATURS

Ilgars Grosvalds

Akadēmiskā Dzīve – zinātnei un tēvzemei

*Žurnāla galvenajā – rakstu – daļā dažādu
nozaru speciālisti varēja izteikt savas atziņas
zinātniskā vai populārzinātniskā veidā.
Aktuālas un svaigas domas bija gaidītas no
jaunajiem zinātniekiem*

3

Andris Ambainis

Kvantu skaitļošana un mans ceļš zinātnē

*Zinātnē ļoti nozīmīgs ir zināšanu plašums.
Jo vairāk zini, jo lielāka ir iespēja, ka izdosies
savienot kopā divas šķietami nesaistītas lietas
un izmantot to, lai atklātu kaut ko pilnībā
jaunu*

11

Gatis Bažbauers, Ineta Kurzemiece

Zinātnes nozaru izvērtējums specializāciju noteikšanai pētniecībā

*Latvijā būtu nepieciešams nodrošināt pētījumu
starpdisciplināritāti un novatoru ideju rašanos,
efektīvāk koncentrēt finanšu un cilvēkresursus
un veidot ciešāku sadarbību ar industriju*

18

Aija Zobena

Nacionālā identitāte: globālais un lokālais

*LU 72. konferences Socioloģijas sekcijā
Nacionālā identitāte: globālais un lokālais
nolasītie referāti raksturo daudzveidīgas
pašidentitātes kontekstā pieņemto lēmumu
dimensijas*

32

Inese Šūpule

Politikas plānošanas nacionālās īpatnības: izlikšanās un neīstenojamo vēlmju plānošanas dokumenti kā valsts pārvaldes elements

*Sistēmisku plānošanas dokumentu izstrādāšanu
un īstenošanu veicina galvenokārt ārēji faktori:
EK prasības jaunajam ES fondu plānošanas
periodam un starptautisko aizdevēju
noteikumi*

35

Oksana Žabko

Izšķirošie faktori privātās un publiskās partnerības politikas veidošanai un ieviešanai

*Septiņu ES dalībvalstu ar atšķirīgu publiskās
un privātās partnerības (PPP) lietošanas
intensitātes pieredzi salīdzinājums rāda,
PPP politikas īstenošanu un PPP lietošanu
sekmē trīs faktori*

42

Dace Līkanse

Paaudžu pēctecība zemnieku saimniecībās un lauku kopienu dzīvotspēja

Pētījumi, kuros uzmanība vērsta uz zemnieku saimniecību izpēti piensaimniecībā un gaļas liellopu nozarē, iezīmējuši kopīgas tendences par to, kādi ir draudi kopienu dzīvotspējai

Latvijas laukos 52

Evija Kļave, Aija Tūna

Mazā lauku skola Latvijā kā vietējās kopienas attīstības un dzīves kvalitātes resurss

Motivācijai mainīt ierasto skolas darbības modeli ir jānāk no pašām skolām un vietējām kopienām atbilstoši politikas veidošanas un īstenošanas modelim

„no apakšas” 59

Andra Mīze

Skolēni kā uztura aģenti: Latvijas ekoskolu piemērs

Skolēnam kā veselīga uztura aģentam ir raksturīga vāja rīcībspēja, ko nosaka dažādi faktori, kuru pārvaldīšana skolēnam joprojām ir iespējama tikai ar pieaugušo starpniecību ..

68

Brigita Zepa, Evija Kļave, Inese Šūpule

Nacionālās identitātes konstruēšanas stratēģijas mazākumtautību diskursos

Līdzīgi kā austriešu pētījumā, arī Latvijā atklājam, ka minoritāšu pārstāvjiem raksturīgi izmantot vienas un tās pašas stratēģijas savas nacionālās piederības interpretācijai

77

Renāte Cāne

Latvijas padomju dokumentālā kino komunikatīvo funkciju diskursa analīze

Pētījuma rezultāti ļauj secināt, ka, mainoties izteiksmes līdzekļiem, ar kuriem tika īstenotas Latvijas padomju dokumentālā kino komunikatīvās funkcijas, notika arī pašu funkciju transformācija

87

Viesturs Pauls Karnups

Latvijas lauksaimniecība no pagātnes uz nākotni: ieskats ekonomikas vēsturē

Lauksaimniecība nekad nebūs dominējošā Latvijas ekonomikas nozare kā starpkaru laikā, bet būs kā bāze lauksaimniecības pārstrādes (pārtikas) rūpniecībai, kā tas ir pašlaik

97

APSKATI

Andris Roze

Ierosinu atgādināt Latvijas demokrātijas sapņa atjaunošanas mēģinājumu

105

Andra Mangale, Andris Nātriņš

Jāņa Stradiņa gads

110

Andra Mangale

Zināšanu loma valsts attīstībā

114

Silvija Lagzdiņa

Ainas Galējas-Dravnieces piemiņai

119

Ainārs Dimants

Gudrais Andrieva Eiches mūžs

121

HRONIKA

Akadēmiskā vienība

Austrums 122

Latviešu katoļu studentu un

akadēmiķu apvienība *Dzintars* 124

Studentu biedrība

Fraternitas Rusticana 125

DOKUMENTĀCIJA

Aivars Markots

Akadēmiskā Dzīve – jau 50. numurs 127

IN THIS ISSUE 147

AKADĒMISKĀ DZĪVE – ZINĀTNEI UN TĒVZEMEI

Ilgars Grosvalds ir inženierzinātņu doktors, valsts emeritētais zinātnieks (2006), P. Valdena prēmijas laureāts (1994), dzimis 1927. gada 21. jūlijā Amerikas Savienoto Valstu Masačūsetsas pavalstī Lorensas (*Lawrence*) pilsētā netālu no Bostonas būvuzņēmēja Džona (Jāņa) Grosvalda ģimenē. Bērība un skolas gadi pavadīti Rīgas Jūrmalā. Studējis Latvijas Valsts universitātes Ķīmijas fakultātē (1946–1949) un Ļeņingradas Industriālajā neklātienes institūtā (1950–1957), kuru beidzis kā ķīmijas tehnologs javu saistvielu nozarē. Strādājis Slokas romāncementa rūpnīcā par tehnisko vadītāju, kā arī laboratorijas vadītāju (1951–1957), Rīgas cementa un šifera rūpnīcā par galveno tehnologu un laboratorijas vadītāja vietnieku (1957–1964), Rīgas Industriālajā politehnikumā par pasniedzēju (1964–1970), Rīgas Politehniskā institūta Ķīmijas fakultātē par vecāko inženieri (1969–1990) un Latvijas ķīmijas vēstures muzeja vadītāju (1985–2014). Līdztekus arī Rīgas Raiņa 8. vakara (maiņu) vidusskolā par ķīmijas un fizikas skolotāju (1960–1990), Rīgas Valsts tehnikumā par siltumtehnikas un mehānisko iekārtu skolotāju (1993–2009). Aizstāvējis tehnisko zinātņu kandidāta disertāciju *Javu saistvielu ražošanas un pielietošanas attīstība Latvijas PSR teritorijā*

(1975), kas 1993. gadā nostrificēta ar Latvijas inženierzinātņu doktora grādu. Veicis pētījumus par Latvijas zinātnes un ķīmijas tehnoloģijas, javu saistvielu īpašību un korozijas jautājumiem, piedalījies Rīgas Brāļu kapu restaurācijā. Darbojies žurnālā *Akadēmiskā Dzīve* (1994–2000), *Tehnikas Apskats* (1994–2006) un *RTU Zinātniskie Raksti. Zinātņu un augstskolas vēsture* redkolēģijās. Latvijas Zinātņu vēstures asociācijas goda loceklis (1994), Latvijas Kultūras ministrijas Restaurācijas vecmeistars (1998). Publicējis 20 grāmatas, vairāk nekā 600 zinātnisku un populārzinātnisku rakstu. Monogrāfijas *Augstākās tehniskās izglītības vēsture I, II, III, IV un V daļas* (2002–2014) un monogrāfijas *Latvijas Universitātes rektori. Jūlijs Auškāps* (2013) līdzautors.

Raksturvārdi: *Akadēmiskā Dzīve*, Latvijas Universitāte, studentu organizācijas (akadēmiskās mūža organizācijas), Studentu vienību savienība.

Latvijas Universitātē (1919–1940) akadēmisko dzīvi noteica studentu organizācijas (akadēmiskās mūža organizācijas): korporācijas, konkordijas, vienotnes, vienības un studentu biedrības.

Korporāciju Prezidiju konvents apvienoja 19 latviešu, divas krievu un sešas vācu korporācijas. Tās audzināja savus biedrus disciplīnā un godprātībā. Katrai korporācijai bija savas telpas, konvents, uzdevumi un atšķirības zīmes: krāsu cepure, krūšu lenta un vapenis. Regālijās – trīs krāsas, vecbiedri – filistri – sniedza morālu un materiālu atbalstu

tās jaunajiem locekļiem. Latvijas Universitātē korporācijas izdeva savu žurnālu *Universitas*.

Konkordijas, kas no korporācijām bija pārņēmušas rituālus un regālijas, pretstatā tām deklarēja uzsvērtākas latviskās tradīcijas. Regālijas četrās krāsās simbolizēja četrus Latvijas apgabalus: Vidzemi, Kurzemi, Zemgali un Latgali. Konkordijas izdeva savu avīzi *Studentu Dzīve* (1929–1940). Darbojās četras vīriešu konkordijas: *Zelmenis* (dibināta 1924), *Latviensis* (1926), *Valdemārija* (1927), *Imantija* (1927) un viena sievietes – *Zinteniece* (1928).

Vienotņu savienību 1925. gada 26. oktobrī izveidoja studentu biedrības *Līdums*, *Latviete* un *Ausma*. 1935. gada 24. maijā vienotnes savienojās ar studentu vienībām, nodibinot Studentu vienību savienību. Tajā līdz

1940. gadam darbojās 12 vienības: *Austrums* (dib. 1883 Maskavā), *Ziemeļis* (1908 Pēterburgā), *Atauga* (1909 Tērbatā), *Ritums* (1903 Rīgā), *Kursa* (1922), *Latviete* (1923), *Ziemeļniece* (1923), *Līdums* (1925), *Ausma* (1925), *Kāvi* (1926), *Avots* (1927) un *Dzimtene* (1929).

Studentu vienības bija pret korporāciju pieņemtām „vāciskām” tradīcijām, veidoja sabiedrisko un kulturālo dzīvi nacionālā garā. Nēsāja kvadrātveida dzintara krūšu nozīmes, kurās katrai vienībai bija savs sudraba ornaments, cepure – krēma krāsā ar tumšsarkanu aploku. Iznāca laikraksts *Students*, ko izdeva K. Brants un K. Upesleja (1922–1925), Vienotņu vienkopa (1925–1935) un Studentu vienību savienība (1935–1940).

Latvijas Universitātē 1938. gadā darbojās 21 studentu korporācija, piecas konkordijas un 12 studentu vienības. No kopējā studentu skaita (pavisam bija 7247 studenti) 5536 jeb 76,4% darbojās dažādās studentu organizācijās, no tām 1767 (31,6%) korporācijās, 112 (2,0%) konkordijās un 401 (7,2 %) vienībās.¹

Vecākā un ievērojamākā vienība *Austrums* sākās ar Jāņa Čakstes pasāktajiem „studentu vakariem”. Tās dibināšanā 1883. gada 30. oktobrī piedalījās tautas pašapziņas modinātāji Krišjānis Valdemārs, Krišjānis Barons un Maskavas Universitātes vācu valodas lektors Jēkabs Velme, vēlākais žurnāla *Austrums* redaktors (1885–1902). Revolūcija Krievijā 1917. gadā pārtrauca *Austruma* darbību Maskavā. Austrumieši piedalījās Latvijas valsts proklamēšanā 1918. gadā, Brīvības cīņās un jaunās valsts veidošanā. 1919. gadā *Austrums* atjaunoja darbu Latvijas Universitātē, 1926. gadā iegādājās namu Rīgā, Ģertrūdes ielā 123. Pēc pirmā Valsts prezidenta Jāņa Čakstes nāves par Valsts prezidentu kļuva cits vēlākais *Austruma* vecbiedrs Gustavs Zemgals (1927–1930). *Austrums* nodibināja sakarus ar studentu biedrību *Eesti Üliopilaste Selts*, tā biedri darbojās starptautiskā studējošo federācijā. *Austrums* apvienoja Latvijas Universitātes studentus latviešus, sekmēja viņu kultūras,

tiesiskās un materiālās intereses, iemiesojot devīzes *Darbs ceļ vīru* un *Ar savu tautu, par savu tautu*.²

Otras vecākās vienības *Līdums* sākums meklējams 1888. gadā Tērbatas Universitātē. Tās karogā ir violetā krāsa ar piecām vertikālām svītrām, kas simbolizē zinātni, darbu, skaidrību, brīvību un tēvzemi. Vienības filistri bija Latvijas pirmais izglītības ministrs Kārlis Kasparsons, profesori *Dr. oec.* Eduards Balodis, *Dr. phil.* Jānis Alberts Jansons, *Dr. rer. nat.* Nikolajs Malta, *Dr. ing.* Arveds Švābe, fiziķis Fricis Gulbis un rakstnieks Jānis Grīns.³

Ievērojamākā no konkordijām *Valdemārija* par savu garīgo tēvu uzskata jaunlatviešu kustības aizsācēju Krišjāni Valdemāru. Par saviem goda biedriem izvēlējās izcilas personības: Brīvības pieminekļa un Brāļu kapu autoru tēlnieku Kārli Zāli, gleznotāju Ludolfu Libertu, grāmatizdevēju Ansi Gulbi, dzejnieku un sabiedrisku darbinieku Ati Ņeniņu. *Valdemārijas* krāsas zils, oranža, zaļš, zelts izsaka devīzi *Zelta sirds, ceri, dedzi Valdemāra idejās*.⁴

Zemnieku savienībai pietuvinātā 1926. gada 15. oktobrī dibinātā zemnieku brālība *Fraternitas Rusticana* izauga no 1920. gadā izveidotās Jelgavas latviešu studentu biedrības. Tā savās regālījās lieto divas krāsas, kas atbilst rustifikāņu devīzēm *Sirds – zemnieka gods* (zelts) un *Laiki mainās – personība paliek* (violets). Zemnieku brālības himna ir tautā populārā dziesma *Nevis slinkojot un pūstot*, kas aizgūta no čehiem. Par rustifikāņu filistriem 1926. gadā kļuva vairākkārtējais Ministru prezidents Kārlis Ulmanis, tautsaimnieks Ādolfs Klīve, agronoms Arturs Alberings, skolu direktors Augusts Briedis, savukārt 1928. gadā – vēsturnieks profesors Augusts Tentelis. *Fraternitas Rusticana* studentus audzināja saskaņā ar 1934. gada 15. maija idejām, kalpošanai tēvzemei, tautai, valstij un zinātnei.⁵

Padomju okupācijas vara 1940. gada jūlijā visas studentu organizācijas slēdza un to mantu atsavināja, biedrus apcietināja un izsūtīja uz Sibīriju. Vācu okupācijas laikā LU

² Daija 1994, 79; Kops 1983; Pūpols 1969.

³ Daija 1994, 79; Balodis 1976.

⁴ Daija 1994, 79; Šilings 1999/2000.

⁵ Daija 1994, 79; Vijums 1976; Pelkaus 1999/2000.

¹ Studentu biedrības un to savienības 1939; Studentu akadēmiskā un sabiedriskā dzīve 2008; Daija 1994, 89–92.

profesora Konstantīna Čakstes, J. Čakstes dēla un austrumieša, vadībā nodibināja nacionālās pretošanās kustības politisko centru Latvijas Centrālo padomi, kurā iesaistījās daudzi pazīstami LU mācību spēki, valsts un sabiedriskie darbinieki. 1944. gadā K. Čaksti apcietināja, ieslodzīja Štuthofas koncentrācijas nometnē Polijā. Viņš mira 1945. gadā ieslodzīto pārvešanas laikā no Štuthofas uz Lauenburgu.⁶

Pēckara gados dzimtenē padomju laikā akadēmisko organizāciju locekļi nerīkoja oficiālus saietus, bet tikās tuvu draugu pulkā, bērēs un citos pasākumos, apmainījās ar apsveikumiem svētkos, atbalstīja biedrus vai viņu tuviniekus.

Trimdā studentu agrākās organizācijas darbību atjaunoja drīz pēc Otrā pasaules kara, dibināja arī jaunas biedrības. 1947. gadā, kad Baltijas Universitāte pārcēlās no Hamburgas uz kazarmu pilsētiņu Pinebergu, izveidoja studentu vienību *Auseklis*, kas nosaukta kā ceļa rādītāja rīta zvaigzne. Organizācijas pamatprincips ietverts vārdos: tēvzemei, brīvībai, zinātnēi, darbam, skaidrībai. Vienības uzdevums: pulcināt latviešu studentus latviskā vidē, vingrināt sabiedriskā darbā, sadarboties ar citām studentu organizācijām, veicināt studiju darbu un augt Latvijas brīvībai. Vienības atšķirības zīme – sudraba auseklītis.⁷

Katoļu studenti 1947. gadā Getingenē Vācijā nodibināja studentu apvienību *Dzintars*. Tajā pašā gadā to uzņēma Vispasaules katoļu studentu organizācijā *Pax Romana*. Pinebergā *Dzintars* izdeva savu žurnālu – sākumā *Pax Romana*, vēlāk – *Dzintars*.⁸

Pēc 1949. gada, kad daudzu akadēmisko vienību locekļi izceļoja no Vācijas, noorganizēja akadēmiskās kopas Zviedrijā, Kanādā, Amerikā un Austrālijā.

1955. gada 4. septembrī ASV Grandrepidsā kopējā studentu vienību sanāksmē *Austrums*, *Līdums*, *Atauga*, *Ziemeļi*, *Latviete* un konkordijas *Valdemārija*, *Zelmenis* un *Imantija* apsprieda periodiska rakstu krājuma izdošanu, kas vienotu studentu biedrības un to locekļus dažādās pasaules malās. 1957. gadā vienotās krājumam, faktiski žurnālam, dot

nosaukumu *Akadēmiskā Dzīve*. Tā galvenā redaktora pienākumus uzņēmās Dr. Ansis Karps, savukārt vietnieka – profesors Dr. Atis Grotāns. Svarīgi bija izraudzīt redakcijas pārstāvjus dažādās zemēs, ko pēc garas sarakstīšanās izdevās atrisināt. Par tiem kļuva vēsturnieks Pēteris Dreimanis Kanādā, rakstnieks Jānis Grīns Zviedrijā, Austrālija-Kalēja Austrālijā.

Žurnāla pirmais numurs iznāca 1958. gada septembrī. Žurnāla devīze bija *Pieminēsim visu, kas mūs vieno, aizmirsīsim visu, kas mūs skalda*. Sākumā ne viss izdevās, kā bija iecerēts. J. Grīns, kas agrāk Latvijā vadīja ietekmīgo žurnālu *Daugava*, atsūtīja rakstu par vienībniekiem Zviedrijā. Iespiežot tika izlaistas dažas rindas vairākās vietās. J. Grīns bija tik dusmīgs, ka atteicās darboties redakcijā. Redakcija to ņēma vērā – turpmāk centās saglabāt autora valodu un neko nesvītrot.

Lasītāji jauno krājumu uzņēma atzinīgi. Jau pirmā sējuma metiens izrādījās nepietiekošs, vajadzēja to izdot papildus. Arī turpmāko sējumu abonementu skaits sasniedza tūkstoši un turpināja augt.

Žurnāla galvenajā – rakstu – daļā dažādu nozaru speciālisti varēja izteikt savas atziņas zinātniskā vai populārzinātniskā veidā. Aktuālas un svaigas domas bija gaidītas no jaunajiem zinātniekiem, kas bija ieguvuši izglītību savā patvēruma zemē. Tā bija iespēja publicēties mātes valodā, stiprinot saiti ar savu tautu trimdā.⁹ Krājumā publicēti daudzi raksti par Latvijas vēstures notikumiem pagātnē un tagadnē ar ieskatu nākotnē. Plaši parādīta latviešu kultūra, ekonomiskā un saimnieciskā dzīve. Hronikas daļā vispusīgi apskatīta trimdas studentu akadēmiskā dzīve, akadēmisko grādu ieguvēji, ievērojami zinātnieki, valsts un sabiedrisko darbinieku atceres, panākumi zinātnē un mūžībā aizgājušie.

Izdevumā savu vārdu teica gan pazīstami zinātnieki, valsts un sabiedriskie darbinieki, gan savrupi pētnieki. *Akadēmiskās Dzīves* pirmais redaktors Dr. A. Karps to vadīja līdz savai nāvei (1958–1970). Redaktora vietnieka pienākumus izpildīja profesors A. Grotāns.

⁶ Kops 1983; Pūpols 1969.

⁷ Balodis 1989; Nāgele 2008.

⁸ Spoģis 1989; Baško 1999/2000.

⁹ Karps 1967; Strīķis 1967; Žurnāla *Akadēmiskā Dzīve* redakcijas kolēģija 1972.

Lai būtu rīcības kapitāls, izveidoja paju sabiedrību – apgādu *Akadēmiskā Dzīve*, kura valdē ievēlēja ceļu inženieri Arnoldu Lāci (*Ritums*), agronomu Robertu Strīķi (*Dzintars*) un Benjamiņu Zobu (*Zelmenis*). No 1970. gadā tajā darbojās ārste Aina Dravniece, kas pašai dziedāja gan apgādā, gan redkolēģijā.

A. Karpa veikto turpināja redkolēģija: ķīmiķis *Dr. rer. nat.* Pauls Kupčs kā galvenais redaktors, bibliotekāre maģistre Magdalēna Rozentāle, *Mg. phil.* Rita Balode, *Dr. phil.* Gunta Rozentāle. 1974. gadā, M. Rozentālei kļūstot par galveno redaktori, darbu turpināja G. Rozentāle. Redakcija papildinājās ar Aivaru Zaķi, vēlāk ar Eiženu Skurupiju, Sulamiti Ozoliņu un A. Dravnieci.¹⁰ Pēc M. Rozentāles no 1993. gada, kad Latvija bija brīva, galvenās redaktora pienākumus uzņēmas *Dr. med.* A. Galēja-Dravniece. Kā koordinators Latvijā viņa iesaistīja ķīmiķi Silviju Lagzdiņu, ķīmiķi un zinātnes vēsturnieku Ilgaru Grosvaldu un filoloģi Sarmu Kļaviņu.¹¹ Vēlāk viņiem pievienojās bibliotekārs Viesturs Zanders. „A. Dravniece it īpaši daudz darījusi žurnāla *Akadēmiskā Dzīve* izveidošanā, izdošanā un izplatīšanā daudzguļu garumā.”¹²

Redakcijai pievienojās Kanādā dzīvojošais *Austruma* biedrs Tadeušs Puisāns.

2001. gadā par galveno redaktoru kļuva austrumietis, laikraksta *Jūras Vēstis* redaktors Gints Šīmanis un tika izveidots *Akadēmiskās Dzīves* Tēvzemes apgāds Andra Rozes vadībā. 2006. gadā ar 43. laidienu *Akadēmiskā Dzīve* kļuva par oficiālu Latvijas Universitātes izdevumu, kuru izdod LU Akadēmiskais apgāds. Galvenā redaktora pienākumus uzņēmas pieredzējušais redaktors un žurnālists Ainārs Dimants.

Akadēmiskā Dzīve plašā panorāmā parādījusi Latvijas vēsturi un tautas likteņgaitas no vissenākiem laikiem līdz mūsdienām. Senlatvijai un viduslaikiem pievērsies vēsturnieks *Dr. hist.* profesors Indriķis Šterns, rakstot par Senlatvijas sociālo un politisko iekārtošanu un mēri viduslaiku Latvijā un latviešu amatliedzējušajiem Rīgā. Viņš atzīst: „Plašākā

sociālā vienība Senlatvijā bija atsevišķas tautas – kurši, zemgaļi, latgaļi, sēļi un lībieši, kas tālāk dalījās ciltīs, kurām bija sava teritorija jeb „zeme” un valsts. Tām blakus atrodami militārpolitiskas savienības – kara draudzes jeb pils novadus [...]. Atsevišķiem kara draudžu vadoņiem jeb kungiem bija izdevies apvienot daudzas kara draudzes vairākās ciltīs (kā Lamekinam un Visvaldim) vai tikai savā ciltī (kā Viestardam) un izveidot militārvalstisku organizāciju, ko chronisti dēvē par Ķeniņvalsti.”¹³

Vēsturnieks Vilis Biļķins apskatījis kara laupījumu nodevas, Daugavas un Lielupes tirdzniecības ceļus, vēsturnieks Aleksandrs Berķis – hercoga Jēkaba valdīšanu Kurzemē (1638–1682) un Ernesta Bīrona valdīšanu Kurzemē un Krievijā.

Vēstures zinātņu kandidāts P. Dreimanis ir devis vērtējumu par pārmaiņām Vidzemes zemnieku dzīvē 19. gs. otrā pusē, savukārt vēstures zinātņu bakalaura T. Puisāns par latviešu izceļotājiem uz Krieviju un nodibinātajām kolonijām. Pēc viņa pētījumiem, Pirmā pasaules kara priekšvakarā Krievijā ārpus Latvijas teritorijas dzīvojuši 300 tūkstoši latviešu, bet kara gados to skaits vairāk nekā divkārtšojies.¹⁴

Politikas zinātnes profesors Jānis Peniķis, kas Rietummičiganas Universitātē lasījis Latvijas vēstures un politikas kursu, kritiski apskatījis Latvijas neatkarības laikmeta laiku rakstā *Parlamentārisma posms Latvijā – sasniegums vai neizdevies eksperiments?*¹⁵ Viņš atzīst, ka grūtību un kļūdu parlamentārisma vēsturē Latvijā bija ne mazums, tomēr tas nav uzskatāms par neveiksmi. 1922. gadā pieņemts Latvijas pamatlikums – Satversme, kā arī agrārā reforma, kas radikāli pārveidoja lauku sociālekonomisko struktūru. Tāpat iekārtoja plašu sociālo tīklu (slimo kases, pensijas, bezdarba pabalstu), pamatīgi pārkārtoja skolu tīklu, mācību vielu un skolotāju sagatavošanu, radot vienu no izcilākām izglītības sistēmām pasaulē, arī valsts pabalstus zinātnei.

Par Latvijas norietu, kad 1940. gadā to okupēja Sarkanā armija un valsts zaudēja neatkarību, par pēdējiem mēnešiem Latvijas

¹⁰ Dravniece 2007.

¹¹ Dravniece 1993.

¹² Lagzdiņa, Dimants 2010/2011.

¹³ Šterns 1985.

¹⁴ Puisāns 1988.

¹⁵ Peniķis 1984.

sūtniecībā Maskavā raksta tās darbiniece Līna Ratermanis¹⁶: „31. jūlijā Maskavā bija ieradusies Latvijas delegācija „lūgt” PSRS Augstāko Padomi uzņemt „brālīgā saimē”. Pienāca vilciens, no speciālā salonvagona izkāpa delegācija: prof. Kirchenšteins, ģenerālis Dambītis, Jūlijs Lācis, P. Blaus, Andrejs Upītis, Pabērzs, prof. Galenijs, kreisie delegāti Plēsums, Spure u. c., arī kreisās dāmas Rūse-Paldiņa, Birģele, Auguste, tāpat „lielās dāmas”, prof. Kirchešteina, ģen. Dambīša, P. Blaua un Jūlija Lāča kundzes [...]. Delegātu ilūzijas Maskavā, redzot patiesos dzīves apstākļus, drīz vien sabruka. Jūliju Lāci jau stacijā sagaidīja pirmās laulības meita, māte bija soda nometnē uz 10 gadiem. Tējas vakarā Lācis sūdzējās, ka meita atnākusi gandrīz vai ar kailām kājām. Prof. Kirchenšteins jau otrā dienā uzzināja, ka abi brāļi (bija augstos amatos) nošauti. Plēsuma sieva arī atradās Sibīrijā soda nometnē uz 10 gadiem. Dzirdēju, ka viņš blakusistabā uztraucies sauca: „Es saprotu, ka Rīgā cietumā sēdēju, bet kamdēļ viņa šeit?””

Apskatu par Latvijas vēsturei veltītiem rakstiem varam nobeigt ar Jāņa Klētnieka apcerējumu *K. Ulmaņa kapa vietas meklējumi Krasnovodskā*, kur cietumā izdzīva pēdējā Latvijas Valsts prezidenta dzīvība, un Jāņa Stradiņa rakstu *Zinātnieks, cīnītājs, moceklis – par brīvu un demokrātisku Latviju* pretošanās kustības vadītāja profesora K. Čakstes piemiņai. Raksta nobeigumā izskan: „Konstantīna Čakstes kvēlākā vēlēšanās būtu bijusi, lai mūžam dzīvo Latvija, lai attīstās Latvijas Universitāte, reizē nacionāla un demokrātiska, lai tajā skan latviešu valoda un raisās brīva akadēmiskā dzīve.”¹⁷

Dažādas zinātnes un tehnikas jautājumus risinājuši arhitekts Jānis Ātrens (*Tehnika un tās ietekme uz ikdienas cilvēka dzīvi*), matemātiķis prof. Viktors Līnis (*Zinātne un nacionālisms*), ķīmiķis prof. Alfreds Tauriņš (*Organiskās ķīmijas nozīme bioloģijā un ārstniecībā*), valodniece doc. Sarma Kļaviņa (*Par jēdzienu valodas attīstību un pārmaiņas valodā izpratni*), biologs prof. Jēkabs Raipulis (*Latviešu demogrāfiskais stāvoklis un perspektīvas*) un

mehāniķis doc. Alekss Anteins (*Par damascētā tērauda ieroču zibšņiem Latvijā*).

Akadēmiskā Dzīve ir studentu biedrību – vienību, vienotņu un konkordiju – gaitu spogulis. Tā pārmet tiltu no to sākumiem līdz mūsdienām, vienojot kopīgiem mērķiem un uzdevumiem.

Akadēmiskā Dzīvē plaši apspriests Tērbatas Universitātes un pirmās nacionālās augstskolas – Latvijas Universitātes – devums tēvzemei un kultūrai.

Fricis Bērziņš apskatījis Tērbatas Universitāti kā latviešu inteligences šūpuli. Akadēmiķis J. Stradiņš plašākā interpretācijā vērtējis LU saknes, attīstību un nozīmi.¹⁸ Pirmajā Latvijas laikā tajā strādājušas dižas personības (valodnieks Jānis Endzelīns, tautsaimnieks Kārlis Balodis), izaudzināta jauna inteligences paaudze. Tā savas spējas pierādījusi ne vien tēvzemē, bet arī trimdā, lai kur atrastos. Pēc studējošo skaita uz desmit tūkstošiem iedzīvotāju Latvija pēc Igaunijas ieņēma II vietu Eiropā, bet pēc studējošo sieviešu skaita – pat I vietu. Lai gan pēc Otrā pasaules kara LU bija zaudējusi 60% mācībspēku, kas devušies trimdā, tā tomēr saglabāja augstu potenciālu.

Apskatot Latvijas Universitāti laikmeta griežos (1949–1953), J. Stradiņš parāda, kā padomju apstākļos ar naidu tika nīdēta pirmskara gaisotne. Jau 1946. gadā sākās vajāšanas kampaņa pret vecajiem profesoriem Jāni Endzelīnu, Paulu Galeniņu, Augustu Ņešānu, Jāni Apsīti, Paulu Lejiņu, Arturu Tramdahu u. c., apsūdzot tos „buržuāziskā nacionālismā”. J. Endzelīns no LU bija spiests aiziet (būfībā tika padzīts). Neskatoties uz nelabvēlīgiem apstākļiem, izdevās saglabāt pētnieciskā darba līmeni, radīt aizsprostu karjeristu un avantūristu ieplūdei Latvijas Universitātē no plašās Padomju Savienības.¹⁹

No dažādiem viedokļiem un aspektiem vērtēta Latvijas Universitāte un tās nozīme. LU rektors (1922) arhitekts prof. Eižens Laube dalījies atmiņās par Latvijas Universitātes dibināšanas aktu 1919. gada 28. septembrī.

LU profesors mežzinātnieks Rūdolfs Markus apskatījis Universitāti laiku maiņās,

¹⁶ Ratermanis 1976.

¹⁷ Stradiņš 1995a.

¹⁸ Stradiņš 1990.

¹⁹ Stradiņš 1995b.

Jānis Metuzāls, Irēna Metuzāle un Valdis Štengels – Universitātes ideju un īstenību, vēsturnieks un ekonomists LU goda loceklis Edgars Dunsdorfs – patiesību un mītus par Universitāti.

Tiesību zinātņu profesors Nikolajs Valters analizējis Latvijas Universitātes sākuma posmu. „Kad izglītību pēc I Pasaules kara vēlējās iegūt vesela rinda valsts, sabiedrisko un kultūras darbinieku, kuriem agrāk to nebija iespējams iegūt. Sakarā ar to lekcijas universitātē tika noturētas agrās rīta stundās un pēcpusdienās, kad darbs ministrijās, valsts un pašvaldību iestādēs bija beidzies. Studentiem, kas dienā bija aizņēmti darbā un vakarā augstskolā, studijas bija pakļautas dubultai slodzei un tās iekavējās.”²⁰

Upsalas Universitātes ārkārtas profesors Haralds Biezais, pamatojoties uz nopietnām arhīvu studijām Vācijas arhīvos, apskatījis sarežģījumus Rīgas Universitātē (LU) 1941.–1944. gadā.²¹ Bija daudz un dažādu sarežģījumu un pretrunu vācu civilpārvaldes sadarbībā ar augstskolu: „Universitātei tika dots jauns nosaukums „Universitāte Rīgā”. Šīs pretrunas kļūst gandrīz vai traģikomiskas,” atzīst H. Biezais, „jo universitātei bija atļauts absolventiem izsniegt Rīgas Universitātes beigšanas apliecību ar Latvijas Universitātes zīmogu.” H. Biezais pētījis arī Latvijas Universitātes mācībspēku izvešanu uz Vāciju.

Latvijas Universitātes 75 gadiem veltīts LU rektora fizikas profesora Jura Zaķa un zinātnes vēsturnieka Ilgara Grosvalda raksts.²² Universitāti var uzvert kā mūžam zaļu koku. Tā saknes sniedzas Rīgas Politehniskā institūtā (1862–1918), stumbrs veido aizgājušo gadu LU un LVU, bet zari un lapotne – tagadējo Latvijas Universitāti. Lai diži skan tās himna:

Līdzīgi saulei Tu atnes mums dienu,
Gudrību vēriņiem gariem Tu sniedz.
Celdamās augstāku pati arvienu,
Tautai Tu augstāku pacelties liec.

Habilitētā arhitektūras profesora Jāņa Krastiņa un Ilgara Grosvalda rakstā apskatīti

Latvijas Universitātes nami²³. To tapšanā savu roku pielikuši ievērojami sava laika arhitekti. Cik bagāta un daudzveidīga ir pati Universitāte, tik dažādi tās nami. Tie izkaisīti pa visu Rīgu, kas ne vienmēr sekmē ražīgu mācību darbu, pārstaigājot no vienas ēkas uz otru, kas atrodas ne tik tuvu.

Žurnāla *Akadēmiskā Dzīve* degpunktā vienmēr ir bijusi zinātne un tās attīstība Latvijā. Redakcija beidzamā laikā pratusi piesaistīt zinātniekus ar vārdu, lai izteiktos par to. Tagadējais Latvijas Zinātņu akadēmijas prezidents Ojārs Spārītis rakstījis par kaimiņzemju ietekmi uz Latvijas arhitektūru un mākslas attīstību. Akadēmiķis Tālis Millers publicējis rakstu *Latvijas Zinātņu akadēmija*, Jānis Freimanis – *Zinātnes mijkrēslis Latvijas akadēmijā*, Ivars Kalviņš – *Inovācijas Latvijā*, Juris Ekmanis un Anita Dravniece – *Latvijas zinātnes stāvoklis un izredzes*.

Ne mazāk svarīgi ir valodniecības jautājumi. Haralds Biezais apskatījis *Baltu valodas indoeiropiešu valodu radniecības modelī*, Benjamins Jēgers – *A. Gātera dainu valodas pētījums* un *A. Gāters par latviešu darītājpārdiem*.

Filologs Jānis Kušķis turējis bēdu par labskanīgu un pareizu latviešu valodu, cenšoties no tās ar ušņu duramo izravēt visas nezāles. Par to liecina raksti *Endzelīns un latviešu valoda*, *Šķietami latviskā valoda*, *Latviešu valodas stāvoklis*, *Par attieksmi pret latviešu valodu*, *Vecās latviešu padomju rakstības novēršanas labad* un *Gada vārds, nevārds un teiciens*.

Filoloģijas doktore Ilga Jansone apskatījusi noieto ceļu uz rakstības tradīciju maiņu rakstā *No gotiskās uz latīnisko*.²⁴ Pārejot uz jauno rakstību, Rīgas Latviešu biedrības Zinību komisija profesora Jāņa Endzelīna vadībā gotu burtu vietā ieviesa latīņu burtus, atmetot *h* kā garumzīmi, t. s. čupu burtu – *sch, zch, tsch, dzch* – vietā liekot *š, ž, č, dž*, ieviešot kā garumzīmi horizontālu svītru virs patskaņa, *ee* apzīmējot ar *ie*. Autore secina: „Svarīgākais jaunās ortogrāfijas ieguvums bija tas, ka tika racionāli atrisināti rakstības pamatjautājumi.”

²⁰ Valters 1969.

²¹ Biezais 1986.

²² Zaķis 1994.

²³ Krastiņš, Grosvalds 1994.

²⁴ Jansone 2008.

Novārtā nav atstāti folkloras jautājumi. Literāts Arvīds Brastiņš, dievturu dižvadoņa Ernesta Brastiņa brālis, apskatījis dievmāti Māru un ticējumus, Kārlis Ozoliņš – senlatviešu mitoloģiskos tēlus: Dieviņu, Māru un Pērkonu tautasdziesmu spogulī, bet Jānis Zariņš – Dainu koku tautas tradīciju pagalmā.

Žurnālā plaši atainota literatūra un tās radītāji – rakstnieki.

Māra Grudule apskatījusi Baznīcu dziesmu atspulgu E. Veidenbauma dzejā, Dace Lūse – Romu latviešu literatūrā un mākslinieku likteņos un darbos. Sakarā ar rakstnieka un kultūrvēsturnieka Andreja Johansona 80 gadu jubileju *Dr. phil.* K. Lūsis rakstā *Andrejs Johansons atkal Rīgā*²⁵ no jauna izvērtējis viņa eseju grāmatas *Rīgas svārki mugurā* (1966) un *Visi Rīgas nami skan* (1970). Rakstnieka domu lidojumā katram namam ir sava vērtība un garša, kā greznajam Melngalvju namam, spožajiem Bastejkalna krastmalas kokiem vai arī pieticīgajiem Rīgas perifērijas namiem Čiekurkalnā, Grīziņkalnā un to cilvēkiem. Sastopam Kārli Skalbi, Jāni Jaunsudrabiņu, Leonīdu Breikšu, Vili Veldri un sirmo grāmatnieku Misiņtēvu. Inese Noriņa publicējusi pārdomas par ievērojamo esejistu Zentu Mauriņu, Olga Strunke – par Raiņa un Aspazijas muzeju Kastaņolā. Dzejniece Veronika Strēlerte dalījies domās par grāmatām un lasītājiem.

Ceturtais varas – preses – likteņos izdiziļnājies *Akadēmiskās Dzīves* atbildīgais redaktors A. Dimants un Alnis Arvīds Avots. A. Dimants žurnālā publicējis veselu ciklu rakstu par preses jautājumiem. Lai minam tikai darbus *Jaunlatviešu uzskati par presi, Idejas par žurnālistiku Latvijā, Mediju*

sabiedriskā atbildība – ko tas nozīmē Latvijā. Rakstā *Ieskats laikraksta Jaunākās Ziņas vēsturē*²⁶ viņš uzskatāmi parāda, kā Latvijas lielākais dienas laikraksts (tirāža līdz 210 tūkstošiem eksemplāru) piesaistījis vislielāko lasītāju spektru, sākot no vienkāršiem darba darītājiem līdz vidusslānim un latviešu inteliģencei. Laikrakstam bija centriska ievirze līdz K. Ulmaņa apvērsumam 1934. gadā, paužot neatkarīgas, vispār nacionālas idejas, balstoties uz kultūras un demokrātiskiem principiem.

Dr. chem. A. Avots rakstu *Prese un diktatūra Latvijā*²⁷ sasaistījis ar sava tēva žurnālista Arvīda Avota traģisko likteņstāstu, kas beidzies ar „troikas” piespriesto nāves sodu, kurš izpildīts 1942. gada 13. martā Astrahaņā. A. Avots raksta: „Sarunā ar Bergu Ulmanis prasīja atbrīvot Avotu (par rakstu *Vadonim goda vārti* – I. G.) un mainīt avīzes kursu. *Latvis* ir ļoti ļauns, tā uzskatīja Ulmanis. Bergs tomēr nepieķāpās, izmaiņas redakcijā nenotika. Pat bagātā Benjamiņa *Jaunākās Ziņas* Ulmanim paklausīja, bet *Latvis* – nē. 1934. gada 5. oktobrī iekšlietu ministrs avīzi slēdza, motivējot šādi: „... laikraksts *Latvis* savā virzienā un rakstos par iekšējo un ārējo politiku pastāvīgi un neatlaidīgi ar skaidri saskatāmu aprēķinu un nolūku ir centies diskreditēt valdības rīcību un darbību” [...] Visi preses izdevumi Latvijā, kas netika slēgti, pamazām zaudēja savu seju un lielu daļu tajos aizņēma valdības un vadoņa slavināšana.”

No *Akadēmiskās Dzīves* lielās apcerējumu bagātības par vēstures, kultūras, zinātnes un sabiedriskās dzīves jautājumiem minēta tikai neliela daļa, bet arī tā liecina, ko redakcija, nenogurstoši strādājot, veikusi vairāk nekā 50 gadu garumā.

²⁵ Lūsis 2002, 98–99.

²⁶ Dimants 1991, 24–29.

²⁷ Avots 2007, 55–64.

VĒRES

Avots, A. A. (2007) Prese un diktatūra Latvijā 1934.–1939. gadā. *Akadēmiskā Dzīve*, 44, 55–64.

Balodis, L. (1976) Piecdesmit gadu akadēmiskajai vienībai *Lūdums*. *Akadēmiskā Dzīve*, 18, 92–95.

Balodis, J. (1989) Auseklis. Grāmatiņš, A. (sast.) *Baltijas Universitāte 1946.–1949*. Minstere : Latvija, 144–146.

- Baško, J. (1999/2000) Latviešu katoļu studentu akadēmiskās apvienības *Dzintars* 50 gadi. *Akadēmiskā Dzīve*, 39, 92–93.
- Biezais, H. (1986) Sarežģījumi Rīgas Universitātē (LU) 1941.–1944. gadā. *Akadēmiskā Dzīve*, 128, 24–32.
- Daija, G. (1994) *Latvijas Universitātes studentu biedrības*. Rīga : Latvijas Universitāte.
- Dimants, A. (1991) Ieskats laikraksta *Jaunākās Ziņas* vēsturē. *Akadēmiskā Dzīve*, 33, 24–29.
- Dravniece, A. (1993) Metam tiltu pār plašo jūru. Pārmaiņas *Akadēmiskās Dzīves* vadībā. *Akadēmiskā Dzīve*, 35, 3.
- Dravniece, A. (2007) Iz *Akadēmiskās Dzīves* vēstures. *Akadēmiskā Dzīve*, 44, 3–4.
- Jansone, I. (2008) Ceļš uz rakstības tradīciju maiņu: no gotiskās uz latīnisko. *Akadēmiskā Dzīve*, 45, 59–67.
- Karps, A. (1967) *Akadēmiskās Dzīves* 10 gadi. *Akadēmiskā Dzīve*, 10, 1–3.
- Kops, I. (1983) Akadēmiskās vienības *Austrums* 100 gadi. *Akadēmiskā Dzīve*, 25, 103–105.
- Krastiņš, J.; Grosvalds, I. (1994) Latvijas Universitātes nami. *Akadēmiskā Dzīve*, 36, 10–17.
- Lagzdiņa, S.; Dimants, A. (2010/2011) Mēs lepojāmies [Par A. Galēju-Dravnieci]. *Akadēmiskā Dzīve*, 47, 143–144.
- Lūsis, K. (2002) Andrejs Johansons atkal Rīgā. *Akadēmiskā Dzīve*, 41, 98–99.
- Nāgele, I. (2008) Akadēmiskā vienība *Auseklis*. *Akadēmiskā Dzīve*, 45, 143–145.
- Pelkaus, E. (1999/2000) Akadēmiskās mūža organizācijas *Faternitas Rusticana* 75 gadu darbība. *Akadēmiskā Dzīve*, 39, 93–96.
- Peniķis, J. (1984) Latvijas parlamentārais posms: sasniegums vai neizdevies eksperiments? *Akadēmiskā Dzīve*, 26, 3–15.
- Puisāns, T. (1988) Latviešu izceļotāji un to kolonijas. *Akadēmiskā Dzīve*, 30, 26–42.
- Pūpols, P. (1969) Diža jubileja [*Austruma* 85 gadi]. *Akadēmiskā Dzīve*, 11, 124–129.
- Ratermanis, Līna (1976) Pēdējie mēneši Latvijas sūtniecībā Maskavā. *Akadēmiskā Dzīve*, 18, 25–29.
- Spoģis, A. (1989) LKSA *Dzintars*. Grāmatiņš, A. (sast.) *Baltijas Universitāte*. Minstere : Latvija, 25–126.
- Stradiņš, J. (1990) Latvijas Universitāte – tās saknes, nākotne, nozīme zinātnē. *Akadēmiskā Dzīve*, 32, 10–24.
- Stradiņš, J. (1995a) Zinātnieks, cīnītājs, moceklis – par brīvu un demokrātisku Latviju [par K. Čaksti]. *Akadēmiskā Dzīve*, 37, 70–71.
- Stradiņš, J. (1995b) Latvijas Universitāte laikmeta griežos (1944–1953). *Akadēmiskā Dzīve*, 37, 3–10.
- Strīķis, R. (1967) *Akadēmiskās Dzīves* apgāds. *Akadēmiskā Dzīve*, 10, 72–74.
- Studentu akadēmiskā un sabiedriskā dzīve (2008) *Augstākās un tehniskās izglītības vēsture Latvijā*, 2. d. Rīga : Rīgas Tehniskā universitāte, 83–97.
- Studentu biedrības un to savienības (1939) *Latvijas Universitāte divdesmit gados 1919–1939*, 1. d. Rīga : Latvijas Universitāte, 89–92.
- Šilings, R. (1999/2000) Konkordija *Valdemārija* svin savus 70 gadus. *Akadēmiskā Dzīve*, 39, 104–105.
- Šterns, I. (1985) Senlatvijas sociālā un militāri politiskā iekārta. *Akadēmiskā Dzīve*, 27, 36–45.
- Valters, N. (1969) Latvijas Universitātes sākumi. *Akadēmiskā Dzīve*, 12, 3–9.
- Vijums, I. (1976) *Faternitas Rusticana* 55 gadu darbības gadā ieejot. *Akadēmiskā Dzīve*, 18, 91–92.
- Zaķis, J.; Grosvalds, I. (1994) Latvijas Universitātes 75 gadi. *Akadēmiskā Dzīve*, 36, 3–9.
- Žurnāla *Akadēmiskā Dzīve* redakcijas kolēģija (1972) Mūsu mērķi un centieni. *Akadēmiskā Dzīve*, 14, 1–2.

KVANTU SKAITĻOŠANA UN MANS CEĻŠ ZINĀTNĒ

Andris Ambainis ir ieguvis maģistra grādu Latvijas Universitātē (1997) un zinātņu doktora grādu datorzinātnēs Kalifornijas Universitātē Bērklī (*Berkeley*) (2001) un kopš 2009. gada strādā par profesoru LU Datorikas fakultātē. Pētnieciskās intereses: datorzinātnes matemātiskie pamati un kvantu skaitļošana. Eiropas zinātnes padomes stipendiāts (2012), LZA Lielās medaļas laureāts (2013).

Raksturvārdi: matemātika, datorzinātne, kvantu skaitļošana, zinātniskās darbības pieredze, starpdisciplināritāte.

Mans ceļš uz zinātni

Jau kopš sākumskolas man patika risināt dažādus matemātiskus uzdevumus. 3. klasē manās rokās nonāca avīze *Pionieris* ar matemātikas uzdevumu konkursu *Profesora Cipariņa klubs* un man izdevās atrisināt visus uzdevumus. Kopš tā laika mani vecāki sāka iegādāties dažādus matemātikas uzdevumu krājumus un es risināju uzdevumus no tiem.

Viens no uzdevumiem, kas ir iespiedies manā atmiņā, ir: kāds ir skaitļa 17^{1000} pēdējais cipars? Sākumā liekas, ka to varētu būt ļoti grūti atrisināt. Bet, ja pamana, ka kāpinot skaitli 17 dažādās pakāpēs, pēdējie cipari periodiski atkārtojas: 7, 9, 3, 1, 7, 9, 3, ..., tad uzdevums kļūst vienkāršs.

Ļoti liela nozīme manā tālākajā attīstībā bija prof. Agnim Andžānam. Viņš nodarbojās ar matemātikas konkursu un olimpiāžu

organizēšanu un katru sestdienu vadīja nodarbības Mazajā matemātikas universitātē, uz kurām es braucu (katru sestdienu septiņos no rīta izbraucot ar vilcienu no Daugavpils un pusnaktī atgriežoties ar vakara vilcienu). Andžānam bija izcils pedagoga talants. Viņš spēja vadīt nodarbības 150 skolēniem ar ļoti dažādu sagatavotības pakāpi tā, lai visiem būtu interesanti. Dažas no lietām, ko viņš mums mācīja, parasti pasniedz 3. vai 4. universitātes kursā. Bet Andžāns spēja, pirmkārt, izvēlēties tās lietas, kas ir gan saturiski interesantas, gan arī izstāstāmas skolēnam, un, otrkārt, izstāstīt tā, lai mēs tās saprastu.

Otrs priekšmets, kas mani interesēja – datori un programmēšana. Lielu ietekmi uz mani atstāja grāmata *Kā Pēcis Beisikāns Maiju Saprātīņu programmēt mācīja*¹ – populāra grāmata par programmēšanu skolēniem, uzrakstīta ļoti saistošā veidā. Šī grāmata pie manis nonāca, mācoties 6. klasē 1986. gadā – laikā, kad datori vēl nebija pieejami nedz

¹ Martuzāns 1986.

mājās, nedz skolā. Man grāmata ļoti patika, un es pēc tās izlasīšanas izpildīju visus tajā esošos uzdevumus, uz papīra uzrakstot datorprogrammas. Iespēja tās pārbaudīt datorā man radās tikai 3–4 gadus vēlāk, kad skolās sāka parādīties pirmie datori.

Savā klasē biju vienīgais skolnieks ar šādām interesēm, bet vēlāk savās profesionālajās gaitās sastapu citus datorīkus, kurus par programēšanu bija ieinteresējusi tieši šī grāmata.

Nonākot līdz augstskolai, man bija jāizvēlas – studēt matemātiku vai datorzinātni. Izvēlējos vidusceļu – studēt datoriku, bet apgūstot pēc iespējas vairāk matemātisku priekšmetu. No pirmā semestra sāku piedalīties semināros un nodarboties ar zinātnisko darbību. Es joprojām risināju sarežģītus uzdevumus, bet tie vairs nebija kāda sastādīti matemātikas olimpiāžu uzdevumi, bet gan zinātniskas problēmas, kurām neviens nezināja atrisinājumu.

Pēc bakalaura studijām sāku skatīties uz studiju iespējām ārzemēs, jo gribējās apgūt kaut ko jaunu. Tiku uzņemts doktorantūrā trīs ASV augstskolās un izvēlējos studēt Kalifornijas universitātē Bērklī. Laiks, ko pavadīju tur, bija interesantākais posms manā studiju laikā. Atklāju, ka bez Latvijas Universitātē (LU) apgūtā, zinātnē pastāv vēl daudz kas, par ko nebiju nojautis.

Piemēram, viens no priekšmetiem, ko apguvu savā pirmajā semestrī Bērklī, bija *Algoritmu sarežģītība*. Es biju iepriekš klausījis kursu ar tādu pašu nosaukumu LU, bet saturs izrādījās pilnīgi atšķirīgs. Bērklī kursā man zināmais saturs beidzās pirmo divu nedēļu laikā. Liela daļa no tā, kas sekoja, bija nesen izgudrotas lietas, kas bija pārāk jaunas, lai būtu nokļuvušas mācību grāmatās, un tajā laikā tās mācīja tikai 5–10 izcilākajās pasaules augstskolās, kur bija atbilstošās jomas eksperti. Es gaidīju, ka, studējot Bērklī, es uzzināšu kaut ko jaunu, bet es negaidīju, ka pasaules zinātnē ir tikusi tik daudz tālāk par to, ko es jau zināju.

Otrs priekšmets, ko es apguvu pirmajā semestrī Bērklī bija *Kvantu skaitļošana*. Šajā kursā es uzzināju par zinātnes nozari, ar kuru tagad nodarbojos jau 16 gadus. Kurša beigās bija jāizstrādā pētniecisks darbs, un profesors Umešs Vazirani, kas lasīja šo kursu, piedāvāja vairākas tēmas šim darbam. Viena no tēmām

bija saistīta ar datorzinātnes nozari (automātu teoriju), kuru es biju pētījis Latvijā. Es izvēlējos šo tēmu, jo tā vienlaikus apvienoja man zināmo (automātu teoriju) un pilnīgi jauno (tās attīstīšana kvantu skaitļošanas gadījumā).

Darbam pie šīs tēmas sekoja citas lietas. Prof. Vazirani vadībā strādāja vairāki interesanti cilvēki, kas kvantu skaitļošanā bija ienākuši gadu vai dažus gadus ātrāk par mani. Es sāku ar viņiem sadarboties, stāstot par to, ko esmu paveicis ar kvantu automātiem. Viņi man stāstīja par savām pētījumu tēmām, to, ko viņi ir izdarījuši, un to, ko viņi vēl tikai risina. Sākām kopīgi darboties pie vienas tēmas, pie otras, un tā es aizvien dziļāk apguvu kvantu skaitļošanu.

Kvantu skaitļošana

Kvantu skaitļošana – tā ir jauna zinātnes nozare, kas savieno fiziku un datorzinātni. Kvantu fizika ir fizikas daļa, kas pēta dabas likumus mikropasaulē atsevišķu atomu un daļiņu līmenī. Kvantu fizikas likumi būtiski atšķiras no parastās (jeb klasiskās) fizikas likumiem. Šīs atšķirības ir bijušas zināmas kopš pagājušā gadsimta 30. gadiem, un tās ir raisījušas karstas filozofiskas debates par dabas likumu būtību.

Viena interesanta kvantu fizikas īpašība ir tā, ka, lai pilnībā aprakstītu kvantu sistēmas stāvokli, vajag ļoti daudz mainīgo. Ja vienas daļiņas stāvokli var aprakstīt ar 2 mainīgajiem, tad, lai aprakstītu 30 daļiņu stāvokli, vajag 2^{30} (aptuveni 1 miljards) mainīgos un, lai aprakstītu 100 daļiņu stāvokli, vajag 2^{100} (aptuveni 1 ar 30 nullēm) mainīgos. Tas nozīmē, ka šādas kvantu sistēmas ir praktiski neiespējami modelēt uz parastā datora: datoram vienkārši nepietiks atmiņas.

1981. gadā amerikāņu fiziķis Ričards Feinmens (Nobela prēmijas laureāts un sava laikā labākais fizikas popularizētājs) rosināja neparastu domu²: ja kvantu sistēmas nevar modelēt ar parasto datoru, tas nozīmē, ka kvantu sistēmās ir kaut kas, kas ir fundamentāli pārāk par parasto datoru principiem. Un varbūt tas nozīmē, ka kvantu likumus var izmantot,

² Feynman 1982.

lai izveidotu jauna veida datorus, kas būtu pārāki par parastajiem datoriem.

Nākamajos gados nekas daudz šajā jomā nenotika. Kvantu datoru ideja bija pārāk jauna un neparasta un nebija skaidrs, ko īsti ar kvantu datoriem varēs atrisināt ātrāk nekā ar tradicionālajām metodēm un kādā veidā to varēs izdarīt. Bet Feinmenam izdevās iedvesmot nelielu skaitu zinātnieku, kas sāka domāt par šiem jautājumiem. Sākumā – formulējot kvantu datoru pamatprincipus matemātisku modeļu veidā. Tad – atrodot skaitļošanas problēmas, kuru risināšanai šie vēl neesošie kvantu datori būtu principiāli ātrāki par tradicionālajiem datoriem. Lielais atklājums sekoja 1994. gadā.

Iedomāsimies, ka mums ir skaitlis, kas ir divu mazāku skaitļu reizinājums. Piemēram, $157237 \times 715237 = 112461720169$. Kā noskaidrot, kādi skaitļi ir tikuši sareizināti, ja mēs zinām tikai galarezultātu (šajā gadījumā 112461720169)?

Šis jautājums ir interesējis matemātiķus vismaz kopš 19. gadsimta sākuma, bet nevienam nebija izdevies atrast metodi, kā ātri atrast liela skaitļa reizinātājus.

Interesanti, ka šis nav tikai teorētisks matemātikas jautājums. Vienai no visplašāk lietotajām šifrēšanas shēmām (RSA jeb *Rivest-Shamir-Adleman* shēma³) šifra uzlaušana atbilst liela skaitļa (ar aptuveni 100 cipariem) sadalīšanai reizinātājos. Un, kamēr nav zināma metode, kā ātri atrast skaitļa reizinātājus, šis šifrs ir drošs.

Metodes, kā ar parasto datoru ātri atrast liela skaitļa reizinātājus, joprojām nav, bet 1994. gadā amerikāņu zinātnieks Pīters Šors izdomāja, kā to varētu izdarīt ar kvantu datoru⁴.

Šis atklājums radīja milzīgu interesi par kvantu datoriem. Aizvien lielāks skaits zinātnieku sāka interesēties gan par to, kā uzbūvēt kvantu datoru, gan arī par to, ko vēl varēs izskaitļot ar kvantu datoru. Cita pēc citas radās jaunas idejas, un tika uzdoti aizvien jauni jautājumi. Šī jaunu ideju un atklājumu vilņa laikā kvantu skaitļošanā ienācu arī es, 1997. gada rudenī noklausoties prof. Vazirani kursu Bērklī

un tūlīt pēc tam sākot veikt savus pētījumus šajā jomā.

Ja vajadzētu vienā teikumā formulēt manu pētījumu loku, tas būtu: ko varēs izdarīt ar kvantu datoru? Šis ir ļoti daudzšķautņains jautājums: es esmu pētījis vismaz desmit apakštēmas, kas ir saistītas ar šo svarīgo jautājumu, bet tajā pašā laikā ir diezgan atšķirīgas cita no citas.

Jautājums „Ko varēs izdarīt ar kvantu datoru?” ietver sevī gan situācijas, kad kvantu datori būs daudz ātrāki par tradicionālajiem datoriem, gan arī kvantu šifrēšanas shēmas, kas būs drošākas par tradicionālajām metodēm vai kvantu efektu izmantošanu efektīvākai informācijas pārraidei. Un visu šo lietu pamatā ir tīrās matemātikas jautājumi par kvantu stāvokļiem kā matemātisku objektu.

Viens mana darba piemērs ir šāds: pieņemsim, ka mums ir liels daudzums skaitļu un mums starp tiem jāatrod divi vienādi skaitļi. Ja mums ir 1 miljons skaitļu un tikai divi no tiem ir vienādi, tad tradicionālajam datoram var būt nepieciešams 1 miljons soļu (lai apskatītos katru skaitli). Kvantu dators varēs atrisināt šo uzdevumu daudz ātrāk, aptuveni 10 000 soļu laikā⁵.

Metode, kā to izdarīt, balstījās uz jaunu ideju, ko zinātniski sauc par kvantu klejošanu. Kvantu klejošanu var iedomāties kā procesu, kurā kvantu daļiņa klejo pa struktūru, kas atbilst mūsu datiem, līdz tā atrod divus vienādus skaitļus. Pēc mana darba par vienādu skaitļu atrašanu šo metodi sāka plaši izmantot arī citi zinātnieki. Un es varēju pārliecināties gan par to, cik ātri zinātniskajā pasaulē ceļo idejas, gan arī par to, cik tālu tās var attīstīties.

Ideja par kvantu klejošanu man radās 2002. gada novembrī, braucot autobusā no Rīgas uz Pļaviņām. (Autobusā bija klusi un mierīgi, un es pustumsā sāku domāt par dažādiem zinātniskiem jautājumiem, līdz man prātā ienāca ideja.) Pagāja daži mēneši, un šo ideju, kas sākumā bija ļoti aptuvena, izdevās pārvērst par matemātiski precīzu spriedumu.

2003. gada jūnijā neformālā konferencē Kanādā es šo ideju pirmoreiz prezentēju citiem. Konferences organizatori palūdza atļauju manus slaidus ievietot savā mājaslapā. Četrus

³ Rivest, Shamir, Adleman 1982.

⁴ Shor 1997.

⁵ Ambainis 2007.

mēnešus vēlāk kolēģi no Francijas (kas nebija piedalījušies konferencē un ar manu uzstāšanās iepazīšanās konferencēs mājaslapā) jau bija veiksmīgi izmantojuši manus rezultātus, lai radītu metodi, kā ar kvantu datoru risināt citu uzdevumu par meklēšanu lielos datu apjomos⁶.

Kopš tā laika kvantu klejošanu ir pētījuši daudzi zinātnieki dažādās vietās. Katram no tiem attīstot kvantu klejošanas ideju vienu soli tālāk un ienesot savu skatījumu, šī ideja attīstījusies daudz tālāk, nekā es varēju iedomāties 2003. gadā, un atradusi ļoti negaidītus lietojumus.

Otrs mana darba piemērs ir metode loģikas formulu rēķināšanai, izmantojot kvantu datoru. Arī šeit kvantu datori var būt būtiski ātrāki par parastajiem datoriem: ja loģikas formula sastāv no 1 miljona loģikas operāciju, tad parastajam datoram vajag 1 miljonu soļu, lai izrēķinātu formulas vērtību, bet kvantu datoram pietiek ar aptuveni 1000 soļiem.

Un arī šie rezultāti ir tapuši, vairākiem zinātniekiem pēc kārtas attīstot idejas. Pirmo metodi loģikas formulu rēķināšanai izdomāja trīs zinātnieki no Masačūsetsas Tehnoloģiju institūta (MIT) un Bostonas Universitātes,⁷ un to varēja izmantot tikai noteikta veida formulu rēķināšanai. Kad es ieraudzīju viņu darbu, man tas likās ļoti interesants gan rezultātu, gan metožu ziņā, un es sāku domāt, kā to attīstīt tālāk. Mēneša laikā man izdevās uzlabot viņu algoritmu tā, lai ar to varētu rēķināt patvaļīgas formulas⁸. Pēc tam citi attīstīja šīs idejas vēl tālāk.

Tikpat liela nozīme manā darbā ir bijusi sadarbībai starp dažādām zinātnes nozarēm. Kvantu skaitļošana ir uz trīs zinātņu robežas. Risināmās problēmas nāk no datorzinātnes (ātrāka skaitļošana, drošāka šifrēšana vai efektīvāka informācijas pārraide). Veids, kā tās tiek risinātas, balstās uz kvantu fiziku. Lai analizētu, kā kvantu datori darbojas, vajag matemātiku. Un veidi, kā šīs trīs zinātnes mijiedarbojas, ir ļoti interesanti.

Pēc savas izglītības esmu matemātiķis. Matemātiķi tiecas visu precīzi pamatot tā, lai katrs solis izrietētu no iepriekšējā.

Salīdzinājumā ar matemātiķiem fiziķu domāšanas veids ir daudz aptuvenāks un bieži balstās uz analogijām un tuvinājumiem. Bet, prasmīgi lietojot šīs analogijas un tuvinājumus, var nonākt pie rezultāta arī situācijās, kad precīzi spriedumi ir vai nu ļoti grūti, vai neiespējami.

Skaists piemērs šim domāšanas veidam ir pirms brīža pieminētais algoritms loģikas formulu rēķināšanai. To var izprast, izmantojot analogiju ar kvantu daļiņu (piemēram, gaismas daļiņu), kas sastopas ar šķērslī (piemēram, stiklu) un vai nu tiek cauri šķērslim, vai arī tiek atstarota no tā. Lai precīzi izanalizētu visus algoritma gadījumus, bija nepieciešams mēnešiem ilgs darbs, un pilns matemātiskais pamatojums, ka šis algoritms strādā, aizņem vairāk nekā 10 lappuses. Bet fizikālā analogija, uz kuru tas balstās, ir izskaidrojama dažu minūšu laikā.

Otra lieta, kas mani fascinē, ir tas, ka kvantu skaitļošanā izmantotās matemātiskās metodes ir ārkārtīgi daudzveidīgas. Studējot doktorantūrā Bērklī, viens no maniem kaimiņiem studentu kopmītnēs bija matemātikas doktorants, kas nodarbojās ar matemātikas nozari, par kuru es pirms tam nebiju dzirdējis: brīvo varbūtību teoriju un C^* -algebrām. Tobrīd man likās, ka tās ir tīri matemātiski prāta vingrinājumi. Tagad, 16 gadus vēlāk, brīvā varbūtību teorija ir atradusi lietojumu kvantu skaitļošanā, un nesen es biju kvantu skaitļošanas konferencē, kur viens no runātājiem bija matemātiķis, kas bija uzaicināts, lai viņš izskaidrotu kvantu skaitļošanas ekspertiem brīvo varbūtību teoriju un viņi varētu iemācīties to efektīvāk izmantot.

Kvantu skaitļošanu var uzskatīt par daļu no plašākas paradigmu maiņas fizikā. Izcilais amerikāņu datorzinātnieks Alans Kejs, kurš radījis vairākas plaši pazīstamas programmēšanas valodas, ir šādi raksturojis atšķirību starp dabaszinātnēm un datorzinātni:

*Dabaszinātnēs Daba ir devusi mums pasauli, un mēs tikai atklājam tās likumus. Datorikā mēs varam ielikt savus likumus datoros un radīt sev pasauli.*⁹

Tādā pašā veidā var raksturot atšķirību starp kvantu fizikas mērķiem tās pirmsākumos (20. gs. 30. gados) un tagad. Kvantu fizikas pirmsākumos tās mērķis bija saprast dabas

⁶ Magniez, Santha, Szegedy 2007.

⁷ Farhi, Gutman, Goldstone 2008.

⁸ Ambainis et al. 2010.

⁹ Nielsen, Chuang 2000.

likumus, kas darbojas atsevišķu atomu un daļiņu līmenī, lai varētu izskaidrot dažādus fizikas efektus (piemēram, attiecībā uz gaismas uzvedību). Tagad par galveno mērķi kļūst fizikālu sistēmu vadīšana, liekot tām darboties noteiktā veidā. Tas ļaus radīt mākslīgas fizikālas sistēmas, kas darbojas saskaņā ar kvantu fizikas likumiem, bet nav normāli sastopamas dabā.

Kvantu dators ir ļoti spilgts šādas mākslīgas fizikālas sistēmas piemērs: pilnvērtīgs kvantu dators ietvertu mijiedarbību starp simtiem un tūkstošiem daļiņu. Katra no šīm daļiņām darbojas saskaņā ar kvantu fizikas likumiem. Bet, ja skatās uz visām simts vai tūkstoš daļiņām kopā, tā daļiņu mijiedarbība, kas nepieciešama kvantu datoram, ļoti atšķiras no tām daļiņu mijiedarbībām, kas ir normāli sastopamas dabā.

Lai liktu daļiņām šādi uzvesties, ir jāatrisina ļoti sarežģītas tehniskas problēmas. Toties, atrisinot tās, mēs iemācīsimies uzbūvēt ne tikai kvantu datorus, bet arī citas mākslīgas kvantu sistēmas un šī darba rezultāts būs lietderīgs daudziem citiem mērķiem.

Kvantu skaitļošana ir interesanta arī ar to, ka tā rada jaunu domāšanas veidu, kas savieno kvantu fiziku un datorzinātni. Šis jaunais domāšanas veids var būt lietderīgs ļoti neparastos veidos. Piemēram, matemātiskās idejas, kas nāk no kvantu skaitļošanas, var izmantot, lai radītu jaunus skaitļošanas metodes parastajiem datoriem. Citā virzienā, kvantu skaitļošana ir ienesusi jaunu domāšanas veidu kvantu fizikā, liekot par fizikālām sistēmām domāt datorzinātnes un informācijas jēdzienos.

20. gs. 90. gados, kad radās kvantu skaitļošana, ideju apmaiņa notika vienā virzienā: idejas no kvantu fizikas un datorzinātnes tika izmantotas, lai radītu šo jauno zinātni. Tagad ideju apmaiņa notiek visos virzienos – kvantu skaitļošana ne tikai izmanto idejas no citām zinātnes nozarēm, bet arī dod tām kaut ko principiāli jaunu.

Atgriešanās Latvijā

Pēc studijām doktorantūrā es turpināju strādāt par pētnieku un pasniedzēju ASV (Augstāko pētījumu institūtā Prinstonā) un Kanādā (Vaterlo Universitātē), kopumā pavadot ārpus

Latvijas deviņus gadus, līdz 2007. gada augustā atgriezos Latvijā.

Bija divi galvenie cēloņi, kāpēc es izlēmu atgriezties Latvijā. Pirmkārt, šeit ir mana dzimtene, kur dzīvo mana ģimene un mani draugi. Šeit ir kultūra, kurā es esmu uzaudzis un ar kuru mani saista simtiem saišu, lielas un mazas (daudzas no tām, neaizbraucot no Latvijas, es pat neapzinājos).

Otrkārt, uzturot saikni ar Latviju un Latvijas Universitāti, es jutu, ka varu palīdzēt Latvijai profesionāli. Es redzēju daudzus talantīgus studentus, un man bija vēlme viņiem palīdzēt atrast savu ceļu zinātnē. Es biju uzkrājis zināšanas par jaunām datorzinātnes nozarēm, kas izveidojušās pēdējo desmitgažu laikā, un man bija vēlme šīs nozares iedibināt Latvijā, radot mūsu studentiem iespēju tajās darboties.

Atskatoties uz sešarpus gadiem, ko tagad esmu nostrādājis Latvijā, šis plāns ir lielā mērā piepildījies. Es Latvijas Universitātē vadu pētnieku grupu, kas sastāv no 15 zinātniekiem. Mēs esam ieguvuši daudzus jaunus rezultātus kvantu datoru teorijā un koordinējam Eiropas mēroga pētniecības projektus kvantu skaitļošanā, kuros piedalās vairāku valstu zinātnieki. Un nesen mēs saņēmām visaugstāko Eiropas atzinību par savu darbu – Eiropas Zinātnes padomes (*European Research Council* jeb ERC) grantu.

ERC ir organizācija, kas atbalsta Eiropas visizcilākos zinātniekus, piešķirot finansējumu viņu darbībai. Katru gadu padome konkursā izvēlas aptuveni 300 labākos Eiropas zinātniekus (ERC pašu vārdiem, „atzītus pētniecības līderus savās jomās”), kuru darbību tā atbalstīs. 2012. gada rudenī es kļuva par pirmo Latvijas zinātnieku, kas saņems ERC finansējumu (1,36 miljonus EUR).

Būtisks manas darbības mērķis ir palīdzēt jauniem zinātniekiem. Viens no faktoriem, kas mani motivēja atgriezties Latvijā, bija tas, ka es varēju palīdzēt talantīgiem studentiem veidot savu ceļu zinātnē. Un tas man ir izdevies. Esmu sadarbojies ar vairākiem talantīgiem studentiem.

Visizcilākais no viņiem ir Aleksandrs Belovs, kas nesen (2014. gada 9. janvārī) aizstāvēja doktora disertāciju. Viņš ir izstrādājis jaunu skaitļošanas metodi kvantu datoriem,

kura ir guvusi atzinību pasaulē¹⁰. Pazīstams amerikāņu profesors man ir teicis, ka Belovs ir tur, kur es biju pirms 10 gadiem: viņš vēl nav beidzis doktorantūru, bet viņa rakstus lasa un mēģina saprast profesori, jo viņa idejas ir lielākais jaunums savā zinātnes nozarē. Un, kad es saņēmu ERC grantu, trīs no ERC recenzentiem atzīmēja ne tikai manus, bet arī Aleksandra sasniegumus. Viens no viņiem rakstīja:

His student Aleksandrs Belovs is among the top students in the world in quantum computing.

Ir vēl viens students, kurš tikai aizsāk savu ceļu manā zinātniskajā grupā un par kuru man liekas, ka ar noteikta veida matemātikas uzdevumiem viņš tiek galā labāk nekā es pats tad, kad es biju viņa vecumā. Un man ir liels prieks redzēt tik spējīgus cilvēkus sev blakus.

Trīs no maniem studentiem tagad turpina studijas citur: divi (Madaras Virza un Artūrs Bačkurs) MIT un viens (Igorš Stepanovs) Kalifornijas Universitātē Sandjego. Būtu skaisti, ja kāds no viņiem sekotu manās pēdās un atgrieztos Latvijā, bagātinot Latvijas zinātnisko vidi ar jaunām idejām un iedibinot šeit kādu jaunu zinātnes virzienu, kas Latvijā līdz šim nav pastāvējis.

Kvantu datorī ir liels zinātnisks projekts, kurā piedalās daudz valstu zinātnieki. Eiropā ir vismaz 50 zinātnisku grupu, kas nodarbojas ar kvantu datoru konstruēšanu un tehnoloģijām, kuras ar to saistītas. Teorētiku, kas pēta, ko varēs izdarīt ar kvantu datoru, ir mazāk – Eiropā ar to augstā līmenī nodarbojas 5–7 zinātnieku grupas.

Viena no tām esam mēs. Citas augsta līmeņa teorētiku grupas ir Kembridžas Universitātē Anglijā, CWI (Matemātikas un informātikas pētījumu centrs) institūtā Amsterdamā, Parīzes Didro universitātē Francijā un Briseles Brīvajā universitātē Beļģijā.

Daudzas jaunas idejas top sadarbībā starp šīm grupām. Trīs mēnešus pēc tam, kad Aleksandrs Belovs atklāja savu jauno metodi kvantu algoritmu konstruēšanai, zinātnieki Parīzē un Kembridžā jau strādāja, lai to uzlabotu. Un vairāki mani nozīmīgākie pēdējo gadu darbi tapuši, attīstot idejas un nostādnes, kas

sākotnēji nākušas no Kembridžas un Amsterdamas. Šāda sadarbība un ideju apmaiņa zinātnē ir ļoti svarīga. Kopīgi mēs varam izdarīt daudz vairāk nekā katrs atsevišķi.

Sadarbība ar citām zinātnieku grupām ir bijusi noderīga arī, lai piesaistītu finansējumu mūsu pētījumiem. Mēs esam divreiz veiksmīgi startējuši ES pētnieciskās sadarbības projektu konkursos. Abas reizes mēs Latvijas Universitātē vadījām projektus, kuros līdzdarbojās 7 valstu zinātnieki, ieskaitot lielu daļu Eiropas ievērojamāko ekspertu kvantu datoru teorijā.

Nobeigums

Viens no manas paaudzes visizcilākajiem matemātiķiem pasaulē Terencs Tao šādi apraksta savu pieredzi¹¹. Skolas gados viņam patikušas matemātikas olimpiādes kā savdabīgs sporta veids, kurā varēja risināt speciāli sastādītus matemātikas uzdevumus. Studiju gados Tao sācis ieraudzīt sarežģītās zinātniskās teorijas, kas veido mūsdienu matemātiku. Doktorantūrā viņš iepazinis prieku un lepnumu, kas rodas, atrodot risinājumus zinātniskām problēmām, ko neviens nav iepriekš atrisinājis. Un kā profesionāls matemātiķis Tao sācis intuitīvi saprast to, kāpēc mūsdienu matemātikas teorijas ir tādas, kādas tās ir, un redzēt, ka pat ļoti sarežģītiem un dziļiem matemātiskiem rezultātiem pamatā ir ļoti vienkārši pamatprincipi.

Man ir ļoti līdzīgas izjūtas par savu ceļu zinātnē – no šī ceļa sākuma matemātikas olimpiādēs līdz spējai aptvert saiknes starp dažādām zinātnes nozarēm un spējai saredzēt, kā tās veido vienu veselumu.

Man ir ļoti paveicies ar cilvēkiem, kas ir man palīdzējuši šajā ceļā, – ar skolotājiem (prof. Agni Andžānu matemātikas olimpiāžu laikā, prof. Rūsiņu Mārtiņu Freivaldu, studējot Latvijas Universitātē, un prof. Umešu Vazirani Bērklī), kolēģiem un studentiem. Esmu sarīkojis ar ļoti daudziem zinātniekiem, un esmu redzējis, kā sadarbība ļauj izdarīt daudz vairāk nekā katrs varētu paveikt atsevišķi.

Zinātnē ļoti nozīmīgs ir zināšanu plašums. Es cenšos interesēties par iespējami vairākām dažādām zinātnes nozarēm un tēmām. Jo vairāk zini, jo lielāka ir iespēja, ka izdosies

¹⁰ Belovs 2012.

¹¹ Tao 2006.

savienot kopā divas šķietami nesaistītas lietas un izmantot to, lai atklātu kaut ko pilnībā jaunu.

Un katru reizi, kad tiek atklāts kaut kas jauns, rodas arī jauni jautājumi, uz kuriem vēl nav zināmas atbildes, un atklājas jaunas

lietas, ko pētīt un izprast. Līdz ar to zinātne ir izziņas ceļš, kas nekad nebeidzas. Ja šajā ceļā tiek sasniegta virsotne, tad pie apvēršņa var redzēt nākamās virsotnes, kurās kāpt. Un tā var turpināt un turpināt...

VĒRES

- Ambainis, A. (2007) Quantum walk algorithm for element distinctness. *SIAM Journal on Computing*, 37, 210–239.
- Ambainis, A. et al. (2010) Any AND-OR Formula of Size N Can Be Evaluated in Time $N^{1/2+o(1)}$ on a Quantum Computer. *SIAM Journal on Computing*, 39, 2513–2530.
- Belovs, A. (2012) Span programs for functions with constant-sized 1-certificates. *Proceedings of the 44th ACM symposium on Theory of Computing*.
- Farhi, E.; Goldstone, J.; Gutmann, S. (2008) A Quantum Algorithm for the Hamiltonian NAND Tree. *Theory of Computing*, 4, 169–190.
- Feynman, R. (1982) Simulating physics with computers, *International Journal of Theoretical Physics*, 21, 467–488.
- Magniez, F.; Santha, M.; Szegedy, M. (2007) Quantum algorithms for the triangle problem. *SIAM Journal on Computing*, 37, 413–424.
- Martuzāns, B. (1986) *Kā Pēcis Beisikāns Maiju Saprātiņu programmēt mācīja*. Rīga : Zinātne.
- Nielsen, M.; Chuang, I. (2000) *Quantum Computing and Quantum Information*. Cambridge : Cambridge University Press.
- Rivest, R. L.; Shamir, A.; Adleman, L. (1978) A method for obtaining digital signatures and public-key cryptosystems. *Communications of the ACM*, 21, 120–126.
- Shor, P. W. (1997) Polynomial-time algorithms for prime factorization and discrete logarithms on a quantum computer. *SIAM Journal on Computing*, 26, 1484–1509.
- Tao, T. (2006) *Solving Mathematical Problems: A Personal Perspective*. Oxford University Press.

ZINĀTNES NOZARU IZVĒRTĒJUMS SPECIALIZĀCIJU NOTEIKŠANAI PĒTNIECĪBĀ

Gatis Bažbauers – *Dr. sc. ing.*, profesors Rīgas Tehniskās universitātes Enerģētikas un elektrotehnikas fakultātes Vides aizsardzības un siltuma sistēmu institūtā, zinātņu prorektora vietnieks. Ir strādājis par projektu vadītāju enerģētikas konsultāciju uzņēmumā *EEE* (1992–1993), par projektu vadītāju un vēlāk direktoru enerģētikas uzņēmumā *Vattenfall Latvia* (1995–2007). Divus gadus ir bijis Latvijas Siltumuzņēmumu asociācijas prezidents un šobrīd ir asociācijas padomes loceklis. Ir biedrības *Ekodizaina kompetences centrs* biedrs. Galvenās jomas, kurās apmāca studentus un veic zinātnisko darbību, ir energosistēmu analīze, modelēšana un plānošana, enerģētikas ekonomika, centralizētā siltumapgāde un koģenerācija, atjaunojamie energoresursi un ilgtspējīgas energoapgādes sistēmas, ekodizains, dzīves cikla novērtējums.

Ineta Kurzemniece – *Dr. philol.*, projektu vadītāja Latvijas Universitātē un stratēģijas komisijas vadītāja biedrībā *Baltic Innovative Research and Tehnology Infrastructure* (BIRTI). No 1993. līdz 2012. gadam ir strādājusi LU Latviešu valodas institūtā par asistenti, pētnieci un piedalījusi projektu īstenošanā. No 2008. līdz 2012. gadam ir bijusi Izglītības un zinātnes ministrijas Zinātnes, tehnoloģiju un inovācijas departamenta direktora vietniece, 2012.–2013. gadā – eksperte Augstākās izglītības padomes īstenotajā projektā par augstākās izglītības studiju programmu izvērtēšanu. Vairāku zinātnisko darbu par latviešu areālo un vēsturisko dialektoloģiju, tautas materiālās kultūras leksiku, kā arī augstākās izglītības un zinātnes politikas rezultātu izvērtēšanu autore.

Raksturvārdi: zinātnes joma, publicēšanas intensitāte, citēšanas intensitāte, specializācija pētniecībā.

Latvijas zinātnes un tehnoloģijas attīstības politikas galvenais mērķis ir veidot zinātni un tehnoloģijas kā pilsoniskās sabiedrības, ekonomikas un kultūras ilgtermiņa attīstības pamatu, nodrošinot zināšanu ekonomikas īstenošanu un ilgtspējīgu tās izaugsmi¹. 2010. gadā ir publicēts Eiropas Komisijas

(EK) paziņojums „Eiropa 2020. Stratēģija gudrai, ilgtspējīgai un integrējošai izaugsmei”, nosakot ES pamatmērķus, prioritātes un aicinot dalībvalstis mobilizēt inovācijas potenciālu kopējai izaugsmei². Lai ES dalībvalstis mērķtiecīgāk plānotu ES struktūrfondu un nacionālo finansējumu šo pamatmērķu izpildei, EK ir izstrādājusi tematiskus *ex-ante* nosacījumus, kas paredz radīt pētniecības un inovācijas stratēģiju pārdomātai specializācijai

¹ Ministru kabinets 2009.

² Eiropas Komisija 2010.

un noteikt ierobežotu viedo specializāciju jeb prioritāšu skaitu pētniecībā un inovācijā³.

Šajā rakstā identificētas Latvijas potenciālās pētniecības specializācijas jomas ES jauno dalībvalstu un Baltijas jūras reģiona valstu kontekstā, kas ir viens no indikatoriem un var palīdzēt politikas veidotājiem noteikt valsts viedās specializācijas pētniecībā un inovācijā⁴.

Zinātnes nozares analizētas pēc zinātniskā personāla publicētajiem oriģinālajiem zinātniskajiem rakstiem *Scopus* datubāzē iekļautajos izdevumos atbilstoši *Scopus* nozaru klasifikatoram. Zinātnes rezultātu izvērtēšanai pasaulē ir izveidotas vairākas klasifikācijas sistēmas, tās pastāvīgi tiek aktualizētas, un nav pārliecinošu argumentu, lai kādai no tām dotu priekšroku⁵. Latvijā tiek izmantota arī Latvijas Zinātnes padomes 1999. gadā izstrādātā zinātnes nozaru un apakšnozaru klasifikācija, kas regulāri tiek papildināta⁶. 2014. gada martā ir izveidota darba grupa, lai pārskatītu šajā klasifikācijā iekļautās zinātnes nozares un apakšnozares.

Rakstā *Scopus* nozaru klasifikators zinātnes nozaru analīzei izvēlēts, jo šo datubāzi plaši izmanto EK, novērtējot ES dalībvalstu konkurētspēju un sasniegto progresu pētniecībā un inovācijā⁷, un tā ir lielākā zinātniskā datubāze, kas vislabāk raksturo pasaules

zinātnes kopējo struktūru un ietver arī *Thomson Reuters Web of Science* žurnālus. Pētījumā analizēts 1996.–2012. gada laikā publicēto oriģinālo zinātnisko rakstu un citējumu skaits, to intensitāte un dinamika salīdzinājumā ar citām ES dalībvalstīm.

Publikācijas autori pateicas par ieguldījumu raksta tapšanā šādiem biedrības *Baltic Institute of Research, Technology and Innovation* ekspertiem: prof. I. Muižniekam, *Dr. sc. comp.* L. Seļāvo, *Dr. phys.* M. Rutkim, *Dr. chem.* O. Pugovičam, *Dr. chem.* V. Bartkevičam, *Dr. chem.* V. Avotiņam, kā arī R. Reklaitim un I. Račko.

1. Pētījuma metodoloģija un datu apstrāde

Pētījums veikts, analizējot publikācijas, izmantojot to skaitu pa zinātnes jomām un tematiskajām grupām un citējamību. Lai iegūtu pēc iespējas objektīvāku informāciju, citējamības aprēķināšanā nav ņemta vērā pašcītēšana. Latvijas zinātnisko publikāciju bibliometriskā analīze pēc atšķirīgām metodikām ir veikta vairākos pētījumos⁸.

Šajā pētījumā meklētas specializāciju jomas pētniecībā, aprēķinot un salīdzinot relatīvo publicēšanas intensitāti, t. i., indeksu, kuru kā indikatoru viedo specializāciju novērtēšanai pētniecībā piedāvā eksperti OECD projektā⁹ un kuru dažādos veidos plaši izmanto valsts vai reģiona specializācijas raksturošanai¹⁰. Publicēšanas intensitāte (*PI*) raksturo valsts *relatīvo* pētniecisko aktivitāti (publikāciju skaitu) konkrētajā zinātnes nozarē vai apakšnozarē salīdzinājumā ar valsts *relatīvo* pētniecisko aktivitāti kopumā attiecīgajā reģionā. Indekss ir objektīvāks pētniecības rezultātu salīdzinājuma rādītājs nekā absolūtais publikāciju skaits, jo nosaka valsts salīdzinošo aktivitāti

³ European Commission 2012a, IV pielikums.

⁴ Ar valsts viedo specializāciju pētniecībā un inovācijā rakstā tiek saprasta nacionāla prioritāte, kas izvēlēta, pamatojoties uz SVID analīzi, un izraudzīta uz zināšanām balstītai attīstībai, konkurences priekšrocību un izcilības attīstībai, koncentrējot resursus un stimulējot privātā sektora investīcijas (European Commission 2012b, 8). Rakstā izmantotais formulējums „specializācija pētniecībā” tiek lietots uz starptautisko zinātnisko publikāciju un citējamības analīzes pamata balstītas prioritātes izvēlei pētniecībā, un tas ir viens no pamatelementiem valsts viedo specializāciju noteikšanai. Rakstā specializācijas pētniecībā netiek uzlūkota par zinātniskās ekselences novērtējumu, kura pamatā ir izcilu zinātnisku sasniegumu un starptautiskās atpazīstamības novērtējums, kā arī ieguldījuma zinātnes attīstībā izvērtējums.

⁵ Piem., OECD 2002, OECD 2007, UNESCO 1973–1974.

⁶ Latvijas Zinātnes padome 1999.

⁷ Piem., European Commission 2013a; European Commission 2013b.

⁸ Piem., Ministru kabinets 2013; European Commission 2013a; Kiopa, Bērziņš, Melkere 2012/2013; Arnold et al. 2010; Kristapsons, Kozlovskis 2009.

⁹ OECD project 2012. Projekts tiek veikts ciešā sadarbībā ar Eiropas Komisiju (DG Regio un IPTS) un tādiem zinātniskiem institūtiem kā ECOOM un Joaneum Institute.

¹⁰ Chen, Guan 2011; Moed et al. 2011; Guzman et al. 1998.

(specializāciju), līdzīgi kā nosaka salīdzinošās priekšrocības ekonomikā, analizējot eksporta rādītājus. Publicēšanas intensitāte ievēro valsts pētniecisko aktivitāti un kopējo reģiona pētniecisko aktivitāti analizētajās zinātnes nozarēs („nozāres izmērs”).

Publicēšanas intensitāti (PI) pēc publikāciju skaita aprēķina pēc formulas:

$$PI = \frac{P_i^L / P_i^R}{P^L / P^R}, \quad (1)$$

kur P_i^L – Latvijas publikāciju skaits zinātnes nozarē (apakšnozarē) i ;

P_i^R – reģiona publikāciju skaits zinātnes nozarē (apakšnozarē) i ;

P_{Σ}^L – Latvijas kopējais publikāciju skaits visās zinātnes nozarēs (vai nozarē, kura ietver analizēto apakšnozari i);

P_{Σ}^R – reģiona kopējais publikāciju skaits visās zinātnes nozarēs (vai nozarē, kura ietver analizēto apakšnozari i).

Rezultātu interpretācija:

PI vērtības var atrasties diapazonā $[0, \infty]$;

$PI = 0$: izpētes šajā jomā nav;

$PI > 1$: aktivitāte jomā lielāka par vidējo – tas norāda uz iespējamo specializāciju;

$PI < 1$: aktivitāte jomā mazāka par vidējo;

$PI = 1$: neitrāls vērtējums, t. i., aktivitāte jomā atbilst vidējai aktivitātei kopumā.

Analoģiski tiek raksturota publikāciju nozīmība, lietojot citējamības rādītājus citēšanas intensitātes (CI) aprēķina:

$$CI = \frac{C_i^L / C_i^R}{C_{\Sigma n}^L / C_{\Sigma n}^R}, \quad (2)$$

kur C_i^L – Latvijas publikāciju citējumu skaits zinātnes nozarē (apakšnozarē) i ;

C_i^R – reģiona publikāciju citējumu skaits zinātnes nozarē (apakšnozarē) i ;

C_{Σ}^L – Latvijas kopējais publikāciju citējumu skaits visās zinātnes nozarēs (vai nozarē, kura ietver analizēto apakšnozari i);

C_{Σ}^R – reģiona kopējais publikāciju citējumu skaits visās zinātnes nozarēs (vai nozarē, kura ietver analizēto apakšnozari i).

Pēc šādas metodikas aprēķināti rezultāti divos reģionos:

- jaunās ES dalībvalstis: Latvija (LV), Igaunija (EE), Lietuva (LT), Bulgārija

(BG), Čehija (CZ), Ungārija (HU), Polija (PL), Rumānija (RO), Slovākija (SK), Slovēnija (SI);

- Baltijas jūras reģiona ES dalībvalstis: Latvija (LV), Igaunija (EE), Lietuva (LT), Polija (PL), Dānija (DK), Zviedrija (SE), Somija (FI), Vācija (DE).

Kopējo publikāciju raksturojumu sniedz publicēšanas intensitāte PI un citēšanas intensitāte CI . To vērtības aprēķinātas visām zinātnes jomām un tematiskajām grupām saskaņā ar *Scopus* datubāzē lietoto tematisko dalījumu laika posmā no 2006. līdz 2011. gadam¹¹.

Nemot vērā nelielo oriģinālo zinātnisko rakstu skaitu starptautiskajās zinātniskajās datubāzēs, Latvijas specializāciju jomu izvēli pētniecībā varētu balstīt, akcentējot publikāciju kvalitāti, ko raksturo citējamība. Tādēļ metodika tika papildināta ar papildu kritērijiem, specializāciju izvēlē vērtējot publikāciju atpazīstamību ($Rvis$):

$$Rvis = CI^2, \quad (3)$$

kur CI – citēšanas intensitāte, un publikāciju apjomu ($Rvol$):

$$Rvol = \lg(N Publ + N Cit), \quad (4)$$

kur $Publ$ – publikāciju skaits, Cit – citējumu skaits.

Kopējo publikāciju raksturojumu konkrētā zinātnes nozarē vai apakšnozarē sniedz specializācijas indekss (SI), ko aprēķina pēc formulas:

$$SI = R vis + R vol. \quad (5)$$

Rezultātu interpretācija: augstāka SI vērtība norāda uz iespējamo specializāciju.

Metodikas ierobežojumi:

- augsta SI vērtība var būt arī tajās tematiskajās grupās, kurās Latvijā ir mazs publikāciju skaits, bet vidēja vai augstāka par vidējo citēšanas intensitāte. Minētais ierobežojums ir ņemts vērā specializāciju izvēlē pētniecībā;
- metodika neraksturo atsevišķu izcilu zinātnieku sasniegumus un devumu zinātnes attīstībā.

Papildu aprēķinos ietvertais reģions ir ES dalībvalstis, kas atrodas Baltijas jūras reģionā. Rakstā netiek aplūkotas tās tematiskās grupas,

¹¹ Scopus 2013.

kurās nav reģistrētas vismaz 20 zinātniskas publikācijas no Latvijas, jo šo tematisko grupu sniegums ir salīdzinoši neliels, lai veidotu specializāciju pētniecībā. *PI*, *CI* un *SI* vērtības aprēķinātas 1996.–2012. gada kopvērtējumā, kā arī 2006.–2012. un 2010.–2012. gada griezumā, lai noteiktu konkrētās tēmas attīstības tendences. Specializāciju noteikšanai pētniecībā izvēlētas tās specializācijas indeksa vērtības, kas sasniegtas 2006.–2012. gada periodā, lai ņemtu vērā katras jomas un tematiskās grupas attīstības dinamiku.

2. Pētījuma rezultāti

Kopumā 1996.–2012. gada periodā *Scopus* datubāzē ievietotas 10 082 publikācijas no Latvijas. Latvijas publikāciju skaits ir mazāks gan Baltijas jūras reģiona, gan jauno ES dalībvalstu vidū, kas skaidrojams ar vēsturiskiem apstākļiem, ar atšķirībām nacionālās zinātnes politikā un zinātnes finansējuma apjomā, ar iedzīvotāju skaitu un ekonomikas lielumu¹².

Relatīvi neliels publikāciju skaits Baltijas valstīs ir jāņem vērā, interpretējot datus par pētniecības specializācijām, kas balstās uz publicēšanas, citēšanas un specializācijas indeksiem.

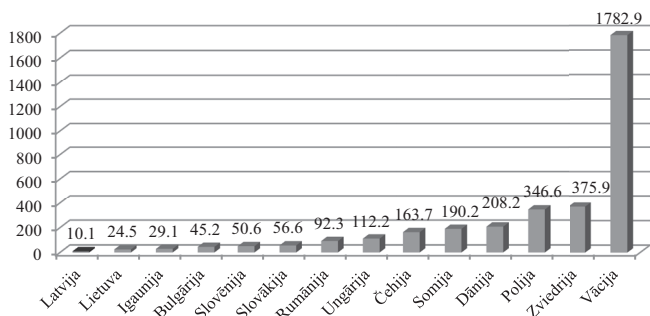
2.1. Specializāciju izvērtējums pētniecībā jauno ES dalībvalstu kontekstā

Pirmais solis analizē veikts izvēlētu jauno ES dalībvalstu kontekstā, jo šīm valstīm ir vairākas kopīgas iezīmes: atrašanās Austrumeiropā, jaunās ES dalībvalsts statuss ar līdzīgu pagātnes mantojumu, ierobežoti finansiālie resursi pētniecībā, pēc zināšanu kapacitātes savstarpēji salīdzināmas pētniecības un inovāciju sistēmas grupas ES¹³.

Publicēšanas un citēšanas intensitātes (pēc formulas 1 un 2) ir aprēķinātas katrai zinātnes jomai atsevišķi. Ievērojot to, ka publicēšanas un citēšanas intensitātes vērtības var ievērojami atšķirties pa gadiem, analīzei tika izmantotas minētās vērtības gadu griezumā, tās parādītas attēlos turpmāk. Uz specializācijas jomām norāda vērtības, kas ir lielākas par 1 vairāku gadu griezumā (2.–3. attēls).

Publicēšanas intensitātes vidējās vērtības augstākas par 1 ir datorzinātnēs, enerģētikā, inženierzinātnēs, materiālzinātnē, fizikā un astronomijā. Šīm jomām raksturīga tradicionāli augsta publicēšanās aktivitāte un plaša starptautiskā sadarbība.

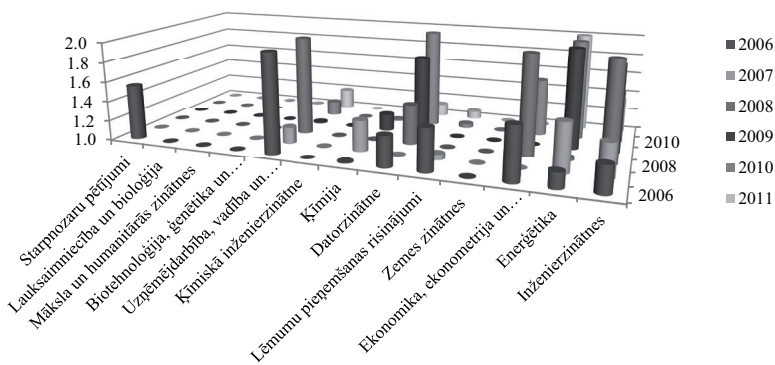
Savukārt, izvērtējot citēšanas intensitātes vērtības, secināms, ka par vidējiem augstāki rezultāti ir uzņēmējdarbībā, vadībā un grāmatvedībā, ekonomikā un ekonometrijā, enerģētikā, inženierzinātnēs, imunoloģijā un mikrobioloģijā, materiālzinātnē (3. attēls).

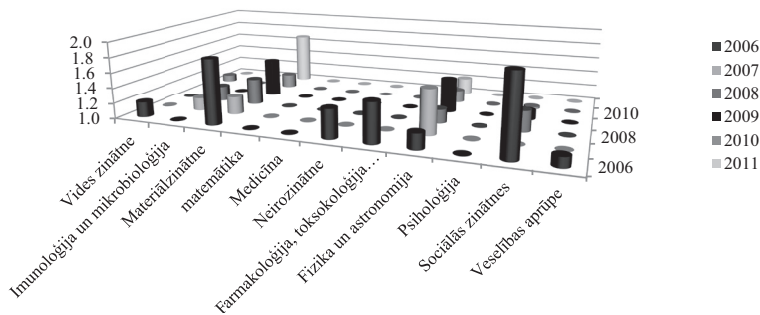
1. attēls. Publikāciju skaits salīdzinājumam izvēlētajās valstīs (*Scopus*) tūkst. 1996.–2012. gadā

¹² Kiopa, Bērziņš, Melkere 2012/2013.

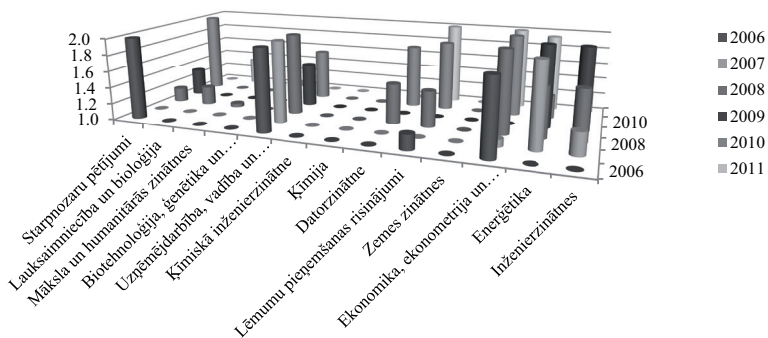
¹³ European Commission 2011, I-438, attēls N.P.1.1.

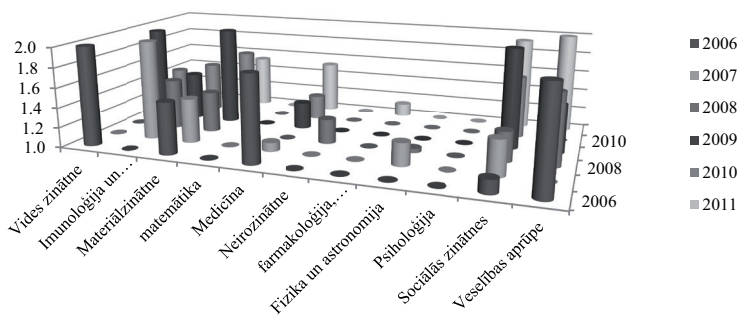
2a. attēls. Publicēšanas intensitātes vērtības zinātņu jomu griezumā 2006.–2011. gadā

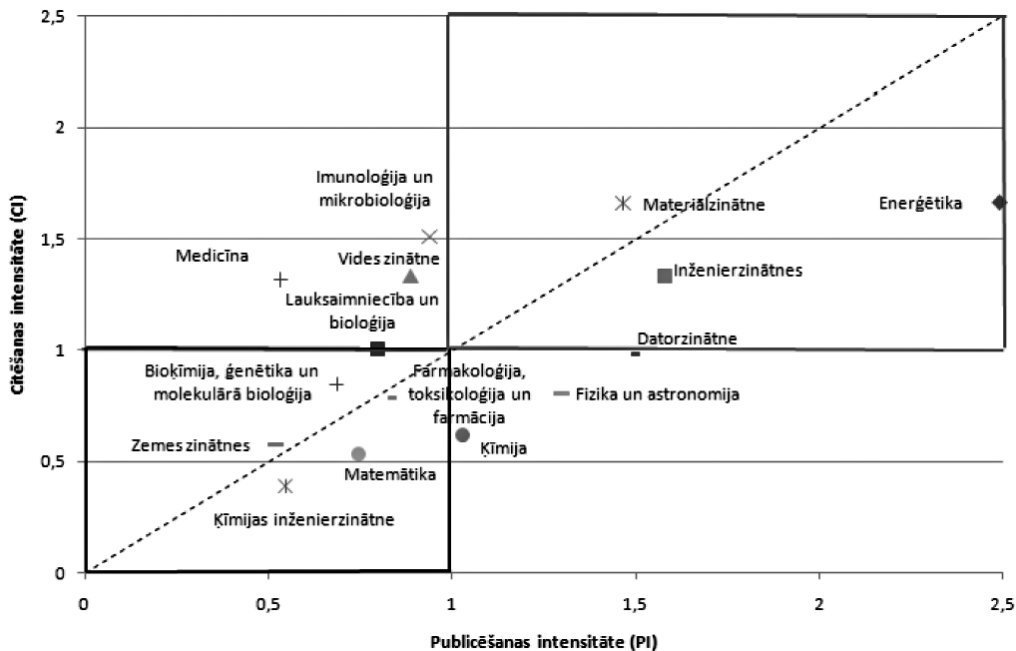
2b. attēls. Publicēšanas intensitātes vērtības zinātņu jomu griezumā 2006.–2011. gadā

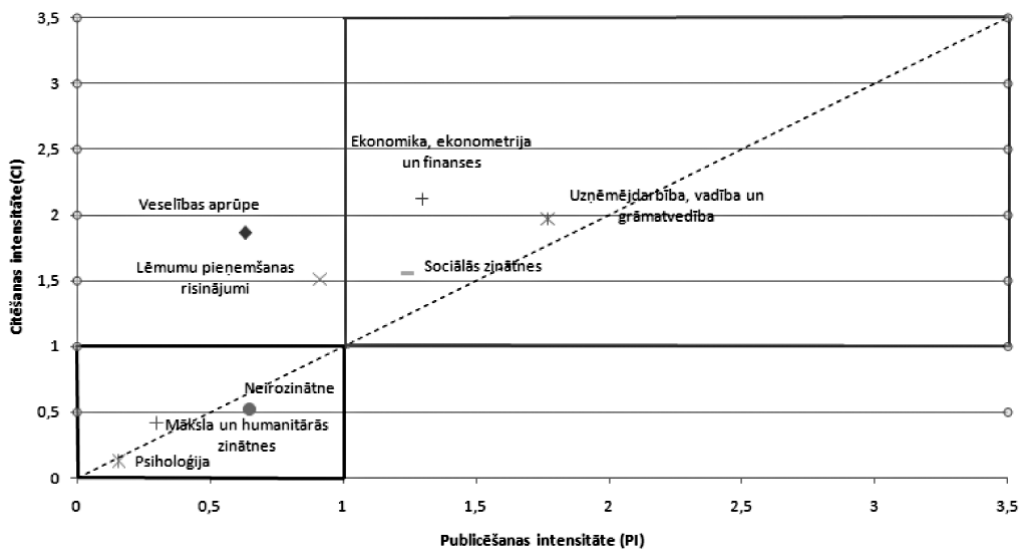
3a. attēls. Citēšanas intensitātes vērtības zinātņu jomu griezumā 2006.–2011. gadā

3b. attēls. Citēšanas intensitātes vērtības zinātņu jomu griezumā 2006.–2011. gadā

4a. attēls. Publicēšanas un citēšanas intensitātes vidējās vērtības zinātņu jomu griezumā 2006.–2011. gadā

4b. attēls. Publicēšanas un citēšanas intensitātes vidējās vērtības zinātņu jomu griezumā 2006.–2011. gadā

Kopējais publicēšanas un citēšanas intensitātes vidējais vērtējums, kas iegūts aprēķinu rezultātā, apkopots 4. attēlā. Zinātnes jomas, kuras ieguvušas gan publicēšanas, gan citēšanas intensitātes vidējās vērtības virs 1, redzamas auššējā četrstūrī.

Lai noteiktu iespējamās specializācijas pētniecībā, tika izvērtētas arī zinātnes tematiskās grupas. Zinātņu jomās ir vairākas tēmas, kuru publicēšanas un citēšanas intensitāte pārsniedz vidējos rādītājus un kuras rāda stabilu sniegumu sešu gadu garumā: lauksaimniecībā – dārzkopība; bioķīmijā, ģenētikā un molekulārajā bioloģijā – biotehnoloģijas; uzņēmējdarbībā, vadībā un grāmatvedībā – cilvēkresursu un uzvedības organizācija; ķīmijas tehnoloģijās – bioinženierija; ķīmijā – organiskā ķīmija; datorzinātnē – mākslīgais intelekts;

lēmumu pieņemšanas risinājumos – statistika, varbūtība un nenoteiktība; zemes zinātnēs – okeanogrāfija; enerģētikā – enerģētikas inženierzinātne un elektroapgādes tehnoloģijas; inženierzinātnēs – rūpniecības un ražošanas inženierzinātne; vides zinātnē, imunoloģijā un mikrobioloģijā – virusoloģija; materiālzinātnē – biomateriāli, keramika un kompozīti, elektroniskie, optiskie un magnētiskie materiāli; matemātikā – teorētiskā datorzinātne, statistika un varbūtība; medicīnā – imunoloģija, infekciju slimības, klīniskā mikrobioloģija, farmakoloģija, ķirurģija; neirozinātnē – uzvedības neirozinātne; fizikā un astronomijā – cietvielu fizika, radiācija; sociālajās zinātnēs – izglītība. Tātad arī zinātnes jomās, kas nav sasniegušas publicēšanas un citēšanas intensitātes vidējās vērtības virs 1, ir atsevišķas

1. tabula. Baltijas jūras reģiona valstu publicēšanas intensitātes vērtības (Scopus) 2006.–2011. gadā

Zinātnes joma/valsts	LV	LT	EE	PL	DK	SE	FI	DE
Lauksaimniecība un bioloģija	0,79	0,91	1,8	0,96	1,50	1,13	1,38	0,87
Māksla un humanitārās zinātnes	0,37	2,51	3,32	0,44	1,10	0,9	1,13	1,04
Bioķīmija, ģenētika un molekulārā bioloģija	0,62	0,49	0,85	0,89	1,22	1,16	0,99	0,97
Uzņēmējdarbība, vadība un grāmatvedība	1,09	4,62	0,96	0,67	1,22	1,14	1,75	0,88
Ķīmijas inženierzinātne	1,11	0,81	0,84	1,36	0,72	0,89	1,10	0,98
Ķīmija	1,64	1,09	1,08	1,46	0,69	0,77	0,65	1,03
Datorzinātne	1,76	1,04	0,75	1,00	0,88	0,87	1,40	1,00
Lēmumu pieņemšanas risinājumi	0,91	1,56	0,46	1,10	1,06	0,83	1,28	0,98
Zemes zinātnes	0,49	0,79	1,9	1,03	1,03	0,82	1,02	1,02
Ekonomika, ekonometrija un finanses	0,34	2,84	0,97	0,26	1,33	1,16	1,21	1,02
Enerģētika	2,23	1,84	2,49	0,64	0,91	1,07	0,85	1,05
Inženierzinātnes	2,02	1,83	0,72	1,08	0,70	0,98	1,09	1,00
Vides zinātne	0,84	1,4	2,44	1,02	1,35	1,26	1,58	0,82
Veselības aprūpe	0,56	0,32	0,55	0,7	0,75	1,1	1,03	1,08
Imunoloģija un mikrobioloģija	0,77	0,66	0,87	0,65	1,6	1,34	1,06	0,92
Materiālzinātne	2,32	1,73	0,91	1,35	0,44	0,76	0,72	1,07
Matemātika	0,92	1,46	0,89	1,4	0,74	0,65	0,85	1,04
Medicīna	0,32	0,38	0,5	0,77	1,13	1,09	0,92	1,05
Starppozaru pētījumi	0,36	0,29	1,32	0,31	1,15	1,16	0,69	1,13
Neirozinātne	0,34	0,23	0,81	0,65	0,95	1,17	1,07	1,05
Farmakoloģija, toksikoloģija un farmācija	0,65	0,46	0,87	1,02	1,05	1,03	0,97	1,00
Fizika un astronomija	1,58	1,35	0,84	1,25	0,66	0,73	0,71	1,07
Psiholoģija	0,17	0,23	1,32	0,33	0,67	1,10	1,22	1,13
Sociālās zinātnes	0,88	1,87	2,26	0,55	1,31	1,28	1,51	0,91

tēmas, kurās sasniegumi ir augstāki par jomas vidējo. Šajos gadījumos lielākoties ir konstatēts mazs publikāciju skaits no Latvijas un vidēja vai augstāka par vidējo citēšanas intensitāte, kas jāņem vērā, nosakot specializācijas jomas pētniecībā.

2.2. Specializāciju izvērtējums pētniecībā Baltijas jūras reģiona valstu kontekstā

Nemot vērā Latvijas ģeogrāfisko atrašanās vietu pie Baltijas jūras, Latvijai vajadzētu izvēlēties tādas specializācijas pētniecībā, kas varētu dot nozīmīgu pienesumu pārējo reģiona valstu sasniegumiem pētniecībā. Šim nolūkam pētījumā tika veikta otra analīze, aprēķinot

publicēšanas un citēšanas intensitātes (atbilstoši formulai 1 un 2) un meklējot potenciālās Latvijas specializācijas pētniecībā tajās Baltijas jūras reģiona valstīs, kas ir ES dalībvalstis.

Analīzes rezultāti liecina, ka pēc publicēšanas intensitātes vērtībām Latvija visaugstākos rezultātus uzrāda enerģētikā, inženierzinātnēs un materiālzinātnē, bet augstākus par vidējo rezultātus uzrāda uzņēmējdarbībā, vadībā un grāmatvedībā, ķīmiskajā inženierzinātnē, ķīmijā, datorzinātnē, fizikā un astronomijā.

Savukārt citēšanas intensitātes vērtības Latvijai visaugstākās ir materiālzinātnē, tai seko enerģētika, bet augstākas par vidējo reģionā minētās vērtības ir lauksaimniecībā un bioloģijā, ķīmijas inženierzinātnē, ķīmijā, inženierzinātnē, vides zinātnē, farmakoloģijā,

2. tabula. Baltijas jūras reģiona valstu citēšanas intensitātes vērtības (Scopus) 2006.–2011. gadā

Zinātnes joma/valsts	LV	LT	EE	PL	DK	SE	FI	DE
Lauksaimniecība un bioloģija	1,00	0,94	2,02	0,91	1,38	1,09	1,28	0,89
Māksla un humanitārās zinātnes	0,46	1,26	1,40	0,50	0,83	0,83	1,25	1,08
Bioķīmija, ģenētika un molekulārā bioloģija	0,63	0,67	0,87	0,78	1,07	1,03	0,96	1,01
Uzņēmējdarbība, vadība un grāmatvedība	0,84	0,70	0,79	0,55	1,52	1,45	2,11	0,68
Ķīmijas inženierzinātnē	1,59	1,64	1,05	1,82	0,75	0,95	0,87	0,99
Ķīmija	1,26	1,40	1,11	1,65	0,67	0,77	0,55	1,10
Datorzinātnē	0,68	1,64	0,52	1,16	0,80	1,01	1,34	0,97
Lēmumu pieņemšanas risinājumi	0,87	2,28	0,28	0,35	0,96	0,57	1,15	0,92
Zemes zinātnes	0,75	0,70	1,61	1,03	0,94	0,72	0,76	1,11
Ekonomika, ekonometrija un finanses	0,53	4,68	0,61	0,28	1,43	1,32	1,14	0,80
Enerģētika	2,10	2,23	1,63	0,95	1,29	1,22	0,80	0,91
Inženierzinātnes	1,45	2,39	0,72	1,19	0,87	1,00	1,09	0,98
Vides zinātnē	1,08	1,23	2,59	0,89	1,42	1,30	1,57	0,78
Veselības aprūpe	0,64	0,27	0,40	0,31	0,62	0,72	0,89	1,18
Imunoloģija un mikrobioloģija	0,99	0,91	0,80	0,56	1,27	1,11	0,90	0,99
Materiālzinātnē	3,08	1,80	0,93	1,57	0,43	0,65	0,62	1,15
Matemātika	0,78	1,58	0,84	1,93	0,77	0,55	0,80	1,08
Medicīna	0,78	0,62	0,70	0,66	1,18	1,21	1,30	0,92
Starpnozaru pētījumi	0,51	0,35	0,91	0,39	1,00	1,00	0,74	1,10
Neirozinātnē	0,38	0,18	0,64	0,56	0,70	1,02	0,95	1,10
Farmakoloģija, toksikoloģija un farmācija	1,11	0,68	1,04	1,29	1,00	1,18	1,08	0,92
Fizika un astronomija	1,60	1,37	0,78	1,70	0,67	0,62	0,61	1,13
Psiholoģija	0,41	0,49	1,48	0,27	0,51	1,02	1,19	1,11
Sociālās zinātnes	0,71	1,49	1,99	0,77	1,27	1,37	1,63	0,80

toksikoloģijā un farmācijā, fizikā un astronomijā.

Baltijas jūras reģiona kontekstā Latvijas publicēšanas un citēšanas intensitāte pārsniedz vidējos rādītājus un rāda stabilu sniegumu materiālzinātnē, ķīmijas inženierzinātnē, ķīmijā, enerģētikā, fizikā un astronomijā, inženierzinātnēs. Baltijas valstīs starp zinātnes jomām ir vērojamas krasas atšķirības, un šīs valstis jau pašreiz faktiski ir specializējušās atsevišķās jomās. Tam par iemeslu varētu būt nepietiekamais finansējums visu zinātnes jomu līdzsvarotai attīstībai un atšķirīgas

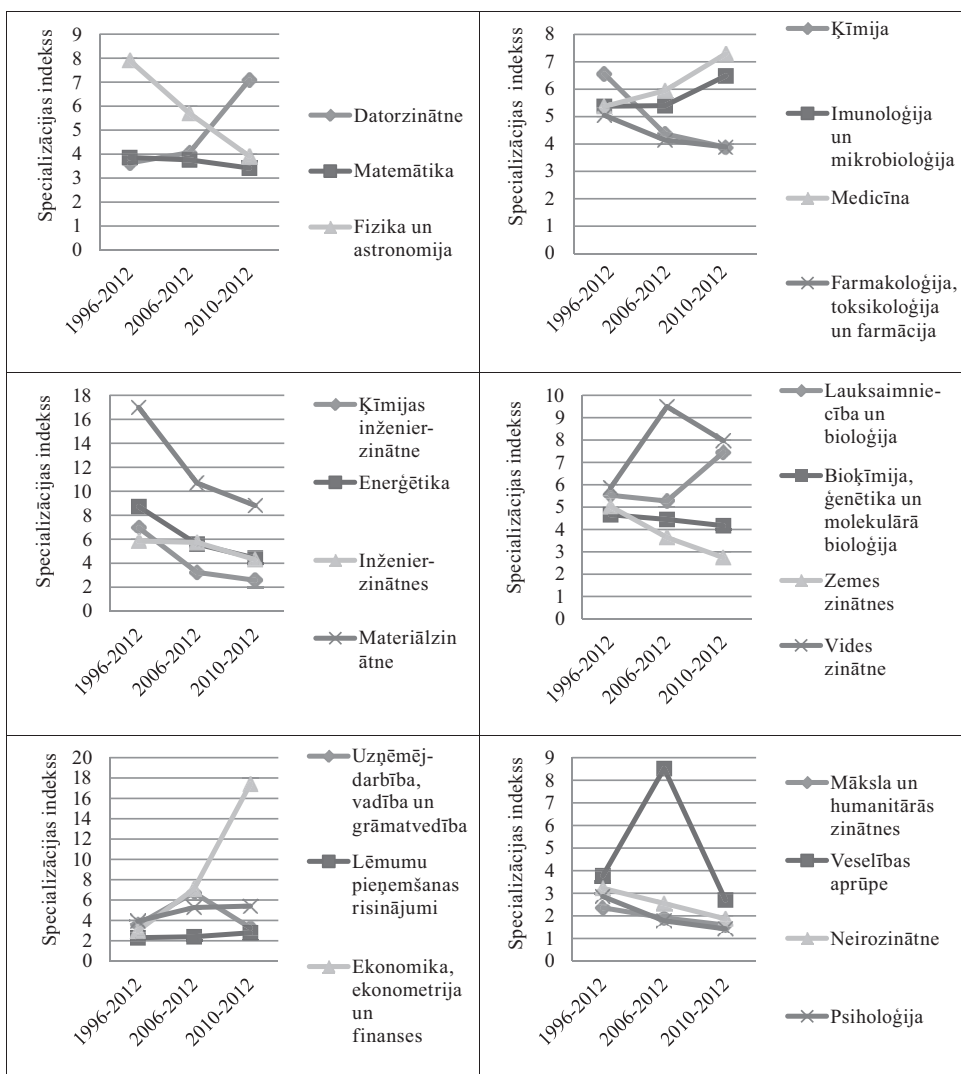
publicēšanās tradīcijas. Savukārt Dānijā, Somijā, Zviedrijā un Vācijā visas zinātnes jomas ir attīstītas samērā vienmērīgi, par ko liecina šo valstu publicēšanas un citēšanas intensitātes vērtības.

2.3. Specializāciju izvērtējums un specializācijas indekss pētniecībā Baltijas jūras reģiona valstu kontekstā

Nemot vērā Latvijas nelielo oriģinālo zinātnisko rakstu skaitu starptautiskajās zinātniskajās datubāzēs, analizē akcentēta

3. tabula. Baltijas jūras reģiona valstu specializācijas indeksa vērtības (*Scopus*)
2006.–2012. gadā

Zinātnes joma/valsts	LV	LT	EE	PL	DK	SE	FI	DE
Lauksaimniecība un bioloģija	5,27	7,86	16,16	6,81	6,77	6,27	6,45	6,32
Māksla un humanitārās zinātnes	1,91	3,44	10,43	3,75	4,84	4,56	5,05	5,18
Bioķīmija, ģenētika un molekulārā bioloģija	4,45	5,25	6,82	6,9	6,8	6,57	6,21	6,97
Uzņēmējdarbība, vadība un grāmatvedība	6,73	61,77	7,03	3,82	6,43	5,7	8,59	5,06
Ķīmijas inženierzinātne	3,24	11,17	5,35	12,1	5,15	5,29	5,15	5,97
Ķīmija	4,37	7,09	5,61	9,74	5,35	5,64	5,06	6,89
Datorzinātne	4,06	5,19	4,94	6,7	5,29	5,34	6,54	6,21
Lēmumu pieņemšanas risinājumi	2,39	3,81	2,07	16,5	5,59	4,06	4,89	4,9
Zemes zinātnes	3,64	4,58	8,5	6,94	5,76	5,53	5,46	6,59
Ekonomika, ekonometrija un finanses	7,09	41,44	4,01	3,46	5,59	5,32	4,8	5,48
Enerģētika	5,6	26,54	7,62	5,75	7,5	5,89	5,02	5,25
Inženierzinātnes	5,74	13,11	4,17	7,38	5,56	5,78	6,07	6,34
Vides zinātne	9,5	10,24	27,74	6,61	6,98	6,6	6,92	5,87
Veselības aprūpe	8,52	4,93	2,51	4,07	4,55	4,95	4,36	5,74
Imunoloģija un mikrobioloģija	5,4	10,83	5,97	5,78	6,69	6,16	5,33	6,34
Materiālzinātne	10,69	9,68	5,21	8,73	4,79	5,35	4,96	6,67
Matemātika	3,76	7,17	8,16	11,57	5,05	4,75	5,36	6,27
Medicīna	5,95	6,19	5,99	7,4	7,39	7,11	6,64	6,96
Starpnozaru pētījumi	4,74	3,55	7,44	4,72	6,28	6,17	5,44	6,32
Neirozinātne	2,55	2,82	4,41	5,17	5,17	5,64	5,32	6,49
Farmakoloģija, toksikoloģija un farmācija	4,14	4,54	6,96	8,25	5,76	5,87	5,4	5,93
Fizika un astronomija	5,7	13,21	6,85	11,05	5,36	5,58	5,63	6,91
Psiholoģija	1,78	4,71	10,99	3,82	4,45	5,24	5,47	5,87
Sociālās zinātnes	5,27	9,22	11,68	4,58	6,75	6,27	6,87	5,39

5. attēls. Specializācijas indeksa vērtību dinamika Latvijā zinātnes jomās Baltijas jūras reģiona valstu kontekstā (Scopus) 1996.–2012. gadā

publikāciju kvalitāte, ko raksturo citējamība. Tādēļ pētījumā izmantota gan publicēšanas un citēšanas intensitāte (pēc formulas 1 un 2), gan tādi papildu kritēriji kā publikāciju atpazīstamība un publikāciju apjoms, nosakot kopējo specializācijas indeksu (atbilstoši formulai 3, 4 un 5).

Iegūtās specializācijas indeksa vērtības ļauj secināt, ka no Baltijas jūras reģiona valstīm Latvijā 2006.–2012. gadā visaugstākais specializācijas indekss ir materiālzinātnē un veselības aprūpē, otrs augstākais – ekonomikā,

ekonometrijā un finansēs, bet trešais – vides zinātnē. Zinātnes jomās ir vairākas tēmas, kurās sasniegti augsti vai vidēji rādītāji arī tad, ja jomas kopvērtējumā nav iegūts augsts rezultāts (1.–5. rezultāts Baltijas jūras reģiona valstu vidū): lauksaimniecībā – laukkopība, dārzkopība, lopkopība un ūdenssaimniecība; bioķīmijas, ģenētikas un molekulārās bioloģijas jomā – biotehnoloģija un fizioloģija; uzņēmējdarbības, vadības un grāmatvedības jomā – stratēģija un vadība; ķīmijā – organiskā ķīmija; datorzinātnē – datorzinātnes teorija

un matemātika, programmēšana; zemes zinātnēs – okeanogrāfija; enerģētikā – kodolenerģija un inženierzinātne; inženierzinātnēs – biomedicīnas inženierzinātne, būvniecības un konstrukciju inženierzinātne, skaitliskā mehānika, rūpniecības un ražošanas inženierzinātne; matemātikā – varbūtību teorija un matemātiskā statistika, teorētiskā datorzinātne; medicīnā – kardioloģija un kardiovaskulārā medicīna, endokrinoloģija, diabēts un metabolisms, gastroenteroloģija, medicīniskā mikrobioloģija, medicīniskā farmakoloģija; neirozinātnē – šūnu un molekulārā neiroloģija; fizikā un astronomijā – cietvielu fizika, radiācija, statistiskā un nelineārā fizika; sociālajās zinātnēs – izglītība un kultūras studijas; imunoloģijas un mikrobioloģijas jomā – virusoloģija un mikrobioloģija.

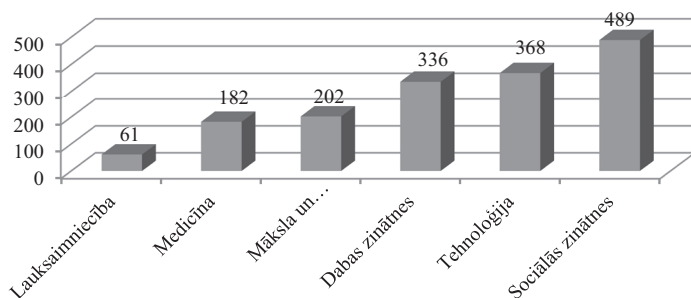
Šo rezultātu salīdzinot ar 2. un 3. tabulas datiem, redzams, ka nemainīgi augsts rezultāts ir sasniegts materiālzinātnē, bet pārējo zinātnes jomu rezultāti ir svārstīgi un atkarīgi no izvēlētās metodikas un papildu kritērijiem. Tas liecina, ka specializāciju izvēlei pētniecībā jāpiemēro komplekss risinājums, integrējot gan jauno ES dalībvalstu, gan Baltijas jūras reģiona valstu izvērtējuma rezultātus bez papildu kritērijiem un ar tiem. Arī EK 2013. gadā veiktais izvērtējums norāda, ka Latvijā nav īpašu un izcilu sasniegumu kādā no zinātnes jomām, Latvija ir relatīvi specializējusies biotehnoloģijās, IKT, enerģētikā, transporta tehnoloģijās,

bet galvenā zinātniskā specializācija Latvijā ir materiālzinātne¹⁴.

Publikāciju un citējumu skaita dinamika un izmaiņas specializācijas indeksa vērtībās rāda, ka visstraujākā izaugsme pēdējos septiņos gados ir novērota datorzinātnē, medicīnā, lauksaimniecībā un bioloģijā, vides zinātnē, ekonomikā, ekonometrijā un finansēs. Visstraujākā lejupslīde ir konstatēta fizikā un astronomijā, ķīmijā, materiālzinātnē, ķīmijas inženierzinātnē un enerģētikā.

Būtisks faktors viedo specializāciju noteikšanai pētniecībā ir cilvēkresursu pieejamība un pastāvīga atjaunotne. 2013. gadā inženierzinātnēs un tehnoloģijās tiek nodarbināts 601 pētnieks, dabas zinātnēs – 1418 pētnieki, lauksaimniecības zinātnēs – 279, medicīnas un veselības zinātnēs – 304, sociālajās zinātnēs – 440 un humanitārajās zinātnēs – 272 pētnieki¹⁵. Visstraujākā cilvēkresursu atjaunotne vērojama sociālajās zinātnēs, kur reģistrēts lielākais doktora grādu ieguvēju skaits.

Meklējot Latvijas specializācijas pētniecībā, jāņem vērā statistika par reģistrētajiem patentu pieteikumiem un izsniegtajiem patentiem, kas ir inovāciju raksturojošs rādītājs. Kopumā Latvijai 2003.–2012. gadā Eiropas patentu birojā (EPO) ir reģistrēti 209 Eiropas patentu pieteikumi, no tiem 74 – organiskajā ķīmijā, 58 – farmācijā, 6 – biotehnoloģijā, pa 5 patentu pieteikumiem šādās jomās – mērījumi, metālu apstrāde un metalurģija, citas

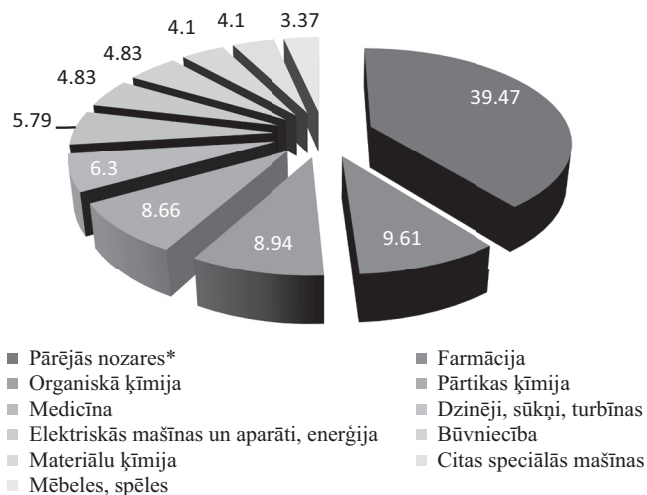

Avots: Datubāze „Latvijas zinātnieki” (LZA, Dr. chem. B. Ādamsone, Dr. K. Cīrule)

6. attēls. Doktora grādu ieguvēju skaits Latvijā (ISCED 6) pa zinātnes jomām 2000.–2012. gadā

¹⁴ European Commission 2013b, 162.

¹⁵ Latvijas Republikas Ministru kabinets 2013, 14.

Avots: WIPO dati

7. attēls. Latvijas patentu pieteikumu skaits sadalījumā pa nozarēm % 1997.–2011. gadā

speciālās mašīnas, audiovizuālās tehnoloģijas, bet pa 4 patentu pieteikumiem šādās jomās – mehāniskās tehnoloģijas, dzinēji, sūkņi, turbīnas, apstrāde, ķīmiskā inženierija, darbgaldi. 2002.–2011. gadā Latvijai ir izsniegti 30 EPO patenti, no tiem 19 – ķīmijā, 8 – mehāniskajā inženierijā, 2 – instrumentu jomā, bet 1 – elektriskās inženierijas jomā. Latvijas zinātniskās institūcijas un zinātnieki sadarbojas ar ārvalstu zinātniskajām institūcijām un komersantiem. Šādas sadarbības rezultātā, kā arī ierobežotā finansējuma dēļ viņi daļu Eiropas patentu ir pieteikuši kā līdzautori. Piemēram, Latvijas Organiskās sintēzes institūts 2002.–2011. gadā ir līdzautors 29 Eiropas patentiem, bet *Dr. habil. chem. I. Kalviņš* – 38 Eiropas patentiem ķīmijas nozarē¹⁶.

Līdzīga situācija ir vērojama kopējo Latvijas patentu pieteikumu skaita sadalījumā pa nozarēm (7. attēls). Latvijā lielākais patentu pieteikumu skaits bijis farmācijas un organiskās ķīmijas nozarē (ap 18,5%), kam seko pārtikas ķīmija, medicīna, dzinēji, sūkņi, turbīnas un elektriskās mašīnas un aparāti. Nozares, kas nesasniedz 3% robežu, iekļautas sadaļā „Pārējās nozares”.

Secinājumi

Lai gan zinātnisko publikāciju analīzē izmantotas divas atšķirīgas metodes un salīdzinājumam izvēlēti divi valstu reģioni, iegūtie rezultāti būtiski neatšķiras. Jauno ES dalībvalstu un Baltijas jūras reģiona valstu kontekstā Latvijā vislabākie sasniegumi ir materiālzinātnē. Izvērtējuma rezultātā ir identificētas šādas zinātnes jomas, kurās sasniegtie rādītāji vairākās tēmās ir augstāki par vidējiem rādītājiem abu salīdzinājumam izvēlēto valstu grupās: lauksaimniecība, bioķīmija, ģenētika un molekulārā bioloģija, uzņēmējdarbība, vadība un grāmatvedība, ķīmija, datorzinātne, zemes zinātnes, enerģētika, inženierzinātnes, vides zinātne, matemātika, medicīna, neirozinātne, fizika un astronomija, sociālās zinātnes, imunoloģija un mikrobioloģija.

Tematisko grupu griezumā izvērtējuma rezultāti daļēji atšķiras. Konstatētas vairākas tēmas, kurās sasniegti augstāki rādītāji par vidējiem abu salīdzinājumam izvēlēto valstu grupu kontekstā, un tās ir: dārzkopība, biotehnoloģija, organiskā ķīmija, okeanogrāfija, rūpniecības un ražošanas inženierzinātne, teorētiskā datorzinātne, biomateriāli, keramika un kompozītmateriāli, elektroniskie, optiskie un magnētiskie materiāli, medicīniskā

¹⁶ WIPO 2013.

mikrobioloģija, farmakoloģija, ķirurģija, cietvielu fizika, radiācija, virusoloģija, izglītība.

Analīze ļauj secināt, ka Latvijā pētniecībā varētu būt šādas potenciālās specializācijas jomas: uz zināšanām balstīta bioekonomika, funkcionālie materiāli un jaunas tehnoloģijas enerģētikā, biomedicīna, translācijas medicīna un biotehnoloģija, ķīmija un farmācijas tehnoloģija, viedās tehnoloģijas inženierzinātnēs, informācijas un komunikāciju tehnoloģijas kā caurviņu specializācija pētniecībā. Šie secinājumi tika izmantoti un iekļauti Zinātnes, tehnoloģijas attīstības un inovācijas pamatnostādņēs 2014.–2020. gadam, kur noteiktas šādas viedās specializācijas jomas: (1) zināšanu ietilpīga bioekonomika, (2) biomedicīna, medicīnas tehnoloģijas, biofarmācija un biotehnoloģijas, (3) viedie materiāli,

tehnoloģijas un inženiersistēmas, (4) viedā enerģētika, (5) informācijas un komunikāciju tehnoloģijas¹⁷.

Lai panāktu ilgtspējīgu zinātnes jomu attīstību, Latvijā būtu nepieciešams nodrošināt pētījumu starpdisciplināritāti un novatoru ideju rašanos, efektīvāk koncentrēt finanšu un cilvēkresursus un veidot ciešāku sadarbību ar industriju. Tāpat nepieciešams īpašs atbalsts un atšķirīgi finanšu instrumenti vispārējai zinātnes jomu kapacitātes celšanai, īpaši uzsverot cilvēkresursu un starptautiskas sadarbības attīstību, un atsevišķi finanšu instrumenti specializāciju attīstībai pētniecībā, akcentējot sadarbību ar uzņēmējiem un tehnoloģiju pārnēsī.

¹⁷ Latvijas Republikas Ministru kabinets 2013, 21–24.

VĒRES

- Arnold, E. et al. (2010) Policy Mix Peer Review. Latvia Peer Review Outcome Report (Final). Pieejams: http://ec.europa.eu/research/era/pdf/policy-mix-peer-review_latvia_en.pdf.
- Chen, K.; Guan, J. (2011) A bibliometric investigation of research performance in emerging nanobiopharmaceuticals. *Journal of Informetrics*, 5, 233–247.
- European Commission (2013a) Innovation Union Scoreboard 2013. Belgium. Pieejams: http://ec.europa.eu/enterprise/policies/innovation/files/ius-2013_en.pdf.
- European Commission (2013b) Research and Innovation performance in EU Member States and Associated countries 2013. Luxembourg : Publications Office of the European Union. Pieejams: http://ec.europa.eu/research/innovation-union/pdf/state-of-the-union/2012/innovation_union_progress_at_country_level_2013.pdf.
- European Commission (2012a) Proposal for a Regulation of the European parliament and of the Council laying down common provisions on the European Regional Development Fund, the European Social Fund, the Cohesion Fund, the European Agricultural Fund for Rural Development and the European Maritime and Fisheries Fund covered by the Common Strategic Framework and laying down general provisions on the European Regional Development Fund, the European Social Fund and the Cohesion Fund and repealing Council Regulation (EC) No 1083/2006. Brussels. 14.03.2012., COM(2011) 615 final/2. Pieejams: http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/official/regulation/pdf/2014/proposals/regulation/general/general_proposal_en.pdf.
- European Commission (2012b) Guide to Research and Innovation Strategies for Smart Specialisations (RIS 3). Luxembourg: Publications Office of the European Union. Pieejams: http://s3platform.jrc.ec.europa.eu/c/document_library/get_file?uuid=a39fd20b-9fbc-402b-be8c-b51d03450946&groupId=10157.
- Eiropas Komisija (2010) Komisijas ziņojums. EIROPA 2020 Stratēģija gudrai, ilgtspējīgai un integrējošai izaugsmei. Brisele, 03.03.2010., COM(2010) 2020 galīgā redakcija. Pieejams: http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/1_LV_ACT_part1_v1.pdf.
- Guzman, M. V. et al. (1998) Bibliometric study on vaccines (1990–1995). Part I: scientific production in Iberian-American countries. *Scientometrics*, 43, 2, 189–205.
- Kiopa, A.; Bērziņš, K.; Melkere, J. (2012/2013) Baltijas zinātnieku un pētniecības integrācija pasaules zinātnes telpā. *Akadēmiskā dzīve*, 49, 106–122.
- Kristapsons, J.; Kozlovskis, M. (2009) Web of Science: skats uz Latvijas zinātni. Pieejams: http://www.lza.lv/index.php?option=com_content&task=view&id=828&Itemid=334.

- Latvijas Republikas Ministru kabinets (2009) Zinātnes un tehnoloģijas attīstības pamatnostādnes 2009.–2013. gadam (apstiprinātas ar MK rīkojumu 16.09.2009., Nr. 631).
- Latvijas Republikas Ministru kabinets (2013) Zinātnes, tehnoloģijas attīstības un inovācijas pamatnostādnes 2014.–2020. gadam (apstiprinātas ar MK rīkojumu 28.12.2014., Nr. 685).
- Latvijas Zinātnes padome (1999) Latvijas Zinātnes padomes Zinātņu nozaru un apakšnozaru saraksts (apstiprināts 16.11.1999., lēmums Nr. 9-3-1).
- Pieejams: http://www.lzp.gov.lv/index.php?option=com_content&task=view&id=140&Itemid=88.
- Moed, H. F. et al. (2011) Is concentration of university research associated with better research performance? *Journal of Informetrics*, 5, 649–658.
- OECD (2012) Designing smart specialisation strategies for cluster development in global value chains, Feedback on the complete Project, May 10–11, 2012, Paris. Pieejams: http://ipts.jrc.ec.europa.eu/activities/research-and-innovation/s3_1.cfm.
- OECD (2007) Revised Field of Science and Technology (FOS) Classification in the Frascati Manual. Pieejams: <http://www.oecd.org/science/inno/38235147.pdf>.
- OECD (2002) Frascati Manual: Proposed Standard Practice for Surveys on Research and Experimental Development 6th edition. Pieejams: http://www.oecd-ilibrary.org/science-and-technology/frascati-manual-2002_9789264199040-en.
- Scopus (2013) SCImago Journal & Country Rank. Pieejams: <http://www.scimagojr.com>.
- UNESCO (1973–1974) Proposed international standard nomenclature for fields of science and technology. Pieejams: <http://skos.um.es/unesco6/00/html>.
- WIPO (2013) Vispasaules intelektuālā īpašuma organizācijas dati. Pieejams: <http://www.epo.org/about-us/statistics/granted-patents.html>; http://www.wipo.int/ipstats/en/statistics/country_profile/countries/lv.html.

NACIONĀLĀ IDENTITĀTE: GLOBĀLAIS UN LOKĀLAIS

Aija Zobena ir LU Sociālo zinātņu fakultātes Sociālo un politisko pētījumu institūta vadošā pētniece, LU Socioloģijas nodaļas profesore, socioloģijas doktora grādu ieguvusi 1992. gadā nostrificējoties. Vadījusi pētījumus un tajos piedalījusies lauku socioloģijā un reģionālās attīstības jomā. Latvijas pārskata par tautas attīstību redaktore 2004/2005 un 2006/2007.

Raksturvārdi: identitāte, pašidentitāte, nacionālā identitāte.

Identitātes kā komplicēta sociāla fenomena izpētē ik pa laikam priekšplānā izvirzās atsevišķi tās aspekti. Viens no nozīmīgiem un Latvijas sabiedrībā pašlaik aktuālākajiem identitātes paveidiem ir nacionālā identitāte, kas apzīmē indivīda piederības sajūtu nacionālajai valsts kopienai pretstatā reģionālajai, vietējai. Etniskā un pilsoniskā mijiedarbība konkrētos sociālajos un vēsturiskajos kontekstos rosina diskusiju, kurā pārstāvēts plašs viedokļu spektrs: no nacionālās identitātes pietuvināšanas etniskai identitātei līdz pilnīgai nacionālās identitātes nošķiršanai no konkrētām etniskās kultūras izpausmēm. Mūsdienu sabiedrības sociālās struktūras kompleksitāte un sociālo procesu straujā dinamika rosina atteikties no šādām vienkāršotām un savstarpēji izslēdzošām nacionālās identitātes interpretācijām un meklēt daudzdimensionālus skaidrojumus, kas saista kolektīvo (kopienu) un individuālo (pašidentitāti). Identitāte ir vienlaikus gan

sociāli konstruēta, gan sociāli determinēta, jo tās veidošanā un izpausmēs liela nozīme ir gan indivīda un sociālo grupu mijiedarbībai, gan dažādām sociālajām institūcijām, kas dažādos veidos uztur un izplata sabiedrībā priekšstatus par vērtībām, izturēšanās etaloniem u. tml.

Raksturojot mūsdienu pasauli kā posttradicionālu sabiedrību, kurā pat ikdienas dzīvē visas sociālās darbības jomas nosaka lēmumi, ko pieņemam, izvēles, E. Gidenss uzsver pašidentitātes kā individuāla projekta būtību.¹ Indivīda izvēles, lēmumi par to, ar ko nodarboties, ko darīt vai nedarīt brīvajā laikā, pat tik triviālas izvēles kā apģērbs, ko vilkt mugurā, vai ēdiens, raksturo pašidentitāti. Pieņemot šos lēmumus, pat izdarot ikdienas izvēles, indivīds pozicionē sevi kā viena vai otra tipa personību, veido savu pašidentitāti.

LU 72. konferences Socioloģijas sekcijā *Nacionālā identitāte: globālais un lokālais* nolasītie referāti, kas ir šī numura publikāciju

¹ Giddens 1994, 75–76.

pamatā, raksturo daudzveidīgas pašidentitātes kontekstā pieņemto lēmumu dimensijas.

Nolasītie referāti un uz to pamata tapušie raksti, kas apkopoti šajā numurā, sniedz ieskatu tematikā, ko akadēmiskai analīzei aktualizēja Valsts pētījumu programmas (VPP) *Nacionālā identitāte* projekti, īpaši tie, kas tika realizēti Sociālo zinātņu fakultātes Sociālo un politisko pētījumu institūtā. Apvienojot pētniekus no Rīgas Tehniskās universitātes, Latvijas Nacionālās bibliotēkas, Latvijas Lauksaimniecības universitātes, Daugavpils Universitātes un Vidzemes Augstskolas, 2010. gadā tika iezīmēts izpētes lauks, kas aktualizēja nozīmīgas pašidentitātes dimensijas. Pētnieciskie projekti *Nacionālā identitāte un konkurējošās identitātes*, *Latvijas sociālā atmiņa un identitāte*, *Nacionālā identitāte un komunikācija*, *Nacionālā identitāte un rīcībspēja*, *Nacionālā identitāte un sociālā civildrošība* un *Nacionālā identitāte digitālajā vidē* iezīmē ne tikai nacionālās identitātes izpētes teorētisko ietvaru un pievēršas dažādu aktuālu sociālu problēmu konceptuālai analīzei un praktisku risinājumu meklējumiem, bet arī raksturo dažādu paaudžu sociologu pētnieciskās aktivitātes. VPP īstenošanā iesaistīto pētnieku veikumu papildina LU doktorantu, socioloģisko pētījumu praktiķu (ar akadēmiskām ambīcijām) pētījumi, kas arī tika prezentēti LU 72. konferences Socioloģijas sekcijā.

Mūsdienās nacionālās identitātes izpēte iezīmē ļoti plašu tēmu loku, kas savu atspoguļojumu ieguvis arī šajā žurnālā apkopotajos rakstos. Tos nosacīti var iedalīt trīs daļās. Daļa autoru (B. Zepa, E. Kļave, I. Šūpule) uzmanību pievērš identitātes un piederības analīzei, daļā rakstu (O. Žabko, I. Šūpule) ir aplūkotas dažādas lokālās pieredzes salīdzinājumā ar globālajiem procesiem, un trešajā daļā, ko pārstāv pārsvarā jaunās zinātnieces (D. Līkanse, A. Mīze), ir apskatītas tās identitātes dimensijas, kas atspoguļo mūsdienu sabiedrības sociālās struktūras kompleksitāti un tos daudzveidīgos faktoros, kas ietekmē indivīda izvēles kā pašidentitātes elementu konstrukciju dažādās dzīves un ekonomiskās darbības jomās.

Brigita Zepa, Evija Kļave un Inese Šūpule savā rakstā *Nacionālās identitātes konstruēšanas stratēģijas mazākumtautību diskursos* pievērš uzmanību četrām diskursa stratēģijām,

kā latvieši un krievi konstruē savu pašidentitāti, norādot uz mazāk izplatīto pārveidojošo stratēģiju, kas pauž tolerantu attieksmi pret otru grupu un varētu būt veiksmīgs pamats integrācijai. Balstoties uz padziļināto interviju analīzi, autore tiecas sniegt izpratni par to, kā savu nacionālo identitāti konstruē mazākumtautību piederīgie. Analīzes teorētiskais ietvars ir balstīts uz to autoru atziņām, kas nacionālo identitāti aplūko konstrukcionisma perspektīvā (P. Bergers, T. Lukmans, F. Barts, R. Dženkinsa). Raksta autore balstās uz pieeju, kas nacionālo identitāti interpretē kā tādu sociālās identitātes formu, kuras pamatā ir kategorizēšanas un pašidentificēšanās diskursīva reproducēšana interakcijas procesos, izmantojot references uz kultūras atšķirībām. Autore plaši izvērs diskusiju par nacionālajai un etniskajai identitātei kopīgo un atšķirīgo. Abiem jēdzieniem kopīgais ir tas, ka gan nacionālā, gan etniskā identitāte ir sociāli konstruēti priekšstati par kopīgu izcelsmi un kultūras atšķirībām. Atšķirīgais ir tas, ka nacionālās identitātes pamatā ir reference uz valsti vai valstij līdzīgu politisku veidojumu, savukārt etniskās identitātes pamatā ir piederība noteiktai etniskai grupai.

Inese Šūpule rakstā *Politikas plānošanas nacionālās īpatnības: izlikšanās un neīstenojamu vēlmju plānošanas dokumenti kā valsts pārvaldes elements* pievēršas Latvijas politikas plānošanas sistēmas analīzei, Latvijas pieredzi izvērtējot citu valstu stratēģiskās plānošanas pieredzes kontekstā. Autore analizē teorētiskās pieejas pamatā ir atziņas, ka demokrātiskajās labklājības valstīs aizvien pieaug pārvaldes kompleksitāte un neskaidrība, kuras dēļ palielinās varas difūzija un „simboliskās” jeb „pseido” politikas ietekme.² Savā rakstā I. Šūpule iepazīstina ar plašu pētījumu par to, kā Latvijas politikas plānošanas analīzē tiek lietots novērtējums, kas balstās uz teoriju. Latvijā kā postpadomju sabiedrībā, kas piedzīvojusi nopietnas sociālekonomiskās sistēmas transformācijas, krīzei ir raksturīga pārvaldes kompleksitāte, neskaidrība un biežas izmaiņas valsts pārvaldē (pārvaldes iestāžu, aģentūru veidošana, apvienošana, likvidēšana), kuras izpausmes ir varas difūzija (ministri

² Gustaffson 1983.

un ministrijas kā konkurenti, nevis vienotas valdības programmas īstenotāji) un diezgan liels simboliskās/pseido politikas dokumentu un normatīvo aktu īpatsvars. Sistēmiski plānošanas dokumenti tiek izstrādāti un īstenoti galvenokārt ārēju faktoru (piem., EK prasības jaunajam ES fondu plānošanas periodam un starptautisko aizdevēju noteikumi fiskālās disciplīnas ievērošanai) ietekmē.

Oksana Žabko savā rakstā *Izšķirošie faktori privātās un publiskās partnerības politikas veidošanai un ieviešanai* pievēršas publiskās un privātās partnerības (PPP) praksēm, kas ir veids, kā mūsdienu pasaulē dažādu valstu valdības cenšas efektīvi nodrošināt sabiedrībai nepieciešamus pakalpojumus un infrastruktūru (izglītības, veselības, sabiedriskā transporta, drošības u. c. pakalpojumus). PPP prakse balstās uz neolibērālo un neokonservatīvo domātāju atziņām, ka valstij pietrūkst resursu sabiedrībai nepieciešamo pakalpojumu nodrošināšanai un ka valsts pārvalde strādā neefektīvi – tā nespēj nodrošināt ekonomisku un elastīgu pakalpojumu pārvaldību, tā nespēj laikus apmierināt mainīgās sabiedrības vajadzības. Šīs pieejas pamatā ir privāto uzņēmēju darbības metožu aizgūšana publiskajā pārvaldē, kas veicinātu ekonomiskāku resursu patēriņu un ātrāku jauninājumu ieviešanu. Balstoties uz septiņu ES dalībvalstu pieredzes PPP ieviešanā analīzi, autore identificē galvenos faktorus PPP politikas sekmīgai veidošanai un ieviešanai.

Evija Kļave un Aija Tūna rakstā *Mazā lauku skola Latvijā kā vietējās kopienas attīstības un dzīves kvalitātes resurss* analizē dzīves kvalitātes un kopienas skolas jēdzienu lauku attīstības kontekstā, atspoguļojot līdzšinējo kopienas skolas pieredzi pasaulē un Latvijā. Sorosa fonda Latvija (SFL) iniciatīva *Pārmaiņu iespēja skolām* paredzēja mazo skolu pārveidi par daudzfunkcionāliem izglītības, kultūras, sociālā atbalsta centriem, veidojot partnerības starp pārvaldes, izglītības, uzņēmējdarbības un nevalstiskā sektora organizācijām. Šī iniciatīva

tika uzsākta laikā, kad finanšu krīzes iespaidā bija plānota vairāku desmitu lauku skolu slēgšana vai apvienošana. Savā rakstā autore analizē šo iniciatīvu paredzamos rezultātus un ieguvumus vai zaudējumus vietējo kopienu attīstības procesā.

Lauku attīstības problēmas savos rakstos aplūko arī Dace Līkanse. Rakstā *Paaudžu pēctecība zemnieku saimniecībās un lauku kopienu dzīvotspēja* D. Līkanse aplūko paaudžu pēctecību zemnieku saimniecībās kā vienu no svarīgiem nosacījumiem lauku kopienu dzīvotspējas saglabāšanā. Autore zemnieku paaudžu pēctecību saimniecībās analizē kā sociāli konstruētu procesu. Zemnieku paaudžu pēctecības teorētiskais modelis ir veidots, aplūkojot ģimenes lomu un tajā notiekošos sociālos procesus, zināšanu konstruēšanu, komunikāciju, atbildības sadalījumu ģimenē u. tml. D. Līkanse ir veikusi pētījumu par paaudžu pēctecību gaļas liellopu saimniecībās Latvijā.

Antra Mīze savā rakstā *Skolēni kā uztura aģenti: Latvijas ekoskolu piemērs* pētījusi aktivitāti *Ekoskolu globālās rīcības dienas*, kuras laikā skolēni savu veselīga uztura aģenta identitāti konstruēja, sadarbojoties ar dažādiem veselīga uztura aģentiem – pieaugušajiem: skolotājiem, NVO pārstāvjiem, uzņēmējiem, politiķiem, vecākiem u. c. Tomēr šajā identitātes veidošanās procesā bija spēcīgi jūtama pieaugušo vidē konstruēto un uzturēto veselīga uztura diskursu pārvietošana uz skolēnu (bērnu) vidi.

No nacionālās identitātes konstruēšanas līdz bērna kā veselīga uztura aģenta identitātes konstrukcijai – tik plašu identitātes dimensiju spektru aptver ieskats LU 72. konferences Socioloģijas sekcijā *Nacionālā identitāte: globālais un lokālais* prezentētajos pētījumos, kas pievēršas ne tikai nacionālās identitātes izpētes teorētiskajiem un metodoloģiskajiem aspektiem, bet aptver arī plašu praktisko problēmu spektru – no lauku attīstības līdz valsts stratēģiskās attīstības plānošanai.

VĒRES

- Giddens, A. (1994) Living in a post-traditional society. Beck, U.; Giddens A.; Lash S. *Reflexive modernization: politics, tradition and aesthetics in the modern social order*. Cambridge : Polity Press.
- Gustaffson, G. (1983) Symbolic and pseudo policies as responses to diffusion of power. *Policy Sciences*, 15, 267–287.

POLITIKAS PLĀNOŠANAS NACIONĀLĀS ĪPATNĪBAS: IZLIKŠANĀS UN NEĪSTENOJAMU VĒLMJU PLĀNOŠANAS DOKUMENTI KĀ VALSTS PĀRVALDES ELEMENTS

Inese Šūpule ir ieguvusi doktora grādu politikas socioloģijā Latvijas Universitātē (2012). Aktīvu pētniecisko darbību Inese Šūpule īsteno, sākot ar 1997. gadu. Šobrīd viņa ir pētniece Filozofijas un socioloģijas institūtā, kur pēta emigrācijas un reemigrācijas problemātiku, kā arī Baltijas Sociālo zinātņu institūtā, kur aktuālās izpētes tēmas ir pilsonība un izglītība. Pētnieciskās intereses: pilsonība, migrācija, sabiedrības integrācija, etniskās attiecības, valodu lietojums un zināšanas, izglītības pārvaldība, politikas plānošana un diskursu analīze (kritiskā diskursu analīze un diskursīvā psiholoģija).

Raksturvārdi: simboliskā politika, politikas plānošanas sistēma, Latvija.

Ievads

80. gados Eiropas politikas analīzes speciālisti nonāca pie atziņas, ka demokrātiskajās labklājības valstīs aizvien pieaug pārvaldes kompleksitāte un neskaidrība, kuras rezultāts ir varas difūzija un „simboliskās” politikas jeb „pseidopolitikas” palielināšanās¹. Pārvaldes kompleksitāte, neskaidrība un biežās izmaiņas valsts pārvaldē (pārvaldes iestāžu, aģentūru veidošana, apvienošana, likvidēšana) ir arī Latvijas pēcpadomju, pēctranzīta, pēckrīzes 2014. gada realitāte, kurai gluži hrestomātiski raksturīga varas difūzija (ministri un ministrijas kā konkurenti, nevis vienotas valdības programmas īstenotāji) un diezgan liels „simboliskās” politikas jeb „pseidopolitikas”

dokumentu un normatīvo aktu īpatsvars, kas liecina drīzāk par vēlmi īstenot kādu politiku, nevis reālu apņemšanos to īstenot un par sava veida izlikšanos – gan vēlētajū priekšā, gan arī attiecībās ar sadarbības partneriem (nevalstiskajām organizācijām, darba devēju apvienībām, arodbiedrībām u. c.). Viens no Latvijas politikas plānošanas sistēmas lielākajiem vājumiem ir tas, ka iepriekšējā plānošanas periodā (2007–2013), īpaši – līdz krīzes sākumam, daļa plānošanas dokumentu tika izstrādāti, balstoties uz visu iesaistīto pušu vēlmēm, bez mērķtiecīgas apziņas skaistās ieceres un mērķus patiešām realizēt.

To lielā mērā apliecina Valsts kancelejas (VK) pasūtītais pētījums *Politikas plānošanas sistēmas attīstības pamatnostādņu un attīstības plānošanas sistēmas ietekmes novērtējums*² (turpmāk – Politikas plānošanas pētījums), kas veikts Valsts kancelejas projektā

¹ Gustaffson 1983.

² BISS 2013.

Atbalsts strukturālo reformu ieviešanai valsts pārvaldē (ID Nr. 1DP/1.5.1.1.1./10/IPIA/CFLA/004/002, 4.2. aktivitātes *Funkciju auditu veikšana* (1. daļa). Projektu 100% apmērā finansē Eiropas Sociālais fonds). Raksta pamatā ir šī Politikas plānošanas pētījuma dati un pētījuma laikā gūtās atziņas. Pētījuma īstenošanas laiks bija 2013. gada 24. aprīlis – 16. augusts. Pētījumu veica nodibinājums *Baltic Institute of Social Sciences* (BISS). Raksta autore ir BISS pētniece un viena no VK pasūtītā pētījuma vadošajām autorēm³. Rakstā izmantotie secinājumi un atziņas ir balstīti uz kombinētu kvantitatīvo un kvalitatīvo socioloģisko pētījumu datu ieguves un apstrādes metožu izmantošanu, papildinot to ar politikas plānošanas dokumentu un normatīvo aktu analīzi, kā arī citu valstu – Lietuvas un Igaunijas – pieredzes izpēti. Kopumā pētījumā tika veiktas 74 padziļinātās/ekspertu intervijas ar tiešo valsts pārvaldes iestāžu darbiniekiem (attīstības plānotājiem), plānošanas reģionu attīstības plānotājiem, pašvaldību attīstības plānotājiem, sociālo partneru organizāciju pārstāvjiem un nevalstisko organizāciju pārstāvjiem, kā arī kvantitatīva valsts civildienesta ierēdņu aptauja ($N = 426$). Kopējais analizēto dokumentu skaits – 121 plānošanas dokuments.

Vienotas politikas plānošanas sistēmas ieviešana Latvijā: galvenie izaicinājumi un sasniegumi

Vienotas politikas plānošanas sistēmas ieviešana Latvijā ir jau ilgstoši dažādos dokumentos formulēts uzdevums. Teorētiski Latvijas plānošanas sistēma ir pielāgota Eiropas Savienības plānošanas termiņiem – septiņu gadu plānošanas ciklam, un, izvērtējot 2007.–2013. gada plānošanas ciklā paveikto, var secināt, ka normatīvā regulējuma līmenī pastāv skaidri noteikta nacionālās nozīmes ilgtermiņa, vidējā un īstermiņa plānošanas dokumentu hierarhija un sasaiste. Hierarhiski augstākie dokumenti, kas definē Latvijas attīstības virzienus, ir Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija un Nacionālais attīstības

plāns (NAP). No formālā viedokļa raugoties, var uzskatīt, ka Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija līdz 2030. gadam (LIAS 2030), NAP un nozaru pamatnostādnes ir integrētas vienotā sistēmā, jo lielākoties dokumenti, kas izstrādāti pēc 2006. gada, ietver formālu atsauci uz hierarhiski augstākiem dokumentiem. Normatīvajā regulējumā Attīstības plānošanas sistēmas likuma (08.05.2008.) 11. panta trešais punkts noteic, ka katra ministrija un Pārresoru koordinācijas centrs nodrošina savā kompetencē esošo attīstības plānošanas dokumentu atbilstību hierarhiski augstākiem plānošanas dokumentiem. Arī ministriju ierēdņi, kas atbildīgi par attīstības plānošanu, lielākoties izprot normatīvajā regulējumā iestrādāto plānošanas dokumentu hierarhiju un seko tam, lai formālā un saturiskā sasaiste tiktu nodrošināta.

Tomēr praksē šī hierarhija un sasaiste ne vienmēr tiek nodrošināta – gana bieži tiek izstrādāti plānošanas dokumenti, kas tieši neizriet no augstāka līmeņa dokumentiem, īpaši tas attiecas uz plāniem un informatīvajiem ziņojumiem gadījumos, kad pēdējie tiek izmantoti kā attīstības plānošanas dokumenti. Ekspertu intervijas liecina, ka plānošanas dokumentu nesaskaņotību visbiežāk rada tieši politiķu-ministru ieviestās jaunās idejas un politikas un to neatbilstība plānošanas dokumentos izvirzītajām prioritātēm.

Lai arī plānošanas dokumentos formāli tiek norādīts, ka konkrētais plānošanas dokuments izstrādāts, balstoties uz hierarhiski augstāka līmeņa dokumentos noteiktajām prioritātēm, formāla sasaiste starp dokumentiem neko daudz vis nedod, ja dokumentos paredzētie rīcības virzieni netiek mērķtiecīgi īstenoti. Galvenais Latvijas plānošanas sistēmas vājums ir nespēja konsekventi īstenot un monitorēt pieņemtos plānošanas dokumentus: *Lielos vilcienos tas režģis ir loģiski izveidots. Jautājums ir lielā mērā par disciplīnu to režģi pēc tam ievērot. Politiskie cikli, vidējais valdības vecums un visi citi faktori traucē to disciplīnu noturēt.* (No intervijas ar ministrijas pārstāvi.)

Piem., Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija līdz 2030. gadam tiek uztverta kā diezgan formāls dokuments un ierēdņu slengā tiek saukta par „atsauču dokumentu” jeb dokumentu, uz kuru nepieciešams vienmēr

³ Pētījuma autori (autortiesību subjekti) – Evija Kļave, Inese Šūpule, Oksana Žabko, Iveta Bērīša.

atsaukties vai piesaukt un kurš *ir gana neprecīzs, lai būtu ideāli derīgs atsaucū dokumentis. Tur var atrast atsauci jebkādam viedoklim.* Tomēr vispārīguma un elastības līmenis šajā dokumentā sasniedz tādu absurda līmeni, ka dokuments ir izmantojams pat pilnīgi pretēju politikas virzienu pamatošanai: *Politika atsevišķās nozarēs vai kaut kādos jautājumos kopā valdībā diezgan būtiski mainās, bet katra no tām četrām valdības deklarācijām nezina kāpēc atsaucas uz vienu un to pašu dokumentu. Sanāk, ka mēs varam iet pa labi vai pa kreisi, bet joprojām mēs nonāksim turpat, kur LIAS [2030] mūs ved. Tad – vai nu LIAS [2030] mūs nekur neved, vai arī mēs kaut kā muļķojamies par to išanu. Es nedomāju, ka tādām detalizētām, salīdzinoši sīki aprakstītam, bet vienai neierobežojamam dokumentam, ir liela pievienotā vērtība.* (No intervijas ar ministrijas pārstāvi.)

Kopumā apjomīgais pētījums parāda, ka par galvenajiem faktoriem, kas kavējuši vienotas plānošanas sistēmas izveidi, var uzskatīt šādus faktorus:

- 1) nepietiekamā plānošanas dokumentu saista ar finansējumu;
- 2) plānošanas dokumenti kā vēlmju dokumenti, nevis reālas rīcībpolitikas vadlīnijas;
- 3) daudzi plānošanas dokumenti zaudēja savu nozīmību un aktualitāti ekonomiskās krīzes ietekmē, kad tika veiktas būtiskas strukturālas izmaiņas, bet daļa plānošanas dokumentu – pamatnostādņu – netika atbilstoši izmaiņām aktualizēti;
- 4) problemātiska plānošanas procesā ir ministriju sadarbība plānošanas dokumentu izstrādē un īstenošanā;
- 5) plānošanas procesa reģionu līmenī apgrūtina ieilgušās valsts pārvaldes politikas neskaidrības par plānošanas reģionu nākotni. Tas būtiski apgrūtina šo iestāžu iespējas izstrādāt mērķtiecīgas plānošanas reģionu ilgtspējīgas attīstības stratēģijas un attīstības programmas.

Turpmākajās nodaļās priekšplānā tiks analizēta tieši nepietiekamā plānošanas dokumentu saista ar finansējumu un starpnozaru sadarbība. Tomēr pirms tam ir jāraksturo arī pozitīvie sasniegumi vai faktori, kas veicina politikas plānošanas sistēmas funkcionalitāti.

Pirmkārt, viens no būtiskākajiem faktoriem, kas veicina vienotas plānošanas sistēmas ieviešanu, šobrīd ir nacionālā līmeņa plānošanas dokumentu saskaņotība ar ES līmeņa plānošanas dokumentiem, īpaši tas attiecas uz struktūrfondu plānošanu, jo ES fondu līdzekļi ir arī galvenais finanšu avots attīstības plānošanas dokumentu ieviešanai. Daudzi ministriju pārstāvji intervijās pozitīvi vērtē nozaru pamatnostādņu izstrādes sasaisti ar ES fondu apguvi, jo ES fondu apgūvē un plānošanā pastāv daudz stingrāka disciplīna, ko nodrošina tieši ārējā kontrole: *Tur, kur mums ir ārējais faktors – vai tā būtu starptautiskā aizdevumu programma, vai tie būtu Eiropas fondi ar to plānošanas dokumentiem – tur mēs īsti nedrīkstam paši izrīkoties tā, kā mums patīk. Tur tā disciplīna un loģiskā saikne ir daudz drošāka, un ir daudz mazāk to pārrāvumu. Savukārt tur, kur mēs esam vieni paši, tur mēs to paši noturēt nespējam.* (No intervijas ar ministrijas pārstāvi.)

Otrkārt, jāatzīst, ka šobrīd ir izstrādāts nepieciešamais normatīvais regulējums politikas plānošanas sistēmas darbībai un ir uzkrāta pieredze, kā strādāt ar plānošanas dokumentiem. Tā iegūta, sadarbībā ar Eiropas Komisiju strādājot pie ES fondu plānošanas.

Politikas plānošanas sasaiste ar budžeta veidošanu

Kopumā visbūtiskākā Latvijas problēma plānošanas procesā ir bijusi nepietiekamā plānošanas dokumentu sasaiste ar finansējumu, kas cieši savijas ar jau pakārtoto problēmu, ka plānošanas dokumenti tiek izstrādāti nevis kā reālas rīcībpolitikas vadlīnijas, bet gan kā vēlmju dokumenti: *Es vēlētos, lai mūsu valstī tas politikas plānošanas process būtu vienkāršāks, iespējams, stabilāks, un lai mēs arī varētu nofinansēt to, ko mēs apņemamies un saplānojam. Ļoti daudz ir politikas plānošanas dokumentu, kuriem nav finansējuma. Ir jāsabalansē šī vēlme izveidot labu, skaistu politiku katrā nozarē un reālās iespējas. Vēlme ar reālajām iespējām mums iet katram savu ceļu. Diemžēl.* (No intervijas ar ministrijas pārstāvi.)

NAP un pamatnostādņu līmenī ne vienmēr ir skaidra dokumentā ietvertā pārmaiņu teorija jeb intervences loģika. No augšējā

līmeņa, kur ir definēti galvenie mērķi un pārmaiņas, kuras vēlams panākt, līdz apakšējam līmenim – konkrētām investīcijām – ir nepieciešama skaidra loģiska ķēde, kādā veidā ar noteiktām investīcijām ir atrisināmas noteiktas problēmas: *Lielo programmatisko dokumentu sagatavošanas procesā mēs bieži vien uzņemamies ļoti ambiciozus mērķus, kuru sasniegšanā mums nav izpratnes par detalizētu ieviešanas plānu.* Šis jautājums, protams, ir ciešā saistībā arī ar plānošanas sasaisti ar budžetu, bet pētījumā intervētā eksperta vērtējumā problēma ir arī tā, ka *saikne starp tiem uzdevumiem, kas tur ir definēti, un lielajiem uzstādījumiem un mērķiem ne vienmēr pašām nozaru ministrijām, kas ir atbildīgas par tām lietām, ir pietiekami skaidra.* (No intervijas ar ministrijas pārstāvi.)

Viens no galvenajiem instrumentiem plānošanas un budžeta veidošanas sasaistes uzlabošanā ir vidēja termiņa budžeta veidošana. Jāatzīst, ka līdz 2013. gadam vidēja termiņa budžeta veidošana tika nepilnīgi un tikai formāli ieviesta. Laika posmā no 2009. līdz 2012. gadam vidēja termiņa budžeta veidošanu kavēja finansiālā un ekonomiskā krīze, kuras dēļ trūka vidēja termiņa prognozējamības par nākamo gadu valsts budžeta apjomu. Atbilstoši izmaiņām Likumā par budžetu un finanšu vadību, kas stājās spēkā ar 2012. gada 1. janvāri, 2012. gada laikā pirmo reizi tika izstrādāts Vidēja termiņa budžeta ietvara likums, un tas tika iesniegts izskatīšanai Saeimā vienlaikus ar valsts budžeta likumprojektu 2013. gadam. Atbilstoši šobrīd spēkā esošajam regulējumam vidēja termiņa budžets tiek saistīts ar attīstības plānošanas dokumentiem, tādējādi nodrošinot pieejamo resursu sasaisti ar valdības politikas prioritātēm vidējā termiņā. Tomēr pārejas perioda un nepietiekami uzkrātās pieredzes dēļ attiecībā uz plānošanas un budžeta veidošanas sasaistes uzlabošanu nevar vēl apgalvot, ka vidēja termiņa budžeta veidošanā valsts pārvaldē būtu vērojams būtisks progress, jo tā efektivitāte būs redzama tikai ilgākā laika posmā.

Arī problēmai, ka nepastāv skaidrs un objektīvs plānošanas dokumentos noteikto prioritāšu izvērtēšanas un finansēšanas mehānisms, konkrēts risinājums ir rasts nesen. To nosaka MK noteikumi Nr. 867 *Kārtība,*

kādā nosakāms maksimāli pieļaujamais valsts budžeta izdevumu kopapjoms un maksimāli pieļaujamais valsts budžeta izdevumu kopējais apjoms katrai ministrijai un citām centrālajām valsts iestādēm vidējam termiņam (11.12.2012.). Tajos ir noteikts gan tas, kā ministrijām ir jāiesniedz pieteikumi par jaunajām politikas iniciatīvām, gan arī vērtēšanas kritēriji jaunajām politikas iniciatīvām, kurām tiek vērtēta atbilstība attīstības plānošanas dokumentiem, gan arī jauno politikas iniciatīvu vērtēšanas kritēriji, lai varētu vērtēt, vai tās atbilst attīstības plānošanas dokumentiem. Šis mehānisms orientēts uz to, ka politikas plānošanas iniciatīvas, kuras virzītas uz valsts vidējā un ilgtermiņa attīstības mērķu sasniegšanu, tiek mērķtiecīgi finansētas no valsts budžeta attīstības daļas. Pētījuma īstenošanas brīdī ministrijas bija sagatavojušas un iesniegušas jauno politikas iniciatīvu pieteikumus, kurus vērtē Finanšu ministrija un Pārresoru koordinācijas centrs. Intervijas ar ministriju pārstāvjiem liecina, ka jauno politikas iniciatīvu kā attīstības instrumenta lietderīguma vērtējums atšķiras. No vienas puses, politikas plānotāji ir apmierināti, ka ir pieejama budžeta attīstības daļa noteiktu iniciatīvu īstenošanai. No otras puses, politikas plānotāji uzskata, ka tādējādi var tikt veicināta atsevišķu, no kopējā nozares politikas konteksta atrautu politikas iniciatīvu atbalstīšana, kuru īstenošana var zaudēt jēgu tad, ja netiek atbalstītas citas saistītās iniciatīvas. Interviju laikā vairāku ministriju pārstāvji komentēja, ka iesniegto jauno politikas iniciatīvu pieteikumu kopējais budžets vairākas reizes pārsniedz tām pieejamo budžetu, un ir skaidrs, ka visas iniciatīvas netiks atbalstītas. Politikas plānotāji uzskata, ka šis fakts raksturo pieeju, kas dominē Latvijas politikas plānošanā. No vienas puses, pēckrīzes periodā ir vēlme atgriezties pie kvalitatīvu un daudzveidīgu pakalpojumu sniegšanas iedzīvotājiem (to apjomi tika samazināti ekonomiskās recesijas laikā). No otras puses, nozari pārstāvošie ministri un ierēdņi izjūt nepieciešamību pieteikt maksimāli daudz jauno politikas iniciatīvu, lai pārmetumu gadījumā par to, ka kādā jomā nav panākta vēlāmā attīstība, varētu attaisnoties un atsaukties uz to, ka budžeta līdzekļi politikas iniciatīvas īstenošanai netika piešķirti: *Kopā visi ir iesnieguši, kā stāsta, uz pusmiljardu.*

Tas lielā mērā ir zemē nomests darbs. Tie smalkie cipari, kas visi tur ir satamborēti, lai sarēķinātu to visu kopā, viņiem jau pēc tam nebūs finansiāla seguma. Tikai viens labums, ir tāds pavisam skaidrs. [...] Tad, kad nozares kādai sadaļīnai nav naudas, tad vismaz var teikt: „Jā, mēs bijām aprēķinājuši. Mēs to prasījām. To nedabūjām. Nav tā, ka mēs neprasījām.” Jo vienmēr tas standarta pārmetums – bet jūs jau neprasījāt. (No intervijas ar ministrijas pārstāvi.)

Kopumā jāsecina: lai gan ir vērojamas iniciatīvas uzlabot plānošanas un finansēšanas sasaisti valsts pārvaldē, to rezultāti un efektivitāte vēl ir neskaidra.

Starpnozaru politikas plānošana

Latvijas valsts pārvaldei ir raksturīga dekoncentrētā pieeja, atbilstoši tai valdību veido koalīcijas partijas, kuras sadala atbildības jomas – ministrijas. Katra partija/ministrija uzņemas politisko atbildību par savu nozari. Līdz ar to ministrijas pašas par sevi ir ietekmīgi un neatkarīgi spēlētāji, kas spējīgi īstenot savas intereses, kas ne vienmēr ir saskaņotas ar citām ministrijām, jo, *lai arī teorētiski ir viena valdība, bet viena valdība ir vismaz 13 resori.* (No intervijas ar ministrijas pārstāvi.)

Ņemot vērā biežo valdību un ministru maiņu, bieži ir sastopama galveno politisko figūru – ministru – vāji izpratne par plānošanas dokumentu nozīmi ministriju darbā, par nepieciešamību tos īstenot un monitorēt, kā arī nodrošināt pēctecību. Ministriju starpā notiek pastāvīga cīņa un konkurence par valsts budžeta līdzekļiem, nevis tiek nosprausti kopīgi mērķi un konstruktīvi pārvaldīts budžets šo mērķu sasniegšanai. Līdz ar to Latvijā valsts pārvaldē lielākoties ir vājas starpnozaru ministriju sadarbības tradīcijas. Bieži vien starpnozaru jautājumos neviena ministrija nav gatava uzņemties galveno lomu un atbildību par politikas plānošanu un īstenošanu. Lai uzlabotu starpnozaru plānošanu, 2011. gadā tika izveidota Ministru prezidenta tiešā pakļautībā esoša valsts attīstības plānošanas un koordinācijas vadošā (augstākā) pārvaldes iestāde – Pārresoru koordinācijas centrs (PKC). PKC savu darbību uzsāka 2011. gada 1. decembrī, un tā uzdevums ir nodrošināt koordinētu attīstības

plānošanu valstī, izstrādāt ilgtermiņa plānošanas dokumentus, nodrošināt to sasaisti ar valsts un Eiropas Savienības finansējumu un rūpēties par šo prioritāšu ievērošanu visā lēmumu pieņemšanas procesā valstī⁴. Pētījuma veikšanas brīdī 2013. gadā varēja secināt, ka sekmīgai paredzēto funkciju īstenošanai nepieciešams stiprināt PKC ekspertīzi visās nozarēs un būtiski palielināt institūcijas politisko mandātu, piem., nosakot, ka politikas plānošanā galvenā atbildīgā institūcija ir PKC, kas koordinē starpnozaru plānošanu, dokumentu tehnisko sagatavošanu atstājot ministriju pārziņā.

Stratēģiskās plānošanas attīstība kaimiņos – Lietuvā un Igaunijā

Analizējot dažādās grūtības, kas vērojamas saistībā ar Latvijas plānošanas sistēmas funkcionēšanu, rodas jautājums: kādas tendences ir vērojamas Lietuvā un Igaunijā?

Igaunijas situācijas izpēte parāda, ka Igaunijā plānošana ir cieši saistīta ar budžeta plānošanu, un, iespējams, tas arī ir salīdzinošo Igaunijas sasniegumu pamatā. Igaunijā stratēģiskās plānošanas jautājumi ir Finanšu ministrijas pārziņā, un tos regulē Valsts budžeta stratēģija⁵. Normatīvi to nosaka Valsts budžeta likums un Igaunijas valdības noteikumi Nr. 302 (13.12.2005.). Pamatojoties uz tiem, tiek izstrādāti ministriju stratēģiskie nozaru plāni. Saskaņā ar Igaunijas Finanšu ministrijas mājaslapas informāciju ir divi galvenie stratēģiskās attīstības plānu tipi:

- 1) nozaru attīstības plāni, kas nosaka gan mērķus, gan aktivitātes;
- 2) institūciju attīstības plāni, kas ir tieši saistīti ar Valsts budžeta stratēģiju un kas tiek izstrādāti četriem gadiem.

Katru gadu ministrijas šos plānus līdz 31. martam atjauno, lai tiktu saglabāta četru gadu perspektīva. Institūciju attīstības plānu īstenošanai tiek izstrādāti ikgadējie rīcības plāni, kas ir pamats valsts ikgadējā budžeta plānošanai.

Kopumā pieejamā informācija par Igaunijas pārvaldi un stratēģisko plānošanu liecina,

⁴ PKC 2014.

⁵ Ministry of Finance of the Republic of Estonia 2013.

ka Igaunijā, salīdzinot ar Latviju un Lietuvu, ir ievērojami mazāks skaits plānošanas dokumentu un viņi ir labāk spējuši piemērot ES plānošanas dokumentus nacionālajām vajadzībām, piem., *Igaunija 2020*, kas balstīts uz *Eiropa 2020*, apvieno gan Latvijas NAP, gan plānošanas dokumenta *Latvija 2020* funkcijas. 2013. gadā pieņemtā Valsts budžeta stratēģija nosaka fiskālo politiku nākamajiem četriem gadiem, kur ir iekļauta arī Stabilitātes programma un ES strukturālo fondu apguves principi 2014.–2020. gadam⁶.

Tomēr arī Igaunijā kā divas galvenās problēmas plānošanas sistēmā ir norādītas, pirmkārt, grūtības plānoto prioritāšu īstenošanu nodrošināt ar atbilstošu finansējumu un, otrkārt, grūtības nodrošināt nozaru politiku saskaņotību.

Lietuvā plānošanas dokumentu hierarhija un skaits ir ļoti līdzīgs kā Latvijā, arī tur ir ieviesta trīs līmeņu stratēģiskā plānošana, ietverot ilgtermiņa, vidēja termiņa un īstermiņa stratēģiskās plānošanas dokumentus vienā sistēmā, kur hierarhiski viens no augstākajiem dokumentiem ir Lietuvas attīstības stratēģija *Lietuva 2030*, un tam ir pakārtoti Nacionālais attīstības plāns (2014–2020) un Nacionālā reformu programma. Izveidotā sistēma paredz programmēšanas pieeju budžeta veidošanā un budžeta saasaiti ar stratēģisko plānošanu jau kopš 2001. gada. To ļoti pozitīvi savā 2006. gada ziņojumā ir novērtējuši Pasaules Bankas eksperti⁷. Lietuva īpaši tika uzteikta par to, ka tā nodrošinājusi nepārtrauktu progresu un uzlabojumus attiecībā uz stratēģisko plānošanu, budžeta veidošanu saskaņā ar stratēģiskajām prioritātēm un politikas koordinēšanu. Tobrīd tika secināts, kas Lietuvas sasniegumu pamatā ir, pirmkārt, lielāka politiskā atbildība par reformu publiskajā administrācijā īstenošanu (neskatoties uz koalīcijas valdību mainību). Otrkārt, ir veiksmīgāk ieviesta citu valstu labā prakse, un tas noticis sistēmiski, nevis īstenojot gadījuma rakstura reformas. Treškārt, Lietuvā par reformu atbildīgās organizācijas bijušas spēcīgas un orientētas uz rezultātu sasniegšanu un nemītīgu pilnveidi. Diemžēl šobrīd nav pieejama informācija par

Lietuvas turpmāko progresu plānošanas uzlabošanā. Tomēr kopumā arī Lietuvā un Igaunijā joprojām runā par nepieciešamību pilnveidot plānošanas procesu saistību ar budžeta veidošanu un nepieciešamā finansējuma nodrošināšanu izvirzītajām attīstības prioritātēm, no kā var secināt, ka, neskatoties uz atšķirīgajiem plānošanas modeļiem un vērtējumiem, galvenie izaicinājumi plānošanas procesos mums ir līdzīgi.

Secinājumi

Kopumā Latvijas politikas plānošanas sistēmas izpēte parāda, ka dažādos valsts pārvaldes līmeņos (ministrijās, plānošanas reģionos, pašvaldībās) plānošanas dokumentu sagatavošanai, apspriešanai un galīgai izstrādei tiek velīti diezgan lieli resursi – profesionāli cilvēki pieliek lielas pūles, lai izstrādātu normatīvajam regulējumam atbilstošus, diezgan sarežģītus, informatīvi bagātus dokumentus, kuros tiek iekļautas arī sabiedrības pārstāvju domas, tiek organizētas sabiedriskās apspriešanas, bet rezultātā šie dokumenti bieži vien kļūst par dokumentiem, uz kuriem tikai atsaukties (politiku runās vai ierēdņu paskaidrojumos), bez tiešas sasaites ar konkrētās nozares vai iestādes budžeta plānošanu. Šāda prakse liecina par „simbolisko” politiku jeb „pseudopolitiku”, kuru raksturo neliela tiešā ietekme uz iedzīvotājiem, bet kas ir sekmīga, lai radītu darbības imitāciju un pievērstu sabiedriskās domas, masu mediju uzmanību.

Iespējams, daļa plānošanas dokumentu nemaz nav arī iecerēti, lai tos īstenotu, bet gan tiek izmantoti tieši šādiem simboliskiem mērķiem – lai radītu priekšstatu, ka kaut kādas aktivitātes tiek plānotas un tiks īstenotas, bet, ņemot vērā ministru īso darbības termiņu, īstenošanas jautājumi jau būs citu ministru problēma, kuri savukārt, visticamāk, jau atkal izstrādās kādus citus jaunus plānošanas dokumentus.

Pētnieki citās valstīs gan brīdina – *ja kāda problēma tiek risināta šādas simboliskās politikas pieejas ceļā, tad mēģinājumi šo problēmu reāli risināt būs daudz mazāk intensīvi, bieži vien atstājot problēmu nerisinātu*⁸, un ir

⁶ Turpat.

⁷ The World Bank 2006.

⁸ Newig 2007, 277.

augsta varbūtība, ka ikviens, tai skaitā politikas iniciatori, beigu galā būs pievilti⁹.

Politikas plānošanas pētījums parāda, ka Latvijas gadījumā galvenās grūtības plānošanas sistēmā ir saistītas ar plānošanas dokumentu īstenošanas disciplīnas ievērošanu, ko kavē gan plānošanas dokumentu nepietiekamā sasaiste ar finansējumu, vēlmju neatbilstība reālajām iespējām, gan sadarbības trūkums plānošanas dokumentu izstrādē un īstenošanā ar citām institūcijām: ministrijām, plānošanas

reģioniem, pašvaldībām, gan arī nepietiekama izpratne par plānošanas dokumentu nozīmi un nepieciešamību tos īstenot un monitorēt, īpaši politiķu vidū, kuri bieži vien cenšas ieviest savas idejas un politikas, kas nesaskan ar dokumentos noteiktajām prioritātēm. Sistēmisku plānošanas dokumentu izstrādāšanu un īstenošanu veicina galvenokārt ārēji faktori: EK prasības jaunajam ES fondu plānošanas periodam un starptautisko aizdevēju noteikumi fiskālās disciplīnas ievērošanai.

⁹ Gustafsson 1983, 278.

VĒRES

Baltic Institute of Social Sciences (BISS) (2013) Pētījums *Politikas plānošanas sistēmas attīstības pamatnostādņu un attīstības plānošanas sistēmas ietekmes novērtējums*. Pieejams: http://www.pkc.gov.lv/images/BISS_Gala_zinojums.pdf (skatīts 01.05.2014.).

Gustafsson, G. (1983) Symbolic and Pseudo Policies as Responses to Diffusion of Power. *Policy Sciences*, 15, 267–287.

Latvijas Republikas Ministru kabinets (2012) MK noteikumi Nr. 867 *Kārtība, kādā nosakāms maksimāli pieļaujama valsts budžeta izdevumu kopējais apjoms un maksimāli pieļaujama valsts budžeta izdevumu kopējais apjoms katrai ministrijai un citām centrālajām valsts iestādēm vidējam termiņam*, spēkā no 11.12.2012. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=253649> (skatīts 14.08.2013.).

Latvijas Republikas Saeima (1994) *Likums par budžetu un finanšu vadību*, spēkā no 24.03.1994. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=58057> (skatīts 01.05.2014.).

Latvijas Republikas Saeima (2008) 08.05.2008. *Attīstības plānošanas sistēmas likums*, spēkā no 08.05.2008. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=175748> (skatīts 14.08.2013.).

Ministry of Finance of the Republic of Estonia (2013) *Strategic Planning in Estonia*. Pieejams: <http://www.fm.ee/strategic-planning> (14.06.2013.).

Newig, J. (2007) Symbolic environmental legislation and societal self-deception. *Environmental Politics*, 16, 2, 276–296.

Pārresoru koordinācijas centrs (PKC) (2014) *Par PKC*. Pieejams: <http://www.pkc.gov.lv/par-pkc> (skatīts 01.05.2014.).

The World Bank (2006) *Report on Strategic Planning and Policy Management in Lithuania and Latvia*. Pieejams: <http://www.lrv.lt/bylos/strateginis/Pasaulio%20banko%20studija.pdf> (skatīts 14.08.2013.).

IZŠKIROŠIE FAKTORI PRIVĀTĀS UN PUBLISKĀS PARTNERĪBAS POLITIKAS VEIDOŠANAI UN IEVIEŠANAI

Oksana Žabko, sociālo zinātņu maģistre socioloģijā, ir nodibinājuma *Baltic Institute of Social Sciences* pētniece ar specializāciju ekonomikas procesu pētniecībā un politikas analizē. Kopš 2009. gada autore interesu lokā ir arī publiskās un privātās partnerības politikas veidošana Latvijā un diskusijas (par formālo un neformālo institucionālo faktoru lomu Latvijas ekonomisko procesu norisē) attīstīšana.

Raksturvārdi: publiskā un privātā partnerība, politikas veidošana, atbalstošie instrumenti, starptautiskais salīdzinājums.

Ievads raksta problemātikā

Publiskā un privātā partnerība (PPP) ir viena no praksēm, kā mūsdienu pasaulē dažādu valstu valdības cenšas panākt to, lai efektīvi nodrošinātu sabiedrībai nepieciešamos pakalpojumus un infrastruktūru (izglītības, veselības, sabiedriskā transporta, drošības u. c. pakalpojumus). Citas alternatīvas prakses ir valsts centieni veidot plašu valsts īpašumā esošu uzņēmumu tīklu vai tradicionālā publiskā iepirkuma rezultātā pasūtīt pakalpojumu nodrošinājumu privātajam sektoram, saglabājot atbildību par tā kvalitatīvu norisi un iespējamo risku vadību. Šīs alternatīvās prakses 20. gs. 80. gados ir kritizējuši neoliberalie un neokonservatīvie domātāji, kuri uzskatīja, ka valstij pietrūkst resursu sabiedrībai nepieciešamo pakalpojumu nodrošināšanai un ka valsts pārvalde strādā neefektīvi – pakalpojumu pārvaldība nav ekonomiska un nav elastīga,

tā nespēj savlaicīgi piemēroties mainīgajām sabiedrības vajadzībām. Šo problēmu risinājums, kā uzskatīja kritiķi, ir privāto uzņēmēju darbības metožu aizgūšana publiskajā pārvaldē, kas veicinātu ekonomiskāku resursu patēriņu un ātrāku jauninājumu ieviešanu¹.

Neoliberālo un neokonservatīvo ideju attīstība iesākumā sekmēja atbalstu valsts uzņēmumu privatizācijai, taču pēdējos divdesmit gadus lielāku izplatību ir guvusi PPP. Tās galvenā atšķirība no privatizācijas ir pamatlīdzekļu saglabāšana valsts īpašumā un nepieciešamība veidot sadarbību – publiskā un privātā partnera partnerību. Savukārt PPP atšķirība no tradicionālā publiskā iepirkuma, kurā atbildību par pakalpojuma nodrošināšanu pilnībā uzņemas publiskais sektors, ir atbildības un risku sadale abu partneru starpā, kur katra no iesaistītajām pusēm uzņemas tos riskus, kurus tā var labāk pārvaldīt².

¹ Linder 1999, 35–51.

² Bentz, Grout, Halonen 2005, 2; OECD 2008, 16–24.

Lai gan pasaulē un pat Eiropas Savienības mērogā nav izstrādāta vienota PPP definīcija, vairumā gadījumu un arī Latvijā ar PPP saprot sadarbību starp vienu vai vairākiem publiskajiem partneriem un vienu vai vairākiem privātajiem partneriem. Sadarbības mērķis ir nodrošināt sabiedrības vajadzības būvdarbu veikšanā vai pakalpojumu sniegšanā, ja sadarbības līgums ir vismaz pieci gadi (parasti līdz 30 gadiem), ja abi partneri apvieno un izmanto tiem pieejamos resursus un ja starp publisko un privāto partneri tiek dalīti pakalpojuma izpildes riski³.

Par apzinātu PPP politikas veidošanu Latvijā var runāt kopš šīs tūkstošgades sākuma, kad tika pieņemts pirmais Koncesiju likums (zaudējis spēku), kas tādējādi leģitimēja vienu no PPP formām – publiskā partnera īpašumu nodošanu privātā partnera apsaimniekošanā (koncesijā), slēdzot līgumu par sabiedrībai nepieciešamo pakalpojumu nodrošināšanu noteiktā kvalitātē. Tomēr PPP izplatība Latvijā notika lēni, neskatoties uz aktīvi īstenotiem dažādiem veicinošajiem pasākumiem⁴. Šī raksta mērķis ir, apkopojot ārvalstu literatūru, salīdzināt PPP politikas veidošanu Latvijā un Eiropas Savienības valstīs un noteikt galvenos faktorus PPP politikas sekmīgai veidošanai un ieviešanai.

Salīdzinājuma teorētiskais un metodoloģiskais ietvars

Neskatoties uz PPP kā politikas instrumenta attīstību, lielākā daļa literatūras aptver PPP projektu īstenošanas un finanšu ekonomiskā pamatojuma izstrādes vadlīnijas, pārskatus par īstenojamiem projektiem u. tml. tehniska rakstura publikācijās⁵. Tomēr arvien vairāk pasaules un Eiropas zinātnieku atzīst, ka ir nepieciešams sistemātiski apzināt institucionālos faktorus, kas stimulē vai kavē PPP politikas veidošanu un ieviešanu, tādējādi aizpildot šādas informācijas vakuumu⁶.

Viens no jaunākajiem mēģinājumiem radīt visaptverošu daudzlīmeņu institucionālo faktoru analīzes ietvaru ir COST programmā izveidotais modelis, ko izstrādājuši dažādu Eiropas sociālo zinātņu disciplīnu zinātnieki⁷. Saskaņā ar šo ietvaru PPP politikas veidošanā iespējams nošķirt četrus līmeņus. Tie ir:

- 1) starptautiskais spiediens,
- 2) makro institucionālie mainīgie valsts līmeņi,
- 3) politikas, regulējumi un PPP atbalstošās institūcijas kopumā un atsevišķām PPP nozarēm atsevišķi,
- 4) konkrēto PPP projektu raksturojošie lielumi⁸.

Modelis ietver ne tikai vispārējus, bet arī specifiskus analīzes kritērijus, piem., PPP politikas veidošanu un projektu skaitu noteiktās tautsaimniecības nozarēs, ekonomiskās recesijas ietekmes uz PPP projektu īstenošanu izvērtējumu u. tml.

Šī raksta mērķis ir pievērsties tikai trešajam no minētajiem līmeņiem – politikas, regulējumu un PPP atbalstošo institūciju salīdzinājumam, izmantojot vispārējos analīzes kritērijus. Kopumā tie iedalāmi trīs grupās:

- 1) politiskā iesaistītība,
- 2) normatīvais ietvars,
- 3) PPP atbalstošie instrumenti.

Politiskās iesaistītību raksturo pieci indikatori –

- 1) vispārīga atsevišķa stratēģiskā PPP politikas dokumenta esamība,
- 2) PPP kā elementa noteikšana dažādu tautsaimniecības nozaru politikas ietvara dokumentos,
- 3) skaidras PPP īstenošanas programmas esamība, kurā noteikti nozīmīgākie projekti, kurus plānots izsludināt, un to ieviešanas laika grafiks,
- 4) galvenās politiskās motivācijas izmantot PPP,
- 5) politiskās darba kārtības nozīmīgākās izmaiņas, kuras ir ietekmējušas politisko gribu un/vai atbalstu PPP.

³ OECD 2008, 16–24; Latvijas Republikas Saeima 2009.

⁴ Žabko, Zepa 2010, 29–59.

⁵ Žabko 2011, 53–54.

⁶ Verhoest et al. 2013, xii–xv; Žabko 2011, 53–54.

⁷ Verhoest et al. 2013, xv–xxv.

⁸ Verhoest et al. 2013, xv–xxv.

PPP normatīvā ietvara analīzē ietverti trīs indikatori:

- 1) skaidri izteikta PPP vai koncesiju (kā vienas no PPP formām) likuma esamība,
- 2) publiskā iepirkuma likuma esamība,
- 3) iepirkuma likumos noteikto normu atbilstība ES vadlīnijām.

Savukārt PPP atbalstošo instrumentu analīzē noteikti šādi indikatori:

- 1) atsevišķa PPP vienības vai nodaļas pastāvēšana, kas sniedz atbalstu potenciālajiem publiskajiem un privātajiem partneriem,
- 2) standartizētu *ex-ante* (sākotnējā) novērtējuma instrumentu izmantošana, kas atvieglo PPP projekta sagatavošanas posmu,
- 3) trešo pušu (uzraugošo institūciju) sniegts PPP projektu apstiprinājums, kas paredz neatkarīgu PPP projektu pamatotības izvērtējumu,
- 4) standartizētu līguma formu, standartizētu projekta modeļu, standartizētu iepirkuma procedūru izmantošanas intensitāte⁹, kas liecina par uzkrāto zināšanu un pieredzes izmantošanu turpmāko PPP projektu īstenošanā.

Pamatojoties uz PPP lietošanas izplatību Eiropas Savienībā, kopumā valstis varētu tikt iedalītas trīs grupās:

- 1) valstis, kas plaši lieto PPP, t. sk. daudzos tautsaimniecības sektoros,
- 2) valstis, kurās PPP lieto vidēji intensīvi vai tikai noteiktos tautsaimniecības sektoros,
- 3) valstis, kuras PPP lieto reti¹⁰.

Saskaņā ar šo iedalījumu visaktīvākā PPP lietotāja no Eiropas Savienības valstīm ir Lielbritānija, taču šajā grupā ieskaitāmas arī Francija, Vācija, Īrija un Itālija. Vidēji intensīvi PPP lieto Spānijā, Portugālē un Nīderlandē, savukārt salīdzinoši maz – Skandināvijā, Austrijā, Beļģijā un Grieķijā, kā arī vairumā jauno Eiropas Savienības dalībvalstu¹¹.

Lai noteiktu, kuri institucionālie faktori ir tie, kas sekmē PPP attīstību, salīdzinājumam atlasītas septiņas Eiropas Savienības valstis, kuras pārstāv atšķirīgu PPP lietošanas praksi. Analīzei ir atlasītas divas valstis no katras

iepriekš minētās PPP lietošanas intensitātes grupas un Latvija. PPP plaši lietojošo valstu grupā salīdzinājumam atlasītas Lielbritānija un Francija, vidēji lietojošo valstu grupā – Portugāle un Nīderlande, maz lietojošo valstu grupā – Slovākija, Igaunija un Latvija. Septiņu Eiropas Savienības valstu, t. sk. Latvijas, salīdzinājuma kopsavilkums atbilstoši noteiktajiem analīzes kritērijiem attēlots tālāk tabulā.

Politiskās iesaistītības dimensijas analīze

Saskaņā ar pieejamo literatūru aktuāls un spēcīgs esošs dokuments, kas raksturo PPP politiku, pastāv tikai vienā no septiņām salīdzinātajām valstīm – Nīderlandē (sk. tabulu 46. lpp.). Lai gan šāds dokuments kādu laiku bijis spēcīgs arī Slovākijā un Latvijā, darbības termiņiem beidzoties, tas nav atjaunots¹². Tomēr svarīgi, ka šāds PPP nozares politiku definējošs vispārīgs dokuments nav bijis izstrādāts tādās PPP plaši lietojošās valstīs kā Lielbritānija un Francija. Raksturīgāks šo valstu PPP politiku veidojošais elements ir PPP lomas definēšana tautsaimniecības nozares attīstības plānošanas dokumentos vai vairāk vai mazāk skaidras PPP īstenošanas programmas izstrāde. Piem., Lielbritānijā atbalsts PPP ir ietverts tautsaimniecības nozaru politikas dokumentos, vienlaikus daļēji ieskicējot potenciālos projektus un to īstenošanas laika plānu¹³. Savukārt Francijā atbalsts PPP ir definēts citos dokumentos, kas raksturo valsts pozīciju, piem., aktos, kuri paskaidro PPP likuma izstrādi¹⁴.

Būtiskākās atšķirības valstu starpā novērojamas, salīdzinot PPP īstenošanas politisko motivāciju un tās stabilitāti (sk. tabulu). Valstīm, kurās PPP tiek lietota plašāk, ir raksturīga lielāka motīvu dažādība un politiskās gribas noturība vairāk nekā 20 gadu garumā. Lai gan sekošana neoliberālajai doktrīnai principā ir pamatā PPP kā instrumenta izmantošanai, to kā nozīmīgu politisko motivāciju var minēt tikai Lielbritānijas gadījumā. Tomēr arī Lielbritānijā, neskatoties uz vispārējo politisko atbalstu, privātā partnera intereses vienmēr ir

⁹ Verhoest et al. 2013, xv–xxv.

¹⁰ Renda, Schrefler 2006, 2.

¹¹ Renda, Schrefler 2006, 2–3.

¹² Szekeres 2013, 288; Žabko, Zepa 2010, 30.

¹³ van den Hurk, Liyanage 2013, 250.

¹⁴ Bonnet, Chomat 2013, 45.

aplūkotas piesardzīgi¹⁵. Citu valstu gadījumā nepastāv skaidri redzama saistība starp sekošanu neoliberalajai doktrīnai un PPP lietošanu. Piem., Francija, kura arī ir aktīva PPP instrumenta izmantotāja, nav šīs doktrīnas atbalstītāja, taču kopumā nav novērots, ka ievēlētā pārstāvja politiskā pārliecība ietekmētu viņa attieksmi pret PPP¹⁶. Savukārt Igaunija un Latvija, kuras pēdējo 20 gadu laikā aktīvi īstenojušas ekonomiskās reformas atbilstoši neoliberalajai domai, ir mazaktīvas PPP instrumenta lietotājas¹⁷.

Lai gan viens no pamatargumentiem par labu jebkuram PPP projektam ir publiskās infrastruktūras attīstības un papildu investīciju piesaistīšanas iespējas, Lielbritānija un Francija izceļas arī ar citiem interesantiem argumentiem. Piem., Lielbritānijā daudzi motīvi ir saistīti ar valsts budžeta efektīva izlietojuma kontroli – tiek uzskatīts, ka PPP līgums ļauj labāk uzraudzīt budžeta izlietojumu un paaugstināt projektu efektivitāti (*'value for money'*). Tādējādi PPP rada politisko lēmumu ilgtermiņa efektu, novēršot iespējamus pārmetumus par politiķu centieniem nodrošināt sev vēlētāju atbalstu ar īstermiņa lēmumiem¹⁸. Savukārt Francijā pozitīvs arguments īstenojot PPP projektus ir Francijas uzņēmumu konkurētspējas stiprināšana¹⁹. Neviens no šiem argumentiem netiek minēts citu valstu – Nīderlandes, Portugāles, Slovākijas, Igaunijas un Latvijas – PPP politikas veidotāju un ieinteresēto pušu diskusijās. Tieši otrādi, piem., Latvijā pastāv bažas, ka PPP var būt saistīts ar neefektīvu līdzekļu izlietojumu un nepietiekamu publiskā pakalpojuma pieprasījuma izvērtējumu²⁰.

Igaunijas un Latvijas politikas veidotāji, atšķirībā no Lielbritānijas un Francijas, izmanto ļoti šauru argumentu klāstu PPP lietošanas pamatošanai – tās galvenokārt ir papildu investīcijas lielu publiskās infrastruktūras objektu attīstīšanai. Netieši, raksturojot PPP

projektu sekmīgo īstenošanu Lielbritānijā, kā otrs, tomēr mazāk svarīgs iemesls PPP izmantošanai Latvijā tiek minēta pakalpojumu kvalitātes uzlabošana²¹. Papildus politikas plānošanas dokumentos definētajiem PPP lietošanas mērķiem Latvijas politikas veidotāji un eksperti bieži atsaucas arī uz Lielbritānijas pozitīvo piemēru²², ko var uzskatīt par vēl vienu, zināmā mērā „neformālu” iemeslu. Tomēr Latvijas politikas veidotāju un ekspertu attieksme pret Lielbritānijas pieredzi ir nekritiska – tā tiek uzskatīta par pozitīvu un piemēru, kuru būtu jāizmanto Latvijai, neņemot vērā Lielbritānijas iekšējās debātes par PPP projektu lietderību.

Kopumā valstīm, kurās PPP izmantota maz, raksturīgs nestabils un mainīgs politiskais atbalsts. Vairumā gadījumu tas balstās uz viena politiskā līdera (vai vadošā politiskā spēka) interesi aktīvāk lietot PPP infrastruktūras attīstībā, un šī interese tiek zaudēta, tiklīdz mainās politisko spēku samērs valdībā²³. Savukārt Igaunijā nozīmīgs PPP kavējošais faktors pēdējos desmit gados bija rūpes par fiskālo un kopējo makroekonomisko stabilitāti²⁴. Ekonomiskās recesijas rezultātā šie argumenti kļuva aktuāli arī Latvijā, tāpēc 2010. gadā Latvijas valdība, balstoties uz Starptautiskā Valūtas fonda izvirzītajiem nosacījumiem, pieņēma lēmumu uz diviem gadiem apturēt jaunu PPP projektu uzsākšanu infrastruktūras jomā, un tas rada pamatu bažām par pilnīgu PPP tālākas attīstības apturēšanu²⁵. Lai gan Latvijas valdības noteiktais PPP projektu ierobežojumu termiņš ir pagājis, jauni infrastruktūras projekti līdz 2013. gada nogalei nebija uzsākti. Saskaņā ar Finanšu ministrijas sniegto informāciju pirmais jauna PPP projekta iepirkums tiks izsludināts 2014. gadā. Tas ir sagatavots, īstenojot vienu no 2000. gadu vidū, aktīvākajā Latvijas PPP politikas veidošanas posmā, definētajām PPP projektu idejām ceļu būvniecībā.

¹⁵ van den Hurk, Liyanage 2013, 250.

¹⁶ Bonnet, Chomat 2013, 45.

¹⁷ Lember 2013, 200–204; Žabko, Zepa 2010, 27–28.

¹⁸ van den Hurk, Liyanage 2013, 250–251.

¹⁹ Bonnet, Chomat 2013, 45.

²⁰ Žabko, Zepa 2010, 68–80, 92–94.

²¹ Latvijas Republikas Ekonomikas ministrija 2005, 6, 14.

²² Žabko, Zepa 2010, 29.

²³ Szekeres 2013, 289–290; Žabko, Zepa 2010, 31, 45, 50–51, 65–67; Žabko 2011, 56–59.

²⁴ Lember 2013, 200–201.

²⁵ Žabko, Zepa 2010, 42–43.

Tabula. PPP politikas veicinošo institucionālo faktoru salīdzinājums septiņās Eiropas Savienības dalībvalstīs

	Lielbritānija	Francija	Portugāle	Nīderlande	Slovākija	Igaunija	Latvija
Vispārīgs politikas dokuments PPP jomā	Nav	Nav	Nav	Ir	Bija	Nav	Bija
PPP kā elements nozaru politikas ietvara dokumentos	Ir	Nav	Ir	Ir	Ir	Nav	Nav
Skaidra PPP programma ar nozīmīgākajiem projektiem, kurus plānots izsludināt, un to ieviešanas laika grafiku	Daļēji	Daļēji	Nav	Ir	Nav	Nav	Nav
Galvenās politiskās motivācijas PPP	Neo-liberālisms. Publisko izdevumu samazināšana. Finanšu kontrole. Ilgtermiņa mērķu noteikšana	Pozitīva Francijas uzņēmumu kompetences un konkurētspējas stiprināšana	Infrasuktūras attīstība	Infrasuktūras attīstība. Jauna sadarbības forma	Infrasuktūras attīstība	Investīcijas	Investīcijas
Nozīmīgākās izmaiņas politiskajā dienaskārtībā, kuras ir ietekmējušas politisko gribu un/vai atbalstu attiecībā uz PPP	Vairāk nekā 20 gadus stabila, samazinās pēc 2010. gada	Stabila, atbalstoša	n/a	Stabila	Mainīga	Maza interese, nav aktuāli	Mainīga. Faktiski apturēta ar 2010. gadu
PPP vai koncesiju likums	Nav	Ir	Ir	Nav	Daļēji	Nav	Ir

	Lielbritānija	Francija	Portugāle	Nīderlande	Slovākija	Igaunija	Latvija
Publiskā iepirkuma likums	Ir	Ir	Ir	Ir	Ir	Ir	Ir
Atbilstība ES vadlīnijām	Ir	Daļēji	Ir	Ir	n/a	Ir	Ir
Atsevišķa PPP vienība/nodaļa	Ir, vairākas	Ir	Ir	Ir	Nav, likvidēta 2011. gadā	Nav	Nav, likvidēta 2009. gadā
Standartizētu <i>ex-ante</i> novērtējuma instrumentu izmantošana	Ir	Ir	Ir	Ir	Daļēji	Daļēji	Daļēji
Trešo pušu sniegts PPP projektu apstiprinājums	Ir	Ir	Ir	Ir	Ir	Ir	Ir
Standartizētu līgumu izmantošana	Bieži	Daļēji	Nav	Ir	Nav	Nav	Nav
Standartizētu projekta modeļu izmantošana	Ir	n/a	n/a	n/a	Nav	Nav	Nav
Standartizētu iepirkuma procedūru izmantošana	Ir	Ir	Ir	Ir	Nav	Nav	Daļēji

Avoiti: Bonnet, Chomat 2013; Dewulf, Matos Castano 2013; Macario, Couchinho, Ribeiro 2013; Lember 2013; Hurk, van den, Lijanage 2013; Szekeeres 2013; Zabko, Zepa 2010.

Piezīme: Kaut arī salīdzinotās tabulas izveidošanai par situāciju citās Eiropas Savienības valstīs izmantoti vienā krājumā un pēc vienota šablona sagatavoti raksti, atšķirīgais autoru izteiksmes stils neļauj atrast pilnīgu visu atlasīto indikatoru raksturojumu. Izstrūkstošas vai neskaidras informācijas gadījumā sniegta norāde n/a.

Kā redzams Centrālās finanšu un līgumu aģentūras mājaslapā, lielākajā daļā citu PPP projektu, kuru finanšu un ekonomiskie aprēķini tiek iesniegti izvērtēšanai uzraudzības institūcijā²⁶, ir idejas un vajadzības, kas definētas pirms ekonomiskās recesijas, taču nav atsākusies jaunu ideju apkopošana pēc būtības.

Eiropas Savienības fondu pieejamība lielu infrastruktūras objektu attīstībai Latvijā, Igaunijā un Slovākijā arī ir uzskatāma par faktoru, kas kavē PPP attīstību²⁷. Tas tāpēc, ka PPP kā instruments bieži tiek lietots kā alternatīvs finanšu avots infrastruktūras projektu attīstībai, savukārt Eiropas Savienības fondu apguves nosacījumi, lai gan savstarpēji neizslēdz cits citu, bet tieši vai netieši var ierobežot PPP projekta izveidošanu.

Normatīvā ietvara un PPP atbalstošo instrumentu salīdzinājums

Kā rāda tabula, arī īpašas PPP normatīvās bāzes izveidošana kopumā nav uzskatāma par faktoru, kas sekmē PPP attīstību valstī. Tomēr atkarībā no valsts politiskās un ekonomiskās kultūras šī faktora nozīme var atšķirties. Lielbritānijā, kura uzskatāma par vadošo valsti PPP jomā, nekad nav eksistējis īpašs PPP vai koncesiju likums²⁸, un tas nav kavējis šī instrumenta izmantošanu. Arī Nīderlandē, kurā PPP tiek plaši lietota ceļu būvniecībā, nav PPP iepirkumus regulējoša atsevišķa normatīvā akta²⁹. Savukārt Francijā ir izstrādāti vairāki PPP iepirkumu regulējošie normatīvie akti – katram PPP veidam savs³⁰.

Aplūkojot valstis ar zemu PPP izmantošanas intensitāti, redzams, ka Slovākijā PPP un koncesiju iepirkumu regulējums ir iekļauts kā atsevišķa nodaļa vispārējā publisko iepirkumu likumā, atbilstoši tam tabulā sniegta norāde „daļēji”³¹. Savukārt Latvijas PPP politikas gadījumā specifiska, visaptveroša PPP

likuma trūkums, pastāvot spēkā esošam, taču nepilnīgam Koncesiju likumam, tika uzskatīts par būtisku faktoru, kas kavē PPP izmantošanu³². Kopš 2009. gadā tika pieņemts PPP likums, kas novērsa iepriekšējā likuma nepilnības, PPP projektu tālāka virzība Latvijā tika apturēta valsts finanšu saistību dēļ.

Neskatoties uz atšķirībām PPP normatīvā regulējuma jomā, visās aplūkotajās valstīs eksistē arī vispārīgs publisko iepirkumu regulējošs likums, kas vairumā gadījumu atbilst Eiropas Savienības vadlīnijām.

Būtiskas atšķirības valstu starpā pastāv arī PPP atbalstošo instrumentu jomā, un šajā gadījumā tiem ir cieša saistība ar PPP izmantošanas intensitāti valstī. Valstīs, kurās PPP tiek izmantota plašā vai vidējā apmērā, ir vismaz viena PPP atbalstoša publiskās pārvaldes institūcija (vai nodaļa kādā institūcijā). Piem., Lielbritānijā ir trīs PPP atbalstošas institūcijas, Francijā un Nīderlandē – viena³³. Latvijā un Slovākijā šādas atsevišķas atbalsta nodaļas ir pastāvējušas, taču pēdējos gados (Slovākijā – kopš 2011., Latvijā – kopš 2009. gada) likvidētas. Latvijā šādas politikas ietvara izmaiņas bija saistītas ar jaunajā PPP likumā definētajām atbildīgajām institūcijām. Pirms PPP likuma pieņemšanas par politikas veidošanu bija atbildīga Ekonomikas ministrija un tās pārraudzībā esošā Latvijas Investīciju attīstības aģentūra, kur abās institūcijās pastāvēja atsevišķas PPP nodaļas, bet pēc likuma pieņemšanas PPP politikas veidošana tika nodota Finanšu ministrijai un tās pārraudzībā esošajai Centrālajai finanšu un līgumu aģentūrai, un tajās atsevišķas nodaļas vairs netika izveidotas³⁴. Slovākijā PPP politikas veidošana un ieviešana jau sākotnēji tika nodota Finanšu ministrijai, kurā tika izveidots atbilstošs departaments, taču par tā likvidēšanas iemesliem sīkāka informācija nav pieejama³⁵. Savukārt Portugālē izveidotā institūcija lielākoties orientējas nevis uz atbalstu

²⁶ Centrālā finanšu un līgumu aģentūra 2014.

²⁷ Lember 2013, 200; Szekeres 2013, 282; Žabko, Zepa 2010, 60.

²⁸ Van den Hurk, Liyanage 2013, 255.

²⁹ Dewulf, Matos Castano 2013, 61.

³⁰ Bonnet, Chomat 2013, 48.

³¹ Szekeres 2013, 291.

³² Latvijas Republikas Ekonomikas ministrija 2005, 11, 14.

³³ Hurk, van den, Liyanage 2013, 256; Bonnet, Chomat 2013, 50–51; Dewulf, Matos Castano 2013, 62–63.

³⁴ Žabko, Zepa 2010, 6–8.

³⁵ Szekeres 2013, 292–293.

potenciālajiem PPP projektu veidotājiem un partneriem, bet gan uz to uzraudzīšanu³⁶.

Standartizētu dokumentu izmantošana PPP projektu sākotnējās (*ex-ante*) ietekmes novērtējumam, iepirkuma procedūras organizēšanai un līguma slēgšanai arī ir plaši lietojami valstīs ar augstu vai vidēju PPP izplatību. Savukārt Latvijā un Igaunijā ir bijuši mēģinājumi izstrādāt vadlīnijas un dokumentu paraugus, taču krietni mazākā apmērā³⁷, un praksē tie parasti nav izmantoti. Latvijas gadījumā standartizētie dokumenti tika izstrādāti nozarēs, kur, pēc politikas veidotāju aplēsēm, bija sagaidāms lielākais PPP projektu skaits, ņemot vērā tā brīža neapmierinātās publiskās infrastruktūras vajadzības, proti, pirmsskolas izglītības iestādes būvniecības un apsaimniekošanas un siltumapgādes sistēmas modernizācijas un apsaimniekošanas projektiem, kā arī pašvaldības īres dzīvokļu būvniecības un apsaimniekošanas projektiem³⁸. Taču praksē vairums PPP projektu iepirkumu Latvijā tika izsludināti citās nozarēs – ceļu būvniecībā, regulārajos pasažieru pārvadājumos, ēdināšanas pakalpojumu, ūdensapgādes un kanalizācijas, kā arī atkritumu apsaimniekošanas jomā³⁹. Šo projektu iepirkumu pieredze rāda, ka kvalitatīvi sagatavotiem iepirkuma un līguma dokumentiem ir būtiska nozīme PPP projekta sekmīgā īstenošanā⁴⁰ un ka neveiksmīgu pieredzi var gūt arī tādi publiskie partneri, kuriem ir nepieciešamā kapacitāte lielu infrastruktūras projektu īstenošanā.

Standartizētu dokumentu izmantošanas kontekstā nozīmīga ir Nīderlandes pieredze. 80. gadu beigās, balstoties uz Lielbritānijas pieredzi, Nīderlandes valdība uzsāka pirmos divus PPP projektus, kuri cieta neveiksmi, jo izmaksāja pārāk dārgi. Šī pieredze būtiski mazināja interesi par PPP turpmāko izmantošanu, līdz 90. gadu beigās Nīderlandes valdība no

jauna pievērsās PPP instrumentam. Balstoties uz citu pasaules valstu pozitīvo pieredzi, tika apkopotas sekmīgu PPP projektu raksturīgākās īpašības, kur nozīmīga vieta tika atvēlēta procedūru un līgumu standartiem un vadlīnijām, iesaistīto pušu konsultācijām un rūpīgam PPP sākotnējam (*ex-ante*) novērtējumam, salīdzinot ar tradicionālo publisko iepirkumu. PPP sākotnējais izvērtējums ietver ne tikai finanšu efektivitātes salīdzinājumu, bet arī sociālo vajadzību izvērtējumu un ciešu saistību ar telpas plānošanu. Šo instrumentu konsekventa lietošana ir paaugstinājusi potenciālo partneru kapacitāti un veicinājusi PPP izmantošanas izplatīšanos Nīderlandē⁴¹.

Kopumā pastāv divi veidi, kā izpaužas trešo pušu sniegts PPP projektu apstiprinājums. Pirmais no tiem paredz PPP projekta finanšu efektivitātes izvērtējuma apstiprinājumu, kad uzraugošā (neatkarīgā) institūcija caurskata sagatavoto sākotnējo izvērtējumu un atļauj uzsākt PPP projekta iepirkuma procedūru. Otrais no tiem paredz, ka PPP projekta apstiprinājums tiek saņemts visaugstākajā – valdības – līmenī. Aplūkotajās valstīs tiek izmantoti abi minētie apstiprinājumi. Papildus tam pastāv iespēja, ka apstiprinājums jāsaņem vairākas reizes, izejot katru no nozīmīgākajām PPP projekta sagatavošanas stadijām – sākotnējais novērtējums, iepirkums un projekta izpildes līguma parakstīšana. Pēdējais, piem., ir raksturīgs Lielbritānijai⁴². Šādu detalizētu projekta apstiprināšanas sistēmu var uzskatīt arī par zināmu papildu kontroles mehānismu, lai nodrošinātu to patiesu efektivitāti.

Kopumā nav novērota saistība starp to, kā norit trešo pušu sniegta PPP projektu apstiprināšana, un PPP izplatības intensitāti valstī. Samērā komplicēta šī procedūra ir Portugālē, salīdzinoši vienkārša tā ir Igaunijā⁴³. Svarīgākā atšķirība, kas novērojama valstīs, kurās PPP tiek lietota aktīvāk, ir saskatāma uzraugošās iestādes funkcijās. Šajās valstīs uzraugošās iestādes ne tikai pārrauga, lai PPP projekta ietekme tiktu novērtēta reālistiski, bet tā darbojas arī kā kompetenču centrs, kurš

³⁶ Macario, Couchinho, Ribeiro 2013, 153–154.

³⁷ Latvijas Republikas Ekonomikas ministrija 2005, 10–11, 15; Latvijas Republikas Finanšu ministrija 2010, 9; Žabko, Zepa 2010, 32–33; Lamber 2013, 212.

³⁸ Latvijas Republikas Finanšu ministrija 2010, 9.

³⁹ Latvijas Republikas Finanšu ministrija 2010, 50–52.

⁴⁰ Žabko, Zepa 2010, 68–73.

⁴¹ Dewulf, Matos Castano 2013, 57–58.

⁴² Van den Hurk, Liyanage 2013, 258.

⁴³ Macario, Couchinho, Ribeiro 2013, 154–158; Lamber 2013, 211–212.

aktīvi konsultē potenciālos partnerus par jau-tājumiem, kas saistīti ar PPP projekta sagata-vošanu un ieviešanu⁴⁴. Arī Latvijas pieredze rāda, ka viens publiskais partneris nespēj uz-krāt pietiekamu projektu īstenošanas pieredzi, lai spētu veiksmīgi īstenot PPP projektu visās tā fāzēs. Tas ir viens no būtiskākajiem argu-mentiem PPP kompetences centra izveidošanai (atjaunošanai).

Secinājumi

Septiņu Eiropas Savienības dalībvalstu ar atšķirīgu PPP lietošanas intensitātes pie-redzi salīdzinājums rāda, ka trīs faktori būtu uzskatāmi par tādiem, kas sekmē PPP politikas īstenošanu un PPP lietošanu. Valstīm, kuras ir

izvirzījušās PPP lietojumā, raksturīgas šādas iezīmes:

- nemainīgs, ilgstošs politiskais atbalsts PPP kā investīciju piesaistes instrumen-tam;
- daudzveidīgi un noturīgi politiskie motīvi PPP atbalstam;
- attīstītas PPP atbalstošās institūcijas – kompetences centri – un plašs standartizēto procedūru lietojums.

Kā rāda Nīderlandes un Portugāles pie-redze, uzsākot PPP politikas veidošanu, bal-stoties uz citu valstu pozitīvo piemēru, ir jā-rēķinās ar vietējo ieinteresēto pušu pieredzes trūkumu. Līdz ar to būtiska nozīme sekmīgā politikas īstenošanā ir PPP atbalstošo institū-ciju izveidei.

⁴⁴ Bonnet, Chomat 2013, 51–52; Dewulf, Matos Castano 2013, 63–64.

VĒRES

- Bentz, A.; A. Grout, P.; Halonen, M. L. (2005) *What Should Governments Buy from the Private Sector – Assets or Services?* Bristol : Mimeo.
- Bonnet, G.; Chomat, G. (2013) France. Verhoest, K.; Carbonara, N.; Lember, V.; Petersen, O. H.; Scherrer, W.; van den Hurk, M. (eds.) *COST Action TU1001. Public Private Partnerships in Transport: Trends & Theory. P3T3. 2013 Discussion Papers. Part I. Country Profiles.* Brussels : COST Office, 42–54.
- Centrālā finanšu un līgumu aģentūra (2014) Finanšu un ekonomisko aprēķinu sagatavošanas lēmumi. Pie-ejams: <http://www.cfla.gov.lv/lv/publiska-un-privata-partneriba/finansu-un-ekonomisko-aprekinu-sagatavanas-lemumi> (21.05.2014.).
- Geert, D.; Matos Castano, J. (2013).The Netherlands. Verhoest, K.; Carbonara, N.; Lember, V.; Petersen, O. H.; Scherrer, W.; van den Hurk, M. (eds.) *COST Action TU1001. Public Private Partnerships in Transport: Trends & Theory. P3T3. 2013 Discussion Papers. Part I. Country Profiles.* Brussels : COST Office, 55–68.
- van den Hurk, M, Liyanage, C. (2013) United Kingdom. Verhoest, K.; Carbonara, N.; Lember, V.; Petersen, O. H.; Scherrer, W.; van den Hurk, M. (eds.) *COST Action TU1001. Public Private Partnerships in Transport: Trends & Theory. P3T3. 2013 Discussion Papers. Part I. Country Profiles.* Brussels : COST Office, 246–263.
- Latvijas Republikas Ekonomikas ministrija (2005) *Latvijas valsts un privātās partnerības veicināšanas pamatnostādnes.* Rīga : Latvijas Republikas Ekonomikas ministrija.
- Latvijas Republikas Finanšu ministrija (2010) *Informatīvais ziņojums Latvijas valsts un privātās partnerības veicināšanas pamatnostādņu gala ietekmes novērtējums.* Rīga : Latvijas Republikas Finanšu ministrija.
- Latvijas Republikas Saeima (2009) Publiskās un privātās partnerības likums. *Latvijas Vēstnesis* (09.07.2009.), 107, 4093.
- Linder, S. H. (1999) Coming to Terms With the Public-Private Partnership: A Grammar of Multiple Meanings. *American Behavioral Scientist*, 43, 35–51.
- OECD (2008) *Public-Private Partnerships in Pursuit of Risk Sharing and Value for Money.* Paris : OECD.
- Renda, A.; Schrefler, L. (2006) *Public-Private Partnerships: National Experiences in the European Union.* Brussels : Centre for European Policy Studies.

- Rosario, M.; Couchinho R.; Ribeiro J.; (2013) Portugal. Verhoest, K.; Carbonara, N.; Lember, V.; Petersen, O. H.; Scherrer, W.; van den Hurk, M. (eds.) *COST Action TU1001. Public Private Partnerships in Transport: Trends & Theory. P3T3. 2013 Discussion Papers. Part I. Country Profiles*. Brussels : COST Office, 142–162.
- Szekeres, K. (2013) Slovak Republic. Verhoest, K.; Carbonara, N.; Lember, V.; Petersen, O. H.; Scherrer, W.; van den Hurk, M. (eds.) *COST Action TU1001. Public Private Partnerships in Transport: Trends & Theory. P3T3. 2013 Discussion Papers. Part I. Country Profiles*. Brussels : COST Office, 281–295.
- Veiko L. (2013) Estonia. Verhoest, K.; Carbonara, N.; Lember, V.; Petersen, O. H.; Scherrer, W.; van den Hurk, M. (eds.) *COST Action TU1001. Public Private Partnerships in Transport: Trends & Theory. P3T3. 2013 Discussion Papers. Part I. Country Profiles*. Brussels : COST Office, 199–217.
- Verhoest, K.; van den Hurk, M.; Carbonara, K.; Lember, V.; Petersen, O. H.; Scherrer, W. (2013) National context for PPPs – policy, regulation and supporting institutions. Verhoest, K.; Carbonara, N.; Lember, V.; Petersen, O. H.; Scherrer, W.; van den Hurk, M. (eds.) *COST Action TU1001. Public Private Partnerships in Transport: Trends & Theory. P3T3. 2013 Discussion Papers. Part I. Country Profiles*. Brussels : COST Office, xii–xxv.
- Žabko, O. (2011) Ekonomisko aktoŗu sadarbības kvalitāte Latvijas publiskās un privātās partnerības projektos. *Latvijas Universitātes Raksti. Socioloģija*, 769, 52–66.
- Žabko, O.; Brigita, Z. (red.) (2010) *Publiskā un privātā partnerība Latvijā: pieredze un perspektīvas*. Rīga : Baltic Institute of Social Sciences.

PAAUDŽU PĒCTECĪBA ZEMNIEKU SAIMNIECĪBĀS UN LAUKU KOPIENU DZĪVOTSPĒJA

Dace Likanse ir socioloģijas doktorantūras studente Latvijas Universitātē. Ieguvisi sociālo zinātņu maģistra grādu socioloģijā (2013) un sociālo zinātņu bakalaura grādu socioloģijā (2011) LU. Pētnieciskās intereses saistītas ar lauku socioloģiju un lauku attīstības pētījumiem, ar uzsvāru uz zemnieku saimniecību izpēti un kopienu dzīvotspēju.

Raksturvārdi: zemnieku paaudžu pēctecība, zemnieku saimniecības, kopienu dzīvotspēja.

Ievads

Lauku socioloģijas jomā lauku kopienu dzīvotspēja ir jauns un līdz šim maz pētīts jēdziens, nav veikta arī apjomīga un padziļināta paaudžu pēctecības un zemnieku saimniecību izpēte, sasaistot to ar dažādu lauksaimniecības nozaru attīstību. Raksta autore veiktie pētījumi, kuros līdz šim uzmanība vērsta uz zemnieku saimniecību izpēti piensaimniecībā un gaļas liellopu nozarē, iezīmējuši kopīgas tendences par to, kādi šobrīd ir draudi kopienu dzīvotspējai Latvijas laukos.

Līdz šim sociologu vidē izskanējušas dažādas dzīvotspējas jēdziena definīcijas, mēģinot to saistīt ar *ilgtspējas* un *rīcībspējas* jēdzienu, tomēr jēdziens vēl aizvien nav pietiekoši integrēts lauku sociālo procesu pētniecībā. Viens no raksta autore promocijas darba uzdevumiem ir nostiprināt un konceptualizēt dzīvotspējas jēdzienu lauku socioloģijā, kā arī

attīstīt jau maģistra darba pētījumā¹ ieskicētās zemnieku paaudžu pēctecības teoriju. Pētnieciskā interese paredz attīstīt kritiskas, teorētiskiem un empīriskiem argumentiem pamatotas debates par dzīvotspējas rādītājiem Latvijas laukos.

Pēdējo gadu tendences lauku attīstībā Latvijā un Eiropā iezīmē noteiktas sociālas un arī demogrāfiskas izmaiņas. Lauksaimnieku vidējais vecums arvien palielinās, aktuāls kļūst jautājums par paaudžu maiņu. Zemnieku saimniecību īpašnieku vidējais vecums ir krietni virs darbības vecuma, liela daļa zemnieku ir nonākuši tajā vecumā, kad jāpieņem lēmums par saimniecības nodošanu jaunākajai paaudzei,² lai nodrošinātu tās darbības turpināšanu. Statistiskie rādītāji par lauku saimniecību īpašniekiem liecina, ka vairāk nekā puse no viņiem ir vecāki par 55 gadiem, arī Eiropā gandrīz puse no visiem zemniekiem ir vecāki par 55 gadiem, un vecumam ir

¹ Likanse 2013, 90.

² Mishra, El-Osta 2007, 2.

tendence palielināties. Šie rādītāji atbilst situācijai Latvijas lauksaimniecībā. 2011. gada lauksaimnieciskās skaitīšanas dati parāda, ka puse (50%) no visiem lauku saimniecību īpašniekiem (kas ir arī lietotāji) Latvijā ir vecuma grupā 55 un vairāk gadu, 27% ir vecumā no 45 līdz 54 gadiem, attiecīgi mazāk – 17% vecumā no 35 līdz 44 gadiem un tikai 6% vecumā no 18 līdz 25 gadiem.³

Atšķirīgi attīstības scenāriji veidojas saimniecībās, kurās jaunākā paaudze ir gatava pārņemt vecāku aizsākto darbu, un saimniecībās, kurās nav jauniešu, kam nodot saimniecību, vai arī šie jaunieši dažādu iemeslu dēļ nav gatavi turpināt saimniekošanu laukos. Turklāt jautājumu sarežģī arī situācija vietējā lauku kopienā, kopienas iedzīvotāju nodarbinātības iespējas, pieaugoša migrācija, pakalpojumu pieejamība u. c. faktori, kas var ietekmēt kopienas dzīvotspēju. Ņemot vērā iepriekšminēto, interese par zemnieku paaudžu pēctecību lauku kopienas dzīvotspējas nodrošināšanā pieaug, īpaši praktiķu vidū.

Neraugoties uz arvien plašāku paaudžu pēctecības jēdziena izmantošanu lauku un lauksaimniecības, kā arī reģionālās attīstības programmās, socioloģijā zemnieku paaudžu pēctecība ir visai maz pētīta. Socioloģiskā perspektīva ļauj skaidrot pēctecības veidošanos, analizēt likumsakarības, kuras ir vērā ņemamas gan zinātnes attīstībā, gan rīcībpolitikas jautājumu izskatīšanā.

Rakstā aplūkoti argumentācija par zemnieku paaudžu pēctecību tiks balstīta uz pētījumu *Zemnieku paaudžu pēctecība gaļas liellopu saimniecībās Latvijā*⁴. Kontekstā tiks aplūkotas teorētiskās idejas no promocijas darba, kas tiek izstrādāts par zemnieku paaudžu pēctecību un kopienas dzīvotspēju Latvijas laukos.

Sociālā konstruktīvisma teorija zemnieku paaudžu pēctecības izpētē

Zemnieku paaudžu pēctecību var analizēt kā sociāli konstruktīvu procesu. Sākotnēji aplūkojot ģimenes lomu un tajā notiekošos sociālos procesus, zināšanu konstruēšanu,

komunikāciju, atbildības sadalījumu u. tml., ir veidots zemnieku paaudžu pēctecības teorētiskais modelis. Pēcāk šī modeļa iztīrījums ļāvis definēt dažādas jaunākās un vecākās paaudzes mijiedarbības formas, kas radušās sociālās konstruēšanas rezultātā.

Pētot ģimenē notiekošos procesus sociālā konstruktīvisma teorētiskajā pieejā, tā būtu jāuzlūko ne tikai no tās strukturālā aspekta – kā vecāku un bērnu savienība – vai no funkcionālā aspekta, akcentējot ģimenes funkciju nozīmi, bet jādefinē atbilstoši teorētiskās perspektīvas būtiskākām raksturojošām pazīmēm, kas tiek pētītas. Sociālā konstruktīvisma teorētiskajā pieejā tā ir ģimenes locekļu sociālā mijiedarbība un tās rezultātā konstruētās zināšanas un sociālā mācīšanās. Turklāt, ja ģimene kā sociāla grupa tiek pētīta paaudžu pēctecības sakarā, jāņem vērā starppaaudžu attiecības un faktori, kas attiecas uz dzimtas turpināšanu un saglabāšanu.

Sociālā konstruktīvisma atziņas par zināšanu konstruēšanu var saistīt ar citu zinātnes nozaru autoru idejām. Ļ. Vigotska (*Lev Vygotsky*) sociālkultūras mācīšanās teorija akcentē bērna sociālo attīstību.⁵ Lai gan sociālās iemācīšanās jēdzieni autors pētījis vairāk no psiholoģijas perspektīvas, viņa atziņas ļāvušas veidot arī socioloģisku analīzi par zināšanu un prasmju apguvi bērna vecumā. Pēc Ļ. Vigotska domām, viens no būtiskākajiem sociālās interakcijas rīkiem ir valoda, kas saskan ar sociālā konstruktīvisma teorētiskajā pieejā definēto komunikācijas nozīmi noteiktā sociālā grupā. Ļ. Vigotskis ir analizējis divus mācīšanās veidus – empīrisko un teorētisko mācīšanos. Empīriskā mācīšanās nozīmē sociālās pasaules izzināšanu, notikumu un rīcības prakšu salīdzināšanu, formulējot to galvenās raksturiezīmes un gūstot personīgas atziņas par pasaules izpratni.⁶

Zemnieku paaudžu pēctecībā empīriskā mācīšanās noris, novērojot sociālo vidi, jaunākajai paaudzei pastāvīgi uzturoties vidē, kurā notiek ģimenes locekļu mijiedarbība, ikdienas darba jautājumu risināšana un saimnieciskās darbības vadīšana. Empīriskā mācīšanās paredz analizēt arī sociālo uzvedību,

³ Centrālā statistikas pārvalde 2013.

⁴ Līkane 2013, 90.

⁵ Atherton 2013.

⁶ Kozulin, Gindis, Ageyev, Miller 2003, 69–71.

pārpratumus ģimenē, priekšstatu veidošanos par saimnieciskās darbības jautājumiem. Mācīšanās noris, analizējot vecākās paaudzes rīcības prakses un akceptējot vai noraidot tās. Vienlīdz ar jaunākās paaudzes empīriski uzkrātām zināšanām noris arī teorētiskā mācīšanās. Pēc Ļ. Vigotska idejām, teorētiskā mācīšanās paredz jaunu rīku un informācijas avotu izmantošanu, gūstot apstiprinājumu, noliegumu vai pamatojumu iepriekš empīriski uzkrātām zināšanām. Teorētiskā mācīšanās nozīmē izmantot iegūtās zināšanas jēgpilni, lai tās balstītu uz vispārīgiem pieņēmumiem, kurus akceptējusi arī plašāka sabiedrības daļa.⁷ Teorētisku zināšanu apgūšana nodrošina plašāku skatījumu uz ģimenē balstītiem sociālās uzvedības pieņēmumiem. Paaudžu pēctecības sakarā to var attiecināt uz jaunākās paaudzes augšanu un attīstību – intereses padziļināšanu par saimnieciskās darbības nozīmi un jēgas meklēšanu, kas balstīta uz labuma apzināšanu – primāri individuālā un ģimenes, pēc tam arī vietējās kopienas, reģiona un valsts līmenī.

Neraugoties uz loģisko izklāstu par mācīšanās teoriju, Ļ. Vigotska idejas par zināšanu konstruēšanu ir arī kritizētas. Britu sociologs M. Jangs (*Michael Young*), norāda, ka autors par daudz uzmanības pievērsis indivīda emociju izpētei, mazāk akcentējis sociālo fenomenu nozīmi zināšanu radīšanā. Līdz ar to kritiķis izvirza jautājumu, cik ticama ir zināšanu konstruēšana un to izmantošana praksē, ja sociālajā pasaulē subjekts ir mainīgs, viņš seko zināmiem nosacījumiem un pieņēmumiem, kas izvirzīti attiecīgajā situācijā. Ņemot vērā, ka sociālā pasaule ir mainīga, rodas bažas par to, vai, mainoties subjekta izpratnei, nezūd zināšanu jēga, un vai šīs zināšanas ir izmantojamas.⁸

Paaudžu pēctecība ietver paaudžu nomainīšanu un gan tieši, gan netieši var ietekmēt nākamās paaudzes uzvedību. I. Koroļeva, pētot apmierinātības un dzīves sasniegumu vērtējumu jauniešu pārejā uz pieaugušo statusu, norāda, ka paaudzei ir sava vēsture un loma sabiedrībā, kuras pārsniedz cilvēka individuālās dzīves robežas. Tāpēc paaudzes liktenis, kas izvēršas laikā un telpā un konstituējas tās

darbības rezultātā liecina par kādu kopīgu tendenci un iezīmēm.⁹ Kompleksi analizējot vecākās un jaunākās paaudzes mijiedarbību un paaudžu laikā konstruētās zināšanas un pieredzi, ir iespējams izzināt, kā veidojas paaudzes attieksme un kāda ir tās loma pēctecīgā saimniekošanā. Iepriekš konstruētās zināšanas, kas zināmu apstākļu dēļ, piem., politiskā regulējuma vai tehnoloģiju attīstības rezultātā, netiek izmantotas tālākajā saimniecības darbībā un tāpēc kritiķu vērtējumā varētu būt šķietami bezjēdzīgas, neparāda zināšanu patieso nozīmi sociālās izzināšanas procesā. Subjekta mainīgā daba nerada pamatu apgalvojumam, ka iegūtās zināšanas zaudē savu nozīmi, ar dažādiem faktoriem to nozīme ir pierādāma izpētes gaitā.

Metodoloģijas raksturojums

Raksts balstīts uz kvalitatīvā perspektīvā veiktu izpēti. Pētījuma *Zemnieku paaudžu pēctecība gaļas liellopu saimniecībās Latvijā*¹⁰ sākumā tika veikta pilotintervija ar biedrības *Latvijas Jauno zemnieku klubs* valdes priekšsēdētāju. Intervijas mērķis bija gūt skatījumu uz jauno zemnieku situāciju Latvijā, problēmām un izaicinājumiem, ar kādiem nākas saskarties jaunajai paaudzei, pārmantojot vecāku saimniecības vai uzsākot pašiem savu saimniecisko darbību laukos. Iegūtā informācija ļāva iezīmēt galvenos jautājumus, ko būtu svarīgi analizēt detalizētāk, piem., ģimenes kopīgās un paaudžu atšķirīgas vērtības, lēmumu pieņemšanas modeļus, paaudžu konfliktus, vietējās kopienas attieksmes veidošanos, lauksaimniecības atbalsta pasākumus u. c.

Pētījumam tika izraudzītas 8 gaļas liellopu saimniecības Latvijā, kurās tika veiktas 10 daļēji strukturētās intervijas, 8 intervijas notika ar jaunāko un 2 ar vecāko paaudzi. Saimniecības tika izvēlētas pēc vairākiem kritērijiem:

- administratīvo teritoriju daļījums (republikas pilsētas, pilsētnovadi, lauku (pagastu) novadi);
- kopējais lauku saimniecību skaits reģionā (balstoties uz 2011. gada lauksaimniecības skaitīšanas datiem);

⁷ Turpat, 71.

⁸ Young 2008, 272.

⁹ Koroļeva 2011, 34.

¹⁰ Likanse, 2013, 90.

- lauksaimnieciskās ražošanas veids (izvēloties gaļas liellopu saimniecības);
- zemnieku paaudžu pēctecības pieredze (saimniecības vai atsevišķa lauku īpašuma mantošanas fakts);
- saimniecības vadītāja vecums, kas atbilst jaunā zemnieka statusam.

Rezultātā tika izvēlētas zemnieku saimniecības no visiem plānošanas reģioniem: Kuldīgas novadā (Kurzemes plānošanas reģions), Kokneses novadā (Zemgales plānošanas reģions), Balvu un Rugāju novadā (Latgales plānošanas reģions), Amatas un Burtnieku novadā (Vidzemes plānošanas reģions) un Ogres novadā (Pierīgas plānošanas reģions).

Lai gūtu sākotnēju ieskatu lauku kopienās un noskaidrotu zemnieku uzskatus par kopienas attīstību, tika veikti trīs iekļautie līdzdalības novērojumi, piedaloties biedrības *Latvijas Jauno zemnieku klubs* organizētajos pieredzes apmaiņas braucienos uz zemnieku saimniecībām. Līdzdalības novērojumi veikti Zemgalē (Jelgavas, Rundāles, Bauskas, Iecavas novads), Dienvidvidzemē (Pļaviņu, Aizkraukles, Kokneses novads) un Austrumvidzemē Gulbenes novadā (Galgauskas, Stradu, Lizuma, Rankas pagasts).

Zemnieku paaudžu pēctecības teorētiskais modelis

Zemnieku paaudžu pēctecības izpēte ļauj analizēt, kā gadu gaitā tiek uzkrāta, interpretēta un pārnesta informācija un rīcības prakses no vecākās paaudzes uz jaunāko. Jaunākās paaudzes prasmes veidojas sociālajās attiecībās, kas uz vēstures faktu pamata konstruē zināšanas par konkrēto darbības lauku.

Lauku socioloģijā zemnieku paaudžu pēctecības analīze ir vērsta uz paaudžu sociālās uzvedības pētīšanu. Pēctecība ir pakāpenisks process, kura laikā tiek nodotas lēmumu pieņemšanas un vadības prasmes jaunākajai paaudzei.¹¹ Pēctecība nevar tikt skatīta tikai kā saimniecības nodošanas–pārņemšanas fakts. Ņemot vērā, ka pēctecībā iesaistīta gan vecākā, gan jaunākā paaudze, tā paredz ilgtermiņa procesu, kas prasa laiku un resursus, lai pakāpeniski, laika gaitā tiektos uz rezultātu, ko

pieņem un akceptē visi ģimenes locekļi. Tiesa – ne vienmēr ir iespējams panākt viedokļu saskaņu, tāpēc tiek pētīti arī paaudžu konflikti.

Paaudžu pēctecības procesu var aplūkot trīs dažādos posmos, tie raksturo atšķirīgu paaudžu iesaistes līmeni, atbildības sadalījumu un transformāciju, kā arī dinamisku kontroles procesu. Sākotnējā posmā saimniecisko darbību vēl vada vecākā paaudze (īpašumu, lauksaimniecības zemes īpašnieks ir vecākās paaudzes pārstāvis), tam seko saimniecības nodošanas–pārņemšanas posms un pēctecību noslēdzošais posms, kurā saimnieciskās darbības vadību ir pārņēmusi un turpina jaunākā paaudze.

Zemnieku paaudžu pēctecība ir nepārtraukts plānošanas process, kas saistīts ar zināšanu, prasmju, vadības un kontroles nodošanu no paaudzes paaudzē.¹² Cita definīcija savukārt uzsver stratēģisku rīcību un zināšanas par to, kā vadīt saimniecības nodošanas–pārņemšanas procesu. Izmantojot arī labās prakses piemērus par citu saimniecību pieredzi saimniecības nodošanas–pārņemšanas procesā, to ir iespējams vadīt veiksmīgāk.¹³ Sociālā konstruktīvisma pieejā zemnieku paaudžu pēctecība var tikt skatīta kā zināšanu, prasmju un iemaņu, kā arī lēmumu pieņemšana un atbildības nodošana no paaudzes paaudzē. Pēctecība ietver radīšanas, saglabāšanas un nodošanas procesu un paredz kompleksu to izpēti.

Pētot zemnieku paaudžu pēctecību lauku kopienu dzīvotspējas kontekstā, to var uzskatīt par vienu no kopienas dzīvotspējas rādītājiem. Šādā perspektīvā raugoties, svarīga nozīme ir cilvēkresursiem kā kapitālam, ko ieguldīt saimnieciskajā darbībā. Viena no jau iepriekš pieminētā pētījuma (par zemnieku paaudžu pēctecību gaļas liellopu saimniecībās) tēzēm ir par to, ka jaunākās paaudzes zemnieku saimniekošanas modelis atšķiras no vecākās paaudzes modeļa, jaunākā paaudze lauksaimniecību uztver kā uzņēmējdarbību, kas savieno mūsdienīgas prasmes, izglītību, mantotas lauku un ģimenes vērtības, līdz ar to paredz arī ilgtspējīgas saimniekošanas principus.¹⁴

¹² Ontario Ministry of Agriculture, Food and Rural Affairs 2010.

¹³ Mishra, El-Osta 2007, 6.

¹⁴ Likanse 2013, 68.

¹¹ Glauben, Tietje, Vogel 2003, 1.

Dažās saimniecībās paaudžu pēctecības process tiek vadīts veiksmīgāk, citās mazāk veiksmīgi – viens no būtiskiem nosacījumiem ir veiksmīga vai mazāk veiksmīga paaudžu komunikācija, kas ietekmē lēmumu pieņemšanas procesu.¹⁵ Vāja komunikācija ir viens no riskiem, kas nelabvēlīgi var ietekmēt pēctecības veidošanos, papildus tam jāanalizē arī ģimenes attiecību modeļi – vāja uzticēšanās, atbalsta trūkums ģimenē, konflikti, kā arī vājas un nepietiekamas zināšanas ir uzskatāmi par pēctecības riska faktoriem.¹⁶

Lauku kopienu dzīvotspējas jēdziens zemnieku paaudžu pēctecības izpētē

Iepriekš sniegtais zemnieku paaudžu pēctecības jēdziena skaidrojums sniedzis izpratni par tā socioloģisko raksturu. Izprotot paaudžu mijiedarbības sociālo nozīmi saimnieciskajā darbībā, lauku kopienu dzīvotspēja būtu jāskata saistīti ar spēju pielāgoties izmaiņām, resp., adaptēt iegūtās un laika gaitā nemainīgās lauku kvalitātes. Jaunākajai paaudzei ir motivācija dzīvot labāk un lauzt samērā plaši iesakņojušos uzskatu, ka laukos strādāt ir neizdevīgi.¹⁷ Tai raksturīgais kapitālistiskais saimniekošanas modelis un tiekšanās saistīt zemnieku saimniecību ar lauku uzņēmējdarbību visbiežāk ir racionāls lēmums.¹⁸ Kopienas dzīvotspējas jēdziena integrēšana zemnieku paaudžu pēctecības izpētē paredz noskaidrot arī to, kā šo jēdzienu interpretē jaunākā un vecākā paaudze. Kā parāda pētījuma *Cilvēks un darbs Latvijā laukos: sociālantropoloģisks skatījums*¹⁹ rezultāti, vecākā gadagājuma lauku iedzīvotāji dzīvi laukos nākotnē saista tikai ar vietu, kur dzīvot un būt pārtikušiem. Pieļaujams, ka samērā krasas atšķirības varētu būt starp dažādu paaudžu uzskatiem šī fenomena izpētē. Līdzīgi kā antropoloģijā, arī socioloģijā bieži vien lauku attīstības jautājumi daudzējādā ziņā tiek skatīti no padomju laika perspektīvas, un vecākās paaudzes skatījums uz dzīvi laukos ik reizi tiek saistīts ar to pieredzi, kas

gūta Padomju Latvijas laikā. Ekonomiskie rādītāji, to kāpums, izaugsme lauksaimniecisko tehnoloģiju ziņā, lielo lauku uzņēmēju veiksmīga saimniekošana, mazo zemnieku saimniekošanas prakses, jaunu iniciatīvu veidošanās un kooperācijas attīstība, zemnieku spēja vienoties un veidot kooperāciju ir tikai daļa no rādītājiem, kas jāņem vērā, analizējot kopienu dzīvotspēju.

Lauku kopienu dzīvotspējas jēdziens var tikt aplūkots kopsakarā ar jēdzienu *lauku iztukšošanās*, par ko daudz runā lauksaimniecības organizācijas un citas lauku iniciatīvu grupas. Lauku iztukšošanās, kas tieši ietekmē lauku apdzīvotību, pagājušās desmitgades laikā ir īpaši aktualizēta problēma. Turklāt tendences parāda satraucošu ainu – strauji samazinās lauku iedzīvotāju skaits, attīstoties lielajām zemnieku saimniecībām, arvien samazinās pieprasījums pēc cilvēku roku darba laukos, attīstās tehnoloģiskais parks, roku darbs nepieciešams, tikai veicot atsevišķus ikdienas darbus. Visas šīs tendences liecina par daudzveidīgiem pārmaiņu procesiem laukos. Pētījumos, kuros analizēta dzīvotspēja laukos, analīzes sasaiste ar pārmaiņu procesiem ir acīmredzama. Dzīvotspējas jēdziens tiek skatīts saistībā ar apkārtējās vides attīstības un ārējās spriedzes apstākļiem.²⁰ No tā saprotam, ka lauku kopienu dzīvotspēja ir cieši saistīta ar sociālajām izmaiņām, kas paredz kopienas noteiktu atbildes reakciju un rīcību, piem., zemnieku gatavību saimniekot un izmantot pieejamos resursus gan ārējās spriedzes mazināšanai, gan savu iekšējo motīvu īstenošanai. No tā izriet, ka dzīvotspēja var tikt skatīta kā dinamisks līdzsvars starp kopienas spēju pielāgoties un pārmainīties.

Pētījumos tiek runāts par ekonomisko, ekoloģisko un arī sociālo dzīvotspēju. Ņemot vērā šī jēdziena komplekso dabu, kopienu dzīvotspējas pētījumos tiek akcentēta uzmanība uz jautājumiem par to, kā tiek organizēti sociālie, ekonomiskie, politiskie un arī ekoloģiskie procesi vietējā kopienā. Tiek analizēts, kādās lauksaimniecības nozarēs notiek saimniekošana, vai un kādās nišās notiek specializācija, vai tiek veidoti zemnieku tīkli, asociācijas, vairots

¹⁵ Cressman 2013.

¹⁶ SRUC 2008, 1.

¹⁷ Līkanse 2013, 69.

¹⁸ Marsden 1984, 452.

¹⁹ Cimdiņa, Raubiško 2012, 8.

²⁰ Asia-Pacific Human Development Report 2012, 117.

sociālais kapitāls kopienā u. c.²¹ Pētot zemnieku paaudžu pēctecību, būtu jāvērs uzmanība uz sociālās dzīvotspējas jēdziena skaidrojumu. Tā tiek definēta kā kādas grupas vai kopienas spēja cīnīties ar ārējiem spriedzes apstākļiem, kas radušies sociālu, politisku vai vides pārmaiņu rezultātā.²² Dažos pētījumos ir atrodama arī dzīvotspējas jēdziena sasaiste, piem., ekoloģiskā un sociālā dzīvotspēja paredz pētīt attiecības starp jēdzieniem *vide* un *iedzīvotāju labklājība*.²³ Pētot sociālo dzīvotspēju, tiek analizēts drošības līmenis kopienā, piem., personiskā drošība, resursu pieejamība, pasargātība no katastrofām, klimata izmaiņām. Tiek analizēti arī labas dzīves pamatfaktori, definējot, kas dzīvotspējas sakarā tiek saprasts ar labu dzīvi, uz to var norādīt dzīves apstākļi kopienā, pārtikas un preču pieejamība, pajumte, kā arī sociālās attiecības – sociālā iekļaušana, savstarpēja cieņa, spēja un gatavība palīdzēt. Sociālās dzīvotspējas izpēte noteikti neaprobežojas ar pieminētajiem izpētes jautājumiem. Attiecīgi pētījuma mērķim var tikt analizēti arī kopienas sabiedrības veselības rādītāji – tīrs gaiss, ūdens u.tml.

²¹ Turpat.

²² Adger 2000, 347–348.

²³ Asia-Pacific Human Development Report 2012, 117.

Secinājumi

Zemnieku paaudžu pēctecības izpēte lauku socioloģijā ir ļāvusi analizēt paaudžu mijiedarbību, skatot pēctecību kā sociālās konstruēšanas procesu. Pēctecības kompleksā daba ļauj analizēt atbildības nodošanu un lēmumu pieņemšanu paaudžu starpā, sociālo lomu un pienākumu maiņu, zināšanu un prasmju, kā arī lauku saimniekošanas vērtību mantošanu no paaudzes paaudzē. Paaudžu pēctecība paredz iespēju stiprināt kopienas intelektuālo kapacitāti; jauni, izglītoti un motivēti jaunieši Latvijas laukos – tā ir nepārtrauktība, kas atur kopienas stagnācijas. Tas nozīmē radīt arvien jaunas zināšanas un transformēt gadu gaitā un paaudžu paaudzēs uzkrāto pieredzi.

Jaunākās paaudzes zemnieku saimniekošanas modelis atšķiras no vecākās paaudzes modeļa, jaunākā paaudze lauksaimniecību uztver kā uzņēmējdarbību, kas savieno mūsdienīgas prasmes, izglītību un mantotas lauku un ģimenes vērtības. Par tradicionālu un patriarhālā kultūrā virzītu pēctecību mūsdienās nevar runāt, jo tehnoloģiju laikmetā tādas saimniecības dzīvotspēja būtu pakļauta riskam. Jaunākajai paaudzei ir motivācija dzīvot labāk un lauzt samērā plaši iesakņojušos uzskatu, ka laukos strādāt ir neizdevīgi. Jauno zemnieku paaudzi raksturo elastīga saimniekošanas pieeja un ilgtspējīgi attīstītas ikdienas prakses, kas nozīmē spēju izvērtēt paaudzēs nodoto informāciju, pieredzi un zināšanas, kuras ir vai nav derīgas, pielāgojamas un attīstāmas mūsdienīgā saimniekošanas praksē.

VĒRES

Adger, W. N. (2000) *Social and ecological resilience: are they related?* Pieejams: <http://phg.sagepub.com/coontent/24/3/347> (skatīts 25.03.2013.).

Asia-Pacific Human Development Report (2012) *Raising Rural Resilience*. Pieejams: <http://asiapacific-hdr.aprc.undp.org/sites/default/files/files/06%20Chapter%204.pdf> (skatīts 12.03.2013.).

Atherton, J.S. (2013) *Learning and teaching. Constructivism Theory*. Pieejams: <http://www.learningandteaching.info/learning/constructivism.htm> (skatīts 14.03.2013.).

Centrālā statistikas pārvalde (2013) *Lauku saimniecību vadītāju dzimums, vecums un lauksaimnieciskā izglītība statistiskajos reģionos*. Pieejams: <http://www.csb.gov.lv/> (skatīts 05.03.2013.).

Cimdiņa, A.; Raubiško, I. (2012) *Cilvēks un darbs Latvijas laukos: sociālantropoloģisks skatījums*. Pieejams: <http://politika.lv/article/cilveks-un-darbs-latvijas-laukos-socialantropologisks-skatijums> (skatīts 20.05.2013.).

- Cressman, R. (2013) *Farm succession Thoughts to Consider*. Pieejams: <http://cressman.net/farm-succession-thoughts-to-consider/> (skatīts 09.03.2013.).
- Glauben, T.; Tietje, H.; Vogel, S. (2003) *Farm succession pattern in Northern and Austria– a survey comparison*. Pieejams: <http://www.irsa-world.org/prior/XI/papers/18-3.pdf> (skatīts 09.03.2013.).
- Koroļeva, I. (2011) *Subjektīvā labklājība: Apmierinātības un dzīves sasniegumu vērtējums jauniešu pārejā uz pieaugušo statusu. Promocijas darbs*. Rīga : Latvijas Universitāte, Sociālo zinātņu fakultāte.
- Kozulin, A.; Gindis, B.; Ageyev, V. S.; Miller, S. M. (2003) *Vygotsky's Educational Theory in Cultural Context*. Pieejams: <http://www.cambridge.org/us/academic/subjects/psychology/educational-psychology/vygotskys-educational-theory-in-cultural-context> (skatīts 14.03.2013.).
- Līkanse, D. (2013) *Zemnieku paaudžu pēctecība gaļas liellopu saimniecībās Latvijā*. Maģistra darbs. Rīga : Latvijas Universitāte, Sociālo zinātņu fakultāte.
- Marsden, T. (1984) *Capitalist farming and the farm family. A case study*. Pieejams: <http://soc.sagepub.com/content/18/2/205.abstract> (skatīts 10.03.2013.).
- Mishra, A. K.; El-Osta, H. S. (2007) *Factors Affecting Succession Decisions in Family Farm Businesses: Evidence from a National Survey*. Journal of the ASFMRA. Pieejams: http://portal.asfmra.org/userfiles/file/325_Detre.pdf (skatīts 13.03.2013.).
- Ontario Ministry of Agriculture, Food and Rural Affairs (2010) *Components of a Farm Succession Plan*. Pieejams: <http://omafra.gov.on.ca/english/busdev/facts/10-023.htm> (skatīts 09.03.2013.).
- SRUC (2008) *Farm Succession: planing for the future. Agriculture and Rural Development factsheet*. Issue 1, January. Pieejams: http://www.sruc.ac.uk/download/downloads/id/102/farm_succession (skatīts 09.03.2013.).
- Young, M. F. D. (2008). *Bringing knowledge Back In. From social constructivism to social realism in sociology of education*. Abingdon : Routledge.

MAZĀ LAUKU SKOLA LATVIJĀ KĀ VIETĒJĀS KOPIENAS ATTĪSTĪBAS UN DZĪVES KVALITĀTES RESURSS

Evija Kļave 2010. gadā Latvijas Universitātē (LU) ieguvusi socioloģijas doktora zinātnisko grādu politikas socioloģijā (*Dr. sc. soc.*). No 2000. gada īsteno pētniecisko darbību nodibinājumā *Baltic Institute of Social Sciences*. No 2010. līdz 2014. gadam kā LU Sociālo un politisko pētījumu institūta (SPPI) pētniece piedalījies valsts pētījumu programmā *Nacionālā identitāte*. Kopš 2014. gada ir LU Filozofijas un socioloģijas institūta pētniece Eiropas Sociālā fonda (ESF) projektā *Latvijas emigrantu kopienas: nacionālā identitāte, transnacionālās attiecības un diasporas politika*. Ir vairāku pētījumu un zinātnisku publikāciju autore. Pētnieciskās intereses: izglītības un valodas politika, starptautiskās attiecības, nacionālā identitāte, migrācija, politikas analīze, diskursa analīzes lietojums sociālpolitiskajos pētījumos.

Aija Tūna ir izglītības projektu vadītāja Izglītības attīstības centrā (IAC). Kopš 2009. gada vadījusi Sorosa fonda – Latvija (SFL) iniciatīvu *Pārmaiņu iespēja skolām*, kas vērsta uz skolu kā daudzfunkcionālu vietējās kopienas centru veidošanu. 1980. gadā beigusi LU Vēstures un filozofijas fakultātes Vēstures nodaļu, kopš 90. gadiem aktīvi strādā izglītības reformu jomā, vadot un īstenojot vairākus ilgtermiņa projektus, t. sk. *Soli pa solim* bērncentrētas pedagoģijas iedzīvināšanai, *Sociālo zinību satura un metodikas izstrāde*, starptautisko programmu *CIVITAS* pilsoniskās izglītības satura un metožu izstrādei, *Lasīšana un rakstīšana kritiskās domāšanas attīstīšanai* u. c.; no 2006. līdz 2009. gadam starptautiskās asociācijas ISSA programmu direktore, vada un koordinē izglītības programmu izstrādi un ieviešanu 27 Centrāleiropas un Austrumeiropas, un Vidusāzijas valstīs. Ir vairāku pētījumu un zinātnisku publikāciju autore. Pētnieciskās intereses: kopienu skolas, izglītības kvalitāte, pirmsskolas, pilsoniskā un iekļaujošā izglītība, pieaugušo izglītība, pārmaiņu vadība izglītībā.

Raksturvārdi: lauku skola, kopienas skola, dzīves kvalitāte, izglītības politika.

Ievads

Šī raksta pamatā ir 2010. gadā uzsāktās Sorosa fonda – Latvija (SFL) iniciatīvas *Pārmaiņu iespēja skolām* pieredze un novērtējuma pētījums, kas sniedz daudzpusīgu un padziļinātu Latvijas mazo lauku skolu darbības analīzi. Iniciatīvas abās kārtās (2009–2010, 2012–2013) kopumā gandrīz 70 Latvijas mazajām

skolām tika piešķirts finansējums, lai veicinātu mazo skolu pārveidi par daudzfunkcionāliem izglītības, kultūras, sociālā atbalsta centriem, veidojot partnerības starp pārvaldes, izglītības, uzņēmējdarbības un nevalstiskā sektora organizācijām. Iniciatīva tika vērsta uz kopienās un mazajās skolās esošā potenciāla un resursu izmantošanu, palīdzot tām un mudinot tās pārveidoties par kopienas centriem, kas reaģē uz ikviena vietējās sabiedrības locekļa vajadzībām.

Iniciatīva tika uzsākta laikā, kad finanšu krīzes iespaidā politiskajā darba kārtībā nonāca

jautājums par skolu tīkla sakārtošanu, kas pēc būtības nozīmēja vairāku desmitu lauku skolu slēgšanu vai apvienošanu. Iniciatīvas pirmās kārtas pieredze tika ņemta vērā, veidojot jaunu mazo lauku skolu politiku – attīstīt skolas kā daudzfunkcionālus vietējo kopienu resursu centrus, kuros ir pieejami daudzveidīgi izglītības, kā arī kultūras un sociālie pakalpojumi. Līdz ar to skolas, kas bija iesaistījušās iniciatīvā un īstenoja nozīmīgas iekšējās pārmaiņas, ir ļāvušas analizēt šādas politikas paredzamos rezultātus un ieguvumus vai zaudējumus vietējo kopienu attīstības procesā.

Šajā rakstā autore analizē dzīves kvalitātes un kopienas skolas jēdzienu lauku attīstības kontekstā, atspoguļo līdzšinējo kopienas skolas pieredzi pasaulē un Latvijā un, balstoties uz novērtējuma pētījuma atziņām, atbild uz raksta galveno jautājumu: kādu ieguldījumu mazā lauku skola var sniegt vietējo kopienu attīstībai un dzīves kvalitātes nodrošināšanai?

Mazo lauku skolu tīkls

Saskaņā ar Izglītības un zinātnes ministrijas statistikas datiem 2013./2014. mācību gada sākumā Latvijā durvis vēra 294 vispārējās un speciālās dienas izglītības iestādes (t. sk. privātās), kurās skolēnu skaits ir līdz 100 skolēniem. 87% no šīm mazajām skolām atrodas lauku teritorijās – pagastos vai pagastu administratīvajos centros. Šī skolu grupa, kuru galvenās pazīmes ir skolēnu skaits līdz 100 skolēniem un atrašanās vieta lauku teritorijā, ir rakstā aplūkotā pētījuma priekšmets. Lielākā daļa šo skolu ir pamatskolas, tas nozīmē, ka tajās mācās skolēni no 1. līdz 9. klasei (septiņus līdz 15 gadus veci skolēni), daļā šo skolu darbojas arī obligātās piecgadīgo un sešgadīgo bērnu pirmsskolas izglītības grupas. Pēdējos sešos gados Latvijā ir samazinājies skolu skaits, visvairāk skolu tika slēgtas 2009. gadā, kad valstī skāra spēcīga ekonomiskā krīze. 2008. gadā Latvijā bija 316 mazās lauku skolas (līdz 100 skolēniem), savukārt 2013. gadā tādas bija 255 skolas. 80 skolās skolēnu skaits nepārsniedza 49 skolēnus. Tieši šajā laikā tika uzsākta SFL iniciatīvas *Pārmaiņu iespēja skolām* īstenošana, dodot skolām iespēju novērtēt savus resursus un tālākās darbības izredzes jaunos sociālekonomiskos apstākļos.

Mazo lauku skolu politika Latvijā

Apstākļos, kad iedzīvotāju skaits, īpaši lauku teritorijās, turpina samazināties un tiek novērots lauku teritoriju sarūkšanas process, viens no izglītības politikas darba kārtības jautājumiem ir skolu tīkla sakārtošana. No vienas puses, tas nozīmē, ka tuvākajā nākotnē varētu tikt slēgtas vēl vairākas Latvijas mazās lauku skolas, jo skolēnu skaits samazinās un skolu darbības nodrošināšanai nepieciešamas augstas izmaksas (finansējums izglītībai veido lielāko daļu no lauku un mazo pilsētu pašvaldību budžeta) – it īpaši tad, ja grib saglabāt skolu, t. sk. skolotāju atalgojuma, līdzšinējo finansējuma modeli. No otras puses, gan izglītības, gan reģionālās attīstības politikas veidotāji atzīst, ka skola ir būtisks vietējās infrastruktūras un kopienas dzīvotspējas elements, tāpēc nepieciešams domāt arī par pārmaiņām, kas ļautu skolām ar skaitliski nelielu skolēnu skaitu obligātās izglītības procesā tradicionālajās dienas skolas programmās turpināt savu darbību, paplašinot funkcijas un kļūstot par vienas pieturas aģentūrām (Reģionālās politikas pamatnostādnes 2013.–2019. gadam), kas vietējiem iedzīvotājiem piedāvā dažādu izglītības, kultūras, sociālo un arī nodarbinātības veicināšanas pakalpojumu klāstu. Laikā līdz 2020. gadam, izmantojot ES fondu līdzekļus, ir plānots piešķirt finansējumu 268 skolu (ar skolēnu skaitu līdz 180 skolēniem) kā daudzfunkcionālu centru izveidei (Izglītības attīstības pamatnostādnes 2014.–2020. gadam (projekts)). Raugoties uz jautājumu plašākā ES stratēģiskā kontekstā, skolas kā daudzfunkcionāla kopienas resursu centra attīstība iekļaujas visās trīs Latvijas prezidentūras ES Padomē noteiktajās prioritātēs, jo veicina gan iesaistīšanos, gan izaugsmi, gan ilgtspēju¹. SFL iniciatīva „Pārmaiņu iespēja skolām”, kuras īstenošanas laikā skolas ir veidojušas par daudzfunkcionāliem kopienu resursu centriem, ir uzskatāma par šādas politikas pilotprojektu, kas tālāk iestrādājams sistēmiskos valstiskos risinājumos un var tikt piedāvāts plašākā mērogā kā Latvijas pienesums iekļaujošas politikas un prakses veidošanā.

¹ Reinholde, Ozoliņa 2013, 101.

Dzīves kvalitātes jēdziena izpratne

Lai analizētu, kā mazā skola ietekmē dzīves kvalitāti laukos, ir jāsaprot pats dzīves kvalitātes jēdziens. Sociālajās zinātnēs tā interpretācijai ir vairākas pieejas, kas laika gaitā attīstījušās². Tālis Tisenkopfs³, izvērtējot dažādās pieejas šī jēdziena skaidrošanā, nošķir divas pieejas. Pirmkārt, dzīves apstākļu pieeja. Tā uzsver objektīvos rādītājus, piem., materiālo labklājību, mājokļa apstākļus, ienākumus utt. Šajā pieejā dzīves kvalitāte sākotnēji tiek vienādota ar ekonomiskās attīstības līmeni, bet vēlāk papildināta ar tādiem tradicionālos finanšu rādītājos neizsakāmiem labumiem kā vides kvalitāte, sociālā infrastruktūra, kultūras pieejamība, līdzdalība un demokrātijas attīstība. Otrkārt, subjektīvās labklājības pieeja. Šī pieeja analizē labas dzīves priekšstatus, rīcības subjektīvos priekšnoteikumus, kā arī subjektīvo apmierinātību ar veselību, darbu, materiālo stāvokli, dzīvi kopumā. Šo abu pieeju integrētā skatījuma pamatā ir saikne starp materiālajiem un sociālajiem apstākļiem, cilvēka spējām un viņa praktisko darbību sabiedrībā.

Papildinot socioloģisko dzīves kvalitātes izpratni, T. Tisenkopfs⁴ raksturo dzīves kvalitātes izpratni tautas attīstības koncepcijā, kur dzīves kvalitāte nozīmē cilvēka spēju un iespēju paplašināšanos. Autors skaidro, ka mūsdienu sabiedrībā sociālā struktūra ir atvērta, indivīds var iekļauties dažādās grupās, tīklos, ieņemt vairākas pozīcijas, piekļūt dažādiem resursiem. Šāda atvērta struktūra nodrošina arī iespēju paplašināšanos. Attiecīgi iespēju šaurība, resursu trūkums, neprasmē izmantot iespējas un resursus pazemina dzīves kvalitāti.

Dzīves kvalitātes socioloģiskajā interpretācijā ļoti svarīgs ir arī rīcībspējas aspekts. Nēnoliedzot objektīvu ekonomisko rādītāju nozīmi, būtiska ir paša indivīda spēja un prasme veidot savu dzīvi. Rīcībspēja ir saistīta ar mērķu izvirzīšanu, iniciatīvu, aktivitāti, praktisko darbību, riska uzņemšanos, spēju mainīties, kā arī pielāgot apstākļus savām vajadzībām⁵.

Šī raksta autore, balstoties uz iepriekš izklāstītajām atziņām, dzīves kvalitāti traktē kā cilvēku apmierinātību ar savu dzīvi dažādās tās jomās un spēju rīkoties – izvirzīt mērķus un uzlabot savas dzīves sociālos un ekonomiskos apstākļus. Šādā perspektīvā domājot, jautājums, vai mazās skolas var būt lauku kopienu attīstības centri dzīves kvalitātes nodrošināšanas kontekstā, ir jautājums par to, kāda ir mazo lauku skolu loma katra atsevišķa indivīda un lauku kopienu rīcībspējas attīstīšanā kopumā.

Skolas loma kopienas attīstībā

Skolas potenciāls un loma vietējās kopienas dzīvē, kā arī skolas un kopienas savstarpējās attiecības pedagogu, sociālo darbinieku un citu speciālistu uzmanības lokā bijušas jau kopš 19. gadsimta beigām. Dažādos periodos un dažādās valstīs šādas kopienas vidē un iedzīvotāju vajadzībās balstītas darbības veicošas skolas ieguvušas atšķirīgus nosaukumus⁶, piem., Austrālijā un Anglijā tās strādā galvenokārt uz pirmsskolas izglītības pakalpojumu bāzes⁷, taču saglabā būtiskās kopīgās iezīmes – veseluma pieeju pakalpojumu sniegšanai (t. i., apvienojot izglītības, sociālos, kultūras un citus pakalpojumus) un fokusu uz iekļaujošu izglītību un individuālām vajadzībām atbilstošu atbalstu skolēnu mācību sasniegumu pilnveidei.

Arī SFL iniciatīvas ieviešanas gaitā Latvijā pilnveidojusies izpratne gan par to, kāda var būt skolas loma vietējā kopienā un kādas funkcijas tā var veikt, gan arī par to, kā iespējams veidot skolas un kopienas attiecības, akcentējot uzmanību nevis uz to, kas nav pieejams skolēniem, ģimenei un visai kopienai (*deficit model*), bet vēršot uzmanību uz to, kādi resursi un kapacitāte piemīt šai kopienai (*assets-based model*)⁸. No sākotnējā apzīmējuma – skola kā daudzfunkcionāls kopienas centrs – iniciatīvas diskursā notikusi virzība uz jēdzienu „skola kā daudzfunkcionāls kopienas

² Stepčenko 2006, 143–145.

³ Tisenkopfs 2006, 16–17.

⁴ Turpat, 17.

⁵ Turpat, 19.

⁶ Plašāk sk. Edwards, Downes, 2013; Tūna 2014 u. c.

⁷ Sk., piem., Press et al. 2011; Tayler et al. 2008; Whalley 2006.

⁸ Cummings et al. 2011.

resursu centrs” (akcentējot skolas kā sociālās institūcijas līdz galam neizmantoto fizisko un intelektuālo potenciālu) un tālāk uz jēdzienu „kopienas skola”, jo, iekļaujot skolas darbībā papildu funkcijas un dziļāk izprotot abpusēji izdevīgās un nepieciešamās skolas un kopienas sadarbības potenciālu, Latvijas modelim piemērotāks šķiet termins „kopienas skola” (*community school*), ko lieto, piem., ASV Kopienas skolu koalīcija, akcentējot, ka kopienas skola ir „partnerība un vieta, kur satiekas **pakalpojumi, atbalsts un iespējas** (autoru izcēlums), kas kopīgi vērstas uz skolēnu mācību rezultātu paaugstināšanos, ģimeņu spēcīnāšanu un veselīgākām kopienām”. Līdz ar to kopienas skola ir institūcija, kas „darbojas skolas ēkā, ir pieejama skolēniem, viņu vecākiem un ģimenes locekļiem, un plašākai sabiedrībai pirms un pēc mācību procesa (stundām) un tā laikā septiņas dienas nedēļā visa gada garumā” (*Coalition for Community Schools*).

Lai uzņemtos jauno, plašāko funkciju loku, skolai nākas būtiski pārskatīt gan darba organizāciju, gan savas vērtības un pamatmērķus, jo kopienas skolas gadījumā notiek akcentu maiņa no tā, ko skola piedāvā (zina, prot, kādas prasības izvirza), uz to, kas nepieciešams skolēniem, viņu ģimenēm un citiem kopienas cilvēkiem. Tas nozīmē principiālu pāreju no sadarbības skolas institucionālajās interesēs uz sadarbību kopienas interešu vārdā, un to apstiprina arī Hamburgas izglītības iniciatīvas piemērs⁹. Rezultātā, kā liecina arī SFL iniciatīvas īstenošanas gaitā iegūtie dati, gan pašvaldības, gan iedzīvotāji labāk sāk izprast to, ko un kā skola dara, līdz ar to skolas pastāvēšana kļūst ne tikai par skolotāju un skolas darbinieku, bet visas kopienas rūpi un vajadzību.

Mazo lauku skolu kā daudzfunkcionālu kopienas centru darbības novērtējuma pētījuma metodoloģija

Rakstā izmantoto datu avots ir SFL iniciatīvas *Pārmaiņu iespēja skolām* novērtējuma pētījums, kas tika īstenots divos posmos – 2010. un 2013. gadā (BISS, SFL, 2010, 2013)¹⁰.

⁹ Edwards, Downes 2013, 51.

¹⁰ Evija Kļave ir BISS pētniece un abu pētījumu darba grupu vadītāja, Aija Tūna ir iniciatīvas

Pētījumā tika izmantotas gan kvantitatīvās, gan kvalitatīvās datu ieguves un analīzes metodes, aptverot ļoti plašu mērķgrupu loku – skolu vadītājus, skolotājus, pašvaldību pārstāvjus, vietējos iedzīvotājus, ekspertus izglītības un lauku attīstības jomā. Izmantoto metožu un iesaistīto mērķgrupu daudzveidība ir ļāvusi iegūt daudzpusīgu skatījumu uz kopienas skolas veidošanu Latvijā un nodrošina iegūto datu ticamību.

Pētījuma pirmajā posmā (2010) tika elektroniski aptaujāti skolu pārstāvji (aptaujā piedalījās visas SFL iniciatīvā iesaistītās skolas ($N = 52$)), tika īstenota 11 gadījumu izpēte (katrā gadījumā notika četras padziļinātās intervijas ar skolu pārstāvjiem, vietējiem iedzīvotājiem un pašvaldības pārstāvjiem; gadījumi tika atlasīti atbilstoši vairākiem kritērijiem – skolas atrašanās vieta, skolas tips, kopienas sociālais un ekonomiskais profils, skolas aktivitātes ārpus formālās izglītības procesa un šajās aktivitātēs iesaistītās mērķgrupas) un notika trīs fokusa grupu diskusijas ar skolu pārstāvjiem ($N = 16$). Papildus, pētījuma pirmā posma noslēgumā, tika izpētīti vēl pieci gadījumi, kuros atbildes uz daļēji strukturēto pašreizpildāmo anketu jautājumiem sniedza skolu un pašvaldību pārstāvji ($N = 10$).

Pētījuma otrajā posmā (2013) notika divas elektroniskās aptaujas – viena ar skolu pārstāvjiem ($N = 41$), otra – ar pašvaldību pārstāvjiem ($N = 35$), 38 padziļinātās intervijas skolās uz vietas ar skolu vadītājiem, skolotājiem un skolu konsultantiem, kā arī četras fokusa grupu diskusijas ar skolu pārstāvjiem ($N = 40$). Šajā rakstā apkopotās atziņas un secinājumi par kopienas skolas pieredzi un darbību Latvijā ir balstītas uz visu iegūto datu integrētu analīzi.

Mazās lauku skolas kā kopienas skolas modeļa raksturojums

Mazās lauku skolas, iesaistoties SFL iniciatīvā, paplašināto funkciju un pakalpojumu piedāvājumu veidoja, īstenojot dažādas aktivitātes skolēniem un citām vietējās sabiedrības grupām – pirmsskolas vecuma bērniem,

Pārmaiņu iespēja skolām vadītāja. Abas autores ir piedalījušās pētījuma metodoloģijas izstrādē un datu vākšanā dažādos pētījuma posmos.

jauniešiem, ekonomiski aktīviem iedzīvotājiem, senioriem, bezdarbniekiem, sociālās atstumtības riskam pakļautām grupām, daudzbērnu ģimenēm u. c. Iesaistīto mērķgrupu analīze atklāja, ka kopienas skolas nozīmīga pazīme ir – tā nostiprina starppaaudžu saites, attīsta kopienas locekļu sociālās un komunikācijas prasmes, veido kopienas kolektīvo apziņu, kas savukārt mazina sociālo atstumtību un norobežošanos un rada pamatu vietējo iedzīvotāju spējai pašiem ietekmēt savu sociālo un ekonomisko situāciju, celt savas dzīves kvalitāti.

Galvenās skolu īstenoto aktivitāšu grupas bija šādas: interešu izglītība skolēniem un bērniem, tālākizglītība pieaugušajiem, lai apgūtu zināšanas un prasmes nodarbinātības veicināšanai (piem., datoru lietošanas apmācība, valodu apguve, profesijas apguve, motivācijas programmas), brīvā laika pavadīšana pieaugušajiem (piem., rokdarbi, amatniecība, kulinārijas nodarbības u. c. nodarbības, kas ir vērstas uz brīvā laika pavadīšanu un vaļaspriekiem), atbalsts ģimenēm ar bērniem (piem., nodarbības agrīnā vecuma bērniem, bērnu pieskatīšana uz neilgu laiku, vecāku skola vai klubiņš), kultūras un sabiedriskie pasākumi (piem., koncerti, svētku svinēšana, talku rīkošana) un sociālās palīdzības pakalpojumi (piem., iespēja izmantot veļas mašīnu vai dušas telpas, jo laukos ir mājāsaimniecības, kurās to nav). Pateicoties šīm aktivitātēm, ir attīstījusās paplašinātās skolu funkcijas, kuras izriet no vietējo iedzīvotāju vajadzībām un pieprasījuma un kuru īstenošana ir iespējama, efektīvi izmantojot ne tikai skolas, bet visas kopienas materiāltehniskos un cilvēku resursus.

Pētījuma rezultātā ir izkristalizējušās galvenās pazīmes, kas raksturīgas kopienas skolām:

- formālās izglītības kā skolas pamatfunkcijas saglabāšana, kas praktiski nozīmē skolas darbības turpināšanu neatkarīgi no bērnu skaita;
- plašs skolas darbībā iesaistīto mērķgrupu loks, kas aptver visus vietējo kopienu iedzīvotājus;
- paplašinātas skolas funkcijas (izglītības, sociālās, kultūras u. c.), liels uzsvars tiek likts uz visu vecuma grupu (sākot no pirmsskolas vecuma līdz senioriem)

interešu izglītību, mūžizglītību, brīvā laika pavadīšanas aktivitātēm;

- paplašināta skolas resursu (gan cilvēkresursu, gan materiāltehniskā nodrošinājuma) pieejamība un izmantošana vietējās kopienas vajadzībām;
- skola kā pilsoniskās sabiedrības attīstības centrs, tiek radīti priekšnosacījumi un iespējas aktīvai sadarbībai dažādos līmeņos: kopienas iekšējā tīklošanās, skola un iedzīvotāji, skola un nevalstiskais sektors, skola un citas pašvaldības iestādes;
- skola kā pašvaldības atbalsts, skolai uzņemoties koordinējošo funkciju starp pašvaldību un pagasta iestādēm (kultūras namu, bibliotēku, sociālās palīdzības sniedzējiem).

Sadarbības nozīme kopienas skolas darbībā un skolas resursu izmantošanā

Paplašinot funkcijas un kļūstot par kopienas skolu, skolai ir jāveido sadarbība un partnerība ar citiem vietējiem aģentiem – kultūras namiem, bibliotēku, vietējām nevalstiskajām organizācijām (NVO), pagasta pārvaldēm, novada pašvaldību, uzņēmējiem, zemnieku saimniecībām utt. Sadarbība ir vietējo resursu apvienošanas priekšnoteikums, lai apzinātu un risinātu kopīgās problēmas un celtu dzīves kvalitāti. Kā liecina skolu projektu pārstāvju aptaujas un intervijas, skolai sadarbība paplašināto funkciju veikšanai vairāk bijusi ar vietējām NVO, vietējo kultūras namu un bibliotēku.

Pētījums ir parādījis, ka sadarbības kvalitāte nav vienmērīga – ir kopienas, kur ir izveidojušās ļoti koordinētas un veiksmīgas partnerības, un ir kopienas, kur sadarbību kavē savstarpēja konkurence. Lai sadarbība būtu efektīva, ļoti svarīga ir visu iesaistīto pušu vienota izpratne par to, kas ir kopienas skola, kādi ir tās darbības principi un mērķi. Pretējā gadījumā pastāv risks, ka minētās institūcijas var kļūt par konkurentiem funkciju pārdalē, piem., skolai uzņemoties arī kultūras dzīves organizēšanu ciemā vai pārņemot pagasta bibliotēkas funkcijas, kas ne vien rada spriedzes pieaugumu kopienā, bet arī var nozīmēt darba zaudēšanu kultūras nama vadītājam vai bibliotekāram.

Izpratne par to, kas ir kopienas skola un kāds ir tās pienesums sabiedrībai kopumā, veidojas pakāpeniski, vietējiem iedzīvotājiem, kas paši pārstāv dažādus aģentus, iesaistoties skolas organizētajās aktivitātēs un aizvien skaidrāk izklāstot savas vajadzības un idejas, kā arī pakāpeniski pašiem uzdrošinoties dalīties savās zināšanās un prasmēs. Sadarbības saites lielā mērā balstās uz pašu iedzīvotāju – dažādo iestāžu vai organizāciju pārstāvju – sociālo un profesionālo attiecību tīkliem. Skolai ir visas iespējas uzņemties koordinējošo lomu šajos starpinstitucionālajos tīklos, bet koordinators var būt jebkurš šī tīkla dalībnieks – tā var būt pagasta pārvalde, bibliotēka vai kultūras nams. Izšķiroša ir izpratne par kopienas skolas kā vietējās sabiedrības resursu centra darbības mērķiem un savstarpēja vienošanās par efektīvāko veidu, kā strādāt, lai tos sasniegtu, turklāt nereti labākais risinājums atkarīgs no kopienas objektu un iedzīvotāju dzīvesvietu izvietojuma, transporta pieejamības un plūsmas un citiem ļoti pragmatiskiem aspektiem.

Iniciatīvas pieredze rāda, ka sadarbību būtiski ietekmē skolas un tās darbinieku komunikācijas prasmes, ieskaitot veidu, kā tiek uzrunāti vietējie iedzīvotāji, kā tiek izsūtīta vai kur tiek izvietota informācija par iespējam darboties skolā, cik pieejami dažādos laikos ir skolā esošie resursi, piem., datori, mājturības kabinets ar iekārtām, kokapstrādes vai metālapstrādes darbgaldi, sporta inventārs un trenižieri utt. Kā atzina paši skolu vadītāji un projektu koordinatori, ir jāveido horizontāla komunikācija, piedāvājot, iedrošinot, radot drošu un pretimnākošu gaisotni, kas ļauj pārvarēt iespējamo negatīvo pieredzi, kas gūta paša vai bērnu skolas gaitās.

Atsevišķa uzmanība ir jāpievērš skolas un pašvaldības sadarbībai (jāņem vērā, ka arī publiskās skolas ir pašvaldības iestādes – pašvaldības ir skolu dibinātājas, kas sedz visus uzdevumus, kuri saistīti ar skolas ēkas uzturēšanu). Kopš pašiem SFL iniciatīvas aizsākumiem viens no atbalsta saņemšanas priekšnosacījumiem bija skolas redzējums par darbības paplašināšanu, kā arī pašvaldības kā granta saņēmēja līdzatbildība par notiekošajām pārmaiņām skolā. Skolas un pašvaldības sadarbībā ļoti svarīgi ir, lai skola apzinātos un novērtētu, ka pašvaldības saimnieciskais atbalsts – skolas

ēkas uzturēšana, skolu budžeta izlīdzināšana starp novada skolām u. tml. – ir atbalsts skolas darbības nepārtraukšanai un tālākai attīstībai. Padziļinātajās intervijās, kā arī fokusa grupu diskusijās sniegtie komentāri atklāja, ka daļa skolu pārstāvju šo atbalstu uzskata par zināmā mērā pašsaprotamu. Savukārt gadījumos, kad skola šādu pašvaldības rīcību novērtē atzinīgi, veidojas un tiek uzturētas pozitīvas savstarpējās attiecības, kas tālāk attīstās jau konkrētākās sadarbības formās vietējo kopienu problēmu apzināšanā un risināšanā. Pētījuma pirmajā posmā secinājām, ka ir trīs tipiski sadarbības modeļi. Pirmkārt, starp skolu un pašvaldību notiek aktīva un divpusēja sadarbība; otrkārt, sadarbojoties pašvaldība ir drīzāk pasīva un iniciatīvu pamatā uzņemas skola; treškārt, sadarbība norisinās tikai administratīvā līmenī, bet saturiski ir ļoti formāla.

Pētījuma otrais posms atklāja, ka sadarbības kvalitāte starp skolu un pašvaldību ir būtiski uzlabojusies un to ir veicinājušas gan skolas ar savu iniciatīvu un darbību, gan pašvaldības, iedziļinoties un arvien labāk izprotot kopienas skolas modeli un tā iespējas. Kaut arī kopumā pašvaldību nostāja par pārmaiņu skolu saglabāšanu ir pozitīva – pašvaldības ir gatavas skolu atbalstīt un rast to darbībai nepieciešamo finansējumu, ja arī skola izrāda iniciatīvu un apliecina savu gribu strādāt un attīstīties, tomēr ir novērotas arī konfliktējošas attiecības. Domstarpību iemesls lielākoties ir ierobežotie pašvaldības finanšu līdzekļi, tāpēc skola un pašvaldība ne vienmēr spēj vienošies, kam ir jāuzņemas finansiāla atbildība par skolas paplašinātajām funkcijām – pašai skolai vai pašvaldībai. Skolu nostāja ir, ka tās ir pašvaldības iestādes, un skola, piedāvājot papildu pakalpojumu, pēc būtības pilda pašvaldības funkcijas, tāpēc attiecīgi pašvaldībai tas arī jāfinansē. Savukārt pašvaldība uzskata, ka funkciju paplašināšana ir skolas pašas izvēle, par ko arī jāuzņemas atbildība skolai, ieskaitot finansiālo atbildību.

Vietējo pašvaldību vērtējumā valsts politika nav vērsta uz to, lai atbalstītu skolu kā daudzfunkcionālu centru darbību, un tā ir būtiska problēma. Citādi tas ir attiecībā uz pašvaldības līmeņa politikas plānošanu. Pašvaldību aptaujas rezultāti liecina, ka skolas paplašinātās funkcijas pilnībā vai daļēji iekļaujas

pašvaldības attīstības programmā, t. i., tās ir minētas pašvaldību attīstības programmās. Aptaujāto pašvaldību vadītāju un darbinieku vērtējumā skolu kā daudzfunkcionālu centru izveide ir vienīgā iespēja, kā saglabāt mazās skolas pašvaldībā, jo skolēnu skaits skolās turpina samazināties. Savukārt skolu rīcībā ir resursi, ko iespējams izmantot daudzveidīgi: skolā ir gan telpas, gan datori, gan dažādi instrumenti un sporta aprīkojums, kā arī profesionāli un entuziasma pilni pedagogi, kuriem mazā skolēnu skaita dēļ neveidojas pilna darba slodze, strādājot tikai par skolotājiem.

Mazās lauku skolas ieguldījums pilsoniskās līdzdalības veicināšanā

Kā izriet no daudziem politikas dokumentiem, mūsdienu Eiropā steidzamības kārtā nepieciešama veseluma (holistiska) pieeja kopienu attīstībai un starpsektoru sadarbībai, kas ļautu efektīvi risināt visaktuālākās mazaizsargāto grupu problēmas. Skolām šajā ziņā ir īpaša loma, jo, lai gan skolas vienas pašas nevar panākt starppaaudžu nabadzības apburtā loka pārraušanu, tās ir vienīgā universālā pakalpojuma sniegšanas vieta, kurā iespējams regulāri uzraudzīt bērnu un jauniešu labklājību¹¹. Tāpēc jo īpaši nozīmīga ir skolu un vietējās kopienas organizāciju sadarbība mazaizsargāto sabiedrības grupu iesaistīšanā un viņu interešu aizstāvēšanā. SFL iniciatīvā *Pārmaiņu iespēja skolām* viens no darbības virzieniem tika veltīts pilsoniskās aktivitātes un līdzdalības sekmēšanai, ar to saprotot līdzdalības un vietējo iniciatīvu attīstīšanu kopienas iedzīvotāju vajadzību apmierināšanai un labsajūtas paaugstināšanai. Skolas tika mudinātas sadarboties ar vietējām biedrībām, lai uzrunātu iedzīvotājus, piedalītos dialogā ar vietējām ieinteresētajām pusēm, aktivizētu cīņu ar nabadzību un citiem sociālās atstumtības riskiem, veidotu izpratni un solidaritāti un kopīga darba rezultātā radītu efektīvas starpsektoru pieejas problēmu risināšanai. Biedrības, būdamas neatkarīgas un vienlaikus cieši sadarbotamās ar skolām, uzkrāja arī pieredzi līdzekļu piesaistē un administrēšanā, kas ir ļoti noderīga, paplašinot skolas kā daudzfunkcionāla, koordinējoša centra

lomu. No 41 otrās kārtas projekta atbalstu pilsoniskās līdzdalības mini grantiem saņēma 38 kopienas. Daļa biedrību/skolu piedalījās arī starptautiskajā iniciatīvā „Eiropas iedzīvotāji kopienu labklājībai”, kas tika īstenota sadarbībā ar Izglītības attīstības centru” (IAC), jo tieši vietējās kopienas organizācijas atrodas vislabākajā situācijā, lai spētu sasniegt un pārstāvēt vismazāk aizsargātās sabiedrības grupas, kurām ir vislielākie atstumtības un sociālās atstumtības draudi¹². Turklāt šāds tandēms skolas–biedrības ir īpaši efektīvs specializētu holistisku, veseluma pieejām balstītu stratēģiju izstrādāšanai, lai veicinātu skolēnu sniegumu skolā, sociālo kompetenču un dzīves prasmju attīstīšanu, iekļaujošu pieeju savās kopienās, izmantojot daudzas radošas darbības formālās un neformālās izglītības saskares punktus un piedāvājumos. Pilsoniskās līdzdalības projekti izpaudās kā skolas un kopienas publiskās fiziskās vides labiekārtošana, labdarības akciju organizēšana, starppaaudžu sadarbības sekmēšana kopienas forumu, publisko diskusiju un citu aktivitāšu veidā¹³. Savukārt skola nodrošina gan telpu un citas infrastruktūras pieejamību, gan saziņas tīklus, ar kuru palīdzību iespējams aizsniegt praktiski ikvienu kopienas locekli. Turklāt šādā veidā skolēniem rodas iespēja lietot praksē un papildināt zināšanas, kas apgūtas mācību procesā.

Skolu un biedrību pārstāvjiem tika piedāvāts arī semināru cikls, kurā tika apgūti metodiskie paņēmieni un nepieciešamās prasmes līdzdalības un publiskā dialoga sekmēšanai, kā arī projektu veidošanai un īstenošanai, sekmīgai komunikācijai un pieredzes izplatīšanai. Skolotāji, kuri lauku kopienās bieži vien vienlaikus ir arī aktīvi biedrību vadītāji un dalībnieki, uzskatīja šīs mācības gan par sava tiešā darba profesionālo pilnveidi, gan personīgo attīstību aktīvākai pilsoniskajai līdzdalībai.

Kā liecina dalībnieku izteikumi un iesniegtās atskaites, pilsoniskās līdzdalības semināru un vietējo projektu īstenošanas rezultātā „uzlabojušās iedzīvotāju līdzdarbošanās un līdzatbildības kompetences, veicināta starppaaudžu sadarbība, veidojas jauni līderi”;

¹² Eiropas vietējo kopienu pilsoniskās sabiedrības (*grassroots*) sadarbības tīkls 2013.

¹³ Tūna 2013.

¹¹ Edwards, Downes 2013, 25.

pagasta iedzīvotāju, NVO sektora, pagasta pārvaldes, [...] pamatskolas, Latvijas pasta sadarbība, noslēgts daudzpusējs sadarbības līgums”; „izcelta katras paaudzes nozīme – ko var bērni, ko vecāki un vecvecāki prot un grib iemācīt jaunajiem”; „kopīgā darbā saliedējušās dažādas iedzīvotāju grupas, apgūtas jaunas darba un plānošanas prasmes” utt. Visos gadījumos kopīgā darbā piedalījās gan skolēni un skolotāji, gan skolēnu ģimenes un citi kopienas iedzīvotāji, nostiprinot jauna veida sadarbības modeļus un partnerības, kas pozitīvi ietekmē skolēnu mācīšanās procesu un rezultātus, skolas un ģimeņu sadarbību un kopienas kopīgo noskaņu.

Secinājumi

Līdzšinējā SFL iniciatīvā iesaistīto mazo lauku skolu pieredze liecina, ka skolas kā daudzfunkcionāla kopienas centra uzdevums neaprobežojas tikai ar izglītības kā pakalpojuma nodrošināšanu. Tas nav tikai jautājums par izglītības pieejamību pēc iespējas tuvāk dzīvesvietai, tas ir jautājums par lauku vides saglabāšanu un dzīves kvalitātes celšanu laukos. Mazo lauku skolu kā kopienu skolu darbības pieredze uzskatāmi parāda, ka lauku attīstība 21. gadsimtā nenozīmē tikai inovācijas lauksaimniecībā un ražojošos laukos vai tradicionālās Latvijas kultūrvides saglabāšanu. Laukiem ir arī augsts cilvēkkapitāla potenciāls, un mazā lauku skola ir šī cilvēkkapitāla attīstības resurss, kas, savukārt, ir viens no galvenajiem dzīves kvalitātes nodrošināšanas priekšnoteikumiem.

Neraugoties uz mazo lauku skolu atšķirībām, dažādajiem sociālajiem apstākļiem un kontekstiem, kuros tās strādā, atšķirīgu resursiem pieejamības un vietējo kopienu vajadzībām, šīs skolas ir platforma vietējo kopienu (t. sk. skolēnu) spēju, iespēju un dzīves izvēļu paplašināšanai lauku vidē, un tās sekmē šo teritoriju attīstību un paaugstina dzīves kvalitāti.

Kopienas skola sniedz būtisku ieguldījumu kopienu rīcības spējas celšanā, pirmkārt, efektīvi izmantojot savus materiālos, tehniskos, intelektuālos, vides, psiholoģiskos, emocionālos u. c. resursus; otrkārt, paplašinot vietējo kopienu (t. sk. skolēnu) kompetences, iespējas un izvēles lauku vidē; treškārt, attīstot vietējos sadarbības un partnerības tīklus un mobilizējot vietējo sabiedrību.

Skolu pieredze un novērtējuma pētījuma rezultāti kopumā ir parādījuši, ka kopienas skolas iniciatīvai – motivācijai mainīt ierasto skolas darbības modeļus – ir jānāk no pašām skolām un vietējām kopienām atbilstoši politikas veidošanas un īstenošanas modelim „no apakšas”. Svarīga ir pašu skolu un lauku kopienu vajadzība pēc savas skolas un gatavība uzņemties atbildību par tās nākotni, pierādot darbībā, kā mazā skola neatkarīgi no formālās izglītības funkcijas saglabāšanas vai pārtraukšanas stiprina kopienas dzīvotspēju.

Lai nostiprinātu un izplatītu kopienas skolas modeļus Latvijas laukos, vienlīdz svarīgs ir kā pašvaldību, tā valsts līmeņa atbalsts šādām vietējām skolu iniciatīvām. Šis atbalsts nozīmēs, ka pašvaldības izprot to, kas ir kopienas skola un kādi ir tās ieguldījumi kopējā tautas attīstībā; ka tām ir savs viedoklis par mazo lauku skolu nozīmi un nākotni un pašvaldības izvērtē savu attieksmi pret tām un veido koordinētu starpnozaru politiku, uzņemoties savstarpēji dalītu finansiālu atbildību par kopienas skolas darbības nodrošināšanu. Kopienas skola kā mazo lauku skolu modelis Latvijā ir apliecinājis sevi kā sociālu un izglītības inovāciju ar augstu potenciālu, taču pagaidām ar nepietiekamu politisko un finansiālo atbalstu, kas savukārt krietni palielina riskus šāda modeļa darbības ilgtspējai.

Šis raksts sagatavots ar Eiropas Sociālā fonda atbalstu projektā *Atbalsts doktora studijām Latvijas Universitātē*.

VĒRES

Baltic Institute of Social Sciences (BISS) (2011) Pētījums: *Sorosa fonda Latvija iniciatīvas „Pārmaiņu iespēja skolām” ietekmes novērtējums*. Rīga : SFL. Pieejams: http://www.sfl.lv/upload_file/2011%20gads/Parmainu_skolas_ietekmes_novertejums.pdf.

- Baltic Institute of Social Sciences (BISS) (2013) Pētījums: *Sorosa fonda Latvija iniciatīvas „Pārmaiņu iespēja skolām” 2. kārtas „Skola kā kopienas attīstības resurss” novērtējums*. Npublicēts materiāls.
- Coalition for Community Schools interneta vietne. Pieejams: www.communityschools.org.
- Cummings, C.; Dyson, A.; Todd, L. (2011) *Beyond the School Gates*. London : Routledge.
- Edwards, A.; Downes, P. (2013) *Alliances for Inclusion. Cross-sector policy synergies and inter-professional collaboration in and around schools*. European Union. Pieejams: www.nesetweb.eu.
- Eiropas vietējo kopienu pilsoniskās sabiedrības (*grassroots*) sadarbības tīkls (2013) *Eiropas vietējo kopienu pilsoniskās sabiedrības (grassroots) sadarbības tīkla rekomendācijas ES atbalsta pasākumu virzīšanai un monitoringam izglītības un sociālās iekļaušanas jomās*. Pieejams: <http://www.iac.edu.lv/assets/Uploads/Materiali/Rekomendacijasgrassroots-LVfinal.pdf>.
- Latvijas Republikas Izglītības un zinātnes ministrija (2013) *Izglītības attīstības pamatnostādnes 2014.–2020. gadam (projekts)*. Pieejams: http://izm.izm.gov.lv/upload_file/2013/IAP_2020_projekts_pa.pdf.
- Latvijas Republikas Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija (2013) *Reģionālās politikas pamatnostādnes 2013.–2019. gadam (spēkā no 29.10.2013.)* Pieejams: <http://polsis.mk.gov.lv/LoadAtt/file5640.doc>.
- Press, F.; Sumsion, J.; Wong, S. (2011) *Integrated Early Years Provision in Australia. A Research Project for the Professional Support Coordinators Alliance (PSCA)*. Bathurst : Charles Sturt University. Pieejams: <http://pscalliance.org.au/wp-content/uploads/2011/FinalCSUreport.pdf>.
- Reinholde, I.; Ozoliņa, Ž. (2013) Latvijas prezidentūras Eiropas Savienības Padomē trīs „i”: Publisko diskusiju otrā posma secinājumi. *Latvijas Intereses Eiropas Savienībā*, 2013/4, 101.
- Stepčenko, A. (2006) Dzīves kvalitātes indikatori Eiropas Savienībā. *Latvijas Universitātes Raksti. Socioloģija*, 701, 142–154.
- Taylor, C.; Cloney, D.; Farrell, A.; Muscat, T. (2008) *Hubs Report: Child care and family services hubs. Impact study in rural and regional communities*. Brisbane : QUT.
- Tisenkopfs, T. (2006) Ko nozīmē laba dzīve mūsdienu Latvijā? Bela, B.; Tisenkopfs (red.) *Dzīves kvalitāte Latvijā*. Rīga : Zinātne, 13–37.
- Tūna, A. (red.) (2013) *Kopā kopjam savu kopienu. Latvijas vietējās kopienas organizāciju pilsoniskās līdzdalības veicināšanas pieredzes stāsti*. Rīga : Izglītības attīstības centrs.
- Tūna, A. (2014) Kad skola ir vairāk nekā skola: kopienas skolas modeļa attīstība un perspektīvas Latvijā. *Latvijas Intereses Eiropas Savienībā*, 2014/1, 34–46.
- Whalley, M. (2006) Leadership in Integrated Services and Services for Children and Families: A Community development approach: Engaging with the struggle. *Children's Issues*, 10, 2, 8–13.

SKOLĒNI KĀ UZTURA AĢENTI: LATVIJAS EKOSKOLU PIEMĒRS

Antra Mieze, *Mg. sc. soc.*, LU Socioloģijas nodaļas doktorante. Pētnieciskās intereses saistītas ar pārtikas un uztura socioloģiju, ģimenes socioloģiju, analīzes līmenī saglabājot sasaisti ar valodas kā galvenā sociālās komunikācijas rīka pētniecību. Bakalaura izglītību ieguvusi baltu filoloģijā (LU). Vairāku publikāciju autore.

Raksturvārdi: veselīga uztura aģents, bērna uzturs, identitātes veidošana.

Ievads

Pārtikas patērēšana jeb ēšana ir jebkura dzīva organisma dzīvības uzturēšanas un dzīves kvalitātes nodrošināšanas viens no būtiskākajiem aspektiem. Tomēr Latvijā 2009./2010. mācību gadā bija 22,8% (2008. gadā – 21,5%) septiņgadīgu bērnu ar lieku ķermeņa masu, t. sk. aptaukošanos¹. Kā norāda Pasaules Veselības organizācija (*World Health Organization*)², ne tikai pieaugušo, bet arī bērnu aptaukošanās un liekā svara problēmas ir cieši saistītas ar nepareizu jeb neveselīgu uzturu un mazkustīgu dzīvesveidu, turklāt aptaukošanās ir daudzu hronisku slimību attīstības galvenais faktors.

Gan pārtikas ražošanu, gan patēriņcību mūsdienās veido komplicētas sociālo aģentu ķēdes, kur sava noteicoša loma ir ne vien pieaugušajiem, bet arī bērniem. Pēdējos gados

komercsektorā bērniem tiek piešķirtas arvien lielākas tiesības izvirzīties kā aktīviem sociāliem aģentiem³. Savukārt uztura politikas veidošanā bērni joprojām saglabā savu pasīvu sociālā aģenta statusu.

Tomēr situāciju nākotnē, iespējams, var sarežģīt tendence, ko identificējusi angļu socioloģe Ulla Gustavsone (*Ulla Gustafsson*). Viņa ir izanalizējusi Lielbritānijas skolu uztura politikas attīstību un secinājusi, ka mūsdienās mainās uzsvars no bērniem kā pasīviem uztura saņēmējiem uz bērniem kā subjektiem, kas var paši piedalīties uztura izvēlē. Līdz ar to bērnu mūsdienu sabiedrībā sāk uzlūkot kā individuālo risku pārvaldītāju (*individual risk manager*), kas nozīmē, ka kolektīvā sociālā atbildība tiek pārvietota uz individuālo atbildību.⁴ Savukārt patēriņcības pētnieces un kritiskās skolas pārstāves, amerikāņu socioloģes Džuljeta Skora (*Juliet B. Schor*) un Mariona Nestle (*Marion Nestle*) norāda, ka uztura izvēles un patēriņcības kontekstā bērnu paš aizsardzības

¹ Rubana et al. 2008; Velika et al. 2011.

² World Health Organization 2012.

³ Kenway, Bullen 2001.

⁴ Gustafsson 2004.

un paškontroles kapacitāte ir tik niecīga, ka nepieciešama palīdzības piesaistīšana no apkārtējās vides resursiem⁵.

Līdz ar to rodas jautājums: kāda situācija ar uzturu saistīto risku pārvaldīšanā ir bērniem Latvijā? Turklāt socioloģiskā aspektā Latvijā trūkst pētījumu, kas analizētu tieši bērnus kā *veselīga uztura aģentus*. Tāpēc šī raksta mērķis ir izpētīt, kādas iespējas Latvijā bērnam ir kļūt par sava uztura aģentu?

Kā izpētes metode darbā izmantota uz datiem pamatotā teorija (*grounded theory*), kas ir vispiemērotākā pieeja gadījumos, kad teoriju nepieciešams attīstīt induktīvi, t. i., izsecinot no iegūtajiem datiem un aplūkojot attiecīgo fenomenu⁶.

Raksts tapis autorei disertācijas tēmas „Bērna kā veselīga uztura aģenta rīcības spējas analīze” izstrādes laikā.

Sociālā aģenta jēdziens sociālās zinātnēs

Socioloģijas terminu vārdnīcās sociālais aģents (*social actor*) tiek definēts kā „jebkura persona, kas veic kādu sociālu darbību”⁷. Socioloģijas teorijās šis jēdziens ir ticis plaši izmantots un skaidrots, bieži gan mainot viedokļus par sociālā aģenta lomu un būtību sociālās realitātes radīšanā.

Tādu konceptu kā, piem., „loma” lietošana socioloģijas teorijās norāda, ka sociālā rīcība bieži vien ietver aģenta līdzdalību, kaut arī aģentam pašam nemaz nav dota iespēja interpretēt vai pārveidot savu kā sociālā aģenta lomu. Šāda koncepcija, piem., tiek izvirzīta dramaturģijā kā sociālās analīzes pieejā, kas sakņojas kanādiešu izcelsmes amerikāņu sociologa Ērvina Gofmaņa (*Erving Goffman*) teorētiskās nostādnēs, kas ikdienas dzīvi uzlūko kā teātra sastāvdaļu, t. i., aģenta sociālā rīcība tiek aplūkota kā uzvedums, kur aģents ir gan režisors, gan savas sociālās rīcības līdzdalībnieks. Sociālā aģenta mērķis šajā gadījumā ir pasniegt sevi pēc iespējas labvēlīgākā gaismā un veidā, kas atbilst konkrētai lomai un sociālajai videi. Tomēr sociālie aģenti var

izvēlēties atšķirīgās situācijās spēlēt dažādas lomas, tāpat kā viņi var uzskatīt par nepieciešamu atsevišķos gadījumos praktizēt auditorijas segregāciju (*audience segregation*), konkrētajās situācijās arī neizpaužot nekādas norādes par savām citām pieņemtajām lomām, ja tās var kādā veidā apdraudēt aģentu tā rīcības brīdī (piem., homoseksuālisms vai kādas citas novirzes no sabiedrībā pieņemtām normām).

Savukārt etnometodoloģijas pārstāvji, kā, piem., Harolds Garfinkels (*Harold Garfinkel*), sociālā aģenta jēdzienu tieši šīs sasaistes dēļ ar dramaturģiskām konotācijām aizvieto ar terminu „biedrs” jeb „loceklis” (*member*)⁸. Garfinkels uzskata, ka cilvēks kā sociālas grupas loceklis izmanto savas sociālās zināšanas, lai konstruētu savu apjēgumu par sociālo realitāti. Etnometodoloģisti sociālo realitāti vienmēr uzlūko kā indivīda racionālu veikumu jeb kā noklusētās zināšanas (*tacit knowledge*).

Tikmēr simboliskie interakcionisti⁹ uzskata, ka cilvēku darbības un interakciju (mijiedarbības) rezultātā tiek veidotas „nozīmes” (*meanings*), ko aģenti piešķir lietām un sociālajai rīcībai, tai skaitā arī pašnovērtējumam un refleksivitātei. Galvenokārt šī teorētiskā pieeja tiek kritizēta par to, ka tā pārlieku orientējas tikai uz mikrosociāliem procesiem un pārinstitucionāliem fenomeniem, tādējādi nepietiekami novērtējot arī makroskopiskās struktūras un vēsturiskos faktoros, īpaši ekonomisko ietekmi un institucionalizēto politisko varu.

Līdzīga teorētiskā nostādne socioloģijas teorijās ir arī interpretatīvisma perspektīvai, kas cilvēkus uzlūko kā jēgpilnas sociālas rīcības veicējus, kuri sociālā mijiedarbībā rada mainīgu nozīmju sistēmu. Cilvēki interpretē savu sociālo pasauli un uztver dzīvi, izmantojot šo nozīmju sistēmu. Pētnieks interpretatīvajā perspektīvā meklē atbildi uz jautājumiem: „Ko cilvēki uzskata par patiesību? (Kam viņi tic?) Ko cilvēki uzskata par svarīgu? Kā viņi definē to, ko viņi dara?” Interpretatīvisma perspektīvā ir svarīgi saprast, ko cilvēkam, kas

⁸ Jary, Jary 2005, 560.

⁹ Kā simbolistiskā interakcionisma klasiķi mināmi Čikāgas skolas pārstāvji Herberts Blumers (*Herbert Blumer*) un Džordžs Herberts Mīds (*George Herbert Mead*).

⁵ Schor 2004; Nestle, 2007.

⁶ Bryant, Charmaz 2007, 17.

⁷ Jary, Jary 2005, 560.

iesaistās kādā aktivitātē, nozīmē viņa rīcība.¹⁰ Līdz ar to var teikt, ka, interpretatīvā perspektīvā raugoties, visas sociālās realitātes ir „pārinterpretētas” tādēļ, ka tām ir tikai forma, kas izveidojusies sociālā aģenta pārliecības un interpretāciju dēļ¹¹.

Savukārt strukturālisma teorijas pārstāvji¹² uzsver, ka sociālā dzīve galvenokārt ir sociālās struktūras noteikta un ka „indivīda faktors” (*individual agency*) var tikt izskaidrots pārsvarā kā esošās struktūras rezultāts. Tas nozīmē, ka, strukturālisma perspektīvā analizējot sociālā aģenta rīcību, „struktūrām” ir prioritāra nozīme pār cilvēku kā sociālu aģentu. Šis ir arī galvenais aspekts, par ko strukturālisms tiek kritizēts – par sociālās realitātes novērtēšanas lietiskošanu (*reification*), jo socioloģijas zinātnei tomēr cilvēks joprojām jāsaglabā pētniecībā un analizē kā centrālais sociālais aģents, kas ir iesaistīts nozīmju un sociālās pasaules veidošanā un pārveidošanā¹³. Viena no strukturālisma teoriju svarīgākajām atziņām ir šāda: kā galvenais izpētes objekts ir jāpiedāvā valoda, „jo tieši valodā atspoguļojas sociālās realitātes sistēmu pamata struktūras”¹⁴. Un sociālais aģents – cilvēks – ir tas, kas šo valodu pārvalda un, lietojot valodu, pārvieto (transformē) nozīmes un konstruē sociālo realitāti.

Izsekojot jēdziena „sociālais aģents” teorētiskai attīstībai un rezumējot iegūtās atziņas, šajā rakstā tiks izmantota interpretatīvistu pieeja veselīga uztura aģentu izpētē, empīrisko datu analizē orientējoties uz sociālo aģentu mijiedarbībā veidoto jēdzienu nozīmju skaidrojumu.

Veselīga uztura definīcijas un interpretācijas

Diskusijas par veselīgu uzturu mūsdienu sabiedrībā nav nekas neparasts, tomēr joprojām

sabiedrībā nav vienotas nostādnes, kā tieši definēt cilvēkam nekaitīgu pārtiku – vai to saukt par veselīgu vai pareizu, vai sabalansētu, vai vēl kā citādi.

Arī zinātniskā literatūrā ir atrodami dažādi definējumi. Tā, piem., antropoloģijā runā par veselīgu un pilnvērtīgu uzturu (*health and whole food*), orientējoties uz bioloģiskās pārtikas ražošanu un/vai patēriecību, kas simbolizē moderno industriālo kultūru noliegšanu ar atgriešanos pie tradicionālāka un daudz dabiskāka dzīvesveida¹⁵. Turpretim kritiskās pieejas pārstāve amerikāņu socioloģe M. Nestle uzskata, ka mūsdienās tā sauktā veselīga uztura popularizēšana ir saistīta ar uztura speciālistu kooptēšanu un pārtikas ražotāju lobēšanu¹⁶. Arī Lielbritānijas uztura pētnieki norāda, ka pārtikas ražotāji savtīgos nolūkos reklāmās pretnostata veselīgu uzturu neveselīgam uzturam (*healthy vs unhealthy food*), lai efektīvāk uzrunātu pārtikas patērētāju un pievērstu uzmanību produktam¹⁷.

Institucionālā līmenī Latvijā tiek runāts par veselīgu uzturu, un šīs veselīga uztura vadlīnijas ir izveidojusi Veselības ministrija, sadarbojoties ar Latvijas uztura speciālistiem un ārstiem. Ieteikumu veidā vadlīnijas plašākai sabiedrībai ir pieejamas ministrijas mājaslapā¹⁸. Šajās vadlīnijās veselīgs uzturs ietver galvenos, arī starptautiski apstiprinātos, veselīga uztura parametrus dažādām sabiedrības grupām; atsevišķi norādīts diennaktī uzņemamo uzturvērtību (kā, piem., olbaltumvielu, ogļhidrātu, tauku, vitamīnu utt.) optimālais apjoms un doti citi veselīga dzīvesveida ieteikumi, tostarp ierosināts palielināt augļu un dārzeņu lietošanu ikdienas ēdienkartē. Tajā pašā laikā Veselības ministrijas uztura eksperti savos pētījumos norāda: pievienojot uzturam dārzeņus un augļus, vēl nevar apgalvot, ka cilvēka ēšanas paradumi ir veselīgi. Inga Šmate uzsver, ka ir nepieciešama kompleksa pārtikas paradumu izmantošana, kas ietver arī ierobežotu sāls, cukura un taukvielu daudzuma patēriņu¹⁹.

¹⁰ Neuman 2003, 75.

¹¹ Jary, Jary 2005, 315.

¹² Strukturālisma teorijas spilgtākie pārstāvji ir antropologs Klods Levi-Strauss (*Claude Lévi-Strauss*), semiologs Rolands Barts (*Roland Barthes*) un psihoanalītiķis teorētiķis Žaks Lakāns (*Jacques Lacan*).

¹³ Jary, Jary 2005, 615.

¹⁴ Kļave, Šūpule 2013, 9.

¹⁵ Atkinson 1980, 1983.

¹⁶ Nestle 2003, 111.

¹⁷ Rayner, Scarborough, Lobstein 2009.

¹⁸ Latvijas Republikas Veselības ministrija 2012.

¹⁹ Šmate et al. 2012.

Savukārt tieši skolēnu ēdienkarti Latvijā šobrīd regulē Ministru kabineta noteikumi Nr. 172, kas stājušies spēkā 2012. gada 13. martā – *Noteikumi par uztura normām izglītības iestāžu izglītojamiem, sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūciju klientiem un ārstniecības iestāžu pacientiem*. Šajos noteikumos tiek runāts par veselīgu un līdzsvarotu uzturu skolēniem, norādot pārtikas produktus, kas ir iekļaujami, un produktus, kas nav iekļaujami izglītojamo ēdienkartē.²⁰

Tajā pašā laikā atsevišķas nevalstiskās organizācijas (NVO) ir uzsākušas aktīvu darbību, kritizējot pašreizējo skolēnu ēdināšanas politiku. Piem., biedrība *Vecāki par izglītību* uzsāka diskusiju ar Zemkopības ministriju, lai rosinātu pārskatīt Ministru kabineta noteikumus, kas attiecas uz skolēnu ēdināšanu mācību iestādēs. Lai panāktu, ka bioloģiskie produkti automātiski iekļaujas programmā *Skolas auglis*, 2013. gada 4. novembrī Zemkopības ministrijas ēkā tika rīkota dažādu NVO un sabiedrības diskusija par izmaiņām programmā *Skolas auglis* 2014. mācību gadā.²¹

Bioloģiskā jeb ekoloģiskā pārtika Latvijā tiek definēta kā dzīvā jeb zaļā pārtika, kuras audzēšanā netiek lietots ķīmiskais mēslojums, insekticīdi, herbicīdi vai citi augu aizsardzības produkti, tāpat arī pesticīdi, hormoni un ģenētiski modificēti organismi.²² Latvijas Bioloģiskās lauksaimniecības asociācija (LBLA) uzskata, ka bioloģiski ražota pārtika ne tikai uzlabo cilvēka veselību, bet arī samazina valsts izdevumus.²³ Asociācijas prezidente Dzidra Kreišmane min vairākus iemeslus, kāpēc bioloģiski audzēta pārtika būtu cilvēka organismam ieteicamāka nekā konvencionāli ražotā:

- 1) bioloģiska pārtika ļaujot „profilaktiski novērst dažādas kaites un organismā uzkrāt pietiekami daudz vitamīnu un minerālvielu”;
- 2) tā palīdz mazināt alerģijas un stiprināt imunitāti;
- 3) tā ir būtiska bērnu uzturā, it īpaši bērnu pirmajos dzīves gados, jo bioloģiski

audzēta pārtika ir „dabiski produkti ar dzīvām baktērijām, nevis sterili un attaukoti”, līdz ar to bērna organisms norūdās;

- 4) šāda pārtika „uztur līdzsvaru un neiznīcina visu labo mikrofloru kuņģa zarnu traktā”²⁴.

Savukārt Latvijas dietologu un uztura speciālistu atziņas, aktualizējot t. s. veselīga uztura jautājumu, šobrīd vēl netiek saistītas tikai ar bioloģiski ražotas pārtikas analīzi. Biežāk tiek diskutēts par atsevišķu produktu, kā, piem., sāls, cukurs, transtauki u. tml., ietekmi uz cilvēka veselību²⁵, tāpat arī ģenētiski modificētas pārtikas (ĢMP) negatīvajiem blakus faktoriem. Kamēr vieni speciālisti uzsver nepieciešamību vairāk uzmanības pievērst ĢMP negatīvās ietekmes uz cilvēka organismu ierobežošanai²⁶, citi norāda, ka joprojām trūkst zinātnisku pierādījumu tam, ka ĢMP tiešām būtu kaitīga cilvēka veselībai.²⁷ Vienotāka nostāja uztura speciālistiem ir par mākslīgo uzlabotāju, krāsvielu un garšas pastiprinātāju jeb t. s. E vielu nelabvēlīgo ietekmi uz cilvēka organismu, radot atkarību un dažādas alerģiskas saslimšanas.²⁸

²⁴ Jansone 2007, 27.

²⁵ Andrejs Ērglis, Latvijas Kardiologu biedrības priekšsēdētājs, uzskata, ka saslimstību un mirstību ar sirds un asinsvadu slimībām veicina pārāk liels sāls patēriņš uzturā. Pieejams: <http://www.tvnet.lv/zinas/vedokli/498047-kupinajumi-ka-kaitigi-veselibai-bet-pilda-galas-un-zivju-rupnieku-makus> (skatīts 16.07.2014.). Arī Latvijas Ārstu biedrības prezidents Pēteris Apinis norāda, ka pārmērīga sāls un cukura lietošana veicina cukura diabētu, adipozitāti, arteriālo hipertensiju, sirds asinsvadu mazspēju un sirds vai smadzeņu infarktu. Savukārt transtaukus, kas ir mākslīgs produkts, cilvēka organisms nevarot pārstrādāt un izmantot, tāpēc tie izgulsnējas uz asinsvadu sienām un veicina infarktu, insultu vai artērijas trombozi. Pieejams: <http://www.business.lv/blog/peteris-apis/id/696> (skatīts 16.07.2014.).

²⁶ Piem., <http://www.delfi.lv/news/comment/comment/peteris-apis-velreiz-par-sardelem-uncisiniem.d?id=40851435#ixzz37jajTg22> (16.07.2014.); <http://www.lvportals.lv/print.php?id=194366> (skatīts 16.07.2014.)

²⁷ Zariņš, Neimane 2009, 264.

²⁸ Vairāk informācijas pieejams: www.lasipirmsed.lv (skatīts 16.07.2014.).

²⁰ Latvijas Republikas Ministru kabinets 2012.

²¹ Vecāki par izglītību 2013.

²² Granta, E. 2009.

²³ Biedrība „Latvijas bioloģiskās lauksaimniecības asociācija”.

Tomēr šīs visas diskusijas notiek pieaugušo vidē, bet netiek noskaidrots, kā par veselībai nekaitīgu pārtiku runā bērni. Ārzejmu pētījumos secināts, ka mūsdienās bērni uztura nozīmi izprot citādi, nekā pierasts „civilizētā” pieaugušo sabiedrībā, tomēr tajā pašā laikā pieskaņojoties šīm pieaugušo cilvēku izvirzītajām normām. Amerikāņu pētnieces Čālesa un Kera (*Nickie Charles, Marion Kerr*) secinājušas, ka bērni iedala pārtiku 3 kategorijās:

- 1) pareizs pieaugušo uzturs (*proper adult food*), kas ietver visu, ko ēd pieaugušais, – viss, kas bērnam asociējas ar civilizēto pieaugušo;
- 2) pareizs bērnu uzturs (*proper children's food*) – ēdieni, kas ir pielāgoti bērna vajadzībām un kas ideālā variantā ir apēsti pie ģimenes kopgalda;
- 3) nepareizs bērnu uzturs (*improper children's food*) – visi pārtikas produkti, kas tiek apēsti uz ielas u. c. nepiemērotās vietās – kopā ar draugiem, nevis ar ģimeni. Šajā kategorijā ietilpst ātrās uzkodas un subprodukti.

Pētnieces norāda, ka skolu uzturs agrāk bija starp 1. un 2. kategoriju, bet tagad tas ir kaut kur starp 2. un 3. kategoriju²⁹. Latvijas kontekstā šādu pētījumu nav.

Var secināt, ka veselīga uztura jēdziens mūsdienās ir grūti definējams. Aktualizējas arī jautājums, vai vispār ir iespējams un arī nepieciešams mūsdienu mainīgajā vidē runāt par kādām vienotām, vispārīgām un nemainīgām veselīga uztura definīcijām.

Skolēna kā veselīga uztura aģenta identitātes veidošana

Latvijas gadījumā pēdējā visredzamākā publiskā aktivitāte, pēc kuras var identificēt skolēnus (bērņus) kā veselīga uztura aģentus, ir Vides izglītības fonda rīkotās ekoskolu³⁰

²⁹ Charles, Kerr 1988.

³⁰ Ekoskola ir izglītības iestāde, kas piedalās starptautiskā Vides izglītības fonda Ekoskolu programmā un savu mācību procesu un skolas ikdienu virza uz videi draudzīgu rīcību, izglītību un ilgtspējīgu dzīvošanu. Latvijā Ekoskolu programmā darbojas jau vairāk nekā 140 izglītības iestāžu. Ekoskolu globālās rīcības dienas ir globāls pasākums, kas kopš 2012. gada tiek

globālās Rīcības dienas (turpmāk – Rīcības dienas), kas Latvijā notika 2013. gada 4.–8. novembrī, kad ar dažādiem pasākumiem skolas pievērsa ne vien skolēnu, bet arī plašākas sabiedrības uzmanību veselīga uztura jautājumam. Skolēni devās uz pašvaldībām, satikās ar deputātiem un diskutēja par vietējās pārtikas nozīmi, kā arī aicināja ciemos dažādus uztura speciālistus, sportistus un aktīvi iesaistīja aktivitātēs savus vecākus³¹. Līdz ar to kā veselīga uztura aģenti līdztekus skolēniem darbojās arī pieaugušie no dažādām institūcijām un ar dažādām zināšanām un uzskatiem par veselīgu uzturu.

Lai dziļāk izpētītu un analizētu šo Rīcības dienu aktivitātes, kurās skolēniem bija dota iespēja iejusties veselīga uztura aģenta lomā, tika veiktas padziļinātas intervijas ar trim ekoskolu vēstnešiem, kas katrs pārstāvēja savu novadu (pavisam bija 5 šādi vēstneši, bet intervijai atsaucās tikai trīs – Latgales, Kurzemes un Zemgales pārstāvji). Šo vēstnešu uzdevums bija ne tikai pārstāvēt savu novadu, bet arī rosināt sava novada ekoskolas aktīvi piedalīties Rīcības dienās. Līdz ar to pieaugušie piedāvāja skolēnam iejusties vienlaikus vairākās lomās, turklāt tādās, kas palielina viņa sociālo atbildību un nozīmību.

Analīzes dati šim pētījumam tika iegūti arī no vienas fokusgrupas diskusijas³² ar četriem Vides izglītības fonda pārstāvjiem. Šī informācija sniedza plašāku un dziļāku ieskatu Rīcības dienu sociālā, politiskā un ekonomiskā kontekstā. Tāpat arī ļāva uzzināt, kā Rīcības dienu organizētāji vērtē vēstnešus un kā interpretē viņu aktivitātes.

Kā nozīmīgs empīriskā materiāla papildinājums kalpoja arī līdzdalības novērojums vienā Rīcības dienu aktivitātē – publiskā diskusijā ar nosaukumu *Burkāns politikim*, kad Saeimā tikās gan vēstneši, gan Vides izglītības fonda biedri, arī atsevišķu politisko partiju, NVO pārstāvji un citi interesenti. Šajā diskusijā tika apspriesti jautājumi ne tikai par iepirkumu procedūru skolu ēdnīcām, bet arī par informācijas aprites problēmām, kā arī

rīkots visā pasaulē – kopumā 56 valstīs, tostarp arī Latvijā.

³¹ Vides izglītības fonds 2013a.

³² Stewart, Shamdasani, Rook 2007.

bioloģisko saimniecību situāciju un lomu Latvijas skolēnu ēdināšanas nodrošināšanā.

Empīriskā materiāla analīzes rezultātā izkristalizējās trīs galvenie tematiskie jautājumi: (1) kāpēc es rīkojos? (2) kā es rīkojos? un (3) ko es vēstu?; šie jautājumi atspoguļo konkrēto skolēnu interpretācijas par savu kā veselīga uztura aģenta lomu un nozīmi ne tikai Rīcības dienu, bet arī daudz plašākā sociālā kontekstā.

Stāstot par to, kāpēc globālo Rīcības dienu vēstneši izvēlējās rīcību, nevis pasivitāti un iesaistījās ekoskolu aktivitātēs par uzturu, tika minēti divi ietekmes faktori, kas mudināja rīkoties: kā pirmie tika nosaukti institucionālie faktori (Vides izglītības fonds, skolotāji, vecāki), savukārt kā sekundārie tika minēti personiskie faktori (pagātnes pieredze, zināšanu pārnese, socializēšanās iespējas u. c.). Turklāt abus ietekmes faktoros caurvija nozīmīguma un sociālās atbildības apziņa, kas tika gan sekmēta sociālās mijiedarbības rezultātā no institucionāliem ietekmes avotiem (ģimenes, skolas vai kādas NVO), gan arī ar vēstneša pašiniciatīvu, ko savukārt rosināja iepriekš iegūtās zināšanas (piem., negatīva pieredze, redzot kāda ģimenes locekļa slimību, ko veicinājis neveselīgs uzturs).

Pašu skolēnu vēlme ilgstoši uzturēt un saglabāt sevī veselīga uztura aģenta identitāti ir atkarīga no daudziem ietekmes faktoriem. Ekoskolu gadījumā, pirmkārt, Vides izglītības fonds katru gadu rada jaunas tēmas ekoskolu programmām, un veselīgs uzturs nav to primārais jautājums. Otrkārt, skolēnu kā veselīga uztura aģentu aktivitāšu intensitāte ir atkarīga no finansiālā atbalsta, ko var sniegt pieaugušie. Treškārt, skolēnam ir nepieciešams saņemt ne vien vecāku, bet arī skolotāju un klasesbiedru sistemātisku morālu atbalstu, lai saglabātos apziņa par to, ka tiek veikts patiešām sociāli atbildīgs darbs. Tie ir tikai daži faktori, kas tika identificēti šā pētījuma laikā, bet tādu noteikti ir daudz vairāk, un tie atklātos, ja izpētes objekts tiktu mainīts.

Otrs tematiskais jautājums bija „Kā es rīkojos?”, lai sasniegtu to, ko esmu izvirzījis par mērķi sev, un arī to, ko par mērķi izvirza man apkārtējie. Šajā kategorijā atspoguļojas skolēna kā veselīga uztura aģenta spēja iejusties pašā vai apkārtējās sabiedrības piešķirtajā

lomā, kā arī izvēlētās komunikācijas stratēģijas, lai šo lomu uzturētu un attīstītu.

Būtisks faktors, kas ietekmēja skolēnu izpausmes veidu, iejūtoties veselīga uztura aģenta lomā, bija pieaugušo sniegtās konsultācijas un pamācības, kā pareizi rīkoties. Visiem vēstnešiem bija jāapmeklē apmācības, kuras vadīja gan profesionāls sabiedrisko attiecību speciālists, gan televīzijas diktors, gan kāda Rīgas teātra menedžeris. Šo apmācību mērķis bija iemācīt skolēnam pēc iespējas labāk, izteiksmīgāk un efektīvāk sabiedrībai pasniegt savu vēstījumu, kā arī palīdzēt katram iejusties savā izvēlētajā lomā. Vides izglītības fonda pārstāvji uzskata, ka šādas apmācības veicina skolēnos radošumu un attīsta pašpārliecību. Savukārt paši vēstneši atklāja, ka apmācības viņiem palīdzējušas sakārtot domas un izvēlēties pareizāko vēstījuma stratēģiju. Tika norādīts arī uz jauniegūto zināšanu potenciālo lietderību nākotnē.

Lai kļūtu par sava novada vēstnesi, nebija noteikti kādi vecuma ierobežojumi. Vienīgā prasība bija, ka jābūt kādas Latvijas ekoskolas skolēnam. Līdz ar to par vēstnešiem kļuva atšķirīga vecuma skolēni, un tas arī atspoguļojās viņu izvēlētajās stratēģijās, kā uzrunāt savu auditoriju. Jo vecākā klasē bija vēstnesis, jo svinīgāks un pašpārliecinošāks bija vēstījums, turklāt uzrunā tika iekļauta arī sociālo atbildību rosinoša ziņa. Savukārt jaunāko klašu vēstneši izvēlējās savus vēstījumus veidot teatralizētākus, atraktīvākus, izmantojot arī žestus, kas mūsdienās jauniešu vidē ir populāri. Skolēnu vecums bija arī skolēnu izvēlētajās lomās noturīguma rādītājs. Jo vecāks bija skolēns, jo atsaucīgāks viņš bija šā raksta autorei aicinājumam sniegt interviju. Tas varētu liecināt gan par to, ka pieaugot vecumam, skolēni kļūst pašpārliecināti par savu lomu un uzdevumu, gan arī par to, ka, iespējams, lomas veidošanā lielāka ietekme jau sākotnēji bijusi tieši pieaugušajiem, nevis pašiem bērniem.

Vienlaikus varēja novērot, ka, neskatoties uz sākotnējo pieaugušo uzdevumu – radīt konkurences apstākļus, lai kļūtu par sava novada veselīga uztura vēstnesi –, paši vēstneši šā raksta autorei intervijās uzsvēra, ka viņi komunikācijā ar citiem skolēniem par veselīgu uzturu esot izvēlējušies izmantot draudzīguma, sabiedriskuma un sadarbības principu, strikti

noraidot konkurenci attiecībās vai komunikācijā. „Mēs jau visi esam kā māsas! Par ko mums sacensties vai konkurēt,” teica viena no vēstnesēm, par māsām saucot citas ekoskolas un uzsverot vārdu „mēs” jeb kopīgās identitātes apziņu.

Var secināt, ka skolēnu spēju iejusties pašā vai citu definētā *veselīga uztura aģenta* lomā ietekmē gan izvēlētā komunikācijas stratēģija, gan pašā aģenta kapacitāte, ko nosaka gan vecums, gan personiskās īpašības, gan ietekmē apkārtējā vide un sociālā mijiedarbībā izveidotās un pārvietotās jēdzienu interpretācijas.

Trešais jautājums „Ko es vēstu?” veido saturisko kategoriju, kas atspoguļo skolēna kā veselīga uztura aģenta izvēlētos un konstruētos diskursus, runājot par veselīgu uzturu. Šī kategorija izveidojās galvenokārt no līdzdalības novērojumā veiktajiem pierakstiem un secinājumiem, piedaloties Saeimā rīkotajā diskusijā *Burkāns politikim*, kā arī aplūkojot sociālos tīklos publiski pieejamo informāciju, kas atspoguļo vēstnešu aktivitātes veselīga uztura kontekstā.

Lai arī Saeimas telpās notikušās diskusijas mērķis bija „motivēt dažādu partiju pārstāvjus veidot valstisku nostāju jautājumā par ekoloģisko un vietējo produktu pieejamību skolu ēdienkartēs, kā arī aicināt uz diskusiju par iespējamajiem risinājumiem likumdošanā, lai izglītības iestādēm atvieglotu šādu produktu iegādi”³³, tomēr skolēnu iespējas diskusiju laikā veidot savus veselīga uztura diskursus bija ierobežotas, jo, pirmkārt, pasākuma lielākā daļa tika veltīta klātesošo pieaugušo sagatavotajām prezentācijām par diskusijas tematu un, otrkārt, skolēnu zināšanas par diskusijas jautājumiem bija pārāk vājas, lai pilnvērtīgi iesaistītos sarunās. Tāpat arī skolēni atzina, ka pieaugušo izmantotā terminoloģija bija viņiem grūti uztverama. Turklāt skolēni un arī Vides izglītības fonda pārstāvji atgādināja, ka šo diskusiju moto ir „Mācāmieš un mācām citus!”, kas norādot uz šīs aktivitātes izglītojošo raksturu, tāpēc skolēnu acīmredzamo pasivitāti diskusiju laikā pieaugušie interpretēja kā normālu parādību. Vēstneši diskusiju sākumā uzstājās vien ar pāris minūšu garu, motivējošu

uzrunu, kur vienojošais elements bija mudinājums veselīgu uzturu izvēlēties kā veselīga dzīvesveida pamatu un rīkoties visiem kopā.

Turpretī pieaugušie diskusijā *Burkāns politikim* runāja par veselīgu uzturu, šajā jēdzienā ietverot gan valstī pieņemtos uztura normatīvus un vadlīnijas, gan vēl likumā iekļaujamās izmaiņas – ekoloģiskās pārtikas patērēšanas veicināšanu sabiedrības uzturā. Tāpēc nevar uzskatīt, ka skolēnu (veselīga uztura aģentu) izvēli runāt tieši par ekoloģiskās pārtikas svarīgumu nosaka tikai pašā iniciatīva. Pēc autorres domām, ekoskolu aktivitāšu laikā skolēnu veidotās jēdziena *veselīgs uzturs* definīcijas nebija viņu pašu konstruētas zināšanas par sociālo realitāti, bet gan, visticamāk, automātiski pārņemtās konkrētajā komunikācijas brīdī ar pieaugušo. Šādi secināt raksta autori rosināja arī veiktās intervijas, kurās skolēni par *veselīgu uzturu* runāja, to pretnostatot *neveselīgam uzturam*, savukārt par *ekoloģisku pārtiku* (augļiem un dārzeņiem) viņi ierunājās tikai pēc uzvedinoša jautājuma.

Secinājumi

Latvijā pēdējā publiski redzamākā aktivitāte, kas ļauj identificēt bērņus kā veselīga uztura aģentus, bija Vides izglītības fonda rīkotās ekoskolu globālās Rīcības dienas, kuras norisinājās 2013. gada 4.–8. novembrī un kuru laikā skolēniem tika dota iespēja iejusties veselīga uztura vēstneša jeb aģenta lomā. Paši skolēni aktīvi iejutās šajā lomā un saskatīja dažādus ieguvumus, kā, piem., jaunu zināšanu apgušanu, socializēšanās iespējas un pašpārliecības veicināšanu.

Ekoskolu globālo Rīcības dienu programmas ietvaros skolēni savu veselīga uztura aģenta identitāti konstruēja, sadarbojoties ar dažādiem veselīga uztura aģentiem – pieaugušajiem: skolotājiem, NVO pārstāvjiem, uzņēmējiem, politiķiem, vecākiem u. c. Tomēr šajā identitātes veidošanās procesā bija spēcīgi jūtama pieaugušo vidē konstruēto un uzturēto *veselīga uztura* diskursu pārvietošana skolēnu (bērnu) vidē. Kopumā pieaugušajiem ekoskolu aktivitāšu laikā bija iniciatora un stimulētāja loma skolēnu kā veselīga uztura aģentu identitātes veidošanā. Tomēr viņi līdz galam neīstenoja ilgstoša uzturētāja pienākumus, un

³³ Vides izglītības fonds 2013b.

tas rosina secināt, ka mūsdienu sabiedrībā skolēnam kā veselīga uztura aģentam ir raksturīga vāja rīcībspējas kapacitāte, jo rīcībspēju nosaka dažādi sociāli, ekonomiski un politiski faktori, kuru pārvaldīšana skolēnam joprojām ir iespējama tikai ar pieaugušo starpniecību.

Šis raksts aplūkoja tikai vienu no gadījumiem, kur bērniem ir dota iespēja sevi

pozicionēt vai sevī attīstīt veselīga uztura aģenta identitāti. Tomēr autore uzskata, ka pastāv vēl citas, iespējams, ne tik publiskas un tāpēc arī grūtāk identificējamās bērna kā veselīga uztura aģenta izpausmes vietas, kā, piem., ģimene vai interešu grupas. Tāpēc ir nepieciešams izvēlēties vairākus gadījumus, paplašinot un padziļinot pētījuma lauku.

VĒRES

- Apinis, P. (2014) *Diskusija par PVN samazināšanu pārtikas produktiem ir meli*. Pieejams: <http://www.business.lv/blog/peteris-apis/id/696> (skatīts 16.07.2014.).
- Apinis, P. (2011) *Vēlreiz par sardelēm un cīsiņiem*. Pieejams: <http://www.delfi.lv/news/comment/comment/peteris-apis-velreiz-par-sardelem-un-cisiniem.d?id=40851435#ixzz37jajTg22> (skatīts 16.07.2014.).
- Atkinson, P. (1980) The symbolic significance of health food. Tucker, M. (ed.) *Nutrition and Lifestyles*. Barking : Applied Social Science Publishers.
- Atkinson, P. (1983) Eating virtue. Murcott, A. (ed.) *The sociology of food and eating*. Aldershot : Gower.
- Latvijas Bioloģiskās lauksaimniecības asociācija (2014) *Bioloģiskā lauksaimniecība: būtība*. Pieejams: <http://www.lbla.lv/bio-lauksaimnieciba> (skatīts 16.07.2014.).
- Bryant, A.; Charmaz, K. (2007) *The SAGE handbook of Grounded theory*. Sage Publications.
- Charles, N.; Kerr, M. (1988) *Women, Food and Families*. Manchester : Manchester University Press.
- Everts, O. (2014) *Kūpinājumi, kas kaitīgi veselībai, bet pilda gaļas un zivju rūpnieku makus*. Pieejams: http://www.tvnet.lv/zinas/viedokli/498047-kupinajumi_kas_kaitigi_veselibai_bet_pilda_galas_un_zivju_rupnieku_makus (skatīts 16.07.2014.).
- Granta, E. (2009) *Ekoprodukti – neizzināts noslēpums vai neatņemama zaļā dzīvesveida sastāvdaļa?* Pieejams: <http://www.lvportals.lv/print.php?id=194366> (skatīts 16.07.2014.).
- Gustafsson, U. (2004) The privatisation of risk in school meals policies. *Health, Risk & Society*. 6, 1, 53–66.
- Jansone, L. (2007) Kāpēc piens nesarūga? *Veselība*, 8, 26.–30.
- Jary, D.; Jary, J. (eds.) (2005) *Collins internet – linked dictionary of Sociology*. Glasgow : HarperCollins Publishers.
- Kenway, J.; Bullen, E. (2001) *Consuming children: education – entertainment – advertising*. Open University Press.
- Kļave, E.; Štūpule, I. (2013) *Nacionālā identitāte un diskurss: teorētiskās refleksijas*. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds.
- LASI pirms ĒD*. Izglītojošs projekts. Pieejams: www.lasipirmsed.lv (skatīts 16.07.2014.).
- Latvijas Republikas Ministru kabinets (2012) *Noteikumi par uztura normām izglītības iestāžu izglītojamiem, sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūciju klientiem un ārstniecības iestāžu pacientiem*. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=245300> (skatīts 26.04.2014.).
- Latvijas Republikas Veselības ministrija (2012) *Veselības ministrijas izstrādātie veselīga uztura ieteikumi*. Pieejams: http://www.vm.gov.lv/tava_veseliba/veseligs_uzturs/ (skatīts 22.04.2014.).
- Nestle, M. (2003) *Food Politics: How the Food Industry Influences Nutrition and Health*. University of California Press.
- Neuman, W. L. (2003) *Social research methods: qualitative and quantitative approaches*. 5th ed. Boston : Allyn and Bacon.
- Rayner, M.; Scarborough, P.; Lobstein, T. (2009) *The UK Ofcom Nutrient Profiling Model. Defining 'healthy' and 'unhealthy' foods and drinks for TV advertising to children*. Pieejams: <http://www.dph.ox.ac.uk/bhfhprg/publicationsandreports/acad-publications/bhfhprgpublished/nutrientprofilemodel> (skatīts 26.04.2014.).

- Rubana, I.M.; Velika, B.; Grīnberga, D.; Pudule, I.; Tilgale, N.; Trapencieris, M. (2008) *Bērnu antropometrisko paradumu un skolu vides pētījums Latvijā*. Rīga : Sabiedrības veselības aģentūra.
- Schor, J. B. (2004) *Born to Buy*. New York, London, Toronto, Sydney : Scribner.
- Stewart, W. D.; Shamdassani, N. P.; Rook, W. D. (2007) *Focus groups. Theory and Practice*. 2nd ed. Applied Social resarch Method Series, Vol. 20. Sage Publications.
- Šmate, I.; Straume, I.; Skrule, J. (2012) The national policy of health and nutritio in Latvia. *Proceedings of the Latvian Academy of Sciences*, Sec. B, 66, 3 (678).
- Vecāki par izglītību (2014) *Vai gribētu savu bērnu Skolas auglī bioloģisko saimniecību augļus vai dārzeņus?* Pieejams: <http://vecakiparizglitibu.wordpress.com/2014/03/27/vai-gribetu-savu-bernu-skolas-augli-biologisko-saimniecibu-auglus-vai-darzenus/> (skatīts 27.03.2014.).
- Velika, B.; Pudule, I.; Grīnberga, D. (2011) *Bērnu antropometrisko paradumu un skolu vides pētījums Latvijā*. Rīga : Veselības ekonomikas centrs.
- Vides izglītības fonds (2013a) *Noslēgušās ekoskolu globālās rīcības dienas*. Pieejams: <http://www.videsfonds.lv/lv/nosl-gus-s-ekoskolu-glob-l-s-r-c-bas-dienas> (skatīts 02.02.2014.).
- Vides izglītības fonds (2013b) *Skolēni aicina politisko partiju pārstāvjus rīkoties*. Pieejams: <http://www.videsfonds.lv/lv/skol-ni-aicina-politisko-partiju-p-rst-vjus-r-koties> (skatīts 27.02.2014.).
- World Health Organization (2012) *Obesity and overweight*. WHO fact sheet, 311.
- Zariņš, Z.; Neimane, L. (2009) *Uztura mācība*. 5. pārstr., pap. izd. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds.

Brigita Zepa, Evija Kļave, Inese Šūpule

NACIONĀLĀS IDENTITĀTES KONSTRUĒŠANAS STRATĒGIJAS MAZĀKUMTAUTĪBU DISKURSOROS

Brigita Zepa, LU profesore, *Dr. sc. soc.* (1985), vairāk nekā 40 rakstu autore par etnopolitikas, pilsoniskās sabiedrības, sabiedrības integrācijas, sociālas identitātes jautājumiem.

Evija Kļave ieguvusi socioloģijas doktora grādu, aizstāvojot disertāciju *Etnopolitiskā diskursa analīze: latviešu un krievu valodas kopienu varas attiecības Latvijā* (2010). Grāmatas *Nacionālā identitāte un diskurss: teorētiskās perspektīvas* (2013) līdzautore.

Inese Šūpule 2012. gadā ieguvusi socioloģijas doktora grādu, aizstāvojot disertāciju *Etniskās un nacionālās identitātes sociālā konstruēšana mijiedarbībā: Latvijas gadījuma izpēte* (2011). Grāmatas *Nacionālā identitāte un diskurss: teorētiskās perspektīvas* (2013) līdzautore.

Raksturvārdi: mazākumtautības, kritiskā diskursa analīze, identitātes konstruēšanas makrostratēģijas.

Raksta mērķis ir, izmantojot padziļinātās intervijas, sniegt izpratni par to, kā savu nacionālo identitāti konstruē mazākumtautību piederīgie.

Savā izpētē mēs balstāmies uz autoru atziņām, kas nacionālo identitāti aplūko

konstrukcionisma perspektīvā, par pamatu ņemot Pītera L. Bergera un Tomasa Lukmana (1991), Frederika Barta (*Fredrik Barth*) (1969), Ričarda Dženkinsa (*Richard Jenkins*) (2008a, 2008b) idejas. Sociālajās zinātnēs viena no svarīgākajām atziņām, kas vieno sociālā konstrukcionisma kā diskursa analīzes un teorijas pieejas paradigmu, sakņojas Pītera Bergera (*Peter L. Berger*) un Tomasa Lukmana

(*Thomas Luckmann*) realitātes sociālās konstrukcijas teorijā: saskaņā ar to valoda ir sociāla un konstruējoša, tā rada/konstruē sociālo realitāti (Berger & Luckmann 1966).

Sociālā konstrukcionisma perspektīvā identitāte tiek aplūkota kā diskursīva sociāla konstrukcija, kas neveido kādu noslēgtu veselumu, bet drīzāk ir uztverama kā process, kurā diskursīvi tiek veidots priekšstats par sevi, savu piederību kādām grupām, kā arī citiem. Šajā procesā būtiska nozīme ir interakcijai, kas tiek aplūkota kā saistošais elements starp indivīdu un sociālajām struktūrām, jo sociālās struktūras nepastāv bez indivīdu mijiedarbības, un arī indivīds veidojas, interakciju laikā internalizējot priekšstatus par sociālo realitāti. Tieši interakciju laikā veidojas indivīda priekšstati par sevi, kā arī tiek apgūtas, aktualizētas, apšaubītas un mainītas sabiedrībā pastāvošās normas un vērtības.

Nacionālajai un etniskajai identitātei ir ļoti daudz kopīga, bet tie nav gluži viens un tas pats. Kopīgais, kas raksturo gan nacionālo identitāti, gan etnisko identitāti, ir sociāli konstruēti priekšstati par kopīgu izcelsmi un kultūras atšķirībām. Atšķirīgais veidojas no tā, ka jēdziens „nacionālā identitāte” ietver referenci uz valsti vai valstij līdzīgu politisku formu. Etniskā identitāte ir piederības sajūta noteiktai etniskajai grupai, nesaistot to ar piederību valstij.

Pētījuma metode

Rakstā analizējam padziļinātās intervijas, kas veiktas 2014. gadā. Kopumā notikušas 10 intervijas dažādos Latvijas reģionos, ar dažādu etnisko grupu – poļu, baltkrievu, ukraiņu, gruzīnu, ungāru, bulgāru, Krievijas vāciešu, afroamerikāņu – pārstāvjiem. Viņu vidū bija jaunieši, vidēja un seniora vecuma cilvēki, gan sievietes, gan vīrieši. Intervijās respondenti tika aicināti stāstīt par savas dzīves galvenajiem posmiem: bērnību, vecākiem, izglītības iegūšanu, darba dzīvi un savas ģimenes veidošanu, iesaistīšanos sabiedriskajā dzīvē. Paralēli šiem jautājumiem respondenti tika lūgti runāt par savas etniskās un nacionālās piederības radītām izjūtām un praksēm. Nozīmīgs respondentu atlases kritērijs bija pašu definēta piederības sajūta savai etniskajai grupai, tās valodas

prasmes un lietošana ikdienā. Pēc statistikas datiem¹, Latvijā 2013. gada sākumā latvieši veidoja 61,1% no visiem iedzīvotājiem, krievi 26,2%, citu mazākumtautību piederīgie 12,7%. Pēc tautas skaitīšanās datiem (2011), no visiem Latvija iedzīvotājiem tikai 0,7% ģimenē lieto *citu* valodu (ne latviešu, ne krievu). Savukārt valodas prasmju pētījuma² dati liecina, ka 43% citu mazākumtautību piederīgajiem ir savas etniskās grupas valodas prasmes. Šie dati ļauj spriest, ka mūsu mērķgrupa aptuveni veido 5% no Latvijas iedzīvotājiem.

Kā teksta analīzes metode izmantota kritiskā diskursa analīze (KDA), tās lietojumu nosaka apstākļi, ka minoritāšu diskursīvās prakses saistībā ar savu etnisko un nacionālo piederību veidojas varas attiecību, identitāšu konkurences kontekstā. Mērķis ir parādīt, kā valoda ir iesaistīta varas attiecībās, ideoloģijā. Tā kā šī valodas iesaiste, ietekme nav acīmredzama, tā atklājas, īstenojot rūpīgu diskursa – valodas lietojuma – analīzi. Kritiskā diskursa analīze balstās uz ideju par diskursa un varas savstarpējo ietekmi un saikni. Tās redzamākie pārstāvji – Normans Fērklafs, Tūns van Deiks, Ruta Vodaka u. c. – atzīst, ka mūsdienu sabiedrībās notiekošās ekonomiskās, sociālās un kultūras pārmaiņas izpaužas kā diskursi un procesi ārpus tiem, turklāt šos procesus ietekmē šie paši diskursi. Pētnieka uzdevums ir pētīt redzamās un neredzamās kundzības izpausmes, diskriminācijas, varas un kontroles strukturālās attiecības, kas izpaužas valodā, kā arī to, kā, izmantojot diskursus, sociālie aģenti rada zināšanas, situācijas, sociālās lomas, identitātes un starppersonu attiecības dažādu sociālo grupu starpā³.

Kā pirmā analīzes soli mēs izvirzām uzdevumu identificēt tēmas, par kurām runā respondenti, kā arī atklāt makrostratēģiju tipus, kas caurvij šo tēmu izvērsumus. Tēmu un apakštēmu nodalīšana ļauj noteikt, kādus pētāmās jomas elementus diskursa veidotāji iekļauj diskursā, kuriem problēmas aspektiem pievērš uzmanību un kurus aspektus ignorē. Makrostratēģiju identificēšana ļauj skaidrāk

¹ LS 2013.

² BISS 2008.

³ Blommaert, Bulcaen 2000, 447–466; van Dijk 1993, 249–283; Wodak 2001, 1–13.

izprast atšķirīgos, arī pretrunīgos, veidus, kā šīs tēmas tiek interpretētas, kādas diskursīvās struktūras tam kalpo. Lingvistisko līdzekļu analīzes uzdevums ir izprast, kādā veidā, ar kādiem vārda semantikas, stilistiskiem, emocionāli ekspresīviem u. c. paņēmieniem indivīds veido/iekļaujas šajās diskursīvajās struktūrās.

Līdzīgi kā to darījusi austriešu pētnieku grupa⁴ pētījumā par nacionālo identitāti, arī mūsu gadījumā kā galveno uzsveram „konstruēšanas”, „saglabāšanas un atražošanas”, „pārveidojošo” un „destruktīvo” stratēģiju.⁵

1. *Konstruēšanas stratēģija* nostiprina „mēs” grupas identitāti, tā tiek izmantota iekšējās grupas veidošanā, apzīmēšanā. Šo stratēģiju izmantojot, runātājs parasti norāda uz savu grupu „mēs”, tādējādi paužot piederību un solidaritāti, vienlaikus tiek pausta distancēšanās no „citiem/ viņiem”.
2. *Attaisnojuma/legitimizēšanas stratēģija* atbalsta, uztur, atjauno identitātes, proti, uztur indivīda vai grupas sociālo *status quo*⁶. Šī stratēģija tiek izmantota, lai uzsvērtu nepieciešamību atbalsīt valsts veidoto un īstenoto politiku.
3. *Pārveidojošā stratēģija* vērsta uz jau nostabilizējušos nacionālās identitātes vērtību nozīmju transformēšanu citās vērtībās.

Interviju analīze

Līdzīgi kā latvieši un krievi, runājot par savu nacionālo identitāti cenšas akcentēt savas grupas unikalitāti⁷, tās īpašās saites ar valsti, rīkojas arī mazākumtautību pārstāvji. Atšķirībā

no latviešiem, kuru unikalitātes raksturojums balstās uz atsauksmēm par savu kultūru un vēsturi, krieviem svarīgi tikt uzlūkotiem tieši kā Latvijas krieviem, kam atšķirībā no Krievijā dzīvojošajiem mazākumtautību piederīgajiem raksturīga savas unikalitātes izcelšana kā dažādu kultūru apvienojums. Tēmas, kuras izvērs mazākumtautību piederīgie: savas grupas atšķirību raksturojums, kultūru un valodu daudzveidība mazākumtautību ģimenēs, valodu prasmes un apguve pieaugušajiem un bērniem, savas grupas kultūras savdabību uzturēšana, saišu uzturēšana ar dzimteni, tradīciju ievērošana, attiecības ar etnisko dzimteni un Latviju.

Savas etniskās grupas unikalitātes izcelšana

Identitātes konstruēšana nozīmē savas grupas unikalitātes izcelšanu, atšķirību iezīmēšanu salīdzinājumā ar citām grupām. Stāstot par īpašībām, kas raksturo viņu etniskās grupas unikalitāti, mazākumtautību respondenti nereti „savējos” salīdzina ar citām grupām, parasti tās ir grupas, ar kurām tos saista ikdienas saskarsme, vai vēsturiski tās ir kaimiņu tautas. Tā, piem., guculis no Karpatiem uzsver savu atšķirību no līdzenumā dzīvojošajiem ukraiņiem. *Redziet, pirmkārt, viņi [gucuļi] ir bezbailīgi. Ukraiņi no lielās Ukrainas ir paklausīgāki. .. viņi [gucuļi] ir strādīgi.* (Liepāja, guculis.) Ungārs uzsver savas tautas temperamenta atšķirības no latviešu temperamenta: *Mums [ungāriem] ir temperaments pilnīgi citādāks, mēs esam vairāk temperamentīgi ..* (Rīga, ungārs.) Afroamerikānis salīdzina sevis pašnovērtējumu savu tautiešu un latviešu vidū: *Es sevi vērtēju augstāk nekā parasti latvieši sevi vērtē. Man nav bailes pateikt, ka es domāju, ka esmu labs cilvēks ar trūkumiem, nevis otrādi. Es domāju, ka cilvēki šeit to neprot darīt.* (Rīga, afroamerikānis.)

Daudzveidību apvienojums

Minoritāšu piederīgajiem raksturīga atvērta attieksme pret dažādu savu senču kultūru līdzaspastāvēšanu. Ungāru puisis ar gandarījumu runā par savu daudz nacionālo ģimeni, uzsverot to kā savas ģimenes ieguvumu:

⁴ Wodak, De Cillia, Reisigl, Liebhart 1999, 33–35.

⁵ Šajā rakstā jēdzienam „stratēģijas” autores izmanto austriešu zinātnieku grupas sniegto skaidrojumu. Atbilstoši tam stratēģija ir vairāk vai mazāk „automatizēts” rīcības plāns, kas balstās uz vairāk vai mazāk vispārējiem un stereotipizētiem diskursīvās darbības modeļiem, kuri atrodami dažādos mentālo, kognitīvo struktūru līmeņos (Wodak et al. 1999, 34).

⁶ Wodak, De Cillia, Reisigl, Liebhart 1999, 33–35.

⁷ Sk. Zepa, Kļave, Šūpule.

[Māte] krieviete, savukārt viņas tēvs, mans opis, ir latvietis, tēvs ungārs. .. man ir internacionāla ģimene, runāju četrās valodās, tai skaitā angļu valodā .. Jā, man ir dzīve piepil-dīta un bagāta. (Rīga, ungārs.)

Akcentējot savu polisko identitāti, jauna sieviete norāda arī uz citām savu senču sak-nēm: *Es vienmēr centos pasvītrot to, ka esmu poliete, kaut gan man viena daļa ģimenes ir ar dziļām vecticībnieku saknēm, kas ir nākuši no Pēterburgas apgabala. Man nav aizspriedumu pret vienu vai citu tautību pārstāvjiem ..* (Rīga, poliete.)

Pateicoties studijām Latvijas augstsko-lās, cilvēki no citām valstīm ieguvuši draugus Latvijā un izveidojuši ģimenes. Gruzīniete, ieradusies Latvijā studēt medicīnu, izveido ģimeni ar latvieti: *Mana ģimene ir jaukta, vīrs ir latvietis. Mani vecāki ir gruzīni.* (Rīga, gruzīniete.) Bulgārs ir studējis Rīgā, Cīvilās aviācijas institūtā, ieguvis draugus uz izveido-jis ģimeni: *Abi mani vecāki ir bulgāri .. Mana sieva no jauktām poļu-krievu-ukraiņu asinīm.* (Rīga, bulgārs.)

Par indivīdam piemītošu identitāšu daudzveidību liecina elastīgais „mēs” un „viņi” lietojums: vienā gadījumā respondents ungārus apzīmē ar „mēs”, bet citā ar „viņi”. Savukārt citā situācijā ar „mēs” respondents apzīmē baltiešus, bet „viņi” tiek attiecināts gan uz latviešiem, gan ungāriem. „Mēs” un „viņi” attiecināšana uz dažādām grupām atklāj atšķi-rīgo veidu, kā mazākumtautību piederīgie po-zicionē sevi citu etnisko grupu vidū. Atšķirībā no krieviem (un latviešiem) raksturīgā „mēs” un „viņi” bipolarā pretnostatījuma citu mino-ritāšu piederīgie ir atvērtāki un spēj iztēloties sevi dažādās pozīcijās. Rīgā dzīvojošā poliete uzsver savu polisko identitāti, sakot „esmu po-liete”, un tajā pašā laikā lieto „mēs”, norādot uz savu piederību latviešiem kā dziedātāju tau-tai. **Mums** [ungāriem] *ir temperaments pilnīgi citādāks, mēs esam vairāk temperamentīgi, [..] ja kādu likumu viņi [Ungārijā] uzrakstīs, jaunieši izies uz ielām un protestēs nedēļu, piemēram, tā viņiem var parādīties tas tempe-raments, tādi karstāki cilvēki.* (Rīga, ungārs.) .. **viņi** [latvieši] *tādi mērenāki, mēs, baltieši, tādi vairāk iekš sevis, tādi ieslēgti, bet ungā-ri vairāk tādi atvērti, varbūt tas vīns viņiem palīdz, vīns viņiem tējas vietā, pie pusdienu*

galda, pie omītes, kad aizbrauc uz Ungāriju, pie pusdienu galda vienmēr ir vīns, un tad viņi tādi atvērtāki. (Rīga, ungārs.)

Valodu daudzveidība mazākumtautību ģimenēs

Minoritāšu piederīgie izvēš tēmas par valodu daudzveidību savās ģimenēs, vecākās paaudzes respondenti akcentē savu bērnu, mazbērnu valodas prasmes, jaunieši runā par savu daudzvalodību. Rīgā dzīvojošais bulgārs atzīst, ka pilnībā pārzina tikai savu dzimto bul-gāru valodu, taču ar lepnumu stāsta par bēr-nu valodu prasmēm: *Bērni brīvi runā četrās valodās – latviešu .. Abi bērni – latviešu un bulgāru – brīvi pārvalda, vēl krievu un angļu valoda.. Es ar viņiem runāju bulgāru valodā, bet sieva galvenokārt krievu valodā. Dēls pa-beidza skolu latviešu valodā un studē latviešu valodā šeit universitātē. Pēc tam mācījās Dā-nijā, Ķīnā.* (Rīga, bulgārs.)

Līdzīgi gados vecāks guculis stāta par savu meitu daudzvalodību: *Manas meitas, visas trīs, pilnībā zina latviešu valodu, angļu un vācu valodu. [..] Kad viņas atbrauc uz še-jieni, tad latviešu valodā brīvi runā.* (Liepāja, guculis.)

Gruzīniete ar gandarījumu runā par triju valodu lietošanas praksēm ģimenē: *[Ģimenē] tagad mums skan visas valodas, visas trīs. Es ar bērniem runāju gruzīnu valodā, vīrs runā latviešu valodā, bet mums ir arī krievu valoda.* (Rīga, gruzīniete.)

Ungārs ar lepnumu stāsta par savām valo-das prasmēm, kuras apguvis savā daudznacio-nālajā ģimenē: *Ar māti krievu valodā, ar tēvu ungāru valodā, ar vectēvu latviešu valodā, omīte savukārt ir krieviete, bet vectēvs lat-vietis. Kad es aizbraucu pie vecvecākiem, ar vectēvu tikai latviešu valodā.* (Rīga, ungārs.)

Valodu apguves tēmas

Valodu lietošanas tēma ir cieši saistīta ar valodu apguvi. Jauna poliete stāsta, kā vēlme valodu apgūt ir stimulējusi tās lietošanu: .. *ar klasesbiedriem runājām poliski. Ar draugiem mēs sarakstījāmies, lai labāk apgūtu latviešu valodu, es esmu sarakstījusies ar draugiem ārpus Daugavpils latviešu valodā un krievu*

valodā. Angļu valoda ir nākusi pēc tam. Kopā sanāk četras, vācu valodu arī pārzinu. (Rīga, poliete.)

Minoritāšu ģimenēs vērība tiek pievērsta gan savu vecāku, gan latviešu valodas apguvei. Līdzko bērns iemācījās krievu valodu, mēs sākām ieviest viņam poļu valodu.. Latviešu valodā es arī ar viņu runāju. (Rīga, poliete.)

Dzimtās valodas prasmes tiek uzlūktas kā savas kultūras uzturēšanas nozīmīgs elements: *Protams, gruzīnu valoda [man sirdij tuvākā], tā ir mana dzimtā. Es ļoti gribu, arī lai bērni gruzīnu valodu zina, lai viņi varētu to ļoti bagātu literatūru oriģinālā izlasīt, jo tā ir tāda bagātība, to vajag izmantot, ja viņiem ir māte gruzīniete.* (Rīga, gruzīniete.)

Līdzīga bijusi dzimtās vācu valodas apguves motivācija Krievijas vāciešu ģimenē: .. *līdz četrus gadus vecumam, pateicoties manai vecmammai .. mana vecmamma pateica, ka trakāk, kā ir bijis, vairs nebūs, tāpēc bērniem ir jāzina, bērniem ir jāsaprot. Vecākiem nebija tam laika, viņiem bija daudz darba, [..], bet vecmamma mūs audzināja. Līdz četrus gadus vecumam es runāju tikai vācu valodā. Pēc tam es gāju bērnudārzā, un tur bija krievu valoda.* (Rīga, Krievijas vāciete.)

Baltkrievietes stāstījums atklāj, kā savas dzimtās valodas prasmi nozīmīguma apzināšanās ar gadiem nostiprinās: *Nē. Bērni baltkrievu valodā nerunā. Kad ir pie vecēva, vecmāmiņas, tad saprot atsevišķus vārdus. Ar meitu varbūt būs savādāk .. man ar gadiem nākusi apziņa un es saprotu, ka tā ir garām palaista situācija. Savu senču valoda ir jāzina. Krievu valoda viņai ir lieliska, .. latviešu valodā mācās un angļu valodu apgūst, jo to arī daudz vajag. Viņa savos 11 gados spriež, ka vēl viņai vajadzētu iemācīties baltkrievu un poļu valodu, jo tās ir vecāku valodas.* (Daugavpils, baltkrieviete.)

Par triju valodu prasmēm kā līdzvērtīgām stāsta jauna poliete: *Man arī universitātē bija tā, ka šodien es domāju poļu valodā, šodien es domāju krievu valodā un šodien es domāju tikai latviešu valodā.* (Rīga, poliete.)

Minoritāšu piederīgie labprāt dalās pieredzē, kā viņi savās ģimenēs organizē dažādu valodu lietošanu saskarsmē, lai bērni iespējami sekmīgi apgūtu gan vecāku dzimto, gan latviešu valodu. *Ar dēlu es sākumā runāju gruzīnu*

valodā un tad es sapratu, ka viņš dzird trīs valodas, un viņam ir tik grūti [..] man bija viņa žēl un es apklusu [..] Ar mazo es tagad, es viņu nežēloju un gruzīnu valodu tā kārtīgi ar viņu. (Rīga, gruzīniete.)

Savas etniskās kultūras savdabību uzturēšana, saišu uzturēšana ar dzimteni, tradīciju ievērošana

Kultūras, sadzīves tradīciju saglabāšana notiek individuāli ģimenes vai arī plašākas kultūras kopienas līmenī. Guculis no Karpatiem stāsta par savas mājas etnisko iekārtojumu, par tradicionālā ēdiena gatavošanu ģimenē: *Man virtuve ir taisīta tūrā guču stilā. Uz sienas ir nacionālais cirvītis. .. gruzīniem ir ieroči, ko nēsā pie sāniem, ir duncis, pie mums tāds cirvītis uz kāta, nacionāls .. kā suvenīrs karājas. Man ir divi akordeoni. [..] Man ir trīs meitas. .. bet tagad viņas ir Londonā. Mazdēls ir: [..] Vienmēr putru „kutja”, šie nacionālie ēdieni Ziemassvētkos – viņas joprojām, ja atbrauc, prasa .. Es cenšos saglabāt savu, bez tā nebūtu manis.* (Liepāja, guculis.)

Ventspilī dzīvojošās baltkrievu sievietes stāstījums apstiprina teorētiskās nostādnes, ka mijiedarbībā ar citas grupas (latviešu) centieniem pēc identitātes nostiprināšanas veidojas arī viņas kā baltkrievietes interese par savu etnisko piederību, savas tautas kultūru. *Es pat esmu pateicīga, jo, godīgi sakot, es sāku apzināties savu tautības piederību, nacionālo piederību tieši šeit. Varbūt tas ir loģiski, jo es nokļuvu citā vidē. Tur [Baltkrievijā] visi bija baltkrievi, bet šeit .. es sapratu, cik Latvija ļoti rūpējas par savu valodu, par savu kultūru, tad man kaut kā sāka likties, ka es arī tā varētu par savu kultūru. Tā mēs sākām .. Es biju viena no [baltkrievu] biedrības dibinātājām.* (Ventspils, baltkrieviete.)

Daugavpilī dzīvojošās baltkrievietes stāstījumā atklājas, cik svarīga ir saskarsme ar savu ģimeni, ciemošanās savā dzimtajā pusē, tradīciju ievērošana savas etniskās identitātes uzturēšanā. *Es labprāt uz Baltkrieviju braucu, diezgan bieži. Tur ir ģimenes klana, ģimenes pavarda sajūta. Tur ir vecāku mājas, [..]. Mēs tur arī pulcējamies.* (Daugavpils, baltkrieviete.)

Nacionālas identitātes konstruēšanas stratēģijas

*Konstruējošā stratēģija:
kas esam „mēs”?*

Minoritāšu respondenti veido dažādus stāstus par savu nacionālo piederību. Par „dubultās identitātes” izjūtām varam runāt gadījumos, kad vienlīdz tuvas šķiet gan dzimtene, gan mītnes zeme. Stāstot par savu valstisko piederību, baltkrieviete uzsver, ka izjūt ciešas saites gan ar savu dzimto zemi, gan Latviju. Sieviete lieto vietniekvārdu „mana” gan attiecībā uz Baltkrieviju, gan Latviju. *Tā ir mana dzimtene [Baltkrievija]. Es to vēl arvien uzskatu par savu dzimteni. Es to ļoti mīlu. Es ļoti labi zinu baltkrievu valodu. Es to uzskatu par savu dzimto valodu. Es sevi uzskatu par baltkrievieti [...] Latvija man ir tuva. Es pat saku, ka Latvija ir mana otrā dzimtene.* (Daugavpils, baltkrieviete.)

Konstruējošo nacionālās piederības stratēģiju atklājam respondenta tekstā, kurā, ar vietniekvārdu „es” apzīmējot sevi kā polieti, savukārt vārdu „mūsu” lietojot attiecībā uz Latviju, respondente norāda uz šo abu identitāšu ciešajām saitēm: *Es esmu poliete no pirkstgaliem līdz matu galiem un es ar to ļoti lepojos. .. es daru visu, vismaz es centos tā darīt, lai pasvītrotu, kas es esmu un ko mēs varam labu ienest mūsu Latvijas vidē, nevis latviešu, bet Latvijas kopumā.* (Rīga, poliete.)

Savukārt Rīgā dzīvojošā gruziņiete stāsta par piederības izjūtām, viesojoties Gruzijā un atgriežoties Latvijā: *Protams, es ļoti mīlu kā Latviju, tā arī Gruziju, man ļoti pietrūkst Gruzija, bet kad es esmu Gruzijā, es nevaru bez Latvijas. [...] Es vasarā biju piecus mēnešus Gruzijā, nodzīvojām ar meitiņu, un kad mēs atbraucām uz Latviju, .. es sapratu, ka man šeit ir ļoti viegli, vieglāk nekā Gruzijā.* (Rīga, gruziņiete.)

*Robežu novilkšana, pretnostatīšana
cītām grupām*

Identitāti konstruējošā stratēģija atklājas arī robežu novilkšanā starp „savējiem” un „citiem”. Tā, piem., Krievijas vāciete, raksturojot savu etnisko piederību, nošķir sevi no vācbaltiešiem, norādot uz atšķirīgo vēsturisko

atmiņu, savukārt, runājot par krieviem, viņa norāda uz atšķirīgo mentalitāti.

[Atšķiros] laikam ar to, ka es ne tik ļoti tuvu pieņemu baltvāciešu vēsturi, kaut es saprotu, ka cilvēki daudz kam ir izgājuši cauri. Manai ģimenei ir cita vēsture, tā vairāk ir saistīta ar Krieviju, ar deportāciju no turienes. Šeit baltvāciešu vēsture vairāk ar rietumiem ir saistīta, bet mums tā vairāk ar austrumiem ir saistīta. Varbūt tur ir atšķirība. (Rīga, Krievijas vāciete.)

Ja godīgi, kad manu vīru nosūtīja strādāt uz Krieviju, es ļoti ilgi nevarēju pierast pie krievu cilvēkiem, kaut es ar viņiem runāju krievu valodā. Cilvēkiem ir cita mentalitāte. (Rīga, Krievijas vāciete.) Frāzes „ja godīgi” lietojums liecina par respondentes vēlmi politkorekti izteikties par kaimiņu tautu.

*Konstruējošā stratēģija, kas neļauj
pieņemt no ārpuses „uzspiesto identitāti”*

Identitātes veidošana notiek mijiedarbībā starp iekšējās grupas interpretācijām par „sevi” un „citu” viedokli „par mums”. Slāvu tautību minoritātēm raksturīgi, ka tās saziņā visai bieži lieto krievu valodu, tajā pašā laikā viņi ir neapmierināti, ka šī iemesla dēļ tiek uzskatīti par krieviem. Šo fenomenu varam nosaukt par „uzspiesto identitāti”. Jāuzsver, ka ar to sastopamies ne vien ikdienā sadzīves situācijās, bet arī sabiedriskās domas un akadēmiskos pētījumos, kuros nereti tiek lietoti jēdzieni „divkopienų sabiedrība”, „krieviski runājošā kopiena”, tādējādi konstruējot vienkāršotu shēmu, kurā konfrontētas divas sabiedrības grupas, vienlaikus ignorējot etnisko daudzveidību un no tās izrietošo uzskatu, nostādņu un rīcības daudzveidību.

.. ļoti bieži ir tādas reakcijas no cilvēkiem, ja tu nerunā latviski, tad tu esi krievs. Es nevaru pateikt, ka tas ir pārmetums, bet man ir žēl to cilvēku, kuriem ir tāds priekšstats, jo viņi neiedziļinās tajā, kas tu esi, bet vairāk skatās uz to, kā tu runā [krieviski]. (Rīga, poliete.)

Protams, tā kā es krievu valodā runāju, es esmu tuvāk Krievijai, bet es nevaru pateikt, ka es esmu krieviete. Nē. Tomēr es jūtu atšķirību no šiem cilvēkiem. Nē, es neesmu krieviete, es vienkārši runāju šajā valodā. (Rīga, Krievijas vāciete.)

Tas ir tāds sarežģīts jautājums, kur visi runā krievu valodā, kur ir ļoti daudz mazākumtautību, un vēl tas, ka tu dzīvo Latvijā. Es tomēr sevi uzskatu par polieti. Man ir tāds savīļojums pret šo valsti [Poliju], man patīk kultūra. Tas, ka manas vecmamma ar vectēviem arī bija poļi, un es esmu pieradusi tai kopš bērnības. (Daugavpils, poliete.)

Tad, kad es stājos vienā no mūsu augstskolām, .. Tur bija vairākas atlases kārtas un es tur biju „krievu meitene”, un mani tā arī sauca. To man bija grūti pieņemt. (Rīga, poliete.)

Konstruējošā stratēģija: vēlme pilnveidot dzīvi Latvijā

Stāstot par savas dzīves pieredzi, mazākumtautību piederīgie pauž vēlmi dot savu ieguldījumu Latvijas sabiedrībā, uzsver dažādu tautību cilvēku sadarbības nozīmīgumu. Es tagad strādāju mūzikas skolā, .. piemēram, veidojam ansambli, un tur basu spēlē latvietis, bungas spēlē krievs. Kas notiek, pirmo dienu varbūt negribas vienam ar otru komunicēt, bet pēc tam ar laiku, pirmkārt, viņi ir spiesti komunicēt, jo tu kā grupas, ansambļa vadītājs sāc ar viņiem komunicēt, no pedagoga daudz ir atkarīgs. Veido brīvāku gaisotni, un viss, tu jau skaties, pēc nedēļas viņi ar numuriem apmainās un jautā, ko tu dari tad un tad, viņi mēģina atrast kopīgu valodu, kā sarunāties, bieži vien tā ir latviešu valoda, var atrast to integrācijas modeli. (Rīga, ungārs.)

Bulgārs ar gandarījumu runā par kultūras tradīciju savstarpēju bagātināšanos starp Latviju un viņa dzimteni Bulgāriju. .. bet visur pasaulē, kur ir labi – man gribas, lai arī šeit ir tāpat labi. Bet to, kas šeit ir labi, es vēlos eksportēt uz Bulgāriju. Man ļoti patīk latviešu attieksme pret skaistumu. Latvietis iztērēs pēdējo naudu, lai mājās būtu skaisti, lai ir pareizais vīns. Es būtu ļoti priecīgs, ja to visu varētu pārnest uz citām pasaules vietām. (Rīga, bulgārs.)

Leģitimizēšanas stratēģija: indivīda attiecības ar valsti

Pilsonības iegūšana

Mazākumtautību piederīgo attiecības ar Latvijas valsti raksturo dažādi diskursi, tā ir

gan pilsoņa statusa iegūšana, gan indivīda aktīva pilsoniska pozīcija un savas karjeras veidošana konkrētā valstī.

Kad notika izmaiņas likumdošanā, es sapratu .. tā kā mēs palikām dzīvot šeit, tad vajag tikt skaidrībā ar piederību kādai valstij. Ģimene izgāja naturalizācijas procesu, un mēs kļuvām par Latvijas pilsoņiem. (Daugavpils, baltkrieviete.)

Droši vien mana aktīvā dzīves pozīcija. Nepilsoņa statuss kaut kādā ziņā ir cilvēku pazemojošs. Es lieliski orientējos valsts politiskajā situācijā. Es sapratu, ka tāpat vien neviens nevienam pilsonību nedos. Bet cilvēkam ir jāpieder kādai valstij. Tā kā es dzīvoju šajā valstī, es strādāju šajā valstī, maksāju nodokļus. Šajā valstī ir piedzimuši mani bērni. [...] Es izlēmu, ka mums vajag iegūt pilsoņa statusu, lai varētu būt politiski aktīviem, veidot kaut kādā veidā karjeru, ietekmēt dzīvi šajā valstī. (Daugavpils, baltkrieviete.)

Indivīda un valsts mijiedarbe

Ungāru jauniešis, stāstot par savām attiecībām ar valsti, akcentē garīgo dimensiju – indivīda iekšēju izaugsmi, kas rada sapratni, ka palīdzēt citiem, valstij var tikai tad, ja attīsti pats sevi, veido savu iekšējo harmoniju. Tā banālā frāze par valsti, ka sāc kaut ko darīt pats ar sevi sākumā, viņa ir ļoti banāla, bet īstenībā viņa ir ļoti dziļa. Sports man atvēra arī durvis sapratnei, ka ir ne tikai ārējs spēks, bet arī iekšējs. Uz šodienu mani interesē iekšējs spēks, kā attīstīt sevi iekšēji, lai es būtu pilnīgi brīvs un spētu palīdzēt citiem. (Rīga, ungārs.)

Drošības sajūtā un iespējās veidot savu karjeru balstās respondentes attiecības ar Latvijas valsti: Es Latvijā jutos komfortabli. Es neredzu tādus ārējus vai iekšējus apstākļus, kas mani mudinātu bēgt prom no šejienes, aizbraukt, meklēt, kur labāk. Es esmu gudrs, izglītots cilvēks. Es gribu strādāt. Es strādāju. Esmu pieprasīta. (Daugavpils, baltkrieviete.)

Valsts valodas politikas atbalstīšana.

Valodu prasmes bērniem

Leģitimizēšanas stratēģija nereti tiek izmantota, lai uzsvērtu nepieciešamību atbalstīt valsts veidoto un īstenoto politiku, kas mūsu

respondentu tekstos visbiežāk izpaužas stāstījums par motivāciju apgūt latviešu valodu, par pieredzi šai laukā.

Neatkarības laikam raksturīgi, ka minoritāšu bērni aug daudz kultūru vidē. Respondentu stāstītais liecina, ka vecāki izmanto institucionālās iespējas, sūtot bērnus dažādu valodu bērnudārzos un skolās, tāpēc minoritāšu jaunieši daudzos gadījumos ir multilingvāli.

Man bija divi bērnudārzi. Viens bija krievu, bet tad bija iespēja arī iet poļu bērnudārzā, un pēdējā gadā mani vecāki mani nosūtīja uz to poļu grupiņu .. (Rīga, poliete.)

Jā, tā kā es piedzimu Daugavpilī, mani četru gadu vecumā vecāki aizveda uz latviešu bērnudārzu, jo tas atradās tuvu, bet mājās mēs runājām un arī runājam poļu valodā. Pēc tam .. mani aizveda uz poļu ģimnāziju, .. tāpēc, ka poļu saknes. (Daugavpils, poliete.)

Jā, protams, mums Līvānos bija divas skolas – latviešu 1., un 2. krievvalodīgā, bet es, protams, latviešu bērnudārzā, un vecāki bija tikai par to, lai runāju dzimtajā, valsts valodā. (Rīga, ungārs.)

Vidējās paaudzes valodu apguve neatkarības laikā

Leģitimizējošo stratēģiju atrodam arī vidējās paaudzes stāstījumos par savām latviešu valodas apguves praksēm. Latviešu valodas apguves motivācija ir gan instrumentāla, kā darba specifiskas noteiktas vajadzības, gan komunikatīva, lai būtu iespējams brīvi komunicēt latviešu valodā, gan arī kā pilsonisks pienākums – prast valsts valodu, kurā dzīvo.

Ir jāsaprot – tu dzīvo šajā valstī, un šī valoda tev ir vajadzīga. Droši vien, ka ir daudzi cilvēki, kam tā nav vajadzīga, kas bez tās iztiek. Bet man tā nesanāk, man patiešām šo valodu vajag .. dzīvē, darbā, karjerā to vajag. Es to cenšos izmantot. (Daugavpils, baltkrieviete.)

Pēc tam es specialitāti iemācījos – ķīniešu medicīnu – tur es sapratu, ka man ļoti ir vajadzīga valoda. .. visas lekcijas, nodarbības bija latviešu valodā. Krievu arī bija ..., bet galvenokārt kolēģi bija latvieši un gribējās ar viņiem komunicēt. (Rīga, gruzīniete.)

Es pabeidzu vairākus kursus [..]. Pēc tam pamazām, pamazām, kolektīvā kolēģi cenšas

runāt ar mani tikai latviski. Sākumā [..] es runāju krieviski, bet man atbildēja latviski. .. Man bija iekšēja psiholoģiska barjera, bet ar laiku es pārvarēju šo barjeru un sāku runāt. (Ventspils, baltkrieviete.)

Transformējošā stratēģija – identitātes pārmaiņas mijiedarbībā ar cilvēkiem, tradīcijām Latvijā

Par identitātes transformācijām varam runāt gadījumos, kad Latvijā dzimušie minoritāšu pārstāvji stāstos par nacionālo piederību izmanto gan references uz savu senču saknēm, gan akcentē piederību Latvijai kā dzimtajai zemei. Piem., Latvijā dzimusi poliete, pieminot savas poļu senču saknes, atzīst, ka viņu Polijā par savējo neuztver, vienlaikus sievietē norāda, cik svarīga ir viņas cieņas pilnā attieksme pret valsti, kurā dzīvo. *Es domāju, ka jābūt tai iekšējai cieņas sajūtai pret to, kas šobrīd šeit ir. Es esmu Latvijā dzīvojošā poliete, es neuzskatu, ka Polija ir mana dzimtā valsts, mana dzimtā valsts, mana dzimtene ir Latvija, vienkārši manas saknes nāk no Polijas. Kad mēs braucām uz Poliju, tad mums bija grūti, jo visi teica „latiška”, „lotvijka”, kas ir ar poļu piegaršu. [..] mēs nekad nebūsim Polijā poļi. Tas ir katram pie sevis jāsaprot, kas tu īsti esi. (Rīga, poliete.)*

Savas etniskās piederības transformācijas komentē Latvijā dzīvojošā baltkrieviete, kura pēc vairāku desmitgažu dzīves Latvijā atzīst, ka ir „atšķirīga” gan no savējiem dzimtenē, gan arī laikabiedriem Latvijā. *Protams, ka man ir mentalitāte .. kaut gan es jau esmu drusciņ šeit asimilējusies, un tad, kad es atbraucu uz savu dzimteni, man saka, ka es pat runāju ar akcentu, krieviski vai baltkrieviski es runāju ar akcentu, viņi saka: „Tu runā ar Baltijas akcentu.” Dīvaini, šeit es arī runāju ar akcentu un tur arī ar akcentu. (Ventspils, baltkrieviete.)*

Baltkrieviete atzīst, ka saskarsmē ar vietējiem iedzīvotājiem mainījušās arī viņas personības īpašības: *Laikam arī raksturam ir tādas īpašības, ko es pārņemu šeit no cilvēkiem. Man šķiet, ka es šeit no vietējiem iedzīvotājiem iemācījos būt .. tāda tolerantāka, pacietīgāka, kas ir raksturīgs latviešiem. Varbūt es esmu iemācījusies vairāk pieņemt*

citū cilvēku viedokli, kad tas atšķiras no mana viedokļa. [...], protams, arī līdz šim palikušas tādas rakstura īpašības, kas ir raksturīgi baltkrievu tautai – emocionalitāte, tāda atklātība, plašums, skaļums. (Ventspils, baltkrieviete.)

Transformējošā stratēģija. Mazākumtautību piederīgo starpnieka diskurss

Savos stāstījumos minoritāšu pārstāvji iestājas kā mediatori, kas uzsver savu toleranto attieksmi pret dažādu tautību līdzāspastāvēšanu, viņu vēsturi, atceres dienām, valodu daudzveidību. Krievijas vāciete aicina latviešus atzīt Latvijā daudz kultūru klātesamību: *Man ļoti gribētos, lai Latvija neieciklētos tajā, ka Latvijā tikai latvieši dzīvo. Kaut arī es cienu šo nāciju, pēc visa, ko ir pārdzīvojuši, bet citi arī ir daudz ko pārdzīvojuši. Jo tiešām gribas būt par daļu no Latvijas. Gribas. Tas ir kā lūgums. (Rīga, Krievijas vāciete.)*

Mazākumtautību piederīgie aicina būt iecietīgiem pret dažādu vēsturiskās atmiņas interpretāciju un savu svētku dienu atzīmēšanu: *Es arī ļoti cienu tās atceres dienas, ja mēs runājam par 9. vai 8. maiju, es uzskatu, ka jābūt balansēt starp to, kurā vidē tu esi un ko tu gribi darīt. Es nekad pie krūts nesitīšu un neteikšu – es par krievu valodu šeit vai es esmu par poļu valodu šeit, vai par kādu citu valodu, es dzīvoju Latvijā un esmu šeit par latviešu valodu. (Rīga, poliete.)*

Poliete savas tautas lojalitātes pierādījumam min minoritāšu pārstāvju labās valsts valodas prasmes: *Tas, ka es esmu poliete un mani šeit neviens neapspiež, tas ir bonuss, un paldies, ka mēs mākam sadzīvot. Mēs varam būt par piemēru, jo ļoti daudzi no mūsu vides, arī no poļu kopienas, praktiski visi zina latviešu valodu, mums nav nekādu grūtību pārslēgties uz latviešu valodu. (Rīga, poliete.)*

Nobeigums

Mazākumtautību piederīgie, runājot par savu nacionālo identitāti, cenšas akcentēt savas grupas unikalitāti, tās īpašās saites ar valsti. Minoritātēm raksturīgi savu unikalitāti izcelt kā daudzveidības iemiesojumu, kas ietver dažādu kultūru, valodu tradīciju klātesamību viņu ģimenēs. Atšķirībā no latviešiem un Latvijas krieviem, kas identitātes konstruēšanā nereti izmanto vienas otras grupas pretnostatījumus, nelielās minoritātes neizmanto pretnostatīšanas stratēģijas, taču „robežu novilkšana” tām ir svarīga. Par to liecina stratēģija, kas neļauj pieņemt no ārpusē „uzspiesto identitāti”, – iebildumi pret krievu valodas lietošanu kā etniskās piederības noieikšanas pazīmi.

Līdzīgi kā austriešu pētījumā, arī Latvijā atklājam, ka minoritāšu pārstāvjiem raksturīgi izmantot vienas un tās pašas stratēģijas savas nacionālās piederības interpretācijai. *Konstruēšanas stratēģija* tiek izmantota, lai nostiprinātu savu „dubulto identitāti”: uzsverot gan piederību „manai dzimtajai/senču zemei”, gan arī „manai Latvijai”, tā kalpo robežu novilkšanai starp „mani” un „citiem” krievu valodas lietotājiem. Konstruējošā stratēģija atklājas arī vēlmē ar savu darbu, prasmēm, zināšanām, atšķirīgo pieredzi vai mentalitāti pilnveidot dzīvi Latvijā. *Legitimizēšanas stratēģija* raksturo attiecības ar Latvijas valsti, tā izpaužas kā atbalsts tās īstenotajai politikai (pilsonības iegūšana, valsts valodas apguve). *Pārveidojošā stratēģija*, pirmkārt, atklājas minoritāšu piederīgo identitātes pārmaiņās mijiedarbībā ar vietējiem, tradīcijām Latvijā. Otrkārt, šī stratēģija atklājas mazākumtautību piederīgo norādēs uz savu kā mediatoru lomu Latvijā, ko pamato ar savu toleranto attieksmi pret dažādu tautību līdzāspastāvēšanu, viņu vēsturi, atceres dienām, valodu daudzveidību.

VĒRES

Berger, P. L.; Luckmann, T. (1991/1966) *The Social Construction of Reality. A Treatise on sociology of Knowledge*. London : Penguin Books.

Blommaert, J.; Bulcaen, C. (2000) Critical Discourse Analysis. *Annual Review of Anthropology*, 29, 447–466.

- Latvijas statistika (LS) (2013) *Latvijas iedzīvotāju etniskais sastāvs*. Pieejams: http://www.csb.gov.lv/sites/default/files/skoleniem/iedzivotaji/etniskais_sastavs_mb.pdf (skatīts 01.02.2014.).
- Valoda. Rīga : BISS, 2008.
- Van Dijk, T. A. (1993) The principles of critical discourse analysis. *Discourse & Society*, 44 (2), 249–283.
- Wodak, R. (2001) What CDA is about – a summary of its history, important concepts and its developments. Wodak, R.; Meyer, M. (eds.) *Methods of critical discourse analysis*. London : Sage Publications, 1–13.
- Wodak, R.; De Cillia, R.; Reisigl, M.; Liebhart, K. (1999) *The Discursive Construction of National Identity*. Edinburgh : Edinburgh University Press.
- Zepa, B.; Kļave, E.; Šūpule I. Nacionālās identitātes veidošanas diskursi Latvijā. Grām.: *Latvijas identitātes 21. gadsimtā*. Rīga : Latvijas Zinātņu akadēmija.

LATVIJAS PADOMJU DOKUMENTĀLĀ KINO KOMUNIKATĪVO FUNKCIJU DISKURSA ANALĪZE

Renāte Čāne ir sociālo zinātņu doktore komunikācijas zinātnē, dokumentālā kino režisore. Lasa lekcijas Biznesa augstskolā *Turība*, Rīgas Stradiņa universitātē, Vidzemes Augstskolā. Studējusi žurnālistiku Latvijas Universitātē; Biznesa augstskolā *Turība* ieguvusi profesionālā maģistra un bakalaura grādu uzņēmējdarbības vadībā, pirmā līmeņa augstāko profesionālo izglītību reklāmas vadībā. Pētnieciskās intereses – kino kā masu medijs, tā komunikatīvās funkcijas (promocijas darbs); Latvijas filmu nozares menedžments un mārketingš (maģistra darbs, promocijas darbs); filmu industrija kā radošās ekonomikas sastāvdaļa (zinātniskā un praktiskā pētniecība kopš 2005. gada).

Raksturvārdi: kino kā masu medijs, masu mediju funkcionālisma pieeja, dokumentālā kino komunikatīvās funkcijas, Latvijas padomju dokumentālā kino diskursa analīze.

Mūsdienās, attīstoties komunikācijas zinātnei un līdz ar to arī izpratnei par komunikācijas nozīmi dažādos sabiedriskos procesos, arī dokumentālajā kino arvien biežāk tiek izvērtēti tieši komunikatīvie aspekti, ne tikai mākslinieciskās vērtības. Turklāt attīstās arī izpratne par kino kā vienu no masu medijiem – komunikācijas pētnieki atzīst, ka, tāpat kā uz TV, radio, presi u. tml., arī uz kino ir attiecināmas masu komunikācijas un mediju teorijas. Taču vislabāk par kino komunikatīvo dabu liecina tā veiktās funkcijas sabiedrībā – līdzīgi kā citi masu mediji, kino spēj veidot sabiedrisko domu, informēt, izglītēt, mobilizēt svarīgiem notikumiem vai arī izklaidēt.

Padziļināti izvērtējot tādas jautājumus kā mākslinieciskie kritēriji, kino estētika, izteiksmes līdzekļi, Latvijā dokumentālā kino pētniecības tradīcija lielākoties veidojās mākslas

zinātnes diskursā. Šajā rakstā dokumentālais kino tiek analizēts no komunikācijas zinātnes viedokļa, īpašu vērību pievēršot dokumentālā kino kā masu medija komunikatīvajām funkcijām un to transformācijai laika posmā no 1944. gada līdz 1990. gadam Latvijā.

Kino kā masu medijs un tā komunikatīvās funkcijas

Mūsdienu masu komunikācijas vide kļūst arvien plašāka un komplicētāka. 20. gadsimta laikā līdzās drukātajiem preses izdevumiem tajā ienākuši vairāki jauni masu mediji – kino, radio, TV, gadsimta beigās arī interneta mediji. Lai gan tradicionāli kino tiek uzskatīts par vienu no mākslas veidiem, no masu komunikācijas teorijas viedokļa kino ir uzskatāms arī par masu mediju, jo uz to var attiecināt visas masu medija pazīmes: „tā saturu veido profesionāli autori; tas sasniedz ļoti plašu, izklaidētu auditoriju; vēstījums ir adresēts ikvienam lielās un heterogēnās auditorijas loceklim; pārraidīšanas un uztveršanas process norisinās ar

tehnisko līdzekļu starpniecību; piedalīšanās kā sūtītājam vai saņēmējam ir brīvprātīga¹.

Funkcionalitāte ir viena no būtiskām masu mediju īpašībām. Lai arī mainās masu mediju tehniskie parametri, pieejamība u. tml., nemainīgas paliek sabiedrības vajadzības, kuras var tikt apmierinātas ar masu mediju palīdzību. Socioloģijā jēdziens „funkcija” tiek izprasts divējādi – „gan kā loma, kas jāpilda sociālam subjektam (indivīdam, organizācijai vai citam strukturālam veidojumam) saistībā ar tā mērķiem un uzdevumiem attiecīgajā sociālajā sistēmā (funkcija kā *uzdevums*), gan šīs lomas izpildes objektīvā gaita un sekas (funkcija kā *rezultāts, reāla darbība, izpausme*)”². Līdz ar to funkcija kā jēdziens ietver gan uzdevumu jeb nolūku, gan arī reālo izpausmi. Šī socioloģiskā pieeja ir spēkā arī komunikācijas zinātnē. Aplūkojot komunikācijas funkcijas, tiek ne tikai apkopotas komunikācijas izpausmes un rezultāti, bet arī pētīti auditorijas priekšstati par to, kādām ir jābūt šīm funkcijām, lai tās atbilstu sabiedrības nostādņēm, vērtībām, pieprasījumam. Tātad arī izpratnē par masu mediju komunikatīvajām funkcijām tiek apvienoti priekšstati par to, kādām šīm funkcijām jābūt, kā arī par to, kā šīs funkcijas īstenojas praksē.

Mediju funkciju izpētei jau pagājušā gadsimta vidū pievērsās amerikāņu sociologs Harolds Lasvels (*Lasswell*), to turpināja amerikāņu sociologs Čārlss Raits (*Wright*), Džozefs Brauns (*Brown*). Apsvērums, ka auditorija medijus lieto tikai tad, kad saskata tur kādu jēgu vai gūst apmierinājumu, ir pamatā mediju lietojuma un apmierinājuma teorijai, kuru 1959. gadā izveidoja Elija Kacs (*Katz*), mainot tolaik valdošo pētniecisko jautājumu „ko mediji dara ar cilvēkiem?” pret citu: „ko cilvēki dara ar medijiem?”. Šo teoriju tālāk attīstīja Džejs Blamlers (*Blumler*) un Mihaels Gurevičs (*Gurevitch*). Apkopojot dažādos pētījumus un sasaistot mediju funkcijas ar auditorijas mediju patēriņa vajadzībām, Deniss Makveils (*McQuail*) klasificēja piecas mediju funkcijas un tām pakārtotos uzdevumus sabiedrībā: „1) informēšana (nodrošināt informāciju par notikumiem un apstākļiem sabiedrībā un pasaulē; norādīt varas attiecības; sekmēt inovācijas, adaptēšanu

un progresu); 2) savstarpējās saiknes veidošana (paskaidrot, interpretēt un komentēt notikumu un informācijas nozīmi; nodrošināt atbalstu nostabilizētai autoritātei un normām; socializēt; koordinēt atsevišķas aktivitātes; veidot vienprātību; noteikt prioritāšu secību un signalizēt attiecību statusu); 3) pārmantojamības nodrošināšana (atspoguļot dominējošo kultūru un atpazīt subkultūras un jaunus kultūras attīstības veidus; radīt un uzturēt vērtību kopumu); 4) izklaide (nodrošināt izklaidi, laika kavēkļus un relaksācijas līdzekļus; mazināt sociālo spriedzi); 5) mobilizēšana (veikt kampaņas sabiedriskiem mērķiem politikas, kara, ekonomikas, attīstības, darba un dažreiz reliģijas jomā)³. Taču gan dažādos masu medijos, gan arī dažādos laika posmos pārstāvēto funkciju īpatsvars medijā ir atšķirīgs (piem., laikraksti lielākoties ir informatīvi, bet tas nenozīmē, ka tajos nav sastopami izklaidējoši vai audzinoši raksti), un to nosaka sabiedrībā valdošie sociālie, ekonomiskie, politiskie u. c. faktori.

Funkcionalitāte piemīt arī kino. Izvērtējot kino auditorijas vajadzības, kā arī īpašības, kuras piemīt kino kā masu medijam, var apgalvot, ka agrīnajā periodā visspilgtāk iezīmējās tieši izklaides faktors, jo skatītāji sākotnēji uztvēra nevis atsevišķas filmas un tajās pausto saturu, bet gan seansu un tā norisi kopumā. Analizējot kino vēsturisko evolūciju, atklājas cits plaši izmantots kino lietojuma veids – kino masveidā tika izmantots arī propagandai, īpaši nacionālos, politiskos vai sociālos nolūkos (nacistiskajā Vācijā, PSRS, arī ASV u. c.), – politiķi un ideologi novērtēja to, ka kino spēj aptvert ļoti plašu auditoriju, tam piemīt šķietams reālisms, emocionālā ietekme un popularitāte, turklāt īpaši iedarbīga kino propaganda kļuva tieši politiskas vai sociālas krīzes laikos. Apskatot kino kā masu medija lomu sabiedrībā, nedrīkst aizmirst vēl kādu svarīgu kino īpašību – filmas, kinožurnāli un cita kino produkcija (piem., arhīva materiāli) ir ļoti plašs informācijas, izziņas un arī zināšanu avots. Māršals Makluens (*McLuhan*) atzīst, ka „filmās kā kino teksta informatīvā ietilpība ir daudz lielāka nekā citiem medijiem, jo tam piemīt ne tikai telpas, bet arī laika koordinātes, un, salīdzinot, piemēram, ar drukātajiem

¹ Veinberga 2005, 8.

² Fomičeva 2007, 39.

³ McQuail 2005, 98–99.

medijiem, vienā sekundē kino spēj vienlaikus parādīt gan dabas ainavu, gan plašu cilvēku attiecību spektru, kuru atspoguļošanai rakstītajā tekstā būtu nepieciešamas daudzas lappuses”⁴. Savukārt kino spēja piekļūt daudzveidīgiem, arī ar citiem medijiem grūti sasniedzamiem, auditorijas slāņiem (piem., jauniešiem) un fakts, ka kino spēj būtiski ietekmēt tieši jaunatnes sirdis un prātus, tiek plaši izmantots audzinošos un izglītojošos nolūkos, tāpēc kino kā masu mediju par īpaši iedarbīgu atzinuši sociologi un citu jomu pārstāvji, kuru interešu lokā ir sabiedrība, tās attīstības procesi, publiskā noskaņojuma dinamika u. c.

Apkopojot dažādu autoru teorijas par masu mediju funkcijām un sasaistot tās ar kino kā medija specifiku, esmu identificējusi četras nozīmīgākās kino funkcijas sabiedrībā: 1) informatīvā funkcija; 2) audzinošā un izglītojošā funkcija; 3) izklaides funkcija; 4) ideoloģiskā funkcija.

Protams, katru no šīm funkcijām var iedalīt arī sīkāk, definējot attiecīgās funkcijas uzdevumus, piemēram, kino izklaides funkcija ietver arī atpūtu, relaksāciju, kino palīdz aizpildīt brīvo laiku, emocionāli izlādēties, gūt estētisku baudījumu. Kino informatīvā funkcija palīdz sabiedrībai uzzināt par svarīgiem notikumiem un apstākļiem tuvākajā apkārtnē, sabiedrībā un pasaulē, apmierināt ziņkāri un interesi. Ar izglītojošās funkcijas palīdzību kino indivīdam dod iespēju mācīties, pašizglītoties, sameklēt padomu praktiskos jautājumos. Tā kā visu šo funkciju īstenošana ir saistīta ar komunikāciju – jo tieši komunikācija kā process ļauj nodrošināt kino tekstu (filmu) mijiedarbību ar auditoriju –, tās var apzīmēt par kino komunikatīvajām funkcijām.

Dokumentālā kino komunikatīvo funkciju transformācijas diskursa analīzes metodika

Viena no Latvijas kultūras nozīmīgākajām un arī pasaulē atzītākajām vērtībām ir Latvijas dokumentālais kino. Tādi autori kā Hercs Franks, Juris Podnieks, Ivars Seleckis, Uldis Brauns un daudzi citi jau gadu desmitiem ir starptautiski atzītas autoritātes kino jomā un

nesuši Latvijas vārdu tālu pasaulē. Savukārt Rīga pagājušā gadsimta 60. un 70. gados pat kļuva par tādu kā dokumentālā kino citadeli, kurā izveidojās slavenā Rīgas poētiskā dokumentālā kino skola. Divas no filmām, kas pārstāv šo virzienu – 1961. gada filma „Baltie zvani” (scenārija autors Hercs Franks, režisors Ivars Kraulītis) un 1978. gada filma „Vecāks par 10 minūtēm” (scenārija autors un režisors Hercs Franks, operators Juris Podnieks) – ir iekļautas Latvijas kultūras kanonā⁵.

Ievērojamākie sasniegumi, starptautiski augstākais novērtējums un arī lielākā skatītāju interese Latvijas dokumentālajā kino ir attiecināmi tieši uz tā saucamo padomju periodu jeb laika posmu no 1944. līdz 1990. gadam. Pēc manis veiktajiem aprēķiniem, apzinot Latvijas Valsts kinofotofonodokumentu arhīva (LVKFFDA) audiovizuālo dokumentu fondu, četrdesmit piecos padomju gados Latvijā tika uzņemtas 1220 dokumentālās filmas un vairāk nekā 2000 kinožurnālu. Tas ir nozīmīgs Latvijas kultūras mantojums, kuram gan piemīt ne tikai kultūras vērtība. Dokumentālais kino vairāk nekā citi šī perioda mākslas un publicistikas darbi ir vērtējams arī kā sociālo un politisko procesu atspoguļotājs (dokuments), jo īpaši tāpēc, ka pirmajos divdesmit pēckara gados tas bija vienīgais ekrānmedijs, kura darbi turklāt pilnā apjomā ir saglabājušies līdz mūsdienām (ekrānmediju augstā popularitāte nav zudusi arī mūsdienās). Šajā periodā izveidojās un attīstījās slavenā Latvijas dokumentālā kino skola, kuru savukārt var iedalīt vairākos apakšvirzienos, kā, piem., t. s. *propagandas dokumentālais kino* (nozīmīgākie pārstāvji – Nikolajs Karmazinskis, Vadīms un Irina Mass u. c.), *Rīgas poētiskais dokumentālais kino* (Uldis Brauns, Aivars Freimanis, Hercs Franks u. c.), t. s. *socioloģiskās izpētes filmas latviešu dokumentālajā kino* (Ivars Seleckis, Juris Podnieks, arī Hercs Franks, Ansis Epners u. c.), kā arī bijušajā PSRS spēcīgākais *populārzinātniskais kino* (Aleksandrs Gribermans, Laimonis Gaigals u. c.).

Lai noskaidrotu, ar kādiem kinematogrāfiskajiem izteiksmes līdzekļiem Latvijas padomju dokumentālajā kino tika īstenotas četras

⁴ McLuhan 1964, 67.

⁵ Freimane, Rietuma, Tīrons, Putniņš, Matīsa 2007.

galvenās komunikatīvās funkcijas, kā tās laika gaitā attīstījās un kādi apstākļi ietekmēja to izmaiņas, esmu lietojusi diskursa analīzes metodes. Lai gan izpratne par diskursu radusies un attīstījusies tādās disciplīnās kā lingvistika un semiotika, tā analīze ir iekļāvusies daudzās sociālo zinātņu nozarēs. Arī mūsdienās pētījumu jomas, kas iekļauj diskursa analīzes koncepcijas un metodes, arvien paplašinās – diskursa analīzi savos pētījumos izmanto valodnieki, psihologi, politologi, sociologi un arī komunikācijas zinātnieki.

Diskursa analīze orientējas uz apjomīgu valodas vienību izpēti, tā darbojas ar tekstiem (dokumentālā kino kontekstā – filmām, kinožurnāliem) un to veidotājiem – izteikumiem (tātad stilistiskajiem līdzekļiem, ar kuriem šie kino darbi ir veidoti). Vieni no diskursa analīzes redzamākajiem teorētiskajiem Rūta Vodaka (*Wodak*) un Martins Reizigls (*Reisigl*) ir izstrādājuši šādus diskursa analīzes pamatprincipus, kuri jo īpaši attiecas uz vēsturiskās attīstības pētījumiem: „1) pieeja ir starpdisciplināra. Starpdisciplināritāte ietver teoriju, metodes, metodoloģiju, izpētes praksi un praktisko lietojumu; 2) pieeja ir orientēta uz problēmām; 3) tiek apvienotas dažādas teorijas un metodes, ja to integrācija sniedz adekvātu izpētes objekta izpratni un skaidrojumu; 4) izpēte ietver lauka izpēti un etnogrāfiju (izpēti „no iekšienes”), kad nepieciešama vispusīga izpētes objekta analīze un teoretizēšana; 5) izpēte rekursīvi pāriet no teorijas pie empīriskajiem datiem; 6) tiek izpētīti vairāki žanri un publiskās sfēras, kā arī intertekstuālās un interdiskursīvās attiecības; 7) tekstu un diskursu interpretācijā tiek ņemts vērā vēsturiskais konteksts. Vēsturiskā orientācija ļauj demonstrēt to, ka rekontekstualizācija ir nozīmīgs tekstu un diskursu intertekstuāls un interdiskursīvs savienošanas process laika gaitā; 8) kategorijas un instrumenti netiek fiksēti uz visiem laikiem. Katrā analīzē tos jāatīsta atkarībā no izpētes problēmas specifikas; 9) „vispārīgas teorijas” bieži kalpo kā pamats. Specifiskās analīzēs „vidēja mēroga teorijas” bieži sniedz labāku teorētisko bāzi; 10) rezultātu lietderīgums ir svarīgs mērķis. Rezultātiem būtu jābūt pieejamiem ekspertiem lietošanai, kā arī tos vajadzētu pasniegt plašākai publikai.”⁶

R. Vodakas un M. Reizigla izstrādātie diskursa analīzes pamatprincipi lieliski iederas kino pētniecībā, ļaujot analizēt kino ne tikai kā vienu no mākslas veidiem, bet gan tieši kā sociālas parādības aspektus. Tas ir pamatoti, jo filmas, nenoliedzami, arī var tikt uzskatītas par tekstiem – tām piemīt sava lingvistiskā sistēma, savas zīmes un kodī, kurus filmu veidošanas gaitā lieto to autori un kurus vairāk vai mazāk uztver un saprot skatītāji. Un tāpat kā jebkurā citā valodā, – jo pamatīgāk tā ir apgūta, jo efektīvāk tajā var sazināties.

Komunikācijas pētniecībā diskurss ir komunikatīvs notikums, kas pastāv starp runātāju un saņēmēju noteiktā laikā un telpā un ir pētāms konkrētā vēstures periodā, sociālās kopas un kultūras diskursa kontekstā. Tādējādi, pamatojoties uz D. Makveila pārstāvēto masu mediju funkcionālisma pieeju (kas noteic, ka mediju auditorijai ir konkrētas vajadzības, kuras var tikt apmierinātas ar masu mediju palīdzību, savukārt auditorijas vajadzību apmierināšana izriet no masu mediju funkcijām sabiedrībā un to īstenošanas), dokumentāla kino darba diskursa analīze ir viens no veidiem, kas ļauj izpētīt, kā ir īstenotas filmas vai kinožurnāla komunikatīvās funkcijas. Pētot padomju dokumentālā kino kā masu medija funkcionalitāti, tāpat vienlaikus jāievēro padomju valsts un politiskās iekārtas radītie ierobežojumi.

Kino teorētiķis Karls Plantinga (*Plantinga*), attīstot kino komunikatīvās dabas pētniecību, vispārējos diskursa analīzes kritērijus ir adaptējis specifiski dokumentālajam kino, tādējādi izveidojot savu diskursa analīzes modeli, kurā par pamatu filmu analīzei tiek ņemti tādi elementi kā „atlase, secība, uzsvars un balss”⁷. Viņš norāda, ka dokumentālas filmas diskurss reprezentē pasaules modeli četros plašos aspektos: „1) tas atlasa, kontrolējot informācijas daudzumu un veidu par projicēto pasauli; 2) tas sakārto, sniedzot formālas attiecības starp diskursīvo prezentāciju un projicētās pasaules informāciju; 3) tas uzsver, piešķirot informācijai nozīmību; 4) tas „ieņem skatu punktu” attiecībā pret prezentējamo, kas tiek dēvēts arī par „balsi”. ”⁸

⁷ Plantinga 1997, 88.

⁸ Turpat.

⁶ Reisigl, Wodak 2009, 95.

Latvijas dokumentālā kino (1944–1990) diskursa analīzes metodoloģiskā koncepcija

Dokumentālā kino komunikatīvā funkcija un apskatāmais periods	Filmas vai k/ž mērķi	FILMAS VAI KINOŽURNĀLA (K/Ž) DISKURSA ELEMENTI									
		Atlase		Secība		Uzsvars			Balss		
		Filmā redzami notikumi un personāži	Vēsturiskais fons	Attēla secība	Laika secība	Ar kadra stilistiku panākts	Ar montāžu panākts	Ar skaņas efektiem/mūziku panākts	Teksta saturs	Teksta lingvistiskie realizācijas līdzekļi	Intonācija

Naratīva teorijā gandrīz vienmēr tiek izšķirts *kas* un *kā*. Jebkurš naratīvs daiļdarbs (ieskaitot filmu) sniedz *stāstu (kas)* un vienlaikus paredz arī tādu rakursu kā *stāsta stāstīšana (kā)*. K. Plantinga izmanto vārdu „diskurss”, lai apzīmētu filmas izteiksmes līdzekļu organizāciju – to, kas apzīmējams ar *kā*. Līdz ar to filmas diskurss ir mērķtiecīga skaņas un attēlu organizācija, ar kuru tā projicē savu pasaules modeli un ar kuras palīdzību pilda plašas funkcijas. Filmas diskurss, ko veido *atlase, secība, uzsvars* un *balss*, ir izveidojies, kad filma ir gatava un tiek izlaista uz ekrāniem – tad diskurss kļūst par vairāk vai mazāk konstantu filmas satura īpašību (lai arī jebkurai filmai tās skatīšanās procesā ir iespējamas vairākas interpretācijas).

Lai analizētu Latvijas dokumentālā kino (1944–1990) komunikatīvo funkciju transformācijas diskursu, esmu izveidojusi īpašu metodoloģisku koncepciju, kurai par pamatu ņemti K. Plantingas formulētie dokumentālā kino diskursu veidojošie elementi un papildus ir izstrādāti precizējoši parametri. Tas grafiski attēlots 1. tabulā.

Balstoties uz šo koncepciju, darbā tiek analizētas četras būtiskākās manis identificētās komunikatīvās funkcijas, kuras padomju gados veica Latvijas dokumentālais kino:

- 1) ideoloģiskā funkcija; uzdevums – nodrošināt ideju, uzskatu un teoriju sistemātisku izplatīšanu, lai ar pārliecinātību iegūtu piekritējus, kā arī pamudinātu cilvēkus uz noteiktu rīcību;
- 2) informatīvā funkcija; uzdevums – palielināt kino skatītāju zināšanu daudzumu vai mainīt zināšanu sastāvu;

- 3) audziņošā un izglītojošā funkcija; uzdevums – veidot vai mainīt noteiktu uzskatu intensitāti un virzību;

- 4) izklaides funkcija; uzdevums – sekmēt negatīvo emociju neitralizēšanu, kā arī mainīt psiholoģisku, fizioloģisku (nogurums, aizkaitinājums) un citu stresoru iedarbību, novēršot vai pārslēdzot uzmanību no tiem.

Katras funkcijas analīzē tiek ievērota hronoloģiskā secība, tādējādi izsekojot šīs dokumentālā kino komunikatīvās funkcijas transformācijai apskatāmajā periodā (1944–1990). Taču jāņem vērā arī tas, ka nereti nav iespējams skaidri nošķirt, kur beidzas viena funkcija un kur sākas otra, tās bieži vien pārklājas, piemēram, izglītojošs kinodarbs it īpaši aplūkotā perioda sākuma posmā veica arī ideoloģisku funkciju u. tml. Tāpat arī nevar precīzi nodalīt, ar kuru no diskursa elementiem ir panākts attiecīgais rezultāts, jo dokumentāla kinodarba diskurss pēc būtības veidojas visu četru elementu mijietēmē, tikai katrā konkrētajā gadījumā kāds no elementiem ir raksturīgāks, kas arī tiek noskaidrots diskursa analīzes gaitā.

Latvijas padomju dokumentālā kino diskursa analīzes rezultāti

Empīriskā pētījuma veikšanā izmantota gan kvantitatīvā, gan kvalitatīvā pētnieciskā pieeja.

Kvantitatīvo datu ieguvei apzināts LVKFFDA audiovizuālo dokumentu fonds, kas ļāva veikt padziļinātu kvalitatīvu pētījumu par Latvijas dokumentālā kino attīstību, kā arī

bija faktoloģiska bāze Latvijas padomju dokumentālā kino komunikatīvo funkciju transformācijas izpētei. Par pētniecisko metodi šajā gadījumā izvēlēta *diskursa analīze*.

Tāpat tika *analizēti* LVKFFDA un Rīgas Kino muzejā pieejamie *dokumenti* – Rīgas Kinostudijas Mākslas padomju sēžu protokoli, filmu montāžas lapas, preses izgriezumi un citi vērtīgi materiāli dokumentālā kino pētīšanai.

Kaut gan man ir aptuveni divdesmit gadu pieredze dokumentālā kino veidošanā (1975–1995, sākotnēji kā montāžas režisorei, vēlāk pašai režisējot dokumentālās filmas un kinožurnālus, un šis laiks daļēji sakrīt ar pētāmo periodu), tomēr, lai apzinātu dažādus skatījumus uz kino procesu un tā attīstību Latvijā, izpētītu viedokļus par būtiskākajiem pārvērtībām dokumentālajā kino un to iemesliem, nozīmīgs avots empīrisko zināšanu papildināšanā bija *atvērtās* jeb *nestrukturētās intervijas* ar kino ekspertiem, kritiķiem un dokumentālā kino veidotājiem, daudzi no tiem ir mani bijušie kolēģi.

Diskursa analīzes rezultātā secināts, ka pirmajās divās desmitgadēs Latvijas padomju dokumentālajā kino raksturīgākā bija *ideoloģiskā funkcija*. Tās īstenošanas principi nebija sarežģīti un savas rituālās formas dēļ (jau iepriekš paredzama filmas vai kinožurnāla attīstības gaita, sižetu secība, runātais teksts u. tml.) īpašu domas piepūli neprasīja ne no autoriem, ne skatītājiem. Par būtiskākajiem elementiem dokumentālā kino ideoloģiskā diskursa veidošanā var uzskatīt materiāla *atlasī* – regulāri tika filmēti visi valsts politiskie notikumi, demonstrēti padomju varas sasniegumi un pirmrindnieki kā šo sasniegumu kalnātinātāji –, kā arī *balsi* – pirmajās desmitgadēs padomju dokumentālajā kino no ekrāna skanošajam tekstam bija ļoti liela nozīme, tas bija viens no spēcīgākajiem ietekmes instrumentiem gan saturā, gan pasniegšanas veida, gan arī lingvistiskās izteiksmes līdzekļu ziņā. Būtiska nozīme ideoloģiskā efekta panākšanā bija pat tādām faktoram kā noteikta diktora balss tembrs un personiskā attieksme pret lasāmo tekstu, tāpēc padomju varas oficiozu pārstāvēja tikai nedaudzi īpaši atlasīti diktori, kā, piemēram, diktors Boriss Podnieks, kurš trīs gadu desmitu garumā (sākot ar 1949. gadu) Rīgas kinostudijā bija „oficiālā balss” vairāk

nekā tūkstotim kinožurnālu un lielai daļai dokumentālo filmu. Iespējams, Podnieka izcelšana „ārpus konkurences” bija apzināta vadības izvēle, jo tādējādi fakts, ka pamatā visa dokumentālā kino produkcija no ekrāna skan vienā balsī, sabiedrības uztverē un skatītāja zemapziņā šo kino padarīja par monolītu kopumu, kas tādēļ ir vēl neapšaubāmāks un nesatricināmāks „vienīgi pareizais” oficiālais viedoklis. Pavisam citādi būtu, ja kinožurnāli un filmas skanētu dažāda vecuma un dzimuma diktora balsīs (kā tas, starp citu, bija, sākot ar 80. gadu sākumu) – tas radītu iespaidu par varbūtēju viedokļu daudzveidību, pieļaujot pat kļūdas iespēju (*errare humanum est*). Taču šāda iespaids radīšana nebija oficiālās varas interesēs, vismaz ne sākotnējā periodā, kamēr sabiedrības zemapziņā tiek nostiprināta pārliecība par padomju varas nemaldīgumu un nesatricināmību. Skatītāji gan tik spēcīgu ideoloģisko spiedienu uztvēra drīzāk kā zināmu ceremoniālu, nevis personiski, un tā vietā, lai patiesi noticētu vēstījumam, pieņēma to kā obligātu nodevu laikam un varai.

Dažādu politisko un arī sabiedrisko apstākļu ietekmē, sākot ar 60. gadu sākumu, ideoloģiskais spiediens uz ekrāniem pamazām atslāba, un, sākoties procesam, kad kino ienāca jauna kinematogrāfistu paaudze, kas uzsāka jaunu formu un izteiksmes līdzekļu meklējumus, dokumentālais kino kļuva arvien daudzslāņaināks un attīstījās citas funkcijas. Taču ideoloģiskā kā fona funkcija saglabājās visus padomju gadus.

Vērtējot vispārināti, komunikācijas *informatīvā funkcija* piemīt itin visam dokumentālajam kino, īpaši jau kinožurnāliem, kas tieši šāda mērķa dēļ vispār ir radušies – kā jaunāko notikumu apskats visplašākās auditorijas informēšanai. Dokumentālā kino materiāla informativitāti pamatā veido attēls (kā vizuālās informācijas nesējs) un skaņa (kā audiālās informācijas nesējs; turklāt tādā jomā kā kino izpratne par jēdzienu „skaņa” attiecas ne tikai uz verbālo informāciju, bet tikpat liela informatīva nozīme kā tekstam var būt arī mūzikai, trokšņiem vai citiem skaņas efektiem). Arī attēls vienlaikus darbojas divos līmeņos – pirmkārt, tas var ilustrēt un it kā apliecināt dzirdamā teksta apgalvojumus, taču bieži vien autoru apzinātas vai neapzinātas rīcības dēļ var arī

neviļus atmaskot teksta neatbilstību īstenībai, radot skatītājā pilnīgi pretēju reakciju. Šī ir attēla bīstamākā īpašība – tas atsedz pilnīgi visu, tādējādi reizēm radot spriedzi attiecībās ar tekstu, ja runātais neatbilst attēlā redzamajam.

Piemēram, kinožurnālā, kas veltīts „padomju armijas uzvarai Lielajā Tēvijas karā”⁹ („Padomju Latvija” Nr. 3, 1945. gada maijs), rādīta (un tekstā raksturota) it kā spontāna sajušmināto darbaļaužu demonstrācija Komunāru laukumā, taču pilnīgi vienādie zaru pušķi demonstrantu rokās liecina, ka tie sagādāti organizēti, tātad par spontanitāti nevar būt runa. Teju amizanta neatbilstība vērojama kinožurnālā „Padomju Latvija” Nr. 11, kas uzņemts 1948. gada martā un veltīts trimdinieku repatriācijai. Starp vairākiem sižetiem, kas optimistiskā gaismā rāda dzimtenē atgriezušos personu „jauno un skaisto dzīvi”, iekļauta arī Emīlijas Pazuļes uzruna, kas nolasīta radiofonā – aicinājums emigrācijā aizbraukušajam dēlam Džemam atgriezties mājās, un tumšmatainā sieviete neminstinoties lasa priekšā uzrakstītās patētiskās frāzes: „Es, tava sirmā māte, saku tev – droši atgriezies mājās, dzimtene saņems tevi kā savu dēlu!” Acīmredzot arī sabiedrības apziņā tobrīd jau nostiprinājies uzskats, ka īpaši apstākļi (tai skaitā nokļūšana kinokameras uzmanības lokā) pieprasa pavisam citu, no reālās dzīves atšķirīgu uzvedības modeli, vārdu krājumu un retoriku.

Informatīvās funkcijas īstenošanā raksturīgākais elements bija *atlase*, jo tas noteica, kas tieši būs redzams ekrāna attēlā, kā arī to, kas skanēs no ekrāna, tātad – abos gadījumos – kāda informācija tādējādi tiks sniegta. Saistībā ar skaņu informatīvās funkcijas īstenošanā gan jāņem vērā vēl otrs K. Plantingas formulētais un diskursu veidojošais elements – *balss* vai, precīzāk, tā elementa sadaļa, kas attiecas uz verbālo tekstu, kurš skan filmā vai kinožurnālā; turklāt tieši balss (un tās sadaļa teksts) vairumā gadījumu līdz pat 60. gadu vidum Latvijas padomju dokumentālā kino darbos pildīja arī ideoloģisko funkciju, skaidrojot, kā tieši jāsaprot un jāuztver attēlā redzamais.

Padomju sistēmā dokumentālais kino sākotnēji bija uzsvērti informatīvs un pat ilustratīvs, nedodot attēlotajiem procesiem dziļāku

izvērtējumu. Taču ar laiku (sākot ar 60. gadiem) autori pamazām mācījās komunicēt arī ar attēla palīdzību, sniedzot tajā papildu informāciju, ne tikai to, kas dzirdama diktora tekstā. Tādējādi arvien vairāk attēls nevis tikai plakani ilustrēja skanošo tekstu, pieliekot punktu domai, bet pat stimulēja tās attīstību. 70. gados turpinājās dokumentālā kino informatīvās funkcijas pārveide radošā virzienā, jo arvien saasinājās asa un neatlaidīga konkurence ar citiem medijiem. Īpaši pieauga televīzijas nozīme, kas aizpildīja auditorijas nepieciešamību pēc operatīvas audiovizuālās informācijas, tāpēc kino veidotāji bija spiesti domāt, kā tīri funkcionālos kinožurnālus padarīt atraktīvākus. Tā, piemēram, 1970. gada februāra kinožurnālā „Padomju Latvija” Nr. 4 īsa ziņa par to, ka „Popova rūpnīca izgatavojusi pirmo mūsu zemē mazgabarīta tranzistoruztvērēju ar ultrašviļņu diapazonu „Rīga-302””, veidota kā intriģējošs reklāmas sižets – kadra kāds jauniešs baltā ausainē stāv sniegotā parkā un mēģina noregulēt savu pārnēsājamo radioaparātu (vēlāk tas izrādās „vefiešu jaunums – VEF 204”); viņam garām paiet jauniešs, kurai no somas skan Raimonda Paula dziesma „Zilie lini”. Puišs sāk sekot meitenei, pieliek soli, apstādina viņu un norāda uz somu; pēc īsas minstināšanās meitene izvelk no somas jauno radioaparātu un atplaukst smaidā, bet puišs noregulē savu *vefiņu* uz tiem pašiem „Zilajiem līnēm”, un nu jau smaida abi, skatot ziņas ievadeikumam: „Radioviļņi tiešām padara cilvēkus tuvākus...” Savukārt dokumentālajās filmās informativitātes un attēla attiecības meklējumi attīstījās tēlainības virzienā, kas ir raksturīga lielai daļai šī perioda filmu.

Laika gaitā dokumentālais kino arvien vairāk zaudēja savu informatīvo funkciju, un šādas situācijas eskalācija 90. gadu vidū noveda pie likumsakarīga iznākuma – kinožurnāli pārstāja iznākt. Formālais iemesls gan bija finansējuma trūkums, tomēr šīs situācijas loģiskais pamatojums bija acīmredzams – informatīvo funkciju (regulārus audiovizuālu ziņu izlaidumus) dokumentālais kino sākotnēji uzņēmas tikai tāpēc, ka nebija cita šai vajadzībai piemērota medija. Taču līdz ar televīzijas parādīšanos un tehnisko pilnveidošanos apskatītā perioda (1944–1990) vidū dokumentālā kino loma aktuālas informācijas sniegšanā mazinājās.

⁹ Notikuma apzīmējums kinožurnāla tekstā.

Lai arī *audzināšana* un *izglītošana* ir funkcionāli diezgan līdzīgi procesi, tomēr masu mediju funkcionālisma pieejā tiem ir arī zināmas atšķirības. Audzināšana paredz paskaidrot, interpretēt un komentēt notikumu un informācijas nozīmi; nodrošināt atbalstu nostabilizētai autoritātei un normām; socializēt; veidot vienprātību; noteikt prioritāšu secību un signalizēt par attiecību statusu. Līdztekus šiem uzdevumiem audzināšanas funkcija paredz arī līdzīgas vērtību sistēmas nostabilizēšanu, bet padomju ideoloģijā – arī iespējami vienāda domāšanas veida kultivēšanu, nepieļaujot viedokļu atšķirības. Savukārt *izglītošanas* uzdevumi reducējami šaurāk – sekmēt inovāciju, adaptāciju un progresu; dot iespēju mācīties un pašizglītoties vai galu galā gluži praktiski sniegt padomus dažādos jautājumos un dzīves situācijās. Tāpēc arī dokumentālajā kino audzināšanas un izglītošanas funkcijas īstenošana vērojama atšķirīgos mērogos – audzināšanu visos laika posmos centās īstenot gan kinožurnāli, gan dokumentālās filmas, savukārt izglītojošās funkcijas veikšanai kalpoja skaidri nošķirti filmu veidi – pasūtījuma, populārzinātniskās un mācību filmas, kā arī specifiski kinožurnālu sižeti.

Latvijas padomju dokumentālā kino izglītojošās un audzinošās funkcijas īstenošana, līdzīgi kā citu funkciju īstenošana, iekļāva visus diskursa elementus, taču par raksturīgāko atzīstams *uzsvars* (turklāt ar jēdzienu „uzsvars” te domāts ne tikai tiešais vizuālo vai skaņas elementu lietojums kāda izglītojoša vai audzinoša vēstījuma akcentēšanai vienā kinodarbā, bet arī uzsvars plašākā nozīmē – saistot to ar dažādām audzināšanas kampaņām, kuras bija visai izplatītas padomju gados un kurās tika aktīvi izmantots dokumentālais kino). Savukārt *atlase* bija īpaši nozīmīga tādā izglītojošo filmu grupā kā pasūtījuma, populārzinātniskās un mācību filmas – tika atlasīts un iespējami pilnīgi izklāstīts viss, kas pozitīvi raksturo finansētāja izvēlēto filmas tēmu vai objektu.

Audzinošanas funkcija pirmajos pēckara gados tika izprasta diezgan primitīvi – lielākoties kā vienkārša pozitīvo piemēru demonstrēšana. Šāds dokumentālais kino tika vērsts uz visu sabiedrību kopumā, netika īpaši nodalītas kādas īpašas skatītāju grupas. Taču jau 50. gados ideoloģiskā vadība acīmredzot saprata, ka būtiska audzināšanas darba auditorijas daļa ir

jaunā paaudze, kurai no agras bērnības jāieaudzina „pareiza” vērtību skala un domāšanas modelis, tāpēc turpmākajos gados audzinošā funkcija tika aktīvi attiecināta tieši uz pusaudžiem un jauniešiem. Tomēr audzināšana bieži tika veikta pārprastā veidā – pieņemot, ka audzinoši mērķi tiks sasniegti ar to vien, ka piespiedīs jauniešus skatīties nevis aizraujošas spēlfilmas, bet salīdzinoši garlaicīgākas, toties no ideoloģiskā viedokļa nevainojamas dokumentālās filmas.

Tikai atsevišķos gadījumos izdevās lauzt šo stereotipisko attieksmi, piemēram, 70. gados milzīgu skatītāju uzmanību iekaroja pilnmetrāžas dokumentālā filma ar spēcīgi izteiktu audzinošu ievirzi – režisora un operatora Ivara Selecka darbs „Sieviete, kuru gaida?” (1978, scenārija autori Tāļvaldis Margēvičs un Andrejs Dripe). Lai gan filmā bija drosmīga publicistiska nostāja un autori uzdeva valdošajai ideoloģijai neērtus jautājumus, tomēr, šodienas acīm skatoties, ir arī daudz didaktiskas, autoru moralizējošā pozīcija pārāk skaidri nolasāma.

Arī izglītojošā funkcija apskatāmajā periodā veikusi garu attīstības ceļu. Sākotnēji, pirmajos pēckara gados, izglītošanas uzdevumi dokumentālajā kino tika vienkāršoti un bieži vien aizstāti ar ideoloģiju, un šo uzdevumu veikšana tika uzticēta kinožurnāliem. Turpmākajos gados šīs funkcijas pārņēma mācību un pasūtījuma filmas, kas Latvijas dokumentālajā kino parādījās, sākot ar 1953. gadu, taču īpašu uzplaukumu piedzīvoja tieši 70. gadu otrajā pusē un 80. gados, kad šādu filmu skaits gadā pārsniedza divus desmitus. Turklāt izglītošana kā komunikatīva funkcija tajās attīstījās un transformējās no formālas dažādu, bieži vien ideoloģiski iekrāsotu zināšanu un priekšzīmīgu piemēru pasniegšanas līdz mākslinieciski augstvērtīgām dokumentālajām filmām, kuru autori dažādu izglītības un citu jomu iestāžu pasūtījumus izmantojuši radošai izaugsmei un sabiedriski nozīmīgam vēstījumam. Tās gan nebija paredzētas izrādīšanai visplašākajai auditorijai, taču, pat ja neizraisīja plašu rezonansi sabiedrībā, tomēr kalpoja par pakāpienu visa dokumentālā kino ceļā uz vārda brīvību – kad atsevišķi autori bija šādā veidā izmēģinājuši un arī pārbīdījuši pieļaujamā robežas (piem., režisors Ansis Epners filmā „Lielvārdes josta”

(1980) vai arī režisors un operators Andris Slapiņš filmā „Krišjānis Barons” (1984)), arī citiem bija vieglāk „dabūt cauri” līdz tam nepieņemamas tēmas un izteiksmes līdzekļus, līdz galu galā 1988. gadā (ņemot vērā ideoloģiskās inerces un kino ražošanas termiņu radīto nobīdi) jau gandrīz visas Rīgas Kinostudijas dokumentālās filmas un arī daļa pasūtījuma filmu bija veltītas līdz šim aizliegtām tēmām un iekļāvās citu mediju jau uzsāktajā vēstures balto plankumu un citu nacionāli svarīgu jautājumu risināšanā, tādējādi uzskatāmi demonstrējot kopējo dokumentālā kino diskursa maiņu šajā periodā.

Izklaides funkcija ne Latvijas, ne arī padomju dokumentālajā kino kopumā nekad nav bijusi primāra vai pat tikai būtiska. Uz otršķirīgo lomu bieži norādīja izklaidi saturošu materiālu novietojums kinodarba beigu daļā vai „vieglāka” satura filmas (par kultūru, māksliniekiem u. tml.) izvietošana dokumentālo filmu seansa beigās, tādējādi skaidri norādot attieksmi pret izklaidi kā kaut ko nesvarīgu. Līdz ar to no visiem dokumentāla kinodarba diskursu veidojošajiem elementiem tieši *secību* uzskatu par raksturīgāko elementu izklaides funkcijas reprezentācijā, tomēr nenoliedzot arī *atlases* nozīmi izklaides funkcijas īstenošanā, līdzīgi kā tas bija vērojams arī saistībā ar pārējām funkcijām.

Medija izklaidējošā funkcija paredz apmierināt auditorijas vajadzības relaksēties, aizpildīt laiku, izvairīties no problēmām, gūt estētisku baudījumu, emocionāli izlādēties; atsevišķos gadījumos arī mazināt sociālo spriedzi. Padomju apstākļos daļa no šīm iespējamām auditorijas vajadzībām tika apzināti noklusētas un ignorētas, bet lielākā daļa tika uzskatītas par mazsvarīgām un padomju pilsonim nepiedienīgām. Tomēr pilnībā ignorēt auditorijas intereses nevarēja, un tas arī nebija

padomju dokumentālā kino mērķis – svarīgi bija šīs intereses ievirzīt pareizā gultnē. Par vienu no propagandistiski spēcīgākajām un sabiedrību mobilizējošākajām izklaides jomām padomju ideoloģijā tika atzīts sports, līdzīga nozīme tika piešķirta arī baletam. Atsevišķa sadaļa izklaides blokā bija tūrisms, kam nopietna uzmanība tika pievērsta kopš 60. gadu sākuma, kad valsts un „savienotās” republikas mērogā tika atzīts, ka bez pilnvērtīgas atpūtas nav iespējams produktīvs darbs, un sākās rūpes par saturīgu brīvā laika pavadīšanu. Tam tika pievērsta neatslābstoša uzmanība arī dokumentālajā kino, taču kopumā izklaide kā viena no funkcijām apskatāmajā laika posmā tika nepilnīgi izmantota. Tomēr arī šajā attieksmē notika nozīmīgas izmaiņas – sākot no 60. gadiem dokumentālā kino izklaides funkcija pamazām atbrīvojās no pārmērīgas ideoloģiskās slodzes un dokumentālā kino veidotāji aizvien vairāk sāka tuvojies izklaides jēdziena reālākai izpratnei un vieglākam pasniegšanas stilam. Turklāt arī dzīve piedāvāja šādai pieejai atbilstošu materiālu, jo sabiedrībā un medijos atslāba pastāvīgais ideoloģiskais spiediens, kas dzīvi lika uztvert kā nopietnu kauju par sociālismu, kur vieglprātībai nav vietas.

Latvijas dokumentālā kino (1944–1990) komunikatīvo funkciju diskursa analīzes rezultāti ir apkopoti 2. tabulā. Tajā atbilstoši noteiktām komunikatīvajām funkcijām ir iezīmēti raksturīgākie to diskursa elementi.

Pētījuma rezultāti ļauj secināt, ka, mainoties izteiksmes līdzekļiem, ar kuriem tika īstenotas Latvijas padomju dokumentālā kino komunikatīvās funkcijas, notika arī pašu funkciju transformācija, tāpēc padomju periodā dokumentālais kino Latvijā no propagandas instrumenta padomju varas rokās kļuva par spēcīgu, patstāvīgu un progresīvu parādību Latvijas kultūrā un sabiedrībā.

2. tabula

Latvijas dokumentālā kino (1944–1990) diskursa analīzes rezultātu apkopojums

Diskursa elements	Atlase	Secība	Uzsvars	Balss
Komunikatīvā funkcija				
Ideoloģiskā funkcija	X			X
Informatīvā funkcija	X			X
Audzinošā un izglītojošā funkcija	X		X	
Izklaides funkcija	X	X		

Secinājumi

Dokumentālais kino kā masu medijs sabiedrībā pilda noteiktas komunikatīvas funkcijas (ideoloģisko, informatīvo, audzinošo un izglītojošo, izklaides funkciju) un apmierina auditorijas (mediju lietotāju) vajadzības, savukārt šī procesa atgriezeniskā saite pilnveido pašu dokumentālo kino – tā saturu, izteiksmes līdzekļus, funkcionalitāti.

Izmaiņas dokumentālā kino komunikatīvajās funkcijās dažādos periodos ir cieši saistītas ar tālaika politiskajiem un sociālajiem procesiem sabiedrībā un ir pakārtotas tiem – pēckara gados padomju institūcijas Latvijā dokumentālo kino galvenokārt izmantoja par propagandas rīku ideoloģiskās funkcijas īstenošanai, kā arī par sabiedrības informēšanas līdzekli, savukārt, sākot ar 60. gadiem, kad atslāba ideoloģiskais spiediens, dokumentālajā kino iezīmējās arī audzināšanas un izglītošanas, kā arī izklaides izpausmes, tādējādi savā komunikācijā ar sabiedrību izmantojot visu komunikatīvo funkciju sintēzi; sekojot šiem procesiem, mainījās arī dokumentālā kino mākslinieciskie virzieni – tas kļuva personiskāks, pat intīmāks, izveidojot slaveno Rīgas poētiskā dokumentālā kino skolu, bet 70. un 80. gados, saasinoties dažādiem sociāliem procesiem, pieauga skatītāju vēlme izprast situāciju, apzināt tās izmaiņu iemeslus un sekas, līdz ar to arī Latvijas dokumentālais kino ieguva socioloģiskas izpētes iezīmes.

Dokumentālā kino diskursa analizē izmantojot kino un mediju pētnieka Karla

Plantingas formulētos dokumentālā kino diskursa elementus: *atlasī, secību, uzsvāru* un *balsi*, ir secināms, ka katras komunikatīvās funkcijas īstenošanā tika izmantoti visi diskursa elementi, taču to nozīme un īpatsvars ir dažādi. Ideoloģiskā funkcija Latvijas padomju dokumentālajam kino bija raksturīgākā funkcija, tās realizācija tika veikta ar materiāla *atlases* palīdzību, kā arī ar *balsi* kā ietekmes instrumentu gan teksta satura un pasniegšanas veida, gan arī lingvistiskās izteiksmes līdzekļu ziņā. Dokumentālā kino informativitāti pamatā veido attēls un skaņa (kā vizuālās un audiālās informācijas nesēji), tāpēc arī šīs funkcijas īstenošanā nozīmīgi elementi ir *atlase* un *balsis*, jo tie noteica informācijas saturu un pasniegšanas veidu. Izglītojošās un audzinošās funkcijas īstenošanā par nozīmīgāko tiek atzīts *uzsvārs* (ne tikai tiešais vizuālo vai skaņas elementu lietojums kāda izglītojoša vai audzinoša vēstījuma akcentēšanai vienā kino darbā, bet arī „uzsvārs” plašākā nozīmē – saistot to ar dažādām audzināšanas kampaņām). Savukārt par izklaides funkcijas otršķirīgo lomu padomju dokumentālajā kino bieži liecināja izklaidi saturošu materiālu novietojums kino darba beigu daļā, tādējādi skaidri norādot attiecsmi pret izklaidi kā kaut ko nesvarīgu. Tāpēc no visiem dokumentāla kino darba diskursu veidojošajiem elementiem tieši *secību* autore uzskata par izklaides funkcijas reprezentācijas raksturīgāko elementu, tomēr nenoliedzot arī *atlases* nozīmi izklaides funkcijas īstenošanā, līdzīgi kā tas bija vērojams arī saistībā ar pārējām funkcijām.

VĒRES

- Fomičeva, I. (2007) *Sociologija SMI*. Moskva : Aspekt Press.
- Freimane, V.; Rietuma D.; Tīrons, U.; Putniņš, J.; Matīsa, K. (2007) Latvijas Kultūras Kanons: Kino. *Pieejams: <http://kulturaskanons.lv/lv/1/10/>* (skatīts 12.11.2013.).
- McLuhan, M. (1964) *Understanding Media: The Extensions of Man*. New York : McGraw-Hill.
- McQuail, D. (2005) *McQuail's Mass Communication Theory*. 5th ed. California : Sage Publications.
- Plantinga, C. (1997) *Rhetoric and Representation in Nonfiction Film*. Cambridge : Cambridge University Press.
- Reisigl, M.; Wodak, R. (2009) The Discourse-Historical Approach (DHA). Wodak, R.; Meyer, M. (eds.) *Methods of Critical Discourse Analysis*. California : Sage Publications.
- Veinberga, S. (2005) *Masmediji: prese, radio un televīzija*. Rīga : Zvaigzne ABC.

LATVIJAS LAUKSAIMNIECĪBA NO PAGĀTNES UZ NĀKOTNI: IESKATS EKONOMIKAS VĒSTURĒ

Viesturs Pauls Karnups – *Dr. oec.*, asociētais profesors ekonomikas vēsturē un starptautiskajās ekonomiskajās attiecībās Latvijas Universitātes (LU) Ekonomikas un vadības fakultātes Starptautiskās ekonomikas un uzņēmējdarbības katedrā, profesionālās otrā līmeņa bakalaura studiju programmas *Starptautiskās ekonomiskās attiecības* direktors. Akadēmiskās vienības *Austrums* vecbiedrs. Pētnieks LU Ziemeļamerikas studiju centrā. 2008. gadā bija Fulbraita (*Fulbright*) programmas stipendiāts Džordžtaunas Universitātē Vašingtonā (ASV). Viesprofesors Somijā, Horvātijā un Korejā. Publicējis vairākus rakstus par Latvijas ekonomikas vēstures un starptautisko ekonomiku. Pašlaik nodarbojas ar Latvijas vēsturisko nacionālo kontu izpēti.

Raksturvārdi: Latvija, lauksaimniecība, ekonomikas vēsture.

Ievads

Kopš seniem laikiem Latvija ir bijusi lauksaimniecības zeme. Taču jaunāko laiku Latvijas lauksaimniecības ekonomiskā vēsture, kur latviešu zemnieks ir subjekts, nevis objekts, faktiski sākās 1861. gadā pēc vispārējās cariskās Krievijas dzimtbūšanas atcelšanas. Piem., līdz 1861. gadam Vidzemē mājas par dzimtu bija iepirkuši tikai 209 saimnieki, t. i., 0,5%.¹ Pēc 1905. gada oficiāliem datiem, Vidzemē skaitlis bija jau 22 498.² Lielākā daļa latviešu zemnieku zemes iepirkšanas notika laika posmā no 19. gadsimta 80. līdz 90. gadiem. Vidējā latviešu zemnieku saimniecības platība Vidzemē bija 47 ha, Kurzemē – 41,5 ha un Latgalē – 10 ha.³ Līdz Pirmajam pasaules karam latviešu zemniekiem piederēja 39%

no visas zemes Latvijas teritorijā (3. tabula). Tomēr vislielākais lauksaimniecības saimniecības veids bija muižas. Gandrīz puse no visas zemes piederēja privātām muižām – 48% (3. tabula). Vidējais Latvijas muižas lielums bija 2000–2500 ha.⁴

Neskatoties uz muižas saimniecības lielajām priekšrocībām, ar laiku zemnieku saimniecības sāka tās pārspēt ražošanas jomā. Piem., salīdzinot labības ražas Latvijas muižu un zemnieku saimniecībās 1901.–1913. gadā, redzam, ka zemnieku saimniecības attīstījās straujāk nekā muižas.

1. tabulā redzam, ka sējumu platība muižās attiecīgā laika posmā ir samazinājusies, bet zemnieku saimniecībās tā ir nedaudz pieaugusi. Līdzīgi kopražas muižās ir samazinājušās, bet zemnieku saimniecībās palielinājušās.

19. gs. 90. gados Latvijas teritorijā notika pāreja no graudkopības uz lopkopību, īpaši piensaimniecību. To veicināja lopkopības produktu cenu palielināšanās. Sākumā galvenokārt šī pāreja notika muižās, jo zemniekiem nebija

¹ Grinens 1940, 73.

² LU Latvijas vēstures institūts 2000, 227.

³ Skujenieks 1927, 402.

⁴ Turpat, 385.

Labības ražas Latvijas muižu un zemnieku saimniecībās 1901.–1913. gadā

Gads	Muižas sējumu platība, tūkst. des.		Zemnieku saimn. sējumu platība tūkst. des.		Muižas lauku raža, milj. pudu		Zemn. saimn. lauku raža, milj. pudu	
	skaits	%	skaits	%	skaits	%	skaits	%
1901	370,0	34,0	718,6	66,0	30,9	37,2	52,2	62,8
1913	274,0	27,5	725,0	72,5	27,1	28,7	67,4	71,3

Piezīme: des. = destīna = 1,09 ha; puds = 16,4 kg.

Avots: Strods 1992, 151.

Iedzīvotāju nodarbošanās Latvijā (procentos)

	1897	1920	1925	1930	1935
Lauksaimniecība un zvejniecība	45	80	68	66	62
Rūpniecība	20	7	11	14	17
Tirdzniecība	5	2	5	5	7
Dažādas transporta nozares	2	2	3	3	3
Tiesa, policija, valsts un pašvaldības administrācija	1	2	2	3	4
Brīvās profesijas	2	1	2	3	2
Pakalpojumu sektors	13	1	3	3	2
Pārējās nozares	12	5	6	3	3
Kopā	100	100	100	100	100

Avoti: Zalts 1938, 16; Skujenieks 1938, 17; Bokalders 1947, 30.

līdzekļu lopu iegādei. Tomēr arī zemnieki pamazām sāka pāriet uz piensaimniecību. Piem., Kurzemes guberņā 1914. gadā zemnieku saimniecības pārspēja muižas vidējo izslaukumu no govīs – 2132 kg vidējais muiža izslaukums no govīs pret 2234 kg zemnieku saimniecībās.⁵ Šo attīstību veicināja zemnieku kooperatīvi.

Jau pirms Pirmā pasaules kara sāka veidoties kooperatīvi. Pirmos kooperatīvus veidoja muižnieki, bet pirmais latviešu zemnieku kooperatīvs radās 1866. gadā. Līdz 1914. gadam Latvijas teritorijā strauji attīstījās dažāda veida kooperatīvi, īpaši lopkopībā un piensaimniecībā. Piem., pirmais latviešu piensaimnieku kooperatīvs tika izveidots 1909. gadā, bet līdz Pirmajam pasaules karam to bija 88.⁶

Lauksaimniecības attīstība Latvijas teritorijā no 1861. līdz 1914. gadam notika cariskās Krievijas ietvaros atbilstoši tās vajadzībām. Lauksaimniecības produktu ražošanas noietu

statistika ir ietverta visas Krievijas datu apkopojumā. Nav atsevišķu datu par Latviju.

Latvijas lauksaimniecība 1920.–1940. gadā

Sakarā ar kariem (Pirmo pasaules karu, Neatkarības karu un bermontiādi) un dziļām pārmaiņām Latvija kļuva vēl lauksaimnieciskāka nekā pirms Pirmā pasaules kara. Tas uzskatāmi atspoguļojas 2. tabulā.

1897. gadā, kad bija daudz lielāks iedzīvotāju skaits, ekonomiskajā dzīvē aktīvi piedalījās 744 000 cilvēku, bet laika posmā no 1925. līdz 1935. gadam – 1,1 līdz 1,2 miljoni.⁷ 1897. gadā strādājošo skaits attiecībā pret visiem iedzīvotājiem bija tikai 39%, turpretī 1935. gadā strādājošo bija vairāk nekā 60%. Strādājošo iedzīvotāju skaita pieaugums neatkarīgās Latvijas pastāvēšanas laikā skaidrojams

⁵ Strods 1992, 153.

⁶ Kučinskis 2004, 107–108.

⁷ Zalts 1938, 18; Skujenieks 1938, 17; Bokalders 1947, 30.

Zemes īpašuma veidi

	1913		1929		1935	
	1 000 ha	%	1 000 ha	%	1 000 ha	%
Muižu zeme	3 016	48	–	–	–	–
Valsts zeme (meži)	628	10	1 861	30	1 746	28
Vecsaimnieku zeme	2 467	39	2 772	45	2 818	45
Valsts zemes fonda iedalītās saimniecības	–	–	1 423	23	1 550	25
Pārējie īpašumi	156	3	136	2	130	2
Kopā	6 267	100	6 192	100	6 244	100

Avots: Bokalders 1947, 56.

ar sieviešu aktīvo piedalīšanos saimniecības dzīvē. 2. tabula rāda, ka rūpniecības, tirdzniecības, satiksmes un citās nozarēs nodarbināto skaita pieaugums notika uz lauksaimniecības rēķina. Latvija starpkaru gados bija izteikta lauksaimniecības zeme, kur lauksaimniecība kopā ar mežkopību un zvejniecību bija galvenā iedzīvotāju nodarbošanās.

Lauksaimniecības attīstība bija viena no valsts prioritātēm. Kavēklis bija kara nodarītie zaudējumi (darbaspēka sarukums, izpostīti 25 tūkst. saimniecību, iznīcināti 70 tūkst. zirgu, 170 tūkst. lopu, 28 tūkst. darba ratu, 4 tūkst. labības plaujmašīnu, sagrauti 76 tūkst. ēku un daļēji izpostīti 122 tūkst. ēku).⁸ Kara gados aramzemes platība bija samazinājusies par 27%.⁹

Latvijai šie milzu postījumi bija jāatjauno saviem spēkiem un līdzekļiem. Šis atjaunošanas darbs prasīja pirmos desmit valsts pastāvēšanas gadus. Pirmajos gados pēc Pirmā pasaules kara, kad zeme bija izpostīta un tukša, no ārzemēm vajadzēja importēt ne tikai daudzus rūpniecības ražojumus, bet arī pārtiku un labību.

Viens no vislielākajiem un visplašākajiem saimnieciskās dzīves pasākumiem bija agrārā reforma, kas radikāli pārveidoja Latvijas pirmskara saimniecības pamatus gan tiesiski, gan ekonomiski un uzspieda savu zīmogu visiem turpmākajiem lauku īpašumu attiecību jautājumiem, kā arī ražošanas veidiem.

Saskaņā ar 1920. gada 16. septembrī Satevesmes sapulcē pieņemto agrārās reformas

likumu tika nodibināts īpašs valsts zemes fonds, kurā ieskaitīja 61% no visas Latvijas zemes un 45% no lauksaimniecības zemes. Agrākajiem zemes īpašniekiem atstāja tikai nelielu neatsavināmo daļu apm. 50 ha apmērā. Šīs lielās pārvērtības var redzēt 3. tabulā.

Skaitļi šajā tabulā spilgti raksturo toreizējo situāciju agrārās reformas laikā. Muižas beidza eksistēt, un agrārās reformas rezultātā Latvija kļuva par tipisku mazsaimniecību zemi ar tai raksturīgajām ražošanas nozarēm un saimniekošanas veidiem.

Agrārās reformas rezultātā bija izveidotas 54 243 jaunsaimniecības, kuru vidējā zemes platība bija 17,1 ha (lielākā – Vidzemē (17,9 ha), mazākā – Zemgalē (16,0 ha)). Apriņķu dalījumā lielākā jaunsaimniecības vidējā zemes platība bija Valkas (19,6 ha), Valmieras (19,2 ha), Aizputes (18,6 ha) un Ventpils (18,6 ha) apriņķī.¹⁰ Agrārā reforma pārveidoja lauku saimniecību Latgalē, un ar sādžu sadalīšanos viensētās Latgale arvien vairāk līdzinājās pārējai Latvijai.

Latvijā mazsaimniecības nebija piemērotas ražot labību tirgum savas mazās zemes platības dēļ, kas vairāk veicināja pievērsties tādām intensīvām lauksaimniecības ražošanas nozarēm kā lopkopība un cūkkopība.¹¹

¹⁰ Valsts statistiskā pārvalde 1939, 110.

¹¹ A. Aizsilnieks piemin vēl vienu iemeslu, proti, zemās labības cenas pasaules tirgū. Tās sāka slīdēt uz leju jau 1921. gadā un līdz 1927. gadam, piem., rudzu cenas, bija noslīdējušas par apm. 30%, bet sviesta cenas vienlaikus bija pieaugušas par apm. 50%. Sal. Aizsilnieks 1968, 358.

⁸ LVVA, 2575. f., 21. apr., 10. l., 18. lp.

⁹ Zalts 1938, 29.

Galvenais lauksaimniecības preču eksports dažos gados (miljonos latu)

Gadi	Sviests	Lini	Linsēklas	Bekons	Ādas	% no kopējo eksporta
1926	37,5	38,0	6,7	5,8	7,1	50,5
1930	57,7	11,1	3,6	2,9	6,2	32,9
1933	21,1	3,3	0,9	2,1	2,3	36,4
1935	18,5	8,7	0,7	1,9	2,8	33,0
1938	54,3	17,4	1,3	3,9	4,8	36,0

Avots: Valsts statistiskā pārvalde 1939.

Lielākās izmaiņas lauksaimniecībā notika lauksaimnieciski izmantojamās zemes izmantošanā atsevišķu laukaugu sējumiem. Rudzu un miežu sējumu platības, salīdzinot ar platībām pirms Pirmā pasaules kara, ievērojami samazinājās. Tas izskaidrojams ar lielo pārkārtošanos, kas notika Latvijas brīvvalsts laikā, sevišķi sakarā ar agrārās reformas realizēšanu. Citas lauksaimniecības ražotnes, piem., piensaimniecība, bekona ražošana, putnkopība utt., kļuva piemērotākas. Rudzu sējumu platība laika posmā no 1909. līdz 1913. gadam caurmērā bija 350,7 tūkst. ha, kamēr 1937. gadā – tikai 288,4 tūkst. ha.¹² Tāpat miežu sējumu platība no 1909. līdz 1913. gadam vidēji bija 191,0 tūkst. ha, kamēr 1937. gadā – tikai 181,5 tūkst. ha.¹³ Ievērojami bija palielinājušās ziemas un vasaras kviešu sējumu platības: no 1909. līdz 1913. gadam vidēji bija 32,6 tūkst. ha, bet 1937. gadā – 136,9 tūkst. ha.¹⁴ Arī auzu sējumu platības bija palielinājušās: no 1909. līdz 1913. gadam vidēji bija 305,9 tūkst. ha, bet 1937. gadā – 335,2 tūkst. ha,¹⁵ savukārt linu platības no 1909. līdz 1913. gadam vidēji aizņēma 69,6 tūkst. ha, bet 1937. gadā – tikai 67,2 tūkst. ha.

Sakarā ar lopkopības, resp., piensaimniecības, nostiprināšanos ievērojami palielinājās kartupeļu, zirņu, sakņaugu un citu dārzāju, āboliņa un citu tīruma zālāju platība. Pavisam jauna kultūra, kuru Latvijā ieviesa tikai pagājušā gadsimta 20. gados, bija cukurbietes.

To sējumu platība 1929. gadā no 1,7 tūkst. ha strauji pieauga, 1937. gadā sasniedzama 13,8 tūkst. ha.¹⁶

Caurmērā ražas labībai un citiem laukaugiem bija svārstīgas, tomēr tās pārsniedza vidējās ražas apjomu pirms Pirmā pasaules kara.

Pieaugot kopējām laukaugu ražām, auga arī pašiztikas procents. Pārtikas labības pašapgāde normālos gados bija nodrošināta, sliktākos gados pašiztikas koeficients svārstījās attiecīgi no 95 līdz 98%, un tika ieviests nelielu daudzumu kviešu, savukārt rudzu pašiztikas koeficients visus pēdējos neatkarības gadus bija 100%.¹⁷

Jau kopš 1890. gada Latvijas lauksaimniecība sāka pārorientēties uz lopkopību un piensaimniecību, un pirms Pirmā pasaules kara sviests no Latvijas tika eksportēts gan uz Eiropu, gan Sanktpēterburgu un Kijevu.¹⁸

Tā kā Latvijas tirgus starpkaru gados spēja absorbēt tikai mazu daļu no saražotā sviesta, bekona, olām un citiem mazsaimniecības ražotajiem produktiem, šo nozaru attīstība gandrīz pilnībā balstījās uz eksporta iespējām. Straujš progress šajā laika posmā vislabāk redzams eksporta sviesta ražošanā. Sviests kļuva par vienu no svarīgākajiem eksporta produktiem un līdz 1932. gadam veidoja jau gandrīz vienu trešdaļu no visa kopeksporta vērtības. 30. gadu sākumā cenu svārstību dēļ sviesta īpatsvars kritās, bet jau 1938. gadā tas veidoja vairāk nekā vienu piekto daļu no visas kopeksporta vērtības.

¹² Skujenieks 1938, 27.

¹³ Turpat, 29.

¹⁴ Turpat, 28.

¹⁵ Turpat, 29.

¹⁶ Skujenieks 1938, 31.

¹⁷ Bokalders 1947, 86.

¹⁸ Skujenieks 1927, 589.

Saskaņā ar 4. tabulu 20. gados lauksaimniecības preces bija lielākā daļa no Latvijas eksporta, bet 30. gados to īpatsvars samazinājās līdz vienai trešdaļai. Galvenais iemesls bija koksnes un tās izstrādājumu eksporta palielināšanās un tās dominējošā loma Latvijas eksportā.

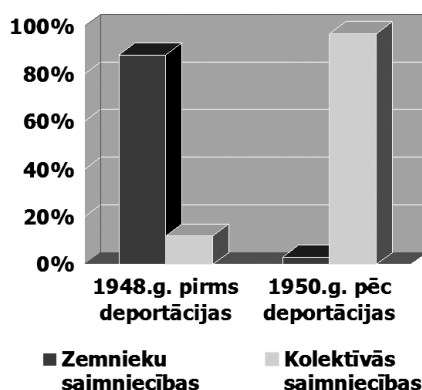
Pie lauksaimniecības varam nosacīti pieskaitīt tās rūpniecības nozares, kuras pārstrādāja lauksaimniecības produktus. 1937. gadā gandrīz 28% no visas rūpniecības saražotās produkcijas bija saistīti ar Latvijas lauksaimniecības ražotām izejvielām.¹⁹ Lauksaimniecības nozīme Latvijā šajā laika posmā ir atspoguļota nacionālā ienākuma datos, kur 1938. gadā lauksaimniecībai piederēja 39,3% no kopsummas, bet rūpniecībai tikai 20,9%.²⁰

Latvijas lauksaimniecība 1945.–1990. gadā

Pēc Latvijas iekļaušanas PSRS tika izveidots plāns apvienot viensētas kolhozos un sovhozos – tika izveidoti lauksaimniecības centri, kur zemnieki strādāja par samaksu, un šos kolhozus vadīja valdības norīkoti cilvēki. Pirmās kolektīvās saimniecības (kolhozos) nodibināja jau 1946. gada novembrī, bet zemnieki izrādīja tik sīvu pretestību, ka iecerētos plānus vēlamajā termiņā neizdevās īstenot.²¹ 1949. gadā pieņēma lēmumu par piespiedu kolektivizāciju. Lai šo procesu nekavētu, kā arī atbrīvotos no visiem, kuri varēja nebūt labvēlīgi padomju varai, 1949. gada 25. martā slepeni tika noorganizēta aptuveni 43 000 Latvijas iedzīvotāju masveida izsūtīšana uz Sibīriju.²² Terors panāca savu (1. attēls). 1949. gada sākumā tikai 12% no visām saimniecībām Latvijā bija pievienojušās kolhoziem, bet līdz 1950. gada decembrim 98,4% zemnieku saimniecību bija apvienotas kolhozos.

Kolektivizācija ne tikai ieviesa izmaiņas lauksaimniecības īpašuma formās un ražošanas veidā, bet arī noteica milzīgas sociālās un demogrāfiskās pārmaiņas. Viensētas pazuda no Latvijas laukiem, īpaši 60. un 70. gados.

1. attēls. 1949. gada deportācijas sekas

Avots: Strods 1992, 223.

Tika iznīcināti pirmskara sasniegumi Latvijas lauksaimniecībā. Deportācijas skāra visveiksmīgākos saimniekus, un tas ietekmēja turpmāko lauksaimniecības attīstību.

Padomju laikā lauksaimniecībai bija divi sektori. Dominējošais sektors bija sovhozi un kolhozi. Otrs bija privāts sektors, ko veidoja piemājas saimniecības (apjomā līdz 0,5 ha). 1950. gadā bija 1776 kolhozi un 57 sovhozi, bet laika gaitā kolhozu skaits strauji saruka un sovhozu (valsts saimniecību) skaits palielinājās – 1985. gadā bija 320 kolhozi un 248 sovhozi.²³ Piemājas saimniecībām piederēja tikai maza daļa no visas lauksaimniecībā izmantojamās zemes Latvijā – ap 5%, pārējo izmantoja sovhozi un kolhozi.²⁴

Kolhozā zemnieks vairs nebija savas zemes saimnieks, bet gan „kalps”, ko izrīkoja kopsaimniecības priekšsēdētājs. Tādēļ kolhozos zemi apstrādāja paviršāk nekā agrāk. Tas noteica lauksaimniecības pagrimumu. 50. gadu pirmajā pusē tas sasniedza tikai 60–70% no lauksaimniecības 1940. gada produkcijas kopapjoma. Pēc nesenu publicētām aplēsēm, pirmskara līmenis daudzējādā ziņā nav sasniegts pat 80. gados.²⁵

Lauksaimniecība padomju gados nebija prioritāra nozare tautsaimniecībā. 1935. gadā 62% iedzīvotāju bija nodarbināti

¹⁹ European Conference on Rural Life 1939, 33.

²⁰ Latviešu konversācijas vārdnīca 1940, 42302.

²¹ Balodis 1991, 346.

²² Kurlovičs, Tomašūns 2000, 276.

²³ Strods 1992, 246.

²⁴ Misiunas, Taagepera 1993, 369.

²⁵ Bleiere et al. 2005, 342.

Lauksaimniecības kopprodukcija (1973. gada cenās)

	1961–1965		1966–1970		1971–1975		1976–1980	
	milj. rbļ.	%	milj. rbļ.	%	milj. rbļ.	%	milj. rbļ.	%
Kopprodukcija	1102	100	1370	100	1493	100	1597	100
Augkopības produkcija	372	33,8	485	35,4	486	32,6	496	31,1
Lopkopības produkcija	730	66,2	885	64,6	1007	67,4	1101	68,9

Avots: Latvijas padomju enciklopēdija 1984, 385.

lauksaimniecībā, savukārt 1990. gadā tikai 16% bija saistīti ar lauksaimniecību.²⁶

Tomēr, tāpat kā pirms Otrā pasaules kara, galvenā lauksaimniecības nozare bija lopkopība.

5. tabula parāda, ka lopkopība pārsniedza 2/3 no visas lauksaimniecības kopprodukcijas Latvijas PSR. Tas ļauj secināt, ka Latvijas PSR lauksaimniecība specializējās lopkopībā, īpaši piena lopkopībā, šķirnes jaunlopu audzēšanā, cūkkopībā, putnkopībā. 1975. gadā Latvijas PSR deva 1,3% no PSRS lauksaimniecības kopprodukcijas un 1,6% no PSRS lopkopības produkcijas.²⁷

Interesanti dati ir par Latvijas PSR lauksaimniecības privātām piemājas saimniecībām. Neskatoties uz niecīgo apjomu, ko tās izmantoja no lauksaimniecībai izmantojamās zemes, kā minēts iepriekš, 1985. gadā piemājas saimniecībās ievāca 44,2% no Latvijas PSR kopražas²⁸ un piemājas saimniecības deva vairāk nekā 27% no gaļas un piena kopprodukcijas LPSR.²⁹

Lauksaimniecības nozīme LPSR tautsaimniecībā bija samazinājusies, salīdzinot ar Latvijas brīvvalsts laikiem – no kopējā LPSR saražotā nacionālā ienākuma, lauksaimniecība 1961.–1970. gadā deva 22,4% no kopsummas, bet 1971.–1980. gadā tikai 16,8%; toties rūpniecība attiecīgos laika posmos bija 58,8 un 54,6%.³⁰

Tomēr LPSR lauksaimniecība bija bāze pārtikas rūpniecībai, kas piegādāja pārtikas

produktus LPSR un pārējās Padomju Savienības vajadzībām. 1972. gadā ražošanas vajadzībām izmantoja 82,1% no lauksaimniecības kopprodukcijas.³¹

Latvijas lauksaimniecība 1990.–2011. gadā

Piespiedu industrializācija padomju laikos pārveidoja Latviju no lauksaimniecības ekonomikas zemes par tādu, kurā dominēja rūpniecība. 1990. gadā apstrādājošā rūpniecība veidoja 35,4% no IKP, kamēr lauksaimniecība tikai 18,1% no IKP.³² Turklāt 1990. gadā 27,8% visu strādājošo bija nodarbināti rūpniecības nozarē, bet lauksaimniecībā tikai 16,5% visu strādājošo.³³

Tāpat kā 20. gados, arī 90. gados laukos sākās zemes reforma. 1989. gadā bija 363 kolhozi ar vidējo platību 5980 ha (53,3% no lauksaimniecības zemes) un 199 sovhozi ar vidējo platību 7295 ha (38,4% no lauksaimniecības zemes).³⁴ Līdzīgi kā pēc Pirmā pasaules kara, mērķis bija sadalīt lielas platības (šoreiz kolhozus un sovhozus) mazsaimniecībās (sākotnēji atjaunot 1940. gada īpašuma tiesības), kas, sekojot vēsturiskajai pieredzei, garantēs lauksaimniecības uzplaukumu valstī. Diemžēl realitāte bija daudz skarbāka. Zeme tika atdota bijušajiem īpašniekiem vai viņu pēcnācējiem, nevis lauksaimniecībā strādājošiem bezzemniekiem. Piecdesmit gados

²⁶ Central Intelligence Agency 1992, 5.

²⁷ Puriņš 1978, 114.

²⁸ Strods 1992, 275.

²⁹ Bleiere et al. 2005, 342.

³⁰ Latvijas padomju enciklopēdija 1984, 335.

³¹ Puriņš 1978, 115.

³² Valsts statistikas komiteja 1993, 14.

³³ Centrālā statistikas pārvalde 1999, 14.

³⁴ Van Arkadie, Karlsson 1992, 72.

notikušo demogrāfisko izmaiņu dēļ vairums zemes saņēmēju bija pilsētnieki. Tomēr zemnieku saimniecību skaits strauji pieauga no 57,5 tūkst. 1993. gadā līdz 74,1 tūkstotim 1995. gada beigās, un vidējais zemnieku saimniecības lielums no 1993. līdz 1995. gadam bija 19,6 ha.³⁵

2000. gadā vidējais zemnieku saimniecības lielums bija pieaudzis līdz 24 ha, kā arī šis bija pirmais gads, kad lauksaimniecības produkcija palielinājās (par 3,3%), jo līdz 2000. gadam tā katru gadu samazinājās par vidēji 7%.³⁶ 1990. gadā 72% no lauksaimniecības produkcijas ražoja statūtsabiedrības (kolhozi un sovhozi) un valsts saimniecības, bet 2000. gadā 77% no visas lauksaimniecības produkcijas ražoja zemnieku saimniecības, piemāju saimniecības un personīgās palīgsaimniecības.³⁷ 2000. gadā lauksaimniecības, medniecības un mežsaimniecības īpatsvars pievienotajā vērtībā bija mazinājies līdz 4,1%,³⁸ bet lauksaimniecība nodrošināja tikai ar 14% Latvijas darbspējīgo iedzīvotāju.³⁹

Līdz 2004. gadam, kad Latvija pievienojās Eiropas Savienībai (ES), lauksaimniecības, medniecības un mežsaimniecības īpatsvars pievienotajā vērtībā bija mazinājies līdz 2,4%, kas tomēr bija lielāks nekā vidējais Eiropas Savienībā – 1,5%⁴⁰, bet lauksaimniecība nodarbināja tikai 9,5% no Latvijas kopējā nodarbināto iedzīvotāju skaita.⁴¹ Vidējais zemnieku saimniecības lielums 2004. gadā bija 21,7 ha.⁴²

Ievērojamas izmaiņas Latvijas lauksaimniecībā ir saistītās ar ES. Finansiālais atbalsts Latvijas lauksaimniecības nozarei pēc iestāšanās ES ir ievērojami pieaudzis. Tiek maksāti papildu valsts tiešie maksājumi gan lopkopībā, gan augkopībā no valsts budžeta, kā arī vienotais platību maksājums, sniegts atbalsts lauku attīstībai un cita veida ES atbalsts.

Pēdējos gados lauksaimniecības, medniecības un mežsaimniecības īpatsvars pievienotajā vērtībā ir bijis samērā stabils, un 2011. gadā tas bija 4,5%, kur lauksaimniecība deva 1,6%.⁴³ Pieaugums, salīdzinot ar 2004. gadu, ir skaidrojams ar mežsaimniecības sektora straujo izaugsmi pēdējos gados attiecībā pret kopējo nacionālā kopprodukta vērtību, kas savukārt ir skaidrojama ar palielinātu izciršanu sakarā ar finanšu krīzi. 2011. gadā lauksaimniecība nodarbināja 7,2% no valstī nodarbināto skaita.⁴⁴

2011. gadā lauksaimniecības un pārtikas produkti deva 16,4% no Latvijas kopeksporta (salīdzinot ar koksnī un tās izstrādājumiem, kas deva 16,8%).⁴⁵ Protams, tas balstījās uz lauksaimniecības pārstrādes (pārtikas) rūpniecību, kas Latvijā ir lielākā apstrādes rūpniecības nozare un veido aptuveni piekto daļu no apstrādes rūpniecības pievienotās vērtības.⁴⁶

Nobeigums

Šis īsais pārskats par Latvijas lauksaimniecības attīstību pēdējos 150 gados norāda, ka atbilde uz diskusijas jautājumu „Vai Latvijas lauksaimniecībai ir nākotne?” ir pozitīva. Tā nekad nebūs dominējošā ekonomikas nozare kā starpkaru laikā, bet būs kā bāze lauksaimniecības pārstrādes (pārtikas) rūpniecībai, kā tas ir pašlaik. Īstais jautājums ir nevis par to, vai lauksaimniecībai ir nākotne, bet gan par to, vai lauku dzīvei, kā mēs to saprotam, ir nākotne.

Raksta pamatā ir uzstāšanās akadēmiskās vienības *Austrums* rīkotā atklātā sabiedriskā diskusijā *Vai Latvijas lauksaimniecībai ir nākotne?* 2012. gada 18. oktobrī LU vēstures muzejā.

³⁵ Centrālā statistikas pārvalde 1997, 54.

³⁶ Ministry of Economics 2001, 85.

³⁷ Centrālā statistikas pārvalde 2001, 135.

³⁸ Zemkopības ministrija 2001, 6.

³⁹ Turpat, 7.

⁴⁰ Zemkopības ministrija 2005, 6.

⁴¹ Turpat, 7.

⁴² Turpat, 19.

⁴³ Zemkopības ministrija 2012, 6.

⁴⁴ Turpat.

⁴⁵ Ekonomikas ministrija 2012, 22.

⁴⁶ Zemkopības ministrija 2012, 74.

VĒRES

- Aizsilnieks, A. (1968) *Latvijas saimniecības vēsture 1914–1945*. Stokholma : Daugava.
- Balodis, A. (1991) *Latvijas un latviešu tautas vēsture*. Rīga : Neatkarīgā teātra *Kabata* grāmatu apgāds.
- Bleiere, D. et al. (2005) *Latvijas vēsture. 20. gadsimts*. Rīga : Jumava.
- Bokalders, J. (1947) *Latvijas ekonomiski-ģeogrāfiskie pamati*. Stokholma : Zelta Ābele.
- Central Intelligence Agency, National Technical Information Service (1992) *Latvia: An Economic Profile*. Washington : Central Intelligence Agency, National Technical Information Service.
- Centrālā statistikas pārvalde (1997) *The Baltic States 1996*. Rīga : Centrālā statistikas pārvalde.
- Centrālā statistikas pārvalde (1999) *Latvijas 80 gadi statistikas spoguļi*. Rīga : Centrālā statistikas pārvalde.
- Centrālā statistikas pārvalde (2001) *Latvijas statistikas gadagrāmata 2001*. Rīga : Centrālā statistikas pārvalde.
- Ekonomikas ministrija (2012) *Ziņojums par Latvijas tautsaimniecības attīstību*. Rīga: Ekonomikas ministrija.
- European Conference on Rural Life (1939) *National Monographs – Latvia*. Official No. C.12.M.6, Conf. E.V.R.S. Geneva : League of Nations.
- Grinens, V. (red.) (1940) *Latvijas zeme, zemnieki un viņu darbs*. Rīga : Lauksaimniecības pārvalde (2. izd.: Latvian National Federation in Canada (1980) Ottawa, Ontario, Canada).
- Kučinskis, J. (2004) *Kooperācijas attīstība Latvijā un pasaulē*. Rīga : Lauku Avīze.
- Kurlovičs, G.; Tomašūns, A. (2000) *Latvijas vēsture vidusskolai, II*. Rīga : Zvaigzne ABC.
- Latviešu konversācijas vārdnīca, XXI sēj.* (1940).
- Latvijas padomju enciklopēdija, 5₂ sēj.* (1984) Rīga : Galvenā enciklopēdiju redakcija.
- LU Latvijas vēstures institūts (2000) *20. gadsimta Latvijas vēsture, I d.: Latvija no gadsimta sākuma līdz neatkarības pasludināšanai 1900–1918*. Rīga : Latvijas vēstures institūta apgāds.
- Ministry of Economics (2001) *Economic Development of Latvia Report*. Rīga : Ministry of Economics.
- Misiunas, R.; Taagepera, R. (1993) *The Baltic States. Years of Dependence. 1940–1990*. Berkeley : University of California Press.
- Puriņš, V. (red.) (1978) *Latvijas PSR sociālistiskajā darba dalīšanas sistēmā*. Rīga : Zinātne.
- Skujenieks, M. (1927) *Latvija: Zeme un iedzīvotāji*. Rīga : A. Gulbis.
- Skujenieks, M. (1938) *Latvijas statistikas atlases, XX*. Rīga : Valsts statistiskā pārvalde.
- Strods, H. (1992) *Latvijas lauksaimniecības vēsture*. Rīga : Zvaigzne.
- Valsts statistikas komiteja (1993) *Latvija skaitļos 1992*. Rīga : Valsts statistikas komiteja.
- Valsts statistiskā pārvalde (1939) *Latvijas statistikas gada grāmata 1939*. Rīga : Valsts statistiskā pārvalde.
- Van Arkadie, B.; Karlsson, M. (1992) *Economic Survey of the Baltic States*. New York : New York University Press.
- Zalts, A. (1938) *Nacionālā saimniecība 20 gados: Centieni un sasniegumi*. Rīga : Pagalms.
- Zemkopības ministrija (2001) *Lauksaimniecības gada ziņojums*. Rīga : Zemkopības ministrija.
- Zemkopības ministrija (2005) *Lauksaimniecības gada ziņojums*. Rīga : Zemkopības ministrija.
- Zemkopības ministrija (2012) *Lauksaimniecības gada ziņojums*. Rīga : Zemkopības ministrija.

APSKATI

IEROSINU ATGĀDINĀT LATVIJAS DEMOKRĀTIJAS SAPŅA ATJAUNOŠANAS MĒGINĀJUMU*

Andris Roze, arhitekts un pilsētplānotājs, M. A. (Toronto Universitāte)

Šo demokrātijas sapni vācu okupācijas laikā sāka veidot pretestības politiskais centrs, kas sevi nosauca par Latvijas Centrālo padomi (LCP). Tajā iesaistījās agrāk Saeimā ievēlēto politisko partiju vadītāji un citi dalībnieki, piesaistot par priekšsēdētāju profesoru Konstantīnu Čaksti. Kustības dalībnieki saistīja savas cerības ar brīdi, kad, sabrūkot Vācijas okupācijai, kopā ar kureliešu grupas karavīriem un, iespējams, ārvalstu palīdzību varētu nodibināt pagaidu valdību, kas pavērtu ceļu uz Satversmes un Saeimas atjaunošanu. LCP kustībā bija iesaistīti abu lielāko politisko partiju – Zemnieku savienības un sociāldemokrātu –, kā arī citu partiju pārstāvji. LCP sadarbojās ar līdzīgām organizācijām Igaunijā un Lietuvā.

LCP izstrādāja memorandu par Latvijas neitrālo nostāju kara beigu posmā. Memorandu parakstīja 190 sabiedrībā pazīstamas personas. Parakstu vākšana bija ļoti bīstama gan parakstītājiem, gan parakstu vācējiem. Memorands tika nogādāts uz Zviedriju ar LCP kurjeriem Leonīda Siliņa vadībā. Pagrīdes organizācijā nozīmīgu izpilddarbu veica akadēmiskās vienības *Austrums* vīri, jo būtiska bija savstarpējā uzticēšanās. Turklāt austrumieši darbojās

dažādos LCP līmeņos – no politiskā vadītāja K. Čakstes līdz kurjeram L. Siliņam.

Kad Sarkanās armijas tanki tuvojās valsts robežām, Latvijas iedzīvotāji otro reizi 20. gadsimtā bija spiesti doties bēgļu gaitās vai palikt okupācijas varā. Vairākums izceļotāju devās uz Vāciju. Tomēr nozīmīga daļa (aptuveni 4000) patvēruma meklētāju uzsāka bīstamo ceļu uz Zviedriju, šķērsojot Baltijas jūru, kur draudēja ne tikai vētras, bet arī vācu un krievu kuģi un zemūdenes. Šajā nāves vai dzīvības loterijā apmēram pusi no bēgļu laivām bija organizējuši austrumieši.

Šī pretestības kustība līdz šim nav bijusi zināma plašākai sabiedrībai, tomēr pēdējos gados tās darbībai tiek pievērsta arvien lielāka uzmanība, un vēsturnieki tai devuši nosaukumu *Trešais ceļš* (kam pamatā ir doma, ka latvieši tolaik izvēlējās nevis pieslieties vāciešiem vai krieviem, bet gan iet paši savu ceļu). Ir sākts atzīmēt LCP veikumu pretestības kustības memoranda sagatavošanā, un 17. martā domubiedri pulcējas pie Brīvības pieminekļa. Tātad arvien aktuālāks kļūst jautājums, kā panākt, lai šī vēstures epizode netiktu izdzēsta no sabiedrības atmiņas.

* Priekšlasījums akadēmiskās vienības *Austrums* rīkotā atklātā sabiedriskā diskusijā *Vai pretestības kustība okupācijas varām bija pareizais ceļš?* 2013. gada 17. oktobrī LU Vēstures muzejā.

1. attēls. Gaisa fotogrāfija, kurā var skaidri redzēt Rīgas telpisko mugurkaulu, sākot no Daugavas, cauri vecpilsētai, bulvāru lokam, un tālāk tas turpinās kā Brīvības iela (taisnā līnija pagriežas pie Dailes teātra). Attēla kreisajā augšējā stūrī redzams, ka Brīvības iela tālāk šķērso Gaisa tiltu

Pulcēšanās pie Brīvības pieminekļa reizi gadā ir teicams piemiņas sarīkojums. Tomēr iedarbīgāk ir izveidot īpašu un pastāvīgu piemiņas un informācijas vietu. Šeit ir izdevība iesaistīt Brīvības ielas simbolismu. Gadu simteņos Rīga ir veidojusi savu telpisko mugurkaulu, kas šodien sastāv no vairākām telpiskām daļām: Brīvības ielas, Kaļķu ielas, Akmens tilta, Uzvaras bulvāra un Uzvaras parka. Šie posmi kopā veido Rīgas pilsētas telpisko mugurkaulu, ko var dēvēt arī par Brīvības ceļu. Uz šī Brīvības ceļa jau atrodas vairāk nekā 30 Rīgai un Latvijai svarīgas vietas, kas liecina par baltām un nebaltām pagātnes dienām, uzvarām un zaudējumiem, varoņiem un nodevējiem (sk. 1. pielikumu).

Brīvības ceļu Rīgas centrā ir veidojuši rīdzinieki, plānojot apbūvi visā pilsētas pastāvēšanas vairāk nekā 800 gadu laikā. Raugoties uz Rīgu no lidmašīnas, tās mugurkauls spilgti iezīmējas apkārtējā vidē (sk. 1. attēlu). Vēl izteiksmīgāk Rīgas kopējo telpisko struktūru

veido Daugava, ko varētu dēvēt arī par Rīgas māti (*Daugaviņa, māmuliņa*). Šīs divas ass veido Rīgas vēsturisko pamatstruktūru. Viena ir dabas dota, otra ir rīdzinieku celta. Daugava ir Latvijas likteņupe, kuras abos krastos ir attīstījusies Latvijas galvaspilsēta. Kā jau minēts, gadu simteņos Rīga ir veidojusi savu telpisko mugurkaulu. Abi elementi ir Rīgas centra telpiskās ikonās.

Ieteikums

Rīga, tāpat kā visas valstu galvaspilsētas, veido savu identitāti, savu tēlu, atzīmējot vēsturiskos notikumus un personas, nodēvējot parkus, laukumus, ielas viņu vārdos un viņu piemiņai ceļot pieminekļus. Jau pirms vairākiem gadiem bija mēģinājums Brīvības ceļā atzīmēt K. Čaksti un LCP kā svarīgu vēstures posmu, kas ir saistīts ar Rīgu un visu Latviju. Tas toreizējā situācijā neizdevās, bet šodienas gaisotnē šķiet iespējams.

2. attēls. Rīgas vēsturiskais mugurkauls. Schematiski redzams Brīvības ceļš no Uzvaras laukuma līdz Jaunajai Ģertrūdes baznīcai un Gaisa tiltam. Pa vidu ir iezīmēti galvenie vēsturiskie elementi un mūsdienu Brīvības ceļa galvenie funkcionālie objekti

Pilnībā pievienojos viedoklim, ka Brīvības ceļš ir izcila vide, kur uzsvērt Latvijai un Rīgai svarīgus notikumus un personības, nevis kā pašlaik, perifērijā (piemēram, Jāņa Čakstes vārdā ir nodēvēts Pārdaugavas autoceļš). Pilsētas centra zaļajā lokā jau ir izveidotas piemiņas vietas tādiem izciliem Latvijas pilsoņiem kā Rainis un Kalpaks. Centrā, parku lokā, ir vēl daudz vietas citiem Latvijas cēlājiem vai notikumiem. Ļoti nozīmīga vieta centra parku lokā ir zaļais bulvāris, kas ir arī Rīgas pilsētas Brīvības ceļa mugurkaula centrs. Pašreiz šī vieta mugurkaulā ir tukša (sk. 2. attēlu). Iesakmu to atdzīvināt ar LCP piemiņas vietām un turpināt iezīmēt citus Latvijai svarīgus notikumus pagātnē un nākotnē.

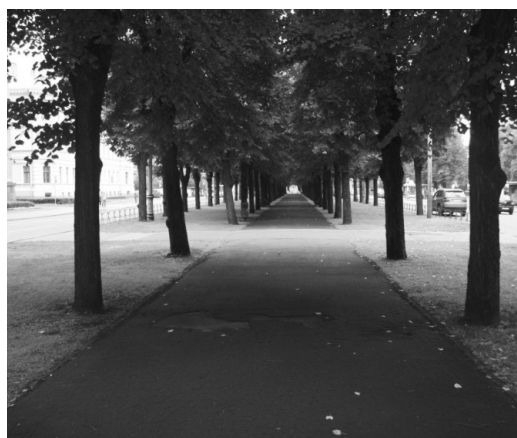
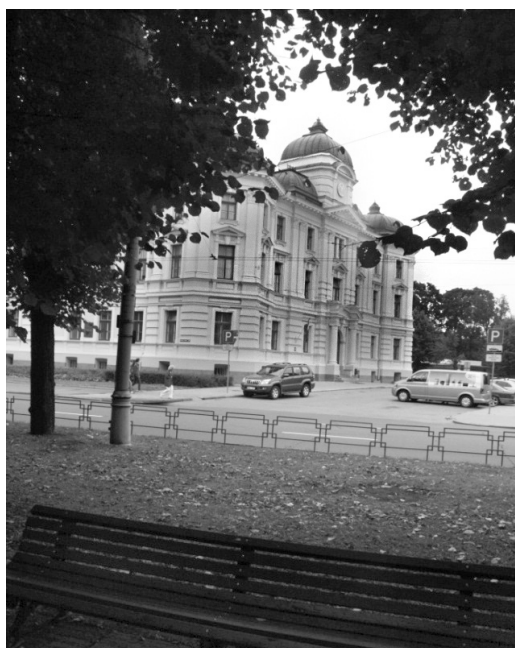
Ieteikums ir bulvāru loka pašā sirdī radīt informatīvu atgādinājumu par nacionālo demokrātisko pretestības kustību Otrajā pasaules

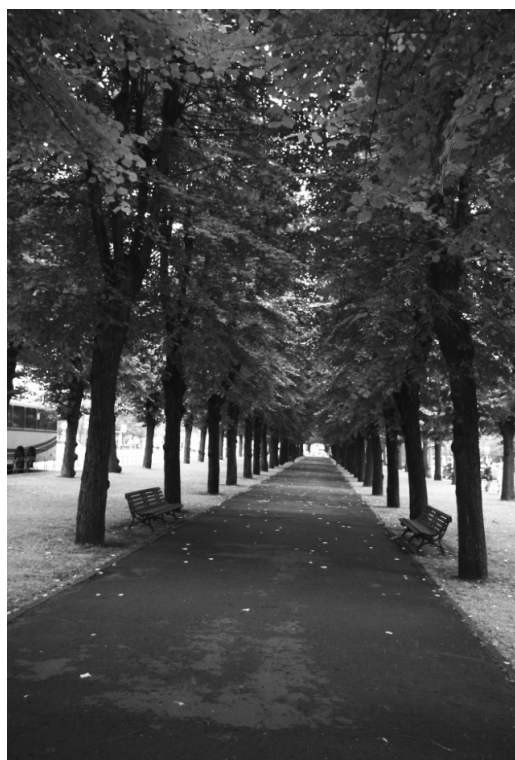
3. attēls. Fotoattēlā redzama bulvāru zaļā zona ar Brīvības ceļa zaļo aleju centrā: Brīvības piemineklis > Raiņa bulvāris > zaļā promenāde Brīvības bulvārī > Merķeļa iela – Kalpaka bulvāris > zaļā promenāde Brīvības bulvārī > Elizabetes iela

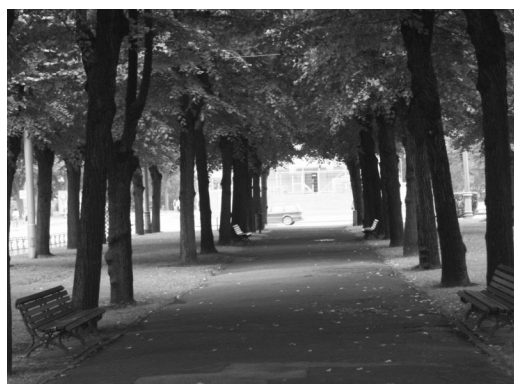
4. attēls. Neizmantotā promenāde Brīvības ceļa parku centrā. Skats no Elizabetes ielas, kur jau bija ieteikts izveidot piemiņekli Otrā pasaules kara pretestības kustībai un K. Čakstem. Pa labi no tās atrodas piemiņekli Barklajam de Tolli un Oskaram Kalpakam

5. attēls. Promenādi šķērso gājēju pāreja no valdības ēkas (pa kreisi) uz sabiedriskā transporta mezglu (pa labi). Izcila vieta piemiņas informācijai par *Trešo ceļu*

6. attēls. Tālāk uz Brīvības pieminekļa pusi pa kreisi no promenādes atrodas Rīgas apgabaltiesas nams un pa labi redzams Raiņa piemineklis. *Trešā ceļa* piemiņas vieta ir iespējama arī šeit

7. attēls. Informāciju būtu iespējams izvietot arī tuvāk Brīvības piemineklim, tomēr šis posms (Merķeļa iela – Raiņa bulvāris) varētu tikt atvēlēts plašākai informācijai pilsētas apmeklētājiem par Latvijas vēsturi

karā pret abām okupācijas varām (LCP). Tur pašlaik ir zaļa aleja, kas ir pilnīgi neizmantojama (sk. 3., 4., 5., 6. un 7. attēlu). Mans priekšlikums ir šajā alejā izvietot informāciju par LCP darbību, memorandu, bēgļu laivām uz Zviedriju, K. Čakstes upurēšanos Latvijai utt. Šajā puspamestajā alejā ir iespēja izveidot arī citus Latvijai un Rīgai svarīgus valstiskus eksponātus. Vēlreiz: fotogrāfijā (1. attēls) un tās shematiskajā attēlojumā (2. attēls) uzskatāmi redzams šīs vietas potenciāls minētajam mērķim.

Kā saglabāt Trešā ceļa piemiņu?

Trešā ceļa piemiņa varētu tikt saglabāta, izplatot informāciju par LCP jautājumu un atbildi veidā, – lietojot mūsdienu datortehnoloģijas. Būtu nepieciešams izplatīt informāciju par LCP vadību un darbību, memorandu, cilvēkiem, kuri uzpurējās. Informācija būtu izvietojama par visiem, kuri riskēja ar savām dzīvībām, mērojot ceļu starp Latviju uz Zviedriju kā kurjeri un pagrīdes darbinieki Rīgā, Ventspilī un citur. Būtu vēlams lietot vizuālos līdzekļus, jo īpaši fotoattēlus. Tāpat būtu izmantojama gaismas tehnika kā gaišajā, tā tumšajā diennaktis daļā.

Kā sekundārs piemiņas saglabāšanas veids varētu būt abstrakta izgaismota skulptūra, kas simboliski liecinātu par šiem kara pārdzīvojušiem. Tradicionālā granīta vai citu materiālu skulptūra konceptuāli nebūtu pieņemama.

Ja šis projekts izrādītos veiksmīgs, nākotnē šo zaļo bulvāri varētu pārveidot par interesantu un pozitīvu vidi Latvijas un Rīgas stāstiem. Atcerēsimies uzvaras!

1. pielikums.

Arhitekta I. Millera uzskaitītie Brīvības ceļa vēstures elementi

1. Rīgas robeža
2. Rīgas plānošanas reģiona administrācija
3. Brīvdabas muzejs
4. Strazdumuiža (tur noslēgts miera līgums)
5. Vizuālie Rīgas vārti ar torņveida akcentu
6. Kādreizējā *Juglas trikotāža*
7. Sporta pedagogijas akadēmija
8. Kādreizējā rūpnīca *Alfa* (LPSR rūpniecības flagmanis)
9. Krustabaznīca (Ropažu iela)
10. Teikas centrs
11. VEF Kultūras pils
12. Kādreizējais koka velotreks
13. Rūpnīca VEF
14. Rīgas vagonu rūpnīca
15. Kādreizējā velosipēdu ražotne *Ērenpreiss*
16. Gaisa tilts
17. Tramvaju un trolejbusu depo
18. Kādreizējais Ļeņina muzejs (Cēsu ielā)
19. Jaunā Ģertrūdes baznīca
20. Vidzemes tirgus
21. Dailis teātris
22. 1. slimnīca
23. Stūra māja

24. Ģertrūdes baznīca
25. Aleksandra Ņevska pareizticīgo baznīca
26. Viesnīca *Latvija*
27. Pareizticīgo katedrāle
28. Ministru kabineta ēka
29. Kādreizējā Ļeņina pieminekļa vieta
30. Vācijas un Francijas vēstniecības
31. Latvijas Universitāte
32. Brīvības piemineklis
33. Nacionālā opera
34. Rīgas kanāls
35. Vecrīga – Līvu laukums, Rātslaukums, Melngalvju nams u. c.
36. Strēlnieku laukums
37. Akmens tilts – likteņupe Daugava
38. Nacionālā bibliotēka
39. Dzelzceļa muzejs
40. Jaunais Pārdaugavas centrs
41. Uzvaras parks, piemineklis *Padomju Latvijas un Rīgas atbrīvotājiem*

JĀŅA STRADIŅA GADS

Andra Mangale, foruma *Kultūras un zinātnes mijiedarbība Latvijā un pasaulē* projekta vadītāja

Andris Nātriņš, Latvijas Inovatoru apvienības valdes loceklis

Lai plašākai sabiedrībai atgādinātu par Jāņa Stradiņa personības unikalitāti un vienlaikus aktualizētu tematu par Latvijas zinātnes attīstības veicināšanu, par kuru akadēmiķis iededzies visa darba mūža garumā un kuru neatlaidīgi turpina veicināt joprojām, Latvijas Organiskās sintēzes institūta (OSI) direktors, Latvijas Inovatoru apvienības (LIA) valdes priekšsēdētājs Ivars Kalviņš jau 2012. gada vasarā nāca klajā ar ideju 2013. gadā, J. Stradiņa 80. jubilejas gadā, rīkot jubilāra dzimšanas dienai veltītu tematisku forumu.

Kad ar šo ieceri iepazīstinājām J. Stradiņu, viņš sākotnēji izteica bažas par šādas konferences organizēšanas lietderīgumu un nepieciešamību. Tikai pēc ilgākām pārdomām profesors piekrita šāda sarīkojuma norisei ar striktu nosacījumu, ka tas nekādā ziņā nekļūs par viņa godināšanas rituālu.

Rūpējoties par topošās konferences saturu, viņš arī definēja tās nosaukumu *Kultūras un zinātnes mijiedarbība Latvijā un pasaulē* un izvēlējās norises laiku – savas 80. dzimšanas dienas datumu, 2013. gada 10. decembris. Konferences temata izvēli J. Stradiņš pamatoja šādi: „Zinātnei ir jābūt savītai arī ar kultūru,

unikālo nacionālās kultūras mantojumu (folkloru, etnogrāfiju u. tml.), pasaules kultūras mantojumu un modernu tendenču recepciju Latvijā, to iedzīvināšanu sabiedrībā. Zinātnes un kultūras tradīcijas, mantojums ir jāapzina, jā saglabā un jāieved sabiedrības apziņā. Taču nākotne pieder jaunajiem un jaunajam.”

Foruma galvenā rīkotāja pienākumus uzņēmās LIA, kā sadarbības partnere tai pievienojās Latvijas Universitāte (LU).

Foruma detalizētu satura koncepciju un scenāriju izstrādāja iniciatīvas grupa, kuras darbā iesaistījās I. Kalviņš, LU rektors Mārcis Auziņš, Latvijas Zinātņu akadēmijas (LZA) viceprezidents Juris Ekmanis, Rundāles pils muzeja direktors Imants Lancmanis, mecenāts Vilis Vītols, Latvijas Bankas prezidents Ilmārs Rimšēvičs, Nacionālās elektronisko plašsaziņas līdzekļu padomes priekšsēdētājs Ainārs Dimants, Augstākās izglītības padomes priekšsēdētājs Jānis Vētra, LIA izpilddirektore Andra Mangale, LIA valdes loceklis Andris Nātriņš.

2013. gada jūlijā dubultintervijā ar LU rektoru M. Auziņu (publicēta LU žurnālā *Alma Mater* 2013. gada septembrī), analizējot zinātnes lomu un vietu sabiedrībā dažādos vēstures

Diskusija Rundāles pilī (no kreisās) Vilis Vītols, Andra Mangale, Ivars Kalviņš, Mārcis Auziņš, Ainārs Dimants, Jānis Stradiņš, Juris Ekmanis, Imants Lancmanis, Jānis Vētra, Andris Nātriņš.

Foto: Gunārs Janaitis

**Konferencē “Kultūras un zinātnes mijiedarbība Latvijā un pasaulē” Mazajā ģildē Rīgā
2013. gada 10. decembrī. Foto: Gatis Vanags**

10. decembra forums Mazajā gildē – (no kreisās) Ainārs Dimants, Laima Stradiņa, Jānis Stradiņš, Andris Bērziņš, Ivars Kalviņš, Ilmārs Rimševičs, Imants Lancmanis. Foto: Gatis Vanags

posmos, J. Stradiņš uzsvēra: „Jā, pasaule apgaismības laikmetā šķita saprotamāka, man pašam būtu patīcis dzīvot šajā laikmetā.” Šis izteikums radīja impulsu 4. oktobrī Rundāles pils Hercoga audienču zālē rīkot diskusiju *Kāpēc mūsdienu zinātnieki varētu vēlēties dzīvot apgaismības laikmetā?*, kas kļuva par saturiski un emocionālu piesātinātu ievadsarunu, gatavojoties galvenajam notikumam – konferencei *Kultūras un zinātnes mijiedarbība Latvijā un pasaulē*.

Diskusijas nolūks bija apspriest svarīgākos aspektus, kas ir saistīti ar zinātnes attīstības nosacījumiem un zinātnieku lomu sabiedrībā, papildinot mūsdienu situācijas analīzi ar ieskatu akadēmiskās dzīves aizsākumos Latvijā apgaismības laikmetā.

Rundāles pilī J. Stradiņš runāja par apgaismības laikmetu Latvijā un Kurzemes Literatūras un mākslas biedrības nozīmi Zinātņu akadēmijas iedibināšanā, I. Lancmanis – par Kurzemes hercoga Pētera lomu un mākslas ietvertu sabiedrību apgaismības laikmeta Kurzemē, J. Ekmanis – par to, vai ir pamats gaidīt apgaismības laikmetu nākotnē, J. Vētra – par

zinātnes un augstākās izglītības vienotību, finansējumu zinātnei un birokrātijas spējām un iespējām, A. Mangale un V. Vītols – par mecenātismu un tā paraugiem mūsdienu Latvijā, I. Kalviņš – par zinātnieka sūtību, M. Auziņš – par zinātni un humanitāti un A. Nātriņš – par apgaismības laikmeta kultūras kontekstu Kurzemē un Rīgā. Diskusiju vadīja A. Dimants.

Iniciatīvai Rundāles pilī sekoja vēl viena tematiska tikšanās – 21. novembrī LU Mazajā aulā Zinātnes kafējnīcā notika ekspertu debātes *Abas puslodes jeb kur rodas idejas?*. Tajās piedalījās J. Stradiņš, M. Auziņš, LU Literatūras, folkloras un mākslas institūta pētnieks, literatūrzinātnieks Pauls Daija, komunikācijas pētniece Olga Procevska un Medicīnas fakultātes asociētais profesors Uga Dumpis. Saruna risinājās par to, cik būtiska loma radošā procesā ir ilgstošam, nepārtrauktam un aizrautīgam darbam un piepūlei, tostarp sistemātiskiem eksperimentiem zinātniskajā darbībā, un kāda nozīme ir nejausai apstākļu sakrībai un spontanitātei. Sarīkojumu vadīja filozofs Artis Svece.

Jubilejas gada kulminācija – forums *Kultūras un zinātnes mijiedarbība Latvijā un*

pasaulē – 2013. gada 10. decembrī norisinājās Mazajā ģildē un Lielajā ģildē. Tajā piedalījās vairāk nekā 180 Latvijā plaši pazīstamu dažādu jomu pārstāvju – augstskolu rektori, zinātniski pētniecisko institūciju vadītāji, uzņēmēji, radošo industriju pārstāvji, doktoranti, studenti, J. Stradiņa tuvākie ģimenes cilvēki un kolēģi. Mazajā ģildē konferences ievadā klātesošos uzrunāja Valsts prezidents Andris Bērziņš un Ivars Kalviņš. Konferences dalībniekiem bija vēsturiska izdevība klātienē noklausīties jubilāra referātu *Vai Latvijai ir nepieciešama zinātne?*, kura ierosmei autors bija

Priekšlasījumu Mazajā ģildē sniedz jubilārs Jānis Stradiņš.

Foto: Gatis Vanags

izraudzījies Robespjēra izteikuma pārlikumu jautājuma formā: „Republikai nav vajadzīgi zinātnieki.” Zinātnes vēsture liecina, ka šādus vārdus Lielās franču revolūcijas laikā teicis revolucionārā tribunāla priekšsēdētājs Kofināls, notiesājot uz giljotinēšanu modernās ķīmijas pamatlicēju, ķīmijas revolūcijas veicēju A. L. Lavuazjē 1794. gadā. To pašu – Marats un Robespjērs.

Gan J. Stradiņš, gan citi referenti, moderatora A. Dīmanta mudināti, centās noskaidrot, vai teiktais ir attiecināms uz mūsdienu Latvijas realitāti. Vai tas ir jautājums vai brīdinājums, vai jau fakta konstatācija? Šis motīvs ieskanas visā J. Stradiņa jubilejas aktivitāšu ciklā, atgādinot, ka zinātni, jaunradi, tāpat kā citas daudzveidīgas kultūras izpausmes, var ne tikai iznīcināt ar giljotīnu, bet arī nomērdēt vai vēl šķietami nevainīgākā veidā ļaut tām neturpināties un iznīkt.

Taču šo atbilžu meklējumus gan ievaddiskusijās, gan jubilejas konferencē noteikti nevajadzētu uzlūkot par žēlabām pēc zudušā zelta laikmeta. Gluži pretēji, tas bija stingrs vērtību un ticības apliecinājums: Latvijā dzīvo un strādā daudz talantīgu un motivētu cilvēku, kuri, ja zinātnei tiek radīti labvēlīgi apstākļi, ir spējīgi gūt izcilus zinātniskus sasniegumus, tostarp tādus, kas varētu kļūt par kultūrnozīmīgu parādību, gan tādus, kas vēlāk ar inovācijas potenciālu radītu iespējas pārvērst zināšanas naudā. J. Stradiņš savā runā norādīja: „Katrā

ziņā pašu zinātne ir būtiska vērtība arī mazai valstij, tā ir būtiska, lai latvieši turpinātu pastāvēt kā intelektuāla nācija gadusimtos, ne mazāk svarīga kā demogrāfija, pietiekama turība, ekonomiska izaugsme, sabiedrības materiālā nodrošinātība.”

Priekšlasījumus sniedza M. Auziņš – *Nacionālās universitātes loma mazā valstī*, I. Lancmanis – *Muzeju veidošanās Eiropā un Latvijā kā apgaismības laikmeta zīme*, Latvijas goda konsuls Filadelfijā (ASV) Džons Medveckis – *Kultūras, zinātnes un uzņēmējdarbības saikne. Amerikas Savienoto Valstu un Latvijas situācija*, Tartu Universitātes pētnieks Mārtiņš Kaprāns – *Zinātne kā atmiņa un identitāte: Piezīmes uz grāmatas „Zinātnes un augstskolu sākotne Latvijā” malām* un I. Rimšēvičs – *Akadēmiskā misija naudas mākslā*. Otrajā daļā Lielajā ģildē par jubilejas foruma tematu domās dalījās Saeimas priekšsēdētāja Solvita Āboltiņa, izglītības un zinātnes ministrs Vjačeslavs Dombrovskis, kultūras ministre Dace Melbārde, LZA viceprezidents Juris Ekmanis, Romas Katoļu baznīcas Rīgas arhibīskaps-metropolīts Zbigņevs Stankevičs, bijušais Augstākās Padoles priekšsēdētājs Anatolijs Gorbunovs, publicists Dainis Īvāns un vairāki citi jubilejas viesi.

Pēc spraigām konferences stundām sekoja jubilejas koncerts, kurā uzstājās komponists Raimonds Pauls, Valsts akadēmiskais koris *Latvija* ar diriģentu Māri Sirmo un Latvijas Nacionālās operas solisti.

2014. gada februārī interesenti Latvijas Arhitektu namā, LU un OSI tika iepazīstināti ar J. Stradiņam veltītu fotoizstādi (autori – fotogrāfi Gunārs Janaitis, Gatis Vanags, Toms Grīnbergs). Tajā tika iekļautas fotogrāfijas, kas ataino J. Stradiņa izglītības ceļu un darbību OSI, LZA, Latvijas Bankas Monētu un dizaina komisijā, kā arī aktīvo līdzdalību mūsu valstij izšķirīgos vēsturiskos notikumos. Ievērojama vieta tika atvēlēta 10. decembra notikuma fotomateriāliem. Jubilejas foruma un fotoizstādes

dizaina koncepciju izstrādāja mākslinieks Ilmārs Blumbergs un datorgrafīks Ivo Grundulis.

Pašreiz sagatavošanā ir jubilejas gada grāmata, kurā tiks publicēti konferences *Kultūras un zinātnes mijiedarbība Latvijā un pasaulē* ekspertu priekšlasījumi, ieskats Rundāles pilī notikušās diskusijas *Kāpēc mūsdienu zinātnieki varētu vēlēties dzīvot apgaismības laikmetā?* tematikā, problēmintervija ar Jāni Stradiņu un apjomīga fotoattēlu kompozīcija (izdevējs – LIA sadarbībā ar LU).

ZINĀŠANU LOMA VALSTS ATTĪSTĪBĀ

Latvijas Universitāte, ievadot savu 95. jubileju, 2014. gada 19. jūnijā rīkoja ekspertu diskusiju *Zināšanu loma valsts attīstības izaugsmei. Augstākās izglītības un zinātnes izaicinājumi*. Ievadprezentācijās un diskusijā tika analizēta pašreizējā situācija

Latvijas augstākajā izglītībā un zinātnē, kā arī norādīts uz būtiskiem izaicinājumiem augstākajā izglītībā un zinātnē kontekstā ar valsts ilgtermiņa attīstības veicināšanas iniciatīvām.

Diskusijas sākumā ekspertus uzrunāja Ministru prezidente Laimdota Straujuma un

Diskusijas norise Latvijas Universitātes Senāta zālē. Foto: Toms Grīnbergs

Diskusijā domās dalās: (no kreisās) Laimdota Straujuma, Mārcis Auziņš, Ina Druviete un Juris Binde Foto: Toms Grīnbergs

izglītības un zinātnes ministre Ina Druviete, īpaši uzsverot izvēlētās tematikas nozīmīgumu valsts mērogā. Prezentācijas sniedza LU rektors Mārcis Auziņš (*Kā izmērīt veiksmi?*), SIA *Latvijas Mobilais Telefons* prezidents Juris Binde (*Zināšanu sabiedrības paradigma*), tirgus un sabiedriskās domas pētījumu centra SKDS direktors Arnis Kaktiņš (*Augstākās izglītības vērtējumi Latvijas sabiedrībā*).

Pēc tam sekoja ekspertu diskusija, kurā piedalījās akadēmisko un zinātniski pētniecisko institūciju viedokļu līderi, uzņēmēji, ekonomikas un finanšu jomas eksperti, valsts un nevalstisko profesionālo institūciju pārstāvji, doktoranti un studenti. Viņu vidū – Latvijas Biomedicīnas pētījumu un studiju centra zinātniskais direktors Elmārs Grēns, Romas Katoļu baznīcas Rīgas arhibīskaps-metropolīts Zbigņevs Stankevičs, Latvijas Tirdzniecības un rūpniecības kameras prezidents Gundars Strautmanis, Latvijas Mākslas akadēmijas rektors Aleksejs Naumovs, *Swedbank* galvenais ekonomists Mārtiņš Kazāks, LU profesors Andris Ambainis, Nacionālās elektronisko

plašsaziņas līdzekļu padomes priekšsēdētājs Ainārs Dimants, žurnāla *Rīgas Laiks* redaktors Arnis Rītups, Latvijas Jauno zinātnieku apvienības pārstāve Kitija Bite, LU Studentu padomes priekšsēdētāja Rūta Mājeniece, Latvijas Studentu apvienības pārstāvis Artis Ozoliņš.

Tālāk sniedzam ekspertu izteikumus, kas detalizētāk ataino diskusijā aplūkoto tematiku.

Mārcis Auziņš: – Mums visiem ir svarīgi, kā nākotnē veicināt sadarbību starp izglītību, zinātni, uzņēmējiem, politiķiem un politikas veidotājiem. Kaut arī es nāku no dabaszinātnēm un pēc izglītības esmu fiziķis, manuprāt, dažādās diskusijās par valsts tālāko attīstību pārāk maz uzmanības tiek veltīts sabiedrības humanitārajai komponentei, bez kuras klātbūtnes cerēt, ka mēs panāksim ekonomikas augšupeju, ir nepamatoti un naivi. Tas ir jautājums ne tikai par to, kā dzīvojam un jūtamies savā valstī un veidojam savu attieksmi pret valsti. Es vēlētos uzsvērt, ka šī humanitārā komponente ir ekonomiska kategorija. Viens no Latvijā bieži apspriestajiem problēmjautājumiem ir – vai un kāpēc mēs maksājam vai

Pie diskusijas sarunu galda: (no kreisās) Aleksejs Naumovs, Andris Ambainis, Gundars Strautmanis, Elmārs Grēns. Foto: Toms Grīnbergs

nemaksājam nodokļus un ar kādu attieksmi nemaksājam. Visai izplatīts ir viedoklis, ka maksāt nodokļus nav jēgas, jo tik un tā tie tiks izlietoti nelietderīgi un iecerētais rezultāts netiks sasniegts. Gribētu apgalvot, ka neviens ekonomists, fiziķis vai inženieris nepārlicinās šāda viedokļa paudējus, ka tā nav īsti pareiza attieksme, bet tieši humanitārās nozares pārstāvju kompetencē ir radīt šo vēlamo attieksmi, lai mēs apzinātos, ka maksāt nodokļus ir labi un pat stilīgi. Brīdī, kad šī attieksme mainīsies, cerams, sapratīsim, ka humanitārā komponente ir ekonomiska kategorija un pilnīgi noteikti arī valsts drošības komponente. Analizējot, piemēram, notikumus Ukrainā, visticamāk, būtu jāizvērtē, cik tajos ir iekļauti politikas un ekonomiskie jautājumi un kādā mērā tie attiecas uz humanitāro komponenti.

Raugoties uz procesiem Latvijā, man rodas sajūta, ka mēs ļoti baidāmies no izglītības, zinātnes procesu objektīvas izvērtēšanas. Kā zināms, pasaulē ir pieņemts konkrēti mērīt inovāciju, zinātni, pētniecību. Līdz ar to kopējā aina šajās jomās ir skaidra. ES *Inovāciju*

barometra rādītāji, kas tikko ir publicēti, parāda Latvijai pavisam neiepriecinošu ainu. Mūsu valsts inovācijās atrodas priekšpēdējā vietā. Savukārt Eiropas vidējais rādītājs uzskatāmi ilustrē, cik tālu mēs atpaliekam no Ziemeļvalstīm. Runājot par zinātniskajām publikācijām augsta līmeņa zinātniskajos žurnālos, jāsecina, ka Latvija no Lietuvas atpaliek divas reizes, tāpat no Igaunijas arī atpaliekam ļoti ievērojami. Lai Latvija izkļūtu no pēdējām vietām starptautiskajos reitingos zinātnē, pētniecībā un inovācijās, ir skaidri jāapzinās, kuros parametros mēs atpaliekam un kā tos precīzi mērīt, kas ir tie veiksmes indikatori, pēc kuriem mums būtu jātiecas un kuriem tad arī būtu jāpiešķir atbilstošs finansējums.

Vēloties novērtēt augstāko izglītību, mums ir jāpievēršas pasaules reitingiem, kuri novērtē augstskolas sasniegumus. Vispopulārākais ir *Quacquarelli-Symmonds* (QS) reitings, un mēs pamatoti lepojamies, ka vismaz viena no Latvijas augstskolām, LU, ir iekļauta šajā reitingā. Var jau sacīt – jūsu augstskola atrodas kaut kur astē, 701. vietā, bet ir arī jāapzinās, ka

šajā reitingā ir kvalificētas apmēram 2000 universitātes un tikai 3,5% no tām ir topuniversitātes. Taču var raudzīties citādāk – mēs esam vienā klubā ar Stenfordu, Oksfordu, Bērkliju u. c. Jā, tās ir mums priekšā, bet mēs esam vienas līgas spēlētāji.

Ainārs Dimants: – Lai nezaudētu kop-skatu, pārredzētu laukumu, ir svarīgi uzsvērt zinātnes lomu stratēģiskās komunikācijas veidošanā. Stratēģiskā komunikācija ir priekšstatu veidošana par apkārtējo pasauli, ar noteiktām vērtībām un nozīmēm. Primāri tā notiek divās sabiedrības sistēmās: izglītības sistēmā, kura, balstoties uz zinātņi, veido interpretācijas paradigmu, kā uztvert apkārtējo pasauli, un tāpat mediju sistēmā, kas tālāk attīsta un veido šo paradigmu. Mūsdienās vairs nav aktuāls informācijas karš; kā redzam Ukrainā, notiek galvenokārt interpretācijas karš, un šīs interpretācijas veido izglītības sistēma un mediju sistēma. Tāds interpretācijas, sava, Latvijas naratīva, piemērs ir arī šodien pieņemtā Saiversmes preambula.

Igaunijā psiholoģiskā aizsardzība ir noteikta kā valsts aizsardzības un nacionālās drošības koncepcijas pilārs. Cietā jeb militārā drošība ir tikai viens no četriem šīs aizsardzības, sabiedrības un katra indivīda pašpaļāvības un veselīgas pašapziņas faktoriem, pārējie ir sociālā drošība, ieskaitot tiesisko, kultūra, ieskaitot izglītību, un mediju pieejamību, un žurnālistikas kvalitāte. Tātad psiholoģiskā aizsardzība ir kultūras un mediju vairoga stiprināšana. Šajā kontekstā pārliecinoši var teikt – kādi ir mediji, tāda ir sabiedrība. Mediji nosaka sabiedrības dienas kārtību, medijiem ir noteicošā loma demokrātijā, politiskās gribas veidošanā. Nelielā Eiropas valstī galvenais stratēģiskās komunikācijas instruments ir nodokļu maksātāju atbalstīts sabiedriskais medijs. Nebūt nav nejaušība, ka visi ievērojamākie Latvijas komunikācijas zinātnieki, ar LU priekšgalā, ir kopīgi izstrādājuši un atbalsta vienota sabiedriskā medija koncepciju. Diemžēl tieši nekompetenta, ambicioza novēršanās no zinātniskās ekspertīzes ir novedusi pie nepadarītā svarīgākā darba valsts stratēģiskajā komunikācijā – spēcīgam sabiedriskajam medijam joprojām nav saņemts atbalsts valdībā un Saeimā.

Juris Binde: – Izglītības nozarei ir noteikta struktūra, kādā veidā mēs varam virzīties

uz priekšu. Vispirms – ir jābūt skaidram nākotnes redzējumam. Par izglītību runājot, Latvijā nākotnes redzējums nav saprotams. Katra valdība, katrs politiskais periods ir radījis savas idejas, sākot ar to, ka nav jāapgūst konkrēti mācību priekšmeti, bet var mācīties to, ko katrs vēlas. Skolēniem ir vairāk tiesību, bet nav gandrīz nekādu pienākumu. Šādu nepieņemamu situāciju turpmāk būtu jālabo. Akcents izglītības sistēmā ir jāliek uz spēju mācīties. Dzīvotspējīgs ir modelis, kurš ļauj nodrošināt straujāku zināšanu apguves procesu, sasaista teoriju ar praksi un nodrošina sistemātisku zināšanu apguves procesu un šī procesa atjaunošanu, jo mācīšanās ir nepārtraukts un sistemātisks process.

No uzņēmēju viedokļa ir iezīmēti zināšanu vadības attīstības virzieni, lai sasniegtu pagaidām vēl neesošo izglītības sistēmas nākotnes redzējumu. Ir jāizmanto četras galvenās stratēģijas: pirmskolai un sākumskolai, vidusskolai, augstskolai un mūžizglītībai, kur zinātne ir iekļauta visos četros elementos. Arī sākumskolā, bērnudārzā, bērns, kurš ir veicis eksperimentu vai nonācis pie pozitīva rezultāta, ir izdarījis zinātnisku atklājumu – pats sev, bet tik un tā tas ir radījis viņā interesi un stimulu darboties un mācīties tālāk.

Arnīs Kaktiņš: – Aptaujas rāda, ka sabiedrības vērtējumi par augstāko izglītību pašlaik ir nedaudz optimistiskāki nekā 2009. un 2010. gadā. Augstskolu vērtējumi 2012. gadā *Latvijas Avīzē* bija kritiskāki, bet pēdējos gados pasliktināšanās nav vērojama. Tagad deviņi procenti no aptaujātajiem uzskata, ka mūsu augstskolās sniegtā izglītība ir izcila. Šis skaitlis ir lielāks nekā iepriekšējos gados. Kopumā varam secināt, ka katru gadu izglītības popularitāte pieaug. Ir pamats domāt, ka medijiem un publiskai telpai ir vara. It īpaši jautājumos, kuros cilvēkiem nav nepastarpinātas pieredzes – šajā aspektā medijiem ir absolūta vara.

Zbignevs Stankevičs: – Humanitārā dimensija noteikti ir ekonomiska kategorija. Teiktais ir attiecināms uz visu uzņēmējdarbības vidi, jo, ja tur valda vilku likumi, kā veiklāk iedzīvoties uz citu rēķina, – tas ir ļoti negatīvs klimats. Otra [dimensija] – labvēlīgā situācija [jo] valda lietišķas attiecības, kad var uzticēties partneru dotajam vārdam un tiek pildīti pieņemtie likumi. Šajā ziņā humanitārā

dimensija ir ekonomiska kategorija. Arī zināšanu dimensija ir ārkārtīgi svarīga, bet zināšanas – tas vēl nav viss. Bez humanitārās, morāli ētiskās dimensijas klātbūtnes zināšanas kļūst destruktīvas. Un tā vietā, lai attīstītu valsti, nereti notiek tās graušana. Tā ir mūsu milzīgā problēma. Humanitāro dimensiju ir jāpiepilda ar atbilstošu saturu.

Mārtiņš Kazāks: – Mums ir jāapzinās, ka sabiedrības aptaujas ir subjektīvas. Uz reāliem rezultātiem izglītības sistēmai ir jāiet gadiem. Reformas izglītībā parādās tad, kad mainās finansēšanas modeļi, un tas notiek tad, kad tiek pieņemts valsts budžets un sākas jauns mācību gads. Latvijā tas viss notiek ar tādu laika nobīdi, ka mūsu iedzīvotāji taustāmus rezultātus neizjūt.

Arnīs Rītups: – Gatavo zināšanu nodošana tālāk ir ģimnāzijas līmeņa uzdevums. Zināšanu apgūšana ir nepieciešama dimensija augstākās izglītības pastāvēšanā. Bet sevišķi aktuāls jautājums ir par jauno zināšanu radīšanu. Augstākajai izglītībai noteikti ir jārada jaunas zināšanas. Veidojot augstākās izglītības nākotnes redzējumu, jaunu zināšanu radīšana ir jāievieš kā ļoti būtisks un jauns atskaites punkts.

Elmārs Grēns: – Diemžēl mums nav nekādu apkopojošu datu par zinātni, jo būtu lietderīgi salīdzināt Latvijas un starptautisko skatu uz zinātni. Latvijas zinātnē pēc starptautiskās izvērtēšanas būtībā saņēma gluži vai aukstu dušu – ļoti zemu vērtējumu kvalitātes, sašķelētības un citu faktoru ziņā. Mēs esam dziļi iegrimuši savos priekšstatos par izglītību un zinātni un bieži vien izdarām maldīgus secinājumus. Starptautiskais vērtējums uzskatāmi parādīja, ka mūsu zinātniskie institūti un augstskolas rotē noslēgta cikla sistēmā, kas ir mūsu personīgās mikrovides rezultāts. Ja universitātes tuvākajos gados neiesaistīs darbā no ārzemēm augsta līmeņa profesionāļus, zinātniekus un mācītājus, mēs turpināsim rotēt savā provinciālā ciklā, nespējot objektīvi novērtēt, kāda ir mūsu darbības patiesā kvalitāte. Valsts līmenī ir jālikvidē visas barjeras, kas kavē šī īpaši svarīgā procesa pozitīvu attīstību.

Andris Ambainis: – Latvijā mums trūkst jauno zinātnes līderu, kam jau ir starptautiskā pieredze un kas ir ieguvuši doktora grādu ne

pārāk sen un ar savām idejām var iedvesmot citus. Mūsu augstākajā izglītībā un zinātnē veidojas tā saucamās izcilības saliņas, kuras mums noteikti jāturpina audzēt. Milzīgs resurss šajā ziņā ir Latvijas zinātnieki, kuri strādā cetur pasaulē. Ja viņus izdotos pārliecināt atgriezties, viņi varētu būtiski papildināt izcilības saliņas. Šīm izcilības saliņām ir nepieciešams dažāds atbalsts, arī finansiāls.

Kitija Bite: – Nacionālajā attīstības plānā ir uzsvērts ekonomiskais izrāviens, ir norādīts, ka valstī ir nepietiekams izglītības un zinātnes jomā nodarbināto skaits. Risinājums – virzīt augstskolu absolventus karjerai zinātnē. Skolās uzrunājot skolēnus, secinājām, ka zinātnieks nav hokejists – jaunieši hokejistus pazīst, bet zinātnē viņi sevi neredz. Mums jādomā, kā veiksmes stāsti un labie piemēri varētu mudināt jauniešus pievērsties zinātnieka karjerai.

Un vēl – augstskolā studentiem sniegtot tikai informāciju, bet ne zināšanas, nevarēsim runāt par jaunu zināšanu radīšanu. Diemžēl tas bieži vien notiek arī doktora studiju līmenī. Kamēr pētnieki, zinātnieki, mācītāji, visi izglītības procesos iesaistītie nenodrošinās savas darbības augstu kvalitāti, mēs nevarēsim palielināt zinātnieka profesijas prestižu.

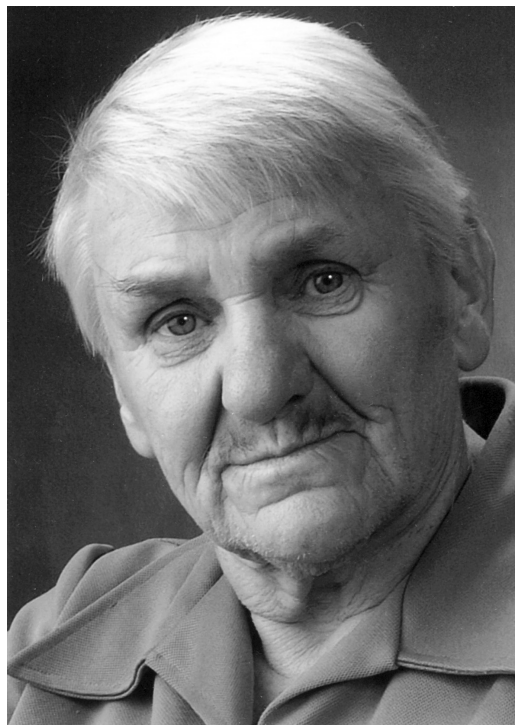
Gundars Strautmanis: – Nacionālās attīstības plānu bieži kritizējam, bet pašlaik tas ir vienīgais apstiprinātais dokuments, kas atspoguļo valsts stratēģiju. Šajā dokumentā izvirzītos mērķus, manuprāt, augstākās izglītības institūcijām vajadzētu ņemt vērā kvalitatīvas izglītības nodrošināšanā, īpaši eksaktajās zinātnēs. Kā zināms, joprojām ir problēma, ka pieprasījums nav salāgots ar piedāvājumu, un, kā prognozē Ekonomikas ministrija, šajā ziņā nekas nemainīsies līdz pat 2020. gadam. Disproporcija starp humanitārajām un eksaktajām zinātnēm saglabāsies. Turklāt augstskolām pagaidām nav izstrādāts taisnīgs valsts finansējuma modelis un finansiālais atbalsts netiek korekti īstenots. Šie ir tikai daži aktuāli uzdevumi, ar kuriem tuvākajā laikā valsts līmenī būtu jātiek galā.

Kopsavilkumu sagatavoja

Andra Mangale,
ekspertu diskusijas projekta vadītāja

AINAS GALĒJAS-DRAVNIECES PIEMIŅAI

Silvija Lagzdīna, *Akadēmiskās Dzīves* redakcijas kolēģijas locekle

Aina Galēja-Dravniece

Noslēdzies dzīves loks. 2013. gada 3. decembrī Mineapolē (ASV) 88 gadu vecumā mūžībā aizgājusi anatompatoloģe, mecenāte, žurnāla *Akadēmiskā Dzīve* dvēsele Dr. Aina Galēja-Dravniece, diža personība, lielisks cilvēks.

Aina dzimusi 1925. gada 14. aprīlī Rīgā, ārstu ģimenē. Tēvs Jūlijs Galējs bija dermatovenerologs, studējis Tērbatas Universitātē, viņa dzimtas saknes – Jaungulbenē. 1941. gadā J. Galēju padomju režīms represēja, izsūtīt uz Vjatlagu. Ainas mamma Erna Galēja (dz. Jukēvica) bija zobārste, zobārstniecību mācījusies Maskavas Universitātē. Viņas dzimtas saknes – Bauskas pusē.

1944. gadā Aina pabeidz Rīgas 1. vidusskolu un kopā ar mammu un divus gadus

vecāko brāli Jāni dodas bēgļu gaitās uz Vāciju. Ainas brālis J. Galējs vēlāk iegūst atpazīstamību pasaulē ar izciliem sasniegumiem elektromagnētisko viļņu teorijā. Brāļa bērni Roberts un Sandra, kuri bija ļoti tuvi Aina, veiksmīgi darbojas informācijas tehnoloģiju jomā.

Vācijā Aina uzsāk medicīnas studijas jaunizveidotajā Baltijas Universitātē, bet vēlāk studijas turpina Hamburgas Universitātes Medicīnas fakultātē, kuru beidz 1951. gadā, saņemot ārsta diplomu. Sandra Galēja saglabājusi Ainas Hamburgas Universitātes studenta apliecību Nr. 636.

1951. gadā Aina kopā ar mammu un brāli pārceļas uz dzīvi ASV, kur specializējas patoloģijā.

Studējot Baltijas Universitātē, Aina iepazīstas ar savu nākamo vīru Frici Dravnieku, kurš Latvijā bija beidzis LU Fizikas fakultāti un ieguvis arī maģistra grādu. Fricis dažus gadus mācījies arī Latvijas Konservatorijā, vijoles klasē. Viņam bijusi absolūtā muzikālā dzirde, tāpēc grūti bijis izšķirties starp fiziku un mūziku. Virsroku guvusi fizika.

F. Dravnieks seko Aina uz Mineapoli. 1952. gadā viņi apprecas un saskanīgā kopdzīvē nodzīvo 49 gadus līdz Friciņa nāvei 2001. gadā.

F. Dravnieka darba mūžs ASV aizritēja Minesotas Universitātes Spinu rezonanses laboratorijā, kur viņš nostrādāja par zinātnisko līdzstrādnieku līdz aiziešanai pensijā 1981. gadā. Fricim bijušas izcilas eksperimentētāja dotības, ko augstu vērtējis viņa vadītājs, amerikāņu profesors.

A. Galējas-Dravnieces anatompatoloģes darba mūžs ir no 1956. līdz 2002. gadam. Viņa strādājusi Mineapoles un Dakotas pavalstu klīnikās. Sākot ar 1976. gadu, strādājusi daļēju slodzi dažādās mazākās ASV pilsētās, aizvietojo patologus viņu atvaļinājumu laikā. Tad pie Ainas ciemojies arī Fricis. Viņi interesanti pavadījuši laiku, klejojot pa apkārtni. Iemīļoti bijuši Apalaču kalni.

Vispār ceļošana bijusi Dravnieku ģimenes vaļasprieks. Ar gandarījumu Aina stāstīja, ka viņa ir bijusi visos sešos pasaules kontinentos, arī Antarktīdā.

Līdzās veiksmīgai profesionālajai darbībai Aina aktīvi iesaistās arī Amerikas latviešu sabiedriskajā dzīvē. Liels ir viņas nopelns Mineapoles akadēmiskās kopas izveidē un sanāksmju organizēšanā, sirsnīgi uzņemot dalībniekus savās mājās. Aina ļoti daudz darījusi žurnāla *Akadēmiskā Dzīve* izveidošanā, izdošanā un izplatīšanā daudzu gadu garumā. Kad Latvija atradās aiz dzelzs priekškara, žurnāls, kas iznāca latviešu valodā, bija it īpaši gaidīts trimdas latviešu ģimenēs ne tikai Amerikā, bet arī Kanādā, Austrālijā un Vācijā.

Renovērtējams ir A. Galējas-Dravnieces dāsnais devums latviešu jauniešu izglītošanas veicināšanā. Ar viņas finansiālu atbalstu izglītību pilnveidojuši vairāk nekā 100 latviešu jauniešu.

Pēc Latvijas neatkarības atgūšanas, sākot ar 1992. gadu, Aina darbojas divās stipendiju programmās.

Sadarbojoties ar profesoru Pauli Lazdu, viņa katru gadu piešķir stipendijas diviem trim latviešu jauniešiem divu semestru studijām humanitāro un sociālo zinātņu jomā Viskonsinas Universitātē Oklērā.

Otra stipendiju programma sniedz finansiālu atbalstu Latvijas jaunajiem ārstiem un pētniekiem zināšanu pilnveidošanai dažādās Eiropas un ASV slimnīcās, klīnikās un institūtos. Aina paredzēja, ka šī programma

turpināsies līdz 2025. gadam. 2005. gadā izveidota stipendiju programma arī Latvijas patoloģijas rezidentiem.

Ainas aicinājums bija palīdzēt tiem, kam iet grūti. Tā ar viņas finansiālu atbalstu 1997. gadā darbību uzsāk nevalstiska organizācija Cesvainē, kura darbojas arī pašlaik. 2004. gadā viņa P. Stradiņa slimnīcas Ķirurģijas klīnikai uzdāvina modernu krūts vēža diagnostikas iekārtu, kas atvieglo slimības savlaicīgu atklāšanu un ārstēšanu. Sniegta arī individuāla palīdzība daudziem grūtdieniem.

Ainai bija raksturīgi visaugstāk cilvēkā vērtēt garīgo satvaru, neciešot liekulību un ārišķību.

A. Galējas-Dravnieces nesavtīgais devums, cilvēkmīlestība, patriotisms ir novērtēti ar apbalvojumiem: Latvijas Triju Zvaigžņu ordenis (2001), Viskonsinas Universitātes *Honorary Alumnus Award* (2006), tituls *Latvijas lepnums* (2009), LU goda biedra nosaukums (2010). *LU Vēstis* rakstīts, ka 2006. gada jūlijā viņa LU Fondam piešķīra 60 000 USD stipendiju programmai *Ceļamaize* un citiem labdarības mērķiem, kļūstot par LU sudraba mecenāti.

Aina paliks gaišā un mīļā piemiņā tuviniekiem, draugiem un visiem tiem, kam viņa sniedza palīdzīgu roku.

Lai vieglas smiltis A. Galējai-Dravniecei Mineapoles smiltainē ASV, zemē, kas kļuva par viņas otro dzimteni, jo deva patvērumu laikā, kad Latvijā plosījās okupācijas tumšie spēki, kas centās apspiest gaišos prātus.

GUDRAIS ANDRIEVA EICHES MŪŽS

Ainārs Dimants, *Akadēmiskās Dzīves* galvenais redaktors

Andrievs Eiche

Akadēmiskās vienības *Austrums* vecbiedrs, ilggadējs Zviedrijas Latviešu palīdzības komitejas (1982–1986) un Latviešu akadēmiskās organizācijas Zviedrijā (1991–2004) vadītājs, ģenētiķis, Stokholmas Universitātes docents apstarošanas ģenētikā un zinātņu doktors (1973) Andrievs Eiche aizvadīja gudru dzīvi – inteliģentu un elegantu (10.05.1934.–14.05.2014.). Viņš bija intelektuāļa stājas un lomas paraugs Latvijas demokrātijā. Un mūžībā aizgāja, atstādams dzīvu mantojumu.

Viņš bieži uzsvēra, ka pirmskara brīvā Latvijā ir nodzīvojis piecas dienas līdz 15. maija apsvērumam, jo brīva Latvija nav tikai neatkarīga, bet arī demokrātiska Latvija. Tāpat kā tas bija viņa vecākiem, pazīstamiem zinātniekiem, kuri iesaistījās Latvijas Centrālās padomes (LCP) nelegālajā darbībā (nacionālajā pretestības kustībā Otrajā pasaules karā pret abām okupācijas varām), kura balstījās uz Satversmi un valsts tiesisko nepārtrauktību. Andrievs dzīvoja, vārda tiešā nozīmē, pateicoties LCP izveidotajam dzīvības ceļam ar bēgļu

laivām 1944. gada septembrī. Uz pastāvīgu dzīvi Rīgā atgriezās tikai 2005. gada rudenī jau pēc aktīvā darba mūža pēdējiem divdesmit gadiem, kad bija atbildīgais par ģenētikas Zviedrijas farmācijas uzņēmuma *Astra Zeneca* toksikoloģijas nodaļu.

Latvijai un latviešiem paliks gadskārtējā Andrieva Eiches sabiedriskā diskusija, ko pēc viņa ierosmes kopš 2003. gada rīko akadēmiskā vienība *Austrums* un dokumentē mūsu žurnāls *Akadēmiskā Dzīve*, kura redakcijas kolēģijā viņš pēdējos gados aktīvi līdzdarbojās. Savā 80 gadu dzimšanas dienā viņš nolēma dāvināt stipendiju sadarbībā ar Vītoli fondu, „lai palīdzētu kādam jaunam studentam vai studentei spert pirmos soļus zinātnes laukā”. Vairākās sabiedriskās organizācijās Zviedrijā un Latvijā paliek viņa garīgais un sportiskais ieguldījums un finansiālie ziedojumi, bet it īpaši *Austrumā*, ieskaitot nodaļu *Austruma* vēstures grāmatā (2011) par tā Zviedrijas kopu. Valstiskums un demokrātija bija vērtības, ko viņš visvairāk uzsvēra un kas viņu visvairāk saistīja šajā akadēmiskajā mūža organizācijā, kurai viņš pievienojās jau 1954. gadā un kuru savā dzīvē vērtēja visaugstāk, trāpīgi saukdams par individuālistu biedrību. Vienlaikus arī basketbols, bridžs un zolīte, labi vīni un labs ēdiens, intelektuāli un augstās kultūras sarīkojumi, skaisti aktīvās atpūtas ceļojumi bija viņa aizraušanās. Viņš prata teicami sadalīt savas diennakts laiku.

Andrievs Eiche bija spožs latviešu liberālis un demokrāts, lieliski organizēts cilvēks, apzinīgs pilsonis un intelektuālu sieviešu draugs. Tik disciplinēts, ka, ļaundabīga audzēja māks, smagi saņēmās un spēja sasniegt arī vienu no pēdējiem pašam sev izvīrītājiem dzīves mērķiem – 80 gadu jubileju. Viņš aizgāja nākamajā rītā pēc tam, kad ļāva savu jubileju priecīgi nosvinēt arī *Austruma* tradicionālajā sanāksšanas laikā otrdienas vakarā, pats vairs nespēdams būt klātienē ar mums.

HRONIKA

AKADĒMISKĀ VIENĪBA *AUSTRUMS*

2012. gada 31. jūlijā Dārza svētki *Austruma* namā Rīgā, Ģertrūdes ielā 123. Sava mūža pieredzē ar priekšlasījumu dalījās vb. Guntis Liepiņš no *Austruma* Kanādas kopas.

10.–12. augustā Jauno austrumiešu salidojums – brauciens ar plotu pa Daugavas lokiem.

1. septembrī Akadēmiskā gada atklāšana: brauciens uz Jelgavu, ziedu nolikšana pie vb. Jāņa Čakstes pieminekļa un viesošanās Aučos.

9. septembrī viesu vakarā filozofijas profesores Skaidrītes Lasmanes priekšlasījums *Nepraktiskā praktiskums: ētika ikdienā*.

11. septembrī priekšlasījumu par Vilhelmu Munteru sniedza vecbiedra kandidāts vēstures profesors [Rihards Treijs].

18. septembrī mūžībā aizgājušā vb. Alfrēda Blimberga piemiņas vakars.

25. septembrī viesu vakarā *Dr. biol.* Liānas Pliss priekšlasījums *Etnoģenēzes un populāciju radniecības noteikšanas molekulāri ģenētiski pētījumi*.

16. oktobrī dziesmu vakars, ko vadīja sav. Ronalds Muižnieks.

18. oktobrī *Austruma* atklātā sabiedriskā diskusija *Vai Latvijas lauksaimniecībai ir nākotne?* LU Vēstures muzejā ar *Austruma* vb. asoc. prof. *Dr. oec.* Viestura Paula Karnupa, *Dr. oec.* Andra Miglava un agronoma Andreja Lucāna priekšlasījumiem. Tuvāk sk. V. P. Karnupa rakstu šajā *Akadēmiskās Dzīves* numurā.

23. oktobrī jaun. Reiņa Pāna priekšlasījums *Latvijas eksporta attīstības tendences: īstermiņa struktūras un kvalitātes izmaiņas*.

27. oktobrī *Austruma* 129. gadasvētki. Svinīgajā sapulcē LU Mazajā aulā ar akadēmisko runu *Obstruktīvas miega apnojas – hipopnojas sindroms* uzstājās sav. Jānis Labucis. Svinības sekoja Arhitektu namā.

29. oktobrī viesošanās korporācijas *Fraternitas Lettica* literārajā vakarā.

13. novembrī viesību vakars, kurā ciemojās studenšu korporācija *Staburadze*, priekšlasījumu *Nieru aizstājterapijas veidi un to salīdzinājums* sniedza sav. Ritvars Ziedonis.

14. novembrī piedalīšanās ziedu nolikšanā pie vb. J. Čakstes atdusas vietas par godu Valsts prezidenta institūcijas 90. gadadienai.

18. novembrī līdzdalība akadēmisko mūžorganizāciju gājienā uz Rīgas Brāļu kapiem.

20. novembrī jaun. Matīsa Caunes priekšlasījums *Kodolenerģētikas attīstības vēsture un nākotnes perspektīvas*.

27. novembrī viesību vakars ar korporāciju *Fraternitas Lettica*, fil! Pētera Bolšaiša priekšlasījums par vācbaltiešu rakstnieku Zigfrīdu fon Fēgezaku.

29. novembrī austrumiešu viesošanās pie konkordijas *Valdemārija*, kur ar priekšlasījumu par Krišjāni Valdemāru uzstājās vb. Gints Šīmanis.

4. decembrī lasāmajā vakarā vb. Aigara Reiņa priekšlasījums *Dzīvības izcelsmes hipotēzes*.

11. decembrī gada sapulce.

18. decembrī draugu vakars: filma par austrumiešu ciemošanos Roņu salā un sav. Daiņa Špeļa dzimšanas dienas svinības.

26. decembrī *Austruma* Ziemassvētki.
2013. gada 22. janvārī jaun. Eduarda Brīvmaņa priekšlasījums *Plūsmas citometrija un tās pielietojums medicīnā*.

29. janvārī Tatjanas dienas svinībās diskusija *Augstākā izglītība Latvijā un ārzemēs*. Tās moderators – vb. Ivars Pavasars, eksperti – vb. Mārtiņš Tarlaps, vb. Jānis Grabis, vb. V. P. Karnups. Viesojās korporācijas *Sororitas Tatiana, Fraternitas Arctica, Fraternitas Lettica* un *Fraternitas Livonica*.

12. februārī viesu vakars, kurā ar priekšlasījumu *Latvijas gāzes tirgus liberalizācija* uzstājās vb. Mārtiņš Tarlaps.

16.–17. februārī *Austruma* un igauņu studentu biedrības *EŪS Põhjala* sporta spēles atpūtas bāzē *Baiļi* pie Valmieras.

19. februārī Igaunijas neatkarības 95 gadu svinības, kurās viesojās igauņu studentu biedrība *EŪS*, tās biedra Kārļa Antona (*Karl Antoon*) priekšlasījums *Decembra dumpis 1924. gadā*.

23.–24. februārī *Austruma* zemledus maksķerēšana Lielajā Ludzas ezerā vb. Aināra Dimanta ierosmē.

26. februārī viesu vakars, vb. Andrieva Eiches un vb. J. Grabja kopīgs priekšlasījums *Zaudējumu minimizēšana azartspēlēs*.

12. martā viesu vakars, Latvijas Ģeotelpiskās informācijas aģentūras speciālista Arņa Krišjāņa priekšlasījums *Latvijas robežu demarkācija*.

19. martā viesību vakars ar studentu korporāciju *Varavīksne*. Ar priekšlasījumu *Vēstures rekonstrukcijas: mīti un realitāte* uzstājās vb. Artūrs Tomsons.

26. martā jaun. Mārtiņa Slišāna priekšlasījums *Garā laiduma tilti Latvijā un ārvalstīs*.

5.–7. aprīlī *Austrums* sumināja *EŪS* tās 143. gadaskārtos Tartu.

9. aprīlī jaun. Matīša Breikša priekšlasījums *Internets: vēsture un darbības principi*.

16. aprīlī dziesmu vakars, ko vēlreiz vadīja sav. R. Muižnieks.

20. aprīlī talka *Austruma* namā.

23. aprīlī lašamajā vakarā vb. V. P. Karnupa priekšlasījums par *Austruma* vēsturi.

30. aprīlī viesību vakars ar studentu korporāciju *Staburadze*. Priekšlasījumu *Kokles un koklēšana Latvijā* sniedza koklētāja Latvīte Cirse.

11.–12. maijā *Austruma* rīkotie Darba svētki Nāves salā, piedalījās pārstāvji arī no *EŪS*, *EŪS Põhjala* un studentu biedrības *Šalkone*.

21. maijā *Austruma* priekšvēlēšanu debātes par galvaspilsētas attīstības jautājumiem. Diskusiju moderēja vb. A. Dimants, piedalījās Rīgas domes kandidāti Aleksandrs Kiršteins (NA), Sarmīte Ēlerte (V) un Guntis Belēvičs (LZP).

25.–26. maijā viesošanās un talka dārzā pie *Austruma* goda biedres Baibas Zirnes.

28. maijā Akadēmiskā gada noslēgums.

9. jūlijā Dārza svētkos sav. Edgara Ķēniņa priekšlasījums par iespaidiem Jaunzēlandē.

9.–11. augustā Jauno austrumiešu salidojumā laivu brauciens pa Tebru Kurzemē.

13. augustā draugu vakars par godu Latvijas Centrālās padomes 70. gadadienai, vb. A. Dimanta priekšlasījums *Latvijas Centrālā padome kā Latvijas un trešā tēvadēla ceļš*.

sav. Mikus Žagata

LATVIEŠU KATOĻU STUDENTU UN AKADĒMIĶU APVIENĪBA *DZINTARS*

2012./2013. gadā, pateicoties dzintarieša monsinjora [Antona Smeltera] un dzintarītes fil! [Lūcijas Zariņas] pūlēm, Rīgas centrā, Klostera ielā 4, bēniņos, tika iekārtotas LKSAA *Dzintars* arhīva telpas un iesākts sistematizēt un sakārtot arhīvu. Arhīva dokumentu kārtošanu uzņēmusies fil! Rudīte Veitmane.

Apvienības goda biedrs V. E. Liepājas diecēzes bīskaps Vilhelms Lapelis atteicās kalpot par diecēzes ganu, un pāvests pieņēma viņa lūgumu – izbeigt kalpošanu. Bīskaps atvadījās no savas diecēzes un devās uz Poliju, kur kalpo par dominikāņu mūku.

Dzintara vienības ASV turpināja darbību Austrumu krastā, Indianapolisā, Grendrepidsā un Čikāgā. Biedru kopējais skaits ir pāri septiņdesmit. Liela daļa dzintariešu iesaistīti sabiedriskos un draudžu darbos. Savukārt Kanādas vienības vairākums dzīvo Ontario provinces Toronto pilsētā vai tās tuvākajā apkaimē. Mājvietu dzintarieši atraduši arī citās Kanādas provincēs.

14. augustā Aglonā, Maizes muzejā, notika LKSAA *Dzintars* Draudzības konvents. Konventu atklāja *Dzintara* prezidents fil! Valdis Labinskis, lūgšanu vadīja V. E. bīskaps Antons Justs, savukārt Maizes muzeja vadītāja Vija Ancāne runāja par maizi un tās nozīmi. Draudzības konventā piedalījās gandrīz pusimts dzintariešu, viņu bērnu un dzintariešu draugu. Konventa īpašie goda viesi bija V. E. bīskaps Antons Justs un kapelāns Juris Jaliniskis. Dzintarieši un viesi baudīja mielastu un varēja tuvāk iepazīties ar saviem draugiem, arī bērni savā starpā. Vairāki konventa dalībnieki Aglonā bija ieradušies kā svētceļotāji, veicot ceļu uz Aglonu kājām. Pēc Draudzības konventa tā dalībnieki devās uz Svēto Misi.

23. septembrī 81 gada vecumā mūžībā aizgāja priesteris Jānis Budkāns (1931–2012). *Dzintaram* viņš pievienojās jau cienījamā vecumā un krāsas saņēma 2008. gadā. Filistra izvadīšana, klātesot apvienības pārstāvjiem, notika 26. septembrī ar Svēto Misi Rīgas

Sv. Marijas Magdalēnas baznīcā, apbedīšana – Rīgas Garīgā semināra kapos.

6. oktobrī Draudzības konvents tika sarīkots Rīgā, pašu telpās. Rīkotāji bija prezidijs kopā ar Rīgas vienību, un programmā bija kā saviesīgā, tā arī intelektuālā daļa. Draudzības konventa sauklis – pieminēsim mūžībā aizgājušos priesterus dzintariešus! Šī Draudzības konventa sasaukšanu aizsāka fil! Oļģerta Baloža piedāvājums nodot LKSAA *Dzintars* arhīva rīcībā Ņujorkas vienības fotogrāfijas, kas stāsta par prāvestu Norbertu Trepšu, kurš bija ne tikai garīdznieks, bet arī rakstnieks, redaktors, sabiedriskais darbinieks un viens no trimdas baltiešu politiskās cīņas organizācijas *BATUN* stūrakmeņiem. Ideju atbalstīja fil! Vilis Mileiko, lai atcerētos arī vienīgo latviešu kapucīnu trimdā – tēvu Jāni Evāņģēlistu jeb Bernardu Krastiņu (1912–1992), kurš mūžībā aizgāja Kanādā. Fil! Selga Silkalne dalījās atmiņās par jezuītu tēvu, filozofijas un teoloģijas maģistru Pāvilu Beču (1913–1994) un jezuītu tēvu Staņislavu Gaideli (1914–2002). Savukārt fil! Miķelis Svilāns pieminēja priesteri dzintarieti Dr. Paulu Grieniņu (1918–2005). Pēdējie trīs minētie priesteri dzintarieši atdusas Austrālijā. Draudzības konventa oficiālā daļa noslēdzās ar dziesmu.

18. novembrī dzintarieši ar savu karogu un apvienības krāsām sapulcējās pie Latvijas Universitātes, lai kopā ar citām akadēmiskajām mūža organizācijām dotos pie Mātes Latvijas. Pēc gājiena uz Brāļu kapiem viņi noklausījās apvienības prezidenta svētku uzrunu un mēlojās ar svētku kliņģeri apvienības telpās, visbeidzot ar Latvijas karodziņiem rokās devās uz karaspēka parādi 11. novembra krastmalā.

10. novembrī *Dzintara* prezidija vārdā 90 gadu jubilejā sirsnīgi tika sveikts dzintarietis jau kopš studiju gadiem – monsinjors Pēteris Dupats, kurš apbalvots ar Beļģijas Bruņinieka ordeni par darbu garīgajā aprūpē.

2013. gadā dzintarieši pārņēma *Pre-lāta Ādolfa Grosberga piemiņas fondu*, kas

agrāk darbojās ASV. 2013. gadā fonds tika reorganizēts un tam pievienots *Bīskapa Jāzepa Rancāna fonds*, kas arī līdz šim darbojās ASV. Abus apvienotos fondus vada fil! *Dr. hist.* Inese Runce, un to darbībai ir viens kopīgs mērķis – sniegt materiālu atbalstu katoļu studentiem.

16. februārī dzintarieši prezidenta fil! V. Labinska vadībā viesojās Lietuvas valsts svētku svinībās Kauņā, turpinot sadarbību ar Kauņas Tehniskās universitātes studentu korporāciju *Tautitio*. Dzintarieši piedalījās kā svinīgajā misē Universitātes baznīcā, tā arī gājienā un sekojošajā goda sardzē – mītiņā Kauņas centrā, pēc tam – *Tautitio* rīkotajā akadēmiskajā sarīkojumā un, visbeidzot, draudzības vakarā ar citām Kauņas korporācijām.

15. jūnijā fil! R. Veitmanes vadībā Rīgas vienības pārstāvji ieradās pie rakstnieces fil! Paulīnes Zalānes-Vallēnas viņas privātmājā Ogrē, lai iepriecinātu cienījamo dzintarieti un

viņas privātmājas pagalmā ielīgotu pirmsjāņu nedēļu, kā arī pārrunātu akadēmiskās vienības aktualitātes. P. Zalāne-Vallēna sponsorējusi 1965. gadā Hannoverē (Vācijā) izdotās Kārļa Stalšāna grāmatas *Krievu ekspansija un rusifikācija Baltijā laikmetu tecējumā* atkārtotu izdevumu, kam uzrakstījusi pēcvārdu. Tikšanās laikā viņa prezentēja jauno izdevumu un vairākus eksemplārus dāvāja Rīgas vienības dzintariešiem, lai ar šo grāmatu iepazīstinātu plašāku sabiedrību, jo arī mūsdienu Latvijā rusifikācijas problēma ir aktuāla.

Vasaras nogalē bija priedīgs notikums, jo notika dzintarietes fil! I. Runces jaunās monogrāfijas *Mainīgās divspēles. Valsts un baznīcas attiecības Latvijā: 1906–1940* atvēršanas svētki Rīgas Centrālās bibliotēkas telpās. Sarīkojuma piedalījās arī kupls skaits dzintariešu.

fil! **Kārlis Litaunieks**

STUDENTU BIEDRĪBA *FRATERNITAS RUSTICANA*

2012. gada jūnijā noritēja ikgadējais brauciens uz Dementi, lai svinīgi, ar biedrības karogu un svētku šarfēm (lentēm biedrības krāsās) godinātu šurķēmi (lentēm biedrības krāsās) godinātu šurķēmi Paula Pētersona piemiņu, kurš kritis Otrajā pasaules karā cīņā pret Sarkano armiju.

Augustā Aivara Oša stāstījums par Kipras apmeklējumu, Kristapa Kalniņa (pašlaik – Valsts policijas Iekšējās drošības biroja priekšnieks) stāsts par karjeru Valsts policijā.

28. septembrī Botāniskā dārza apmeklējums ar ģimenēm Zinātnieku nakts ietvaros.

10. oktobrī biedrības amatpersonu vēlēšanas: seniors (valdes priekšsēdētājs) – Adrians Pavārs, viceseniors (valdes loceklis) – Jānis Java, oldermanis (valdes loceklis) – Andris Sprukuls, *Magister cantandi* (dziesmu vadītājs) – K. Kalniņš, *Magister litterarum* (literāro vakaru vadītājs) – Aivars Berķis. Iecelts kasieris ekonoms – A. Ošs, sekretārs – Pāvels Romislovs.

11. novembrī līdzdalība Lāčplēša dienas lāpu gājienā ar galamērķi pie Rīgas pils.

14. novembrī *Fraternitas Rusticana* gadasvētki.

18. novembrī līdzdalība akadēmisko mūža organizāciju svinīgajā svētku gājienā uz Brāļu kapiem Rīgā, bet vēl pirms svētkiem – filistru kapuvietu sakopšanas darbi Meža kapos. Pēc gājiena un filistru godināšanas Meža kapos tikšanās pie goda filistra Kārļa Ulmaņa pieminekļa K. Valdemāra ielā, kur svinīgo runu teica A. Berķis.

12. decembrī Elmāra Pelkua stāsts par mūsu organizācijai dāvāto Ģirta Austriņa grāmatu par autora bēgļa gaitām no Latvijas līdz dzīvei Amerikā. Turpinājumā Jāņa Vidriķa priekšlasījums par masāžu vēsturi.

2013. gada 9. janvārī iecelts Fr!R! revidents J. Vidriķis. A. Berķa priekšlasījums par grāmatas *No Jāņiem līdz Murjāniem* tapšanas gaitu.

26. janvārī Elmāra Pelkausa 70 gadu jubilejas svinības (dzimšanas diena – 23. janvārī) restorānā *Erebuni*.

30. janvārī Dailes teātra izrādes apmeklējums – *Finita la komedia!* (1. attēls).

8. maijā A. Sprukula priekšlasījums *Patērētāju tiesības Eiropā un Latvijā*, kas papildināts ar dažādiem vizuāliem materiāliem.

27. maijā Imanta Ziedoņa un A. Berķa grāmatas *No Jāņiem līdz Murjāņiem* atvēršanas

sarīkojums akciju sabiedrības *Diena* telpās, kur A. Berķis sniedza autogrāfu arī E. Pelkausam (2. attēls).

9. jūnijā komeršs A. Berķa Saulkrastu vasaras mājā. Pirms saviesīgās daļas E. Pelkaus stāstīja par rustikāņiem, kuri Otrā pasaules kara laikā izceļojuši uz ārzemēm (uz Vāciju, vēlāk ASV), īpaši par Jāni Sebri.

F! Pāvels Romislovs

DOKUMENTĀCIJA

AKADĒMISKĀ DZĪVE – JAU 50. NUMURS

50 – parasti tiek skaitīti gadi (bet šoreiz tie ir žurnāla iznākušie numuri, jo pamatā *Akadēmiskā Dzīve* ir ikgadējs izdevums) – tas jau ir pietiekoši daudz radoša cilvēka dzīvē, un 50 gadu jubileju mēdz sagaidīt ar zināmu pompozitāti un atskatu uz sasniegumiem, un vēlmi (vai vismaz vēlējumu) tikpat radoši turpināt vēl vismaz 50 gadus.

Vai kāds ir izpētījis žurnāla vai cita periodiska izdevuma mūžu, ja tas turpinās vairāk nekā 50 gadus? Mūsdienu mainīgajā pasaulē 50 gadi – tas ir ilgi.

Akadēmiskā Dzīve ir viens no šādiem izdevumiem, kas radies trimdā un nu jau atkal iznāk neatkarīgajā Latvijā, lai dotu savu pienesumu Tēvzemes (negribētos šauri apgalvot – latviešu nācijas) attīstībai, izglītošanai vai diskusijai par būtiskiem jautājumiem un problēmām visai sabiedrībai.

Pašpaļāvīgi uzņemoties solījumu apkopot *Akadēmiskās Dzīves* 50 gadu galveno publikāciju sarakstu, kas daļēji raksturo izdevuma mūžu, nebiju iedomājies, ka tas izrādīsies diezgan sarežģīti. Pirmkārt, veicot šo pienākumu, vai ikkats numurs aicināja iepazīties pamatīgāk ar kādu rakstu vai hroniku un bija patīkami, ja iesāktajam bija turpinājums – bieži kā diskusija (kaut vai par Kantu – viņa latviskās saknes meklējot). Otrkārt, rakstu autori mēdz publicēties ar pseidonīmiem vai tiek minēts tikai viņu uzvārds. Treškārt, latviešu valoda kopš Otrā pasaules kara ir mainījusies un informācijas meklētājiem datorizētā vidē jāatceras, ka šī vide darbojas mazliet citādāk nekā cilvēka smadzenes.

Šis *Akadēmiskās Dzīves* publikāciju saraksts nekādi neatspoguļo (un neanalizē)

žurnāla idejisko pārmantotību; tam nepieciešama nopietna un padziļināta izpēte, varbūt pat atsevišķa monogrāfija, jo uzdrošinos apgalvot, ka šis žurnāls savu misiju ir pildījis un turpina pildīt.

Žurnāla rakstu apkopojums nu ļauj katram interesentam ielūkoties dziļāk izdevuma mūža gājumā, varbūt sastapties ar autoriem, par kuriem viņš bija dzirdējis pa ausu galam vai vispār nebija dzirdējis, jo tie bija slēpti aiz dzelzs aizkara. Sastādītais saraksts aizņem daudz vietas, bet vēl ir neapkopotās hronikas un īsāki apskata raksti, ieskaitot nekrologus izciliem latviešiem, kas sava mūža nozīmīgu daļu veltījuši Latvijai, tās neatkarības centieniem un latvietībai.

Pagaidām, lai iepazītos ar šīm publikācijām, jādodas uz bibliotēku, bet mēs centīsimies šos visus 50 numurus digitalizēt, jo tad arī sen publicētas idejas varbūt piedzīvos atdzimšanu un atjaunotni.

Neizmērojams paldies visiem tiem, kas žurnālu radīja un deva impulsu turpināt latviskās dzīvesziņas popularizēšanu pietiekami sarežģītos politiskos apstākļos, saglabājot cērību, ka neatkarība tiks atjaunota.

Un tā tika atjaunota – nu jau citos apstākļos, kad žurnāli rodas un daudzi strauji arī pazūd, beidz pastāvēt, tā īsti savu mūžu nesākuši. *Akadēmiskā Dzīve* nav pazudusi un, jādāmā, turpināsies, piedzīvojot vēl daudzus numurus.

Aivars Markots,
*Dr. geol., Akadēmiskās Dzīves Tēvzemes
apgāda valdes loceklis,
žurnāla vienaudzis, dz. 1958. gadā*

AKADĚMICKÁ DZÍVE 1958–2014

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

13

14

15

16

17

18

19

20

21

22

23

24

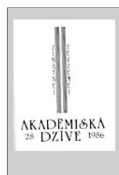
25

26

27

28

29

30

31

32

33

34

35

36

37

38

39

40

41

42

43

44

45

46

47

48

49

RAKSTI ŽURNĀLA *AKADĒMISKĀ DZĪVE* KRĀJUMOS 1958.–2014.

- Abakuks Andris (1986) Latvijas iedzīvotāju statistika. 28, 18–23
- Aizsilnieks Arnolds (1962) Organizēsim studiju grupas. 5, 68–73
- Aizsilnieks Arnolds (1969) Impērijas varenību vai cilvēku labklājību? 12, 51–61
- Akmentiņš Roberts (1994) Pārdomas par manas dzīves aicinājumu. 36, 39–42
- Albāts Bruno (1985) Latvijas Brīvības fonds. 27, 96–97
- Alksnis Voldemārs (1966) Migrācija caur Liepāju. 9, 55–61
- Alksnis Voldemārs (1966) Sabiedriskās tiesas. 9, 51–55
- Alksnis Voldemārs (1967) Vai nāves sods nepieciešams? 10, 44–47
- Alksnis Voldemārs (1967) Kāpēc latviešu jaunieši Austrālijā aiziet no latviešu sabiedrības? 10, 34–40
- Ambainis Andris (2013/2014) Kvantu skaitļošana un mans ceļš zinātnē. 50, 11–17
- Andersons Fricis (1962) Skolotāju un skolotāju semināru loma nacionālās atmodas saukšanā. 5, 23–24
- Ankrava Sigma (2008) Iedzīvotāju izglītība un sabiedriskās domas veidošanās. 45, 8–12
- Anteins Aleksis (1999/2000) Par Damascētā tērauda ieroču zibšņiem Latvijā. 39, 67–71
- Anže Maija (2001) Krišjāņa Valdemāra ielas vēsture. 40, 34–37
- Anže Maija (2002) Aleksandrs Zviedris – gleznotājs, burātājs un vijoļmeistars. 41, 63–68
- Apsītis Alfrēds (1973) Beverīnas pilskalns. 15, 31–35
- Apsītis Alfrēds (1974) Gravitācija. 16, 32–34
- Apsītis Alfrēds (1975) Matērija un vilnis. 17, 46–47
- Arons K. E., Vīksna A. (1994) Trešās atmodas rosinātājs. 36, 73–74
- Aserīte Maiga V. (1988) Nobeigts monumentāls darbs. 30, 79–80
- Atoms H. (1958) Studiju iespējas Meksikā. 1, 98–99
- Augusts Gvīdo (1989) Pašsaruna. 31, 76–79
- Auziņš Mārcis (2009) Latvijas Universitāte: mēs esam gatavi radīt jaunas vērtības. 46, 9–13
- Avots Alnis Arvīds (2007) Prese un diktatūra Latvijā 1934.–1939. gadā. 44, 55–64
- Avots Eduards (1961) Konkordiju satversme. 4, 8–9
- Avots Eduards (1982) Krišjānis Valdemārs, Sadzīves spoguļi. Pieminot Kr. Valdemāra 90. nāves dienu. 24, 65–67
- Ābele Elza (1968) Kad Latvija un tās universitāte dzima. 11, 4–6
- Ābele Kārlis (1962) Numeniskais elements latviešu literatūrā. 5, 49–52
- Ābele Kārlis jun. (1961) Latviešu students kā latvietis un kā austrālietis. 4, 13–15
- Ābele-Ruļikova I. (1971) Pirts tautu etnoloģiskā aspektā un latviešu tautas dziesmās. 13, 68–75
- Āboliņš A. (1959) Izglītības iespējas Vācijā. 2, 78–79
- Āboliņš Jānis Arvīds (1981) Latvijas sarkanais krusts. 23, 75–78
- Āboliņš Jānis (1958) Manas medicīnas studijas Zviedrijā. 1, 99–101
- Āboliņš Jānis (1959) Hipokrata zvērests mūsdienās. 2, 55–56
- Āboliņš Jānis (1961) Dažas pārdomas par studentu organizācijām. 4, 4–7
- Āboliņš Jānis (1961) Sekulārās pārmaiņas cilvēka organismā. 4, 106–108
- Āboliņš Jānis (1969) Mūsdienų buntavnieki. 12, 68–72
- Āboliņš Jānis (1986) Latviešu kolonijas Sibīrijā. 28, 45–51
- Āboliņš Jānis (1987) Cesvaines skolas. 29, 57–62
- Āboliņš Jānis (1988) Students Rīgā un Zviedrijā. 30, 18–26
- Āboliņš Jānis (1989) Latviešu ārsti okupāciju laikā un emigrācijā. 31, 33–36
- Āboliņš Jānis Arvīds (1972) L. U. medicīnas fakultāte otrā pasaules kara laikā. 14, 58–65
- Āboliņš Leons (1958) Studijas Zviedrijā. 1, 51–55
- Ātrenis Jānis (1967) Izglītība un latvietis. 10, 23–30
- Ātrenis Jānis (1967) Technika un tās ietekme uz ikdienas cilvēka dzīvi. 10, 62–71
- Ātrenis Jānis (1971) Vai cilvēces esamība zemes virsū ir apdraudēta. 13, 42–49
- Ātrenis Jānis (1972) Pārdomas par latviešu jaunatni trimdā. 14, 67–73
- Babre Dace (2001) Sv. Jēkaba katedrāle Rīgā. 40, 26–33
- Balode Rita Z. (1973) A. Ozols, “Raksti folkloristikā”. 15, 65–68
- Balode Rita Z. (1996/1998) Grāmata prof. V. Maldoņa piemiņai. 38, 69–70

- Balodis Leonīds (1984) Trešās pasaules kooperatīvi. 26, 74–75
- Balodis Valdis (1995) Skrundas lokatoru bioloģiskās un emocionālās iedarbības aspekti. 37, 24–28
- Baltiņa Maija (2006) Akadēmiskā vārda vērtība. 43, 61–66
- Baumanis Fricis (1960) Pa zinātnes kāpnēm. 3, 58–61
- Baumanis Fricis (1962) Metafizika un parapsiholoģija (Jāņa Ķēniņa runas atstāstījums). 5, 38–41
- Baumanis Fricis (1974) Latviešu svētuma pasaule. 16, 57–60
- Baumanis Viesturs (2010/2011) Latvijas iedzīvotāju etniskā vēsture. 47, 27–32
- Bārda Zigurds (1974) Dzintars dzīvo; LKSA Dzintars 25 darba gadi. 16, 61–62
- Bažbauers Gatis, Kurzemiece Ineta (2013/2014) Zinātnes nozaru izvērtējums specializāciju noteikšanai pētniecībā. 50, 18–31
- Bebris Valdemārs (1966) Mūsu sabiedriskās dzīves problēmas. 9, 61–64
- Beitnere Dagmāra (2013) Nacionālās pašapziņas un vēstures attiecības Latvijā. 49, 88–96
- Bela Baiba (2013) Nacionālās identitātes diskursi mūsdienu Latvijā: piezīmes par dažādību. 49, 3–13
- Beldava Aija Veldre (1982) Laimes vai nelaiemes velte? 24, 32–40
- Beldava Aija Veldre (1984) Latviešu Velns un velni. 26, 35–46
- Berķis Aleksandrs (1958) Hercoga Jēkaba valdīšana Kurzemē (1638–1682). 1, 14–19
- Berķis Aleksandrs (1960) Ernsta Bīrona valdīšana Kurzemē un Krievijā un tās dažādi novērtējumi. 3, 29–35
- Berķis Aleksandrs (1995) Grāmata par Latviešu nacionālo pretestības kustību. 37, 67–70
- Bērziņa-Cimdiņa Līga, Lēruma Māra (2013) Ķīmijas tehnoloģija Rīgas Politehnikumā un Rīgas Politehniskajā institūtā (1863–1918). 49, 97–105
- Bērziņš Egons (2002) Ilgtspējīga telpiskā attīstība un ostu tīkls jachtu tūrismam Baltijas jūras reģionā. 41, 24–29
- Bērziņš Fricis (1991) Tērbatas universitāte. 33, 10–20
- Bērziņš Fricis (1992) Padomju Savienības pūles panākt Baltijas valstu aneksijas starptautisku atzīšanu. 34, 3–14
- Bērziņš Fricis Ernests (1994) Augstākā tehniskā izglītība Latvijā. 36, 22–32
- Bērziņš Kaspars, Kiopa Agrita, Melkere Jūlija (2013) Baltijas zinātnieku un pētniecības integrācija pasaules zinātnes telpā. 49, 106–121
- Bērziņš Oto (1967) Īss pārskats par atoma bumbas attīstību. 10, 71–72
- Bērziņš Oto (1969) Nākotnes kara draudi. 12, 66–68
- Biezais Haralds (1960) Latviešu reliģijas pētīšanas problēmas. 3, 3–8
- Biezais Haralds (1964) Latviešu reliģiskās grūtības. 7, 1–9
- Biezais Haralds (1966) Sakrālais ražas upura mīlasts. 9, 1–8
- Biezais Haralds (1972) Cesvaines senās precību tradīcijas. 14, 47–57
- Biezais Haralds (1978) Tautas ticējumi Iecavas novadā. 20, 25–38
- Biezais Haralds (1980) Baltu valodas indoeiropiešu valodas radniecības modelī. 22, 12–16
- Biezais Haralds (1981) Andreja Bērziņa Pētniecības fonds Upsalas universitātē. 23, 10–23
- Biezais Haralds (1982) Latvieši un vācu baznīca 19. gadsimtā. 24, 68–71
- Biezais Haralds (1984) Profesora Voldemāra Maldoņa doktorēšanās Marburgas universitātē. 26, 28–35
- Biezais Haralds (1986) Sarežģījumi Rīgas universitātē (LU) 1941.–1944. g. 28, 24–32
- Biezais Haralds (1987) Kantiešu saimē. 29, 75–77
- Biezais Haralds (1987) Profesora J. Endzelīna sarakste ar Vācu okupācijas iestādēm. 29, 17–23
- Biezais Haralds (1988) Latvijas Universitātes mācībspēku izvešana uz Vāciju. 30, 10–18
- Biļķins Vilis (1969) Viduskursas un Miera Kursas dabas apstākļi un kurši. 12, 19–22
- Biļķins Vilis (1972) Latvijas senais vārds. 14, 66
- Biļķins Vilis (1973) Daugavas un Lielupes tirdzniecības ceļi. 15, 10–18
- Biļķins Vilis (1973) Dienvidkursas robežupes senais vārds. 15, 55–56
- Biļķins Vilis (1974) Kara laupījumu nodeva. 16, 24–25
- Birzgale Rasma (1985) Trimdas latviešu teātrim 40 gadu. 27, 23–35
- Blūma Guna (1983) Ziedaugi Zinaīdas Lazdas dzejā. 25, 61–67
- Bojārs Nikodēms (1967) Pārmaiņas mēness virsmā – II. 10, 47–62
- Bojārs Nikodēms E. (1966) Planētu virsma un atmosfāra. 9, 66–74
- Bolšaitis Pēteris (2006) Latviešu studenti Maskavā: *Fraternitas Lettica* un *Austrums*. 43, 74–81

- Brancis Māris (1999/2000) Ieskats Latvijas valsts arhīva ikdienā. 39, 41–44
- Brasla Dace (1959) Studiju gaita Melnburnas universitātes *Arts* fakultātē un studentu dzīve kolledžā. 2, 80
- Brastiņš Arvīds (1958) Augums, Velis, Dvēsele. 1, 31–34
- Brastiņš Arvīds (1960) Dievmāte Māra. 3, 21–29
- Broks Jānis (2008) Kam vajadzīgi aizliegumi? 45, 45–33
- Broks Jānis (2013) Nacionālā identitāte: vispārējie modeļi un Latvijas gadījums. 49, 14–22
- Brūns Jānis (1966) Darba tikums. 9, 74–76
- Brūns Jānis (1968) Brīvības alkas. 11, 6–12
- Brūns Jānis (1969) Latviešu raksturojumi. 12, 30–39
- Brūns Jānis (1971) Māte mūsu tautas dziesmu skaņtījumā. 13, 15–27
- Brūns Jānis (1979) Cīņa par jaunatni. 21, 28–33
- Bundža Maira (1988) Krātuve, kas nemitīgi aug! 30, 70–75
- Bundža Maira (1989) Latviešu grāmatas un citi materiāli krātuvēs ārpus Latvijas. 31, 56–65
- Bungs Dzintra (2010/2011) Pamatīgs pētnieku darbs bez kompetenta korektora pakalpojumiem. 47, 134–136
- Bunkše Edmunds Valdemārs (2001) Rīga un kāds latvietis. 40, 48–53
- Bunkše Edmunds Valdemārs (2009) „Vēl joprojām augs bērzu birztaļas”. Latvijas ainavas man. 46, 3–8
- Burkēvics Vilhelms (1959) Latvijas universitātes 40. gada diena. 2, 13–15
- Cālītis Juris (2006) Genoms – informācijas kodol-sprādziens? 43, 35–37
- Cāne Renāte (2013/2014) Latvijas padomju dokumentālā kino komunikatīvo funkciju diskursa analīze. 50, 87–96
- Cāzere Ingrida un Grasis Austris (1992) Bagātīga baltiešu bibliotēka Abrenē. 34, 50–56
- Celms Mārtiņš (1962) Vidējās un augstākās mācību iestādes okupētajā Latvijā. 5, 73–79
- Celms Mārtiņš (1960) Skolu sistēma okupētā Latvijā. 3, 51–54
- Cielēna Izabella (1987) Eksila tema Albēra Kami literāros darbos. 29, 35–39
- Cimdiņa Agnese (2011/2012) Lauku dzīves racionalitāte un kultūrsociālā iesakņotība. 48, 35–45
- Cimdiņš A. (1958) Tautas nākotne ir tās pagātne. 1, 27–29
- Cimdiņš A. (1959) Latviešu studentu organizēšanās sākumi. 2, 47–49
- Cirsis Pēteris (1968) Labākā dāvana. 11, 23–28
- Cukure Sanita (2002) Vēsturiskās kāzu tradīcijas Latvijā. 41, 49–55
- Čaks R. (1961) Jārosina pretkomunistiskā cīņa. 4, 23–27
- Čiekurs Aldis (2007) Elektroniskie sakari Latvijā. 44, 106–112
- Čops Ādolfs (1993) Ģimenes diena. 35, 67–70
- Danga Fricis (1959) Progress un problēmas antibiotiku lietošanā. 2, 60–64
- Deksnis Eduards Bruno (2013) Trimdas arhīvos atrodamās liecības par politiskām aktivitātēm 1945.–1991. gadā. 49, 132–143
- Delle-Grāvīte Velta (1974) Latviešu tautsdziesmu melodiju īpatnības. 16, 16–19
- Dimants Ainārs (1991) Ieskats laikraksta „Jaunākās Ziņas” vēsturē. 33, 24–29
- Dimants Ainārs (1994) Jaunlatviešu uzskati par presi. 36, 58–62
- Dimants Ainārs (1996/1998) Idejas par žurnālistiku Latvijā. 38, 45–51
- Dimants Ainārs (2001) Jauns Kurzemes enciklopēdisma pīlārs. 40, 114–115
- Dimants Ainārs (2002) No trim zvaigznēm līdz Latvijas zvaigznājam. 41, 4–9
- Dimants Ainārs (2005/2006) Jaunā redakcijas kolēģija. 42, 5
- Dimants Ainārs (2005/2006) Mediju sabiedriskā atbildība – ko tas nozīmē Latvijā. 42, 63–67
- Dimants Ainārs (2006) Augsts lidojums un sapīšanās uz zemes. 43, 113–115
- Dimants Ainārs (2007) Kas notiek ziņu žurnālistikā. 44, 113–114
- Dimants Ainārs (2008) Redakcionālā autonomija kā korporatīvā sociālā atbildība mediju uzņēmējdarbībā. 45, 36–39
- Dimants Ainārs (2010/2011) Savai valstij audzinot. 47, 125–127
- Dimants Ainārs (2013/2014) Gudrais Andrieva Eiches mūzs. 50, 121
- Dimants Ainārs, Lagzdiņa Silvija (2010/2011) Mēs lepojames. 47, 143–144
- Dimants Anna (1977) Latgales tautiskā atmoda. 19, 27–35
- Dimants Jānis (1986) Vizuļa grāmata par Baltijas valstu apspiešanu. 28, 73
- Dimants Jānis (1987) Latvija Šodien 1985. 29, 69–71
- Dimants Jānis (1989) Latgales vēsture. 31, 75–76
- Dmitričenko Ieva (2008) Politiskais mārketingu kā jauna politikas zinātnes pētniecības joma Latvijā. 45, 30–35
- Draveniece Anita, Ekmanis Juris (2010/2011) Latvijas zinātnes stāvoklis un izredzes. 47, 57–65

- Draviņš Kārlis (1963) Senās kulta vietas Stendes pagastā. 6, 18–22
- Draviņš Kārlis (1968) Vecie Ziemeļkursas ceļi. 11, 16–22
- Draviņš Kārlis (1971) Karātavu kalni. 13, 37–41
- Draviņš Kārlis (1972) Apvidus starp Abavu un Talsiem Kurzemes 1747. gada kartē. 14, 30–34
- Dravniece Aina (1993) Metam tiltu pār plašo jūru; pārmaiņas *Akadēmiskās Dzīves* darbībā. 35, 3
- Dravniece Aina (2007) Iz *Akadēmiskās Dzīves* vēstures. 44, 3–4
- Dravnieks Alberts (1993) Par Saldus bijušām dienām. 35, 16–38
- Dravnieks Fricis (1962) Reālo un humanitāro zinātņu pretešķības. 5, 65–68
- Dravnieks Fricis (1971) Fizikālās ķīmijas celmlauži Rīgā – Ostvalds un Valdens. 13, 61–67
- Dravnieks Fricis (1973) Sociālpolitisko ideoloģiju un zinātnes konflikts. 15, 1–9
- Dravnieks Fricis (1976) Nacionālisms un tā perspektīvas. 18, 30–41
- Dravnieks Fricis (1979) Latvijas universitātes (LU) fizikas institūts un tā fizikā. 21, 3–11
- Dravnieks Fricis (1982) Tēvzemes arāju cilts. 24, 75–76
- Dravnieks Fricis (1984) Pirmā Rīgas valsts ģimnāzijā. 26, 77–78
- Dravnieks Fricis (1986) Latvija šodien 1984. 28, 70–72
- Dravnieks Fricis (1986) Rīgas pilsētas 1. ģimnāzijā. 28, 77–80
- Dravnieks Fricis (1987) Padomnieks zinātņu vēsturiniekiem. 29, 74–75
- Dravnieks Fricis (1993) 1940. gada Latvijas ceļu kartes paplašināts pārspiedums Vācijā. 35, 71
- Dreifelds Juris (1983) Politiskā stratēģija demogrāfisko draudu ietvaros. 25, 12–15
- Dreifelds Juris (2006) Izolācija vai reāla integrācija: Latvijas divvalodu kopienas dinamika. 43, 45–49
- Dreimanis Aleksis (1958) Ainažu “Darba svētki” 1939. gadā. 1, 103–104
- Dreimanis Aleksis (1958) Piezīmes par Ontario provinces skolām Kanādā. 1, 101–102
- Dreimanis Aleksis (1962) Ģeoloģiskā pētniecība neatkarīgās Latvijas laikā. 5, 79
- Dreimanis Aleksis (1969) Pirmā Baltijas studiju konference. 12, 61–62
- Dreimanis Aleksis (1989) Daugavas elektrisko spēkstaciju konflikts ar Daugavas ielejas dabas un vēsturisko vietu aizsardzību. 31, 3–11
- Dreimanis Aleksis (1991) Domu Daugava, Sirdsdaugava. 33, 79–80
- Dreimanis Aleksis (1991) Krāšņs žurnāls „Latvija – Baltijas Valsts”. 33, 82–83
- Dreimanis Aleksis (1991) Latvijas ekoloģija – jauns informācijas biļetens. 33, 80–81
- Dreimanis Aleksis (1992) Ģeografa docenta Kamila Ramana, sen. piemiņai. 34, 96–97
- Dreimanis Aleksis (1992) Rīga ir ķīmiski un bakterioloģiski piesārņota. 34, 60–63
- Dreimanis Aleksis (1993) Brošūra par Latvijas dabaszinātņu biedrībām. 35, 72
- Dreimanis Aleksis (1999/2000) Baltijas Universitāte 1946–1949. 39, 77–78
- Dreimanis Aleksis (1999/2000) Pārdomas un vērtējumi, Latvijai izejot otrās neatkarības periodā. 39, 78–80
- Dreimanis Aleksis (1999/2000) Valters Pērkons – Ģeologs, kas negribēja zaudēt savu zinātniskā darba neatkarību padomju režīmā. 39, 80–83
- Dreimanis Aleksis (2005/2006) Dienasgrāmata ar skaudrām lapām. 42, 82–83
- Dreimanis Aleksis (2006) Kā pārveidojās latviešu sabiedriskā dzīve Ziemeļamerikas mazākos centros no 1948. līdz 2005. gadam. 43, 82–88
- Dreimanis Aleksis (2008) Latviešu ģeozinātņu darbinieki Rietumu zemēs no 1945. līdz 1990. gadam. 45, 120–137
- Dreimanis Aleksis (2010/2011) Profesors Pauls Galenīks politiskās krustcelēs un krustugunīs. 47, 115–119
- Dreimanis Pēteris (1958) Mātes loma cilvēces gaitās. 1, 29–31
- Dreimanis Pēteris (1958) Prof. Arveds Švābe septiņdesmitgadnieks. 1, 67–68
- Dreimanis Pēteris (1959) Latvijas vēstures laikmeti. 2, 7–8
- Dreimanis Pēteris (1960) Latviešu vēsturietu uzdevumi. 3, 36–38
- Dreimanis Pēteris (1961) Latviešu akadēmiķu likteņgaitas. 4, 21–23
- Dreimanis Pēteris (1964) Pārmaiņas Vidzemes zemnieku dzīvē 19. g. s. otrajā pusē. 7, 42–45
- Dreimanis Pēteris (1967) Jauniešu vispārējā attīstība. 10, 43–44
- Dreimanis Pēteris (1968) Latvijas brīvvalsts jubileja. 11, 3–4
- Dreimanis Pēteris (1969) Vidzemes zemnieku stāvoklis pagājušajā gadsimta pirmajā pusē. 12, 22–25
- Dreimanis Pēteris (1971) Latviešu un vācu viedokļu sadursme. 13, 27–28

- Dunsdorfa Lilija (1963) Tēvzemei un zinātnei veicams darbs. 6, 111
- Dunsdorfa Lilija (1977) Latvisko vērtību krātuve Austrālijā – Melburnas latviešu biedrības bibliotēka. 19, 58–61
- Dunsdorfs Edgars (1959) Mīļam bērnam daudz vārdu. 2, 20–25
- Dunsdorfs Edgars (1959) Patiesība un mīti par Latvijas universitāti. 2, 15–20
- Dzelzītis Kārlis (1976) Pasaules krīze. 18, 1–12
- Dzenovska Dace (2011/2012) „Dānis” Latvijas laukos: mīti un pēcpadomju agrārā kapitālisma kritika. 48, 3–15
- E. R. (1973) Divas bibliogrāfijas. 15, 72
- E. R. (1973) Publicēšanas jautājumi. 15, 72–73
- E. R. (1974) Latviešu un Rietumeiropas literātūra. 16, 56–57
- Eberhards Guntis (1999/2000) Latvijas jūras krastu stāvoklis un pārmaiņas. 39, 55–60
- Eglītis Andrejs (1959) Es tēvu zemei noliecos. 2, 12
- Eglītis Andrejs (1963) Emigrācijas politiskais testaments. 6, 5–8
- Eglītis Andrejs (1967) Mana svētku runa 18. novembrī – nekur nesačīta. 10, 3–5
- Eiche Andrievs (2007) *Austrums* aicina uz atklātām sabiedriskām diskusijām. 44, 118
- Ekmanis Juris, Draveniece Anita (2010/2011) Latvijas zinātnes stāvoklis un izredzes. 47, 57–65
- Ekmanis Rolfs (1972) Par grāmatniecības sākumiem. 14, 77–79
- Ekmanis Rolfs (1980) Skopa atlase un nevienmērīga analīze. 22, 73–78
- Ekmanis Rolfs (1981) Vērtīgs devums valodniecībā un folkloristikā. 23, 80–84
- Ekmanis Rolfs (1996/1998) Piezīmes par rakstnieku un gleznotāju Jāni Sarmu (1884–1983). 38, 55–62
- Emse Anita (2007) Vācu valodai būt vai nebūt? 44, 27–33
- Epnars Žanis (1995) Pārcelšanās ar laivām uz Zviedriju 1944. gadā. 37, 21–23
- Ervins Antons (Ēris) (1983) Mākslas kokgriezums, vara grebums un gludspiedums. 25, 48–55
- Evanģ. T. Jānis (1963) Grafoloģija – jauna interesanta zinātne. 6, 63–70
- Francis Ilgvars (2001) Pārejas ekonomikas perioda ietekme uz Rīgas teritoriālo struktūru. 40, 58–62
- Freimanis Eduards (1984) Vērtību problēma. 26, 62–64
- Freimanis Jānis (1996/1998) Zinātnes mijkrēslis Latvijā. 38, 15–20
- Freivalds Jānis (1981) Alkohols kā degviela. 23, 41–46
- Galēja Irma (1976) Sociālizācijas norise vairāku kultūru skatījumā. 18, 55–61
- Galējs Irma (1979) Pārmaiņas bērnu audzināšanā pēdējos 80 gados. 21, 23–27
- Garda-Rozenberga Ieva, Krūmiņa Maija (2013) Agrīno pieaugušo nacionālās identitātes izjūta Latvijā pēc 20. gs. 90. gadiem. 49, 23–31
- Gašpars J. (1962) Laime Bakhilida uztverē. 5, 41–44
- Girņus Juozs (1968) Brālīgas sadzīves vajadzība organizācijā. 11, 28–30
- Gobiņa Inese, Villeruša Anita, Pudule Iveta, Kalniņa Ilze (2009) Skolēnu veselības paradumu pētījums Latvijā 1990.–2005. 46, 42–50
- Gode Haralds (1994) Latvijas Universitātes Ķīmijas fakultātē 36, 18–22
- Grasis Austris un Cāzere Ingrīda (1992) Bagātīga baltiešu bibliotēka Abrenē. 34, 50–56
- Grava Jānis (1992) Jauninājumi augsnes auglības noteikšanā un minerālmēslu un citu ķīmikāliju pielietošanā. 34, 41–44
- Grava Nikolajs (1975) Etniskā spēka atmoda. 17, 3–8
- Grava Nikolajs (1976) Tiesiskās apziņas erozija. 18, 62–69
- Griķis Vilis (1962) Komerčiālā māksla Amerikā. 5, 62–65
- Grīns J. (1960) Pieminam Arvēdu Švābi. 3, 64–67
- Grosgalvis V. (1959) Latviešu zemnieka un Amerikas farmera mentalitāte. 2, 8–11
- Grosvalds Ilgars (2009) Pirmā pasaules kara slaveņais latviešu izlūks. 46, 79–91
- Grosvalds Ilgars (2013/2014) Akadēmiskā Dzīve – zinātnei un tēvzemei. 50, 3–10
- Grosvalds Ilgars, Krastiņš Jānis (1994) Latvijas Universitātes nami. 36, 10–17
- Grosvalds Ilgars, Zaķis Juris (1994) Latvijas Universitātei – 75 gadi. 36, 3–9
- Grotans Atis (1959) Atmiņas par Slīteri. 2, 12
- Grotans Atis (1959) Latviešu vidējā un augstākā izglītība. 2, 72–76
- Grotans Atis (1959) Nacionālais moments un akadēmiskās organizācijas. 2, 50–51
- Grotans Atis (1959) Pa zinātnes kāpnēm. 2, 67–68
- Grotans Atis (1962) Latvijai. 5, 3–4
- Grotans Atis (1968) Trimda un skolu politika. 11, 31–35
- Grotāns Atis (1958) Izglītības problēmas trimdā. 1, 55–59
- Grotāns Atis (1958) Vairāk vērtības mūsu Latvijai. 1, 60–61

- Grotāns Atis (1958) Prof. Dr. Leonīds Slaucītājs. 1, 68–69
- Grudule Māra (1995) Baznīcas dziesmu atspulgi Ed. Veidenbauma dzejā. 37, 34–49
- Grumolte Inese (2013) Leģitīma sabiedrības pārvalde: Raiņa priekšstati antīkās un modernās politiskās domas debašu kontekstā. 49, 144–154
- Ģērmanis Uldis (1999/2000) Nacionālās apziņas un pašcieņas atkritiens. 39, 30–32
- Hendriks Ilvess Tomass (2005/2006) Lielā paplašināšana un lielais Eiropas mūris. 42, 49–62
- Holcmanis Andrejs (1995) Grāmatu sērijas jubileja. 37, 73–74
- Holcmanis Andrejs (2001) Rīgas Rātslaukuma atjaunošana. 40, 4–8
- Ieleja Kārlis (1959) Studijas Kalifornijā. 2, 71–72
- Ikstrums Jānis (1959) Vai koledža ir universitāte. 2, 69–70
- Ikstrums Jānis (1980) Latvijas statistikas pārvalde baigajā gadā. 22, 42–50
- Jansone Ilga (2008) Ceļš uz rakstības tradīciju maiņu: no gotiskā uz latīnisko. 45, 59–67
- Jansons Roberts (1973) Humors, satira un humora izjūta. 15, 47–54
- Jaunarājs V. (1968) Akadēmiskā runa Latvijas universitātes gada svētkos Denverā. 11, 12–15
- Jaunzeme Elza (1989) Mūslaiku modernā dzeja un Astrīdes Ivaskas dzejas māksla. 31, 51–55
- Jārvesoo Elmārs (1987) Baltijas universitātes dibināšanas sarežģītā gaita. 29, 3–17
- Jātnieks Ģ. (1986) Latviešu karavīrs pēc Otrā pasaules kara. 28, 76–77
- Jerumanis Paskals Marija (2007) Cilvēka cieņa kristīgās ticības gaismā un homoseksuālista sociālās atzīšanas jautājums. 44, 96–101
- Jēgers B. (1972) Donum Balticum. 14, 75–77
- Jēgers B. (1973) Lītuānus. 15, 68–70
- Jēgers B. (1978) Neatsvarams avots valodniecībā. 20, 69–71
- Jēgers B. (1985) A. Gāters par latv. darītālvārdiem. 27, 90–91
- Jēgers B. (1986) A. Gātera dainu valodas pētījums. 28, 67–68
- Jēgers B. (1988) Jauna veida vārdnīca. 30, 77–78
- Johansons Andrejs (1974) Latvijas muzeju sākumi. 16, 26–28
- Kainaizis Vents (2010/2011) Ivars Riekstiņš (19.10.1936.–05.06.2010.) – *in memoriam*. 47, 147–148
- Kalmīte Lelde (1973) Īstenības meklējumi mākslā. 15, 29–31
- Kalniņa Ilze, Gobiņa Inese, Villeruša Anita, Pudule Iveta (2009) Skolēnu veselības paradumu pētījums Latvijā 1990.–2005. 46, 42–50
- Kalniņš Aleksis (1973) Par svešo viet- un personvārdu, īpaši ASV, pareizrunu un rakstību latviešu valodā. 15, 74–76
- Kalniņš Aleksis (1974) Turēsim bēdu par savu pareizrakstību. 16, 51–55
- Kalniņš Aleksis (1975) Svešo īpašvārdu rakstība. 17, 59–62
- Kalniņš Aleksis (1983) Ieskats Eduarda Freimaņa valodā. 25, 75–81
- Kalniņš Aleksis (1985) Mūsu valodas jautājumi. 27, 86–88
- Kalniņš Aleksis (1986) Mūsu valodas jautājumi un atbildes. 28, 64–65
- Kalniņš Aleksis (1987) Mūsu valodas jautājumi un atbildes. 29, 68
- Kalniņš Aleksis (1987) Teicams Latviešu valodas pašmācības kurss cittautiešiem. 29, 68–69
- Kalniņš Eduards (1959) Cēsu kaujas 1919. gadā. 2, 4–7
- Kalniņš Jānis (1971) Baltija laiku laikos. 13, 9–15
- Kalniņš Jānis (1963) Sūtnis Kārlis Zariņš aizsaules ceļos. 6, 3–4
- Kalniņš Jānis (1968) Baltijas jūra laiku laikos. 11, 76–83
- Kalniņš Jānis (1973) Pagātnes paliekas. 15, 57–63
- Kalniņš Jānis (1974) Furor slavicus. 16, 20–23
- Kalniņš Jānis (1975) Atmoda un atdzimšana. 17, 23–26
- Kalniņš Jānis (1976) Pelēcīgais intelektuālisms. 18, 42–44
- Kalniņš Tāļivaldis (1999/2000) Pazemes ūdensdzīslu pētījumi. 39, 72–75
- Kalniņš Ivars (2010/2011) Inovācija Latvijā – problēmas un risinājumi. 47, 66–75
- Kanaviņš Edvīgs (1982) Divas starptautiskas ledus konferences Kanādā vienlaicīgi 1981. g. no 27. līdz 31. jūlijam. 24, 68
- Karnups Viesturs Pauls (2005/2006) Latvijas ārējā tirdzniecība ar Skandināvijas valstīm (1920–1940). 42, 68–77
- Karnups Viesturs Pauls (2013/2014) Latvijas lauksaimniecība no pagātnes uz nākotni: ieskats ekonomikas vēsturē. 50, 97–104
- Karps Ansīs (1958) Mūsu centieni. 1, 22–27
- Karps Ansīs (1960) Jānis Grīns – rakstu sējējs. 3, 61–63
- Karps Ansīs (1962) Gods un honoritāte. 5, 29–38
- Karps Ansīs (1962) Ziemeļamerikas Kultūras Fonda vadlīnijas. 5, 2–3

- Karps Ansis (1965) Mūsu kultūras politika. 8, 1–2
- Karps Ansis (1965) Rainis svaru kausos. 8, 21–22
- Karps Ansis (1965) I Kultūras darbinieku kongress. 8, 57–59
- Karps Ansis (1966) II Kultūras darbinieku kongress Čikāgā 1966. gada 26. un 27. martā. 9, 47
- Karps Ansis (1967) Akadēmiskās Dzīves 10 gadi. 10, 1–3
- Karps Ansis (1968) Svinīgi vārdi un simboli. 11, 1–3
- Karps Ansis (1969) Latvijas universitāte. 12, 1–2
- Kārklīņa Inta (2002) Kāpums mūža garumā. 41, 95–96
- Kārklīņa Rasma (2011/2012) Starpdisciplinārs skats uz Latvijas lauku vidi. 48, 82–90
- Kiopa Agrita, Bērziņš Kaspars, Melkere Jūlija (2013) Baltijas zinātnieku un pētniecības integrācija pasaules zinātnes telpā. 49, 106–121
- Kiopa Agrita, Melkere Jūlija (2010/2011) Sadarbības attiecības zinātnē un tehnoloģijās: sociālā kapitāla pieceja. 47, 76–92
- Klekere I. (1999/2000) Bibliotheca Baltica. 39, 76–77
- Klētnieks Jānis (1994) Atsauksme par Andrupenes akmeņiem. 36, 82
- Klētnieks Jānis (1994) Prezidenta K. Ulmaņa kapa vietas meklējumi. 36, 77–79
- Klētnieks Jānis (2008) Latvijas zinātniskās ekspedīcijas pētījumi Ēģiptē. 45, 109–119
- Klētnieks Jānis (2010/2011) Zinātne un izglītība gad-simtu ceļos. 47, 137–139
- Kļave Evija, Tūna Aija (2013/2014) Mazā lauku skola Latvijā kā vietējās kopienas attīstības un dzīves kvalitātes resurss. 50, 59–67
- Kļaviņa Sarma (2008) Par jēdzienu *valodas attīstība* un *pārmaiņas valodā* izpratni. Ieskats Eiropas valodniecības teorētiskās domas mantojumā. 45, 54–58
- Kļaviņš Kaspars (2007) Andrejs Pumpurs: tradicio-nālais, eiropēiskais un vispārcilvēciskais. 44, 72–76
- Kļaviņš Māris (2010/2011) Klimata pārmaiņas un to iespējamās ietekmes Latvijā. 47, 33–42
- Knēts Ivars (1996/1998) Latvijas zinātnes stāvoklis. 38, 3–9
- Komisārs R. (1958) Akadēmiskās profesijas. 1, 59–60
- Komisārs R. (1959) Nekustāma īpašuma tiesību pamatjēdzieni pēc Amerikas tiesībām. 2, 57–59
- Komisārs R. (1960) Mantošana pēc Amerikas tiesībām. 3, 55–58
- Komisārs R. (1961) Ekvitablā Jurisprudence un Ekvitablā Jurisdikcija. 4, 30–32
- Komisārs Rich. (1963) Sūtņi Kārli R. Zariņu pieminot. 6, 2–3
- Konstants Z. (1995) Mākslas vēstures rakstu krājums Doma-2. 37, 72
- Konstants Zigurds (1996/1998) Rīgas Mākslas muzeji okupāciju gados. 38, 38–45
- Kops Ivars (1986) Kanadas Latviešu centra bibliotēka. 28, 60–63
- Korjuss Hanness (2008) Baznīca un žurnālistika kā mediju apustulāts 1920.–1940. gadā. Rīgas arhidiecēzes un Liepājas diecēzes ordināriju un garīdznieku nostāja. 45, 91–100
- Korjuss Hanness (2010/2011) *Noblesse oblige* jeb uzraugu uzraudzīšana. 47, 93–105
- Kovaļevska Anita (2006) Cilvēka genoma pētīšana – drauds cilvēktiesībām? 43, 16–23
- Krastiņš Jānis, Grosvalds Ilgvars (1994) Latvijas Universitātes nami. 36, 10–17
- Krauklis E. (1982) „Students” – akadēmiskās dzīves laikraksts Rīgā. 24, 61–62
- Kreicers Hermanis (1962) Dziesma tautas likteņos. 5, 25–26
- Kreicers Hermanis (1964) Ciemos pie Krišjāņa Valdemāra. 7, 12–16
- Kreišmanis Nikolajs (1971) Sarkanā Ķīna vēstures perspektīvā. 13, 49–55
- Krēsliņš Jānis (1992) Pārdomas lasot Kurzemes mācītāja Rezona atmiņas. 34, 28–37
- Krievāns Ivars (1990) Ekonomiskais stāvoklis Latvijā no ASV jurista viedokļa. 32, 28–35
- Krištopans Vilis (2002) Ceļi ir Latvijas asinsrite. 41, 30–33
- Kroms Antons (1975) Enerģijas problēmas. 17, 38–43
- Krūze A. (1994) I. Veignera “Latvieši ārzemēs”. 36, 70–71
- Kukainis Vilmārs (1993) Latviešu studiju programma Kentas valsts universitātē. 35, 60–61
- Kupce Būta (1987) Čikāgas Latviešu biedrības bibliotēka. 29, 63–67
- Kupča Silvija (1971) Ceļi. Rakstu krājums XIV. 13, 75–77
- Kupča Silvija (1982) Edmunds Zirnītis, Andrejs Egliņis. Teiksma. Vaidava 1980. 24, 78–79
- Kupča Silvija (1985) E. Laubertes un A. Eiches latv. valodniecības pētījumi. 27, 89–90
- Kupča Silvija (1986) Krišjānis Barons – ceļa rādītājs tautai. 28, 3–9
- Kupča Silvija (1991) Rokasgrāmata latviešu valodas lietošanai. 33, 81–82
- Kurmis Ansis (1962) Nacionālās atmodas laikraksts *Pēterburgas Avīzes*. 5, 5–18

- Kurmīšs Ansis (1963) Nacionālās atmodas ideoloģi nevienslīdzīgā cīņā. 6, 8–17
- Kurmīšs Ansis (1964) Rūdolfa Blaumaņa simts gadi dzīvē un mūžībā. 7, 16–23
- Kurmīšs Ansis (1965) Nacionālās atmodas laikraksts *Pēterburgas Avīzes III*. Nevienslīdzīgās cīņas pāriešana nacionālā kustībā. 8, 3–14
- Kursis A. (1986) Par Rimberta civitātēm. 28, 74–75
- Kušķis Jānis (1996/1998) Latviešu valodas stāvoklis. 38, 62–68
- Kušķis Jānis (2001) Šķietami latviska valoda. 40, 102–1
- Kušķis Jānis (2002) Greiza balsošana par rakstības jautājumiem. 41, 69–71
- Kušķis Jānis (2005/2006) Par attieksmi pret latviešu valodu. 42, 128–131
- Kušķis Jānis (2006) Vecās latviešu padomju rakstības novēršanas labad. 43, 92–102
- Kušķis Jānis (2006) Gada vārds, nevārds un teiciens. 43, 103–104
- Kušķis Jānis (2007) Endzelīns un latviešu valoda. 44, 21–26
- Ķ. J. (1978) Baltu reliģija. 20, 66–69
- Ķ. J. (1980) Nemirstības problēma. 22, 71–73
- Ķ. J. (1982) Mesiju apsēstības problēma. 24, 71–73
- Ķēniņš-King Gundars (1973) Jauns žurnāls. 15, 63–65
- Ķezbers K. (1990) Tēvzemei un brīvībai. 32, 77
- Ķēniņš J. (1966) Kanta latviskā cilme un modernās universitātes ideja un īstenība. 9, 9–27
- Ķēniņš Jānis (1968) Atbildes J. Pones piezīmēm pie mana raksta par Kanta latvisko cilmi. 11, 88–100
- Ķēniņš Jānis (1969) Kanta fakultāšu konflikts un Latvijas universitāte. 12, 10–15
- Ķēniņš Jānis (1969) Latviskā Kanta eksēģēta piemiņai. 12, 73–77
- Ķēniņš Jānis (1975) Kritiskās filozofijas radītāja Kanta jubilejas kongress. 17, 34–37
- Ķēniņš Jānis (1977) 20. gadsimta kontroversālākais filozofs (M. Heidegera piemiņai). 19, 47–50
- Ķēniņš Jānis (1983) Dzīves un problēmu risināšanas kalngalā. Prof. Teodoram Celmam 90 mūža gadi. 25, 86–89
- Ķēniņš Jānis (1983) Madonnas kulta cilmes problēma. 25, 91–94
- Ķēniņš Jānis (1984) Latviešu drauga Edvarda Špranģera simtgade. 26, 57–61
- Ķēniņš Jānis (1985) H. Biezā raksts „Dievišķīgā burve”. 27, 94–95
- Ķēniņš Jānis (1986) Kanta cilme H. Mortensena ģenealoģiskos pētījumos. 28, 33–38
- Ķēniņš Jānis (1987) Jauns pētījums Baltu ikonogrāfijā. 29, 72–74
- Ķēniņš Jānis (1989) LU iniciatora, organizētāja un dibinātāja prof. dr. philos. Paula Dāles simtgade (1889.–1968.). 31, 66–69
- Ķēniņš Jānis (1990) Talantīga censonā memuāri. 32, 75–76
- Ķēniņš Jānis (1991) Nacionālo problēmu izgaismošana Prof. Dr. Philos. Paula Jureviča simtgade (1891.–1991.). 33, 70–72
- Ķēniņš Jānis (1993) Franču eksistenciālisma augstais priesteris – Žans Pols Sartrs. 35, 56–60
- Ķēniņš King Gundars (1972) Baltiešu zinātnieku apvienības raksturs, sasniegumi un nākotne. 14, 25–29
- Ķikauka T. (1986) Prof. P. Ķiķaukas piemiņas lekcijas. 28, 81
- Ķiploks Edgars (1995) Mācībgrāmatas LU studentiem. 37, 40–43
- Labsvīrs Jānis (1968) Profesors Kārlis Balodis kā zinātnieks un jaunu ideju autors. 11, 36–41
- Labsvīrs Jānis (1981) Kapitālisma nākotne. 23, 24–28
- Labsvīrs Jānis (1982) Mūsu izcilos gara kultūras darbiniekus atceroties (Prof. V. Purvītis). 24, 52–56
- Labsvīrs Jānis (1983) Inflācijas cēloņi un sekas. 25, 42–47
- Labsvīrs Jānis (1984) Baltijas valstis – kas mūs vieno, kas mūs šķir. 26, 24–28
- Labsvīrs Jānis (1987) Izcils izdevums. 29, 71–72
- Labsvīrs Jānis (1988) Kronvalda Atis un tautas atmodas laika darbinieki. 30, 3–9
- Labsvīrs Jānis (1989) Nacionālisms un patriotisms. 31, 17–21
- Labsvīrs Jānis (1990) Tautas Fronte. 32, 25–28
- Labsvīrs Jānis (1991) Baltijas valstis 1990. gadā; kas mūs vieno, kas mūs šķir. 33, 41–46
- Labsvīrs Jānis (1991) Zelta lāpas gaismā. 33, 75
- Labsvīrs Jānis (1992) Latviešu tautas nākotne. 34, 20–24
- Labsvīrs Jānis (1993) Uzskatu maiņa. 35, 38–42
- Labsvīrs Jānis (1995) Nozīmīgs faktors Latvijas demogrāfijā. 37, 33–34
- Ladusāns Staņislavs (1994) Jezuītu ordeņa struktūra un darbības mērķi. 36, 43–47
- Lagzdina Silvija (1994) Atceroties profesoru Jūliju Eiduku. 36, 74–76
- Lagzdina Silvija (2005/2006) Augstākās tehniskās izglītības attīstība Latvijā. 42, 83–84
- Lagzdina Silvija, Dimants Ainārs (2010/2011) Mēs lepojamies. 47, 143–144

- Lagzdiņa Silvija (2013/2014) Ainas Galējas-Dravnieces piemiņai. 50, 119–120
- Lasmane Skaidrīte (1999/2000) Etniskā identitāte un tās ētiskais aspekts. 39, 7–12
- Latkovskis Leonards (1965) Latgaļu uzvārdi un palames. 8, 35–48
- Latkovskis Leonards (1969) Dažādi valodas slāņi. 12, 40–51
- Latkovskis Leonards (1978) Vidzemes nosaukums. 20, 46–48
- Latkovskis Leonards (1981) Raganas un ragaņi latviešu folklorā. 23, 29–33
- Latkovskis Leonards (1983) Rīga folklorā. 25, 37–41
- Latkovskis Leonards (1984) Reti latviešu uzvārdi. 26, 46–51
- Laube Eižens R. (1958) Latvijas Universitātes dibināšanas akts. 1, 3–4
- Lauberte Emma (1979) Mana saskare ar Zentu Mauriņu. 21, 48–53
- Lauberte Emma (1984) Dr. Marta Rasupe, latviešu pārstāve Itālijā. 26, 65–68
- Lauberte Emma (1986) Baumaņu Kārlis. 28, 10–17
- Lauberte Emma (1988) Jāņu svētku nozīme. 30, 47–54
- Lauberte Emma (1988) Vārda Jānis atvasinājumi vietvārdos un izteicienos. 30, 76–77
- Lauberts Emma (1989) Latviešu drāmas un teātra agrīnā vēsture. 31, 37–45
- Lazda Zinaīda (1962) Par lirisko dzeju. 5, 44–48
- Lazdiņa Terēze (1973) Alliterācija Pētera Aigara dzejā. 15, 19–28
- Lazdiņš N. (1958) Ieskats prof. L. Slaucītāja apcerējumā par geomagnetismu. 1, 66–67
- Lazdiņš N. (1958) Jonasa Miesnieka “Klaucēnu kundzenes meita”. 1, 106–107
- Lazdiņš N. (1958) Vai trimdā nepieciešama zinātniska literatūra savā valodā? 1, 37–47
- Lazdiņš N. (1959) Filadelfijas latviešu mākslinieku kopas rosība. 2, 36–40
- Lazdiņš N. (1960) Tautu pašnoteikšanas iespējas Padomju Savienībai pakļautajās zemēs. 3, 42–50
- Lazdiņš N. (1961) Suverenās Latvija, Lietuva un Igaunija kā antropoloģisks fainomens. 4, 79–106
- Lazovskis Ilmārs (1996/1998) Par izglītību mūsdienā Latvijā. 38, 21–28
- Lāce Daina (2001) Pilsētas galvenais arhitekts Johans Daniels Felsko un viņa neogotiskās baznīcas Rīgā. 40, 16–25
- Lāce Daina (2002) Baznīcas starp ezeru un jūru. 41, 39–48
- Lācis Reinholds (1982) Bostonas D. V. apvienības bibliotēka. 24, 57–61
- Legzdiņš Roberts (1978) Pirmais Latvijas valsts prezidents Jānis Čakste. 20, 12–16
- Legzdiņš Roberts (1981) Kastanolas kongress. 23, 78–80
- Leimanis Eižens (1958) Profesora Friča Gulbja piemiņai (1891.–1956.). 1, 71–80
- Lejnieks Jānis (2001) Rīgas galvenās ēkas projekti 20. gadsimtā. 40, 38–47
- Lerhis Ainārs (2002) Latvijas Republikas ārlietu dienesta attīstība 1917.–1941. gadā. 41, 80–87
- Lerhis Ainārs (2007) Latvijas Republikas diplomāti Rietumvalstīs Latvijas interešu sardzē PSRS un Vācijas kara gados (1941–1945). 44, 40–46
- Lēruma Māra, Bērziņa-Cimdiņa Līga (2013) Ķīmijas tehnoloģija Rīgas Politehnikumā un Rīgas Politehnikajā institūtā (1863–1918). 49, 97–105
- Liepa Lauris (2011/2012) Vadoņa mīts Latvijā: tiesiskā dimensija. 48, 101–109
- Liepiņš Kārlis V. (1958) Latvieši Mičigenas Valsts Universitātē, Īstlansingas (East Lansing) pilsētā. 1, 104–105
- Liepiņš Kārlis V. (1958) Latviešu studenti un studentes Ann Arborā un Kalamazū, Mičiganā. 1, 104
- Liepiņš Kārlis (1961) Kārļa Ulmaņa darba filozofija. 4, 18–21
- Liepiņš Kārlis (1962) Pēdējie svētbiržu sargi. 5, 27–29
- Liepiņš Kārlis V. (1963) Latviešu lauksaimniecības celmlauža prof. agr. Jāņa Berga piemiņai. 6, 22–26
- Liepiņš Kārlis V. (1968) Atmiņas no L. U. sākuma gadiem. 11, 50–54
- Liepiņš Kārlis V. (1968) Trikātas studentu biedrība. 11, 41–50
- Liepiņš Kārlis V. (1969) Vijciemiešu mājas kunga godība un mistērija. 12, 25–29
- Liepiņš Kārlis V. (1971) Dr. Anša Karpa piemiņai. 13, 1–8
- Liepiņš Kārlis V. (1972) Ņem, Jānīti, vara tauri! 14, 34–38
- Līkance Dace (2013/2014) Paaudžu pēctecība zemnieku saimniecībās un lauku kopienu dzīvotspēja. 50, 52–58
- Līnis Viktors (1969) Skaitļu vēsture. 12, 63–65
- Līnis Viktors (1977) Agrīnās universitātes Baltijā. 19, 3–8
- Līnis Viktors (1983) Zinātne un nacionālisms. 25, 3–11
- Litaunieks Kārlis (sast.) (2013/2014) Latviešu katoļu studentu un akadēmiķu apvienība *Dzintars*. 50, 124–125
- Lukstiņa Gunta (2001) Rīgas metropoles reģions Latvijā un Baltijas jūras telpā. 40, 63–67

- Lūse Dace (2005/2006) Latvieši Eiropā jeb Roma latviešu literātu un mākslinieku likteņos un darbos. 42, 40–48
- Lūse Dace (2008) Jānis Jaunsudrabiņš kā politiski angažēts rakstnieks. 45, 80–87
- Lūsis Jūlijs (1963) Arhitekts Jānis Frīdrihs Baumanis (1834–1891) un viņa laikmets. 6, 26–31
- Lūsis Kārlis (2001) Eiropas apgaismības tradīcija un Rīgas intelektuālais mantojums. 40, 73–79
- Lūsis Kārlis (2002) Andrejs Johansons atkal Rīgā. 41, 98–99
- Mangale Andra (2013/2014) Zināšanu loma valsts attīstībā. 50, 114–118
- Mangale Andra, Nātriņš Andris (2013/2014) Jāņa Stradiņa gads. 50, 110–113
- Mangulis Jānis (1972) Archīvs, rakstu krājums XI. 14, 80–82
- Mangulis Jānis (1991) Es palikšu savā vietā. 33, 30–40
- Mangulis Jānis (1972) Cīņa ap „dzelzs aizkaru” ASV tiesās. 14, 17–25
- Mangulis Jānis (1987) Cīņa ap „dzelzs aizkaru” ASV tiesās turpinās. 29, 40–48
- Mangulis Jānis (1989) Piezīmes par Latvijas tiesisko stāvokli. 31, 12–16
- Mangulis Jānis (1991) Kopējās Baltijas problēmas analizējot. 33, 76–78
- Marana Ināra (2001) Reforma mājokļa jomā Rīgā un Latvijā – problēmas un jaunas iespējas. 40, 68–72
- Marana Ināra (2006) Saistība starp sociālo, mājokļu un urbāno politiku. 43, 50–60
- Markots Aivars (2013/2014) *Akadēmiskā Dzīve* – jau 50. numurs. 50, 127
- Markots Aivars, Pavasars Ivars (2009) Sietiņieža uzrunas akmens atjaunošana. 46, 117–119
- Markus Rūdolfs (1969) Izglītības ētiskā vērtība. 12, 15–18
- Markus Rūdolfs (1980) Latvijas universitāte laika griežos. 22, 3–5
- Matīsa Vita (2009) Individuālā atbildība un kopīgā lieta: lojalitāte kam? 46, 32–37
- Matīss Valdis (1996/1998) Nacionālajai aizsardzības akadēmijai trīs gadi. 38, 29–33
- Melkere Jūlija, Kiopa Agrita, Bērziņš Kaspars (2013) Baltijas zinātnieku un pētniecības integrācija pasaules zinātnes telpā. 49, 106–121
- Melluma Aija (2002) Latvijas piekraste: aizsardzība attīstībai. 41, 18–23
- Metuzāle-Kangere Baiba (2007) Latviešu valodas attīstība divvalodības kontekstā. 44, 5–13
- Metuzāls Irēne un Jānis, Štengels Valdis (1995) Universitātes ideja un īstenība. 37, 10–14
- Metuzāls Jānis (1990) Par Alcheimera slimību rietumos un Latvijā. 32, 67–70
- Mežs Ilmārs (2010/2011) Zemā dzimstība – Latvijas nākotnes galvenais apdraudējums. 47, 13–17
- Mieze Andra (2013/2014) Skolēni kā uztura aģenti: Latvijas ekoskolu piemērs. 50, 68–76
- Mileiko Vilis (2005/2006) Atmiņa – mūsu īstenā manta. 42, 34–39
- Millere Antonija (1981) Divskaņu fonētiskā rakstība. 23, 71–72
- Millers Tālis (1996/1998) Latvijas zinātnu akadēmija – tās veidošanās un darbība. 38, 9–14
- Milts Augusts (1995) Mutvārdu vēsture. 37, 43–48
- Mjartāns Dainis (1994) Pašreizējais stāvoklis Latgalē. 36, 51–58
- Mozga St. (1959) Reliģija. 2, 41
- Muižnieks Indriķis (2009) Krīze un Latvijas akadēmijas nākotnes izredzes. 46, 14–22
- Neboisa Aina (1962) Par tulkošanu. 5, 61–62
- Neboiss Arturs (1993) Skaņraži, dziedātāji un spēlētāji. 35, 42–50
- Neiberģs Pauls (1967) Sic transit gloria mundi. 10, 41–42
- Neiburģs Uldis (2007) Salaspils paplašinātais policijas cietums un darba audzināšanas nometne nacionālsociālistiskās Vācijas okupētajā Latvijā. 44, 47–54
- Neiburģs Uldis (2009) Baltijas valstu pretošanās kustību savstarpējā sadarbība un sakari ar rietumu izlūkdienestiem (1941–1945). 46, 71–78
- Neilande Liene (1966) Piezīmes par kultūras darbinieku kongresu Stokholmā. 9, 48
- Neulande Liene (1979) Teorijas un fakti latviešu Jumja problemātikā. 21, 17–22
- Nollendorfs Valters (2006) Turpinājums sekos: Okupācijas muzeja Nākotnes nams. 43, 67–73
- Norietis Arturs (1983) Amerikas Latviešu Tautiskās Savienības bibliotēka Bostonā. 25, 82–85
- Noriņa Inese (1999/2000) Pārdomas par Zentu Mauriņu. 39, 45–50
- Nukša-Hofmane Helēna (1990) Mākslas fotogrāfes stāstījums. 32, 79–82
- Orehovs Ivars (2008) Robežas un literārās liecības: Latvija un Zviedrija; 45, 88–90
- Osis Biruta un Jānis (1978) Profesora Ādolda Ābeles piemiņai. 20, 39–45
- Osis Ilgvars (2005/2006) Latvijas un Polijas sadarbība cīņā par Latgales atbrīvošanu no boļševiku varas 1920. gada sākumā. 42, 19–24
- Osis Uldis (2010/2011) Reformas Latvijā. 47, 53–56
- Ozoliņa Valda (1996/1998) Daugavpils Pedagoģiskā universitāte. 38, 33–37

- Ozoliņš Kārlis L. (1975) Frīdriha Šellinga mantojums divu gadsimtu perspektīvā. 17, 27–33
- Ozoliņš Kārlis L. (1980) Daži senlatviešu mitoloģiskie tēli un idejas tautasdziesmu spoguļi. 22, 17–26
- Ozoliņš Kārlis L. (1980) Padomju latviešu literatūras vēsture. 22, 69–71
- Ozoliņš Kārlis (1980) Pa tulkotāja pēdām. 22, 78
- Ozoliņš Kārlis L. (1982) Baltiešu drāmas rokasgrāmata. 24, 76–77
- Ozoliņš Kārlis L. (1982) Latvijas universitātes Teoloģijas fakultāte gadu gaitā. 24, 73–74
- Ozoliņš Kārlis L. (1983) Astotā Baltijas studiju konference. 25, 94–97
- Ozoliņš Kārlis Lotārs (1990) Izcils veikums bibliogrāfijā. 32, 72–75
- Ozoliņš Leonīds (1972) Patiesības labā. 14, 73–74
- Ozols Andris (2008) Hologrāfijas celmlauzis Juris Upatnieks. 45, 101–108
- Pabriks Artis (2009) Atbildība par brīvību. 46, 38–41
- Paļeņiča Milda (1982) Aistētika un rakstniecība. 24, 45–51
- Pavasars Ivars (2011/2012) Bioloģiskās daudzveidības diskursa globālcentriskā pozīcija un Latvija. 48, 16–24
- Pavasars Ivars, Markots Aivars (2009) Sietiņieža uzrunas akmens atjaunošana. 46, 117–119
- Pazuhina Nadežda (2013) Nacionālās un kultūras identitātes krustceļos: Latvijas krievu minoritātes pašrefleksijas pieredze (1991–2011). 49, 71–79
- Pālēns Jānis (1961) Līduma pieci centieni. 4, 9–12
- Pelkauskis Elmārs (1995) Jauns archīvu žurnāls. 37, 71–72
- Pelkauskis Elmārs (2001) Pauls Sīmanis. Raksti 1933–1940. 40, 113–114
- Pelkauskis Elmārs (2002) Kaimiņtautu robežmaiņas. 41, 34–38
- Peniķis Jānis (1984) Latvijas parlamentārais posms: sasniegums vai neizdevies eksperiments? 26, 3–15
- Peniķis Jānis (1972) Valstis un tautas. 14, 8–17
- Peniķis Jānis (2010/2011) Par Saeimas vēlēšanām: skats atpakaļ un uz priekšu. 47, 43–52
- Picka Nikolajs (1960) Sirds bagātības. 3, 1–3
- Picka Nikolajs (1963) Latviešu pasaku velns. 6, 42–43
- Picka Nikolajs (1967) Psihometrijas pielietošana miesas – dvēseles attiecību pētīšanai. 10, 31–34
- Picka Nikolajs (1980) Entelehijas nozīme individuā dzīvē. 22, 40–41
- Picka Nikolajs (1980) Jauns paņēmieni disleksijas apkarošanai. 22, 38–39
- Picka Nikolajs (1989) Eksistences filozofija un filozofi. 31, 46–50
- Picka Nikolajs (1990) Nikolaja Hartmaņa ontoloģija. 32, 61–67
- Pīrāgs Valdis (2006) Cilvēka genoma izpētes projekti Latvijā un pasaulē. 43, 24–34
- Pīrāgs Valdis (2008) Brīvmūmieku rituālu izcelsme Latvijā. 45, 68–79
- Plakans Andrejs (1989) Kronvalds un Latviešu vēsture. 31, 22–27
- Plāte Uldis (1960) X – 15 lidmašīna. 3, 38–42
- Plūme Ieva (2011/2012) Sabiedrības izpratne jaunlatviešu diskursā. 48, 91–100
- Podiņa Pārsla (1999/2000) Latvijas augstskolas. 39, 20–24
- Pone Jānis (1966) Kalnā kāpšana. 9, 64–66
- Pone Jānis (1968) Piezīmes pie Ķēniņa raksta par Kanta latvisko cilmi. 11, 83–88
- Pone Jānis (1980) Tērbatas universitāte un tās studenti. 22, 6–11
- Pozemkovskis Ēriks (2001) Rīga latviešu tautas folklorā. 40, 80–89
- Preimanis Valters (1999/2000) Principi, uz kādiem jābalstās, un kas jāievēro, veidojot brīvostu. 39, 61–67
- Priede Pēteris (1977) Amerikas Savienotās Valstis un Baltijas Valstis. 19, 9–16
- Priedīte Aija (2008) Kāpēc daži nozīmīgi latviešu valodas vārdi vēl nav integrēti Latvijas sabiedrībā? 45, 3–7
- Priedīte Aija (2011/2012) Savs kaktiņš, savs stūrītis zemes starpdisciplinārā skatījumā. 48, 46–59
- Pudule Iveta, Gobiņa Inese, Villeruša Anita, Kalniņa Ilze (2009) Skolēnu veselības paradumu pētījums Latvijā 1990.–2005. 46, 42–50
- Puisāns Tadeušs (1985) Latvijas Satversme 1922. 27, 66–77
- Puisāns Tadeušs (1986) Carisms Krievijā. 28, 52–56
- Puisāns Tadeušs (1988) Latviešu izceļotāji un to kolonijas. 30, 26–42
- Puisāns Tadeušs (1995) Vēstures filozofija. 37, 53–59
- Puisāns Tadeušs (2005/2006) Tauta, valsts un nacionālisms. 42, 7–11
- Puisāns Tadeušs (2006) Latgaļu literatūras idejiskā attīstība. 43, 89–91
- Punka Andrejs (1971) M. Šlesera ieguldījums Amerikas Savienoto Valstu okeanografu darbā. 13, 78–79
- Puriņš Āris (2010/2011) Uzmanību, Kļaviņš! 47, 128–130

- Puriņš Visvaldis (2001) Rīgas osta deviņos gadsimtos. 40, 111–112
- R. M. (1984) Latviešu literatūra pasaules enciklopēdijā. 26, 78
- R. M. (1989) Vērtīgs materiālu krājums. 31, 76
- R. M. (1991) Daudzpusīgas mākslinieces rosmes. 33, 83–86
- R. M. (1991) Jauns fakto kopojums par Dr. Kārli Ulmani. 33, 87
- R. M. (1993) Radio Brīvā Eiropa Latviešu raidījumi. 35, 72–73
- R. M. (1995) Laikmetu krustcelēs. 37, 74
- Radziņš Pauls (1965) Marksisma filozofijas nabadzība. 8, 22–34
- Raīpulis Jēkabs (1995) Latviešu demogrāfiskais stāvoklis un perspektīvas. 37, 28–33
- Raisters Ēriks (1959) Pineberga. 2, 28–29
- Ramats Eduards (1963) Jāzeps Vītols un viņa laikmets mūsu mūzikas dzīvē. 6, 32–33
- Ratermanis Līna (1976) Pēdējie mēneši Latvijas sūtniecībā Maskavā. 18, 25–29
- Ratermanis Līna (1977) Dzīve un vērojumi Maskavā. 19, 36–46
- Raubiško Ieva (2011/2012) Kas ir „labbūtība”? Ieskats labas dzīves izpratnē Latvijas laukos. 48, 25–34
- Reire Gunda (2011/2012) Latvijas globālās ārpolitikas nākotne. Vai spējam domāt plaši? 48, 110–118
- Rēts Aksels, Spolītis Veiko (2008) Latvijas deviņdesmitā un trīsdesmit trešā gadsimta. 45, 21–29
- Roze Andris (1994) Rīga 2020. gadā – trešā metamorfoze. 36, 47–51
- Roze Andris (2001) Rīga Post 800. 40, 9–15
- Roze Andris (2005/2006) *Akadēmiskā Dzīve* krustceļos. 42, 4
- Roze Andris (2013/2014) Ierosinu atgādāt Latvijas demokrātijas sapņa atjaunošanas mēģinājumu. 50, 105–109
- Roze Andris, Šīmanis Gints (2006) Ievadvārdi. 43, 3–4
- Rozenbergs Jānis (1979) Sazināšanās ar optikas palīdzību. 21, 12–16
- Rozentāle Gunta (1983) Literatūras vērtēšanas metodes. 25, 56–60
- Rozentāle Magdalēne (1958) Studiju materiāli latviešu studentiem. 1, 47–51
- Rozentāle Magdalēne (1959) Daudzpusīgā grafiķe. 2, 32–35
- Rozentāle Magdalēne (1960) Laikmetu gaume latviešu saviesīgo dziesmu tekstos. 3, 16–21
- Rozentāle Magdalēne (1963) Mūsu studējošās jaunatnes situācija trimdā. 6, 36–38
- Rozentāle Magdalēne (1964) Patiesība par cilvēku Mārtiņa Zīverta drāmās. 7, 24–32
- Rozentāle Magdalēne (1965) Humors mūsu tautas dzejā. 8, 48–57
- Rozentāle Magdalēne (1973) Latviešu dalība amerikāņu literārā žurnālā. 15, 70–71
- Rozentāle Magdalēne (1976) Imigrācijas vēstures pētniecības centrs Minesotas Universitātē (*Immigration History Research Center, University of Minnesota*). 18, 74–78
- Rozentāle Magdalēne (1978) Zinaīdas Lazdas pasaules uzskats. 20, 49–57
- Rozentāle Magdalēne (1984) Daudzpusīgas dokumentācijas izdevums. 26, 76–77
- Rozentāle Magdalēne (1985) Gleznotājs Edmunds Liepiņš. 27, 99
- Rozentāle Magdalēne (1985) Latviešu strēlnieku dziesmas. 27, 97
- Rozentāle Magdalēne (1986) A. Baumaņa „Krišjānis Barons”. 28, 68–69
- Rozentāle Magdalēne (1986) Dzimtene J. Kalmītes mākslā. 28, 81–84
- Rozentāle Magdalēne (1986) J. Labsvīra „Atmiņas un pārdomas”. 28, 69–70
- Rozentāle Magdalēne (1986) J. Martinsona dainu tulkojumi, V. Barkānes bērniības atmiņas. 28, 79–81
- Rozentāle Magdalēne (1986) L. Neulandes latviešu folkloras indekss. 28, 65–67
- Rozentāle Magdalēne (1987) Silvijas Šteineres rosmes mākslas laukos. 29, 77–79
- Rozentāle Magdalēne (1988) Jāņu uzvedums 2 valodās. 30, 86
- Rozentāle Magdalēne (1990) Baltijas universitātes grāmata. 32, 76–77
- Rozentāle Magdalēne (1996/1998) Vērienīgs ieskats Latvijas vēsturē. 38, 68–69
- Rozentāle Spodra (1966) Tundras vienmuļībā. 9, 44–47
- Rozentāls Gunta (1962) Galvenie virzieni Latīņu Amerikas prozas rakstniecībā. 5, 55–60
- Rožukalne Anda (2009) Patērētāju žurnālu redaktoru darbu ietekmējošie spēki. 46, 51–59
- Rožukalne Anda (2013) Latvijas mediju „ēdienkarte”. Kurš un kā ietekmē kvalitāti? 49, 122–131
- Rudzīte Austrā (1958) Īsas ziņas par Baltiešu Kristīgo Studentu Apvienību. 1, 106
- Rudzīte Austrā (1979) Kultūras materiāli Minsteres ģimnāzijā. 21, 43–47
- Rudzītis Jānis (1964) Padomju latviešu literatūra. 7, 46–55

- Runce Inese (2013) Reģionālās identitātes veidošanās procesi Latvijā pēc neatkarības atjaunošanas. 49, 32–39
- Ruņģis Arnolds (1959) Dzīves problēmas. 2, 42–47
- Ruņģis Arnolds (1961) Akūta nacionāla problēma. 4, 15–17
- Ruplis Augusts (2002) Valdena medaļa Latvijas ķīmiķiem. 41, 56–62
- Rūdzis Andrejs (1958) Pirms simts gadiem – Mūsu zeme Krimas kara laikā. 1, 19–21
- Sarma J. (1961) Valdemāra Damberga vieta latviešu literatūrā. 4, 27–28
- Sedlenieks Klāvs (2011/2012) Vai Cibiņš bija lāga zēns? 48, 60–74
- Sedmalis Uldis Jānis, Sperberga Ingunda (2006) Dzīvo organismu, augu valsts un minerālo veidojumu ārējo formu kopīgās iezīmes un to cēloņi. 43, 38–44
- Segliņa I. (1994) Indriķa chronikas jaunizdevums. 36, 72–73
- Segliņa I. (1994) J. K. Broces zīmējumu sakopojuma 1. sējums. 36, 71–72
- Segliņš Valdis (2007) Zemes dziļu bagātības Latvijā. 44, 83–89
- Sergeiceva Inga, Avanesova Jeļena (2013) Kas ietekmē nacionālās identitātes apziņas veidošanos Latvijā: latviešu un krievvalodīgo skatu punkts. 49, 57–62
- Sērmūkslis Ed. (1963) Studentu tipi latviešu literatūrā. 6, 44–56
- Sērmūkslis Ed. (1964) Studentu tipi latviešu literatūrā. 7, 32–42
- Siksna Arnis (1971) Pilsēta pagātnē un nākotnē. 13, 29–36
- Siliņš Jānis (1974) Vērojumi tagadnes mākslas ceļos un strupceļos. 16, 8–15
- Silkalna Selga (1980) Antiņa mazdēlu literārā sacelšanās jeb latvisko ideālu bankrots trimdā. 22, 27–37
- Silkalna Selga (1981) Alienācijas motīvs Irmas Bērziņas dzejā. 23, 34–41
- Silkalna Selga (1982) Labās un kreisās rokas morāliskais īpatsvars latviešu tautas uztverē. 24, 41–44
- Silkalna Selga (1983) Parallēlformas „kristīt – krusīt” un to atvasinājumi dainās. 25, 68–74
- Silkalna Selga (1985) Konsonantu akumulācijas kavējošais efekts. 27, 88–89
- Silkalna Selga (1988) Caur stiklu, caur mūriem un telpu. 30, 54–59
- Silkalna Selga (2005/2006) Saules akmens meklētāji. 42, 78–81
- Simsone E. (1968) Dienišķās maizes galds. 11, 100–106
- Stilis Jānis (2001) Tulkošanas studijas kā interdisciplināra zinātne: sociolingvistiskie aspekti. 40, 108–110
- Stilis Jānis (2010/2011) Dena Brauna *Zudušais simbols* tulkotāja skatījumā. 47, 140–143
- Skreija Andris (1972) Latviešu sadzīves noteicēji. 14, 2–7
- Skreija Andris (1978) Kā pastāvēt? 20, 58–65
- Skreija Andris (1989) Cilvēces izcelsme. 31, 28–32
- Skreija Andris (1991) Latvijas saimniecības nākotne. 33, 47–53
- Skreija Andris (1992) Latvija – daudztautu zeme. 34, 14–20
- Skroders J. (1960) Latviski tulkotā bībele. 3, 8–14
- Skurupijs Eižens (1977) Neatkarīgā Latvija amerikāņu diplomāta un žurnālistu skatījumā. 19, 17–26
- Skurupijs Eižens (1979) Pulkvežleitnanta Aleksandra un Landesvēra darbība Latvijā. 21, 34–42
- Skurupijs Eižens (1981) Latviešu virsnieku apvienības piemiņlietu krātuve „Latvijas karavīrs”. 23, 72–75
- Skurupijs Eižens (1984) Vidējo austrumu konflikta iemesli. 26, 51–56
- Skurupijs Eižens (1985) D. Deja pieredze Austrumeiropā. 27, 98
- Skurupijs Eižens (1988) Grāmata „Latviešu Leģions” angļu valodā. 30, 82–86
- Skurupijs Eižens (1988) Latvija Šodien 1986. 30, 81–82
- Skurupijs Eižens (1990) Pasaules vadoņi slimību ietekmē. 32, 78–79
- Skurupijs Eižens (1991) Grāmata par karavīru likteņiem. 33, 78
- Slaucītājs Leonīds (1959) Baltijas universitātei. 2, 29–30
- Slaucītājs Leonīds (1959) Latviešu sniegums matemātiskajās un ģeozinātnēs piecpadsmit trimdas gados. 2, 64–67
- Slaucītājs Leonīds (1963) Latvijas fiziskā ģeogrāfija trimdas grāmatās. 6, 112–113
- Smits Tāivaldis I. (1964) Jaunieši amerikāņu un latviešu kultūru ietekmē. 7, 10–11
- Soikane-Trapāne Māra (1990) Latviešu valodas iemācīšana ģimenē. 32, 3–10
- Sondors Konrāds (2008) Grāmata par pirmo Latvijas diplomātu. 45, 140–142
- Spārtis Ojārs (1995) Kaimiņzemju ietekme uz Latvijas arhitektūras un mākslas attīstību. 37, 60–67

- Spekke Arnolds (1958) Vēstures ratam griežoties. 1, 10–14
- Sperberga Ingunda, Sedmalis Uldis Jānis (2006) Dzīvo organismu, augu valsts un minerālo veidojumu ārējo formu kopīgās iezīmes un to cēloņi. 43, 38–44
- Spoģis Alberts (1960) Ievērojama tiesībnieka jubileja. Doc. N. Valters pārkāpj 60 gadu sliekšni. 3, 63–64
- Spoģis Alberts (1960) Zinātnisks darbs dainu gaisotnei. 3, 14–16
- Spoģis Alberts (1961) Pašreizējā cilvēka gara krīze par jaunā cilvēka meta dialektiku. 4, 34–35
- Spoģis Alberts (1963) Metafizika un modernā zinātne. 6, 57–63
- Spoģis Alberts (1966) Par dialoga izredzēm. 9, 49–51
- Spoģis Alberts (1966) Par jaunām vērtībām literatūrā; 9, 28–32
- Spoģis Alberts (1971) Jaunatne pretojas komunistu mērķiem. 13, 77–78
- Spolītis Veiko, Rētcis Aksels (2008) Latvijas deviņdesmitā un trīsdesmit trešā gadskārta. 45, 21–29
- Sproģe Ludmila (2001) Par Daces Lūses grāmatu „Latviešu trimdas proza”. 40, 112
- Sprūds Andris (2007) Latvijas un Krievijas dialogs par enerģētiku: ieguvumu vai „gazpromizācija” virzienā? 44, 34–39
- Steins Ilgvars (1988) Mākslinieka autobiogrāfijā. 30, 87–90
- Stengels Valdis (1991) Vai pastāv patiesa reliģijas brīvība? 33, 54–60
- Stengrēvics Gotfrīds (1981) Liepāja Dzintarjūras pārle. 23, 55–62
- Stepiņa Anna, Trumba Edmunds (2011/2012) Dažas piezīmes par jaunākajiem latgaliskās identitātes pētījumiem. 48, 75–81
- Sterns Indriķis (1983) Feodālisma loma Rīgas arhibīskapijas iekarošanā 13. g. s. 25, 16–29
- Stinkulis Ģirts (2001) Latvijas derīgie izrakteņi – mantojums no zemes dziļu attīstības vēstures. 40, 90–101
- Stradiņš Jānis (1990) Latvijas Universitāte – tās saknes, nākotne, nozīme zinātnē. 32, 10–24
- Stradiņš Jānis (1991) Baltijas valstu zinātņu vēstures un filozofijas asociācijas un Baltijas medicīnas vēstures asociācijas nodibināšana. 33, 72–75
- Stradiņš Jānis (1991) Pārdomas par Latvijas Zinātņu akadēmijas nākotni. 33, 3–9
- Stradiņš Jānis (1995) Latvijas Universitāte laikmeta griežos. 37, 3–10
- Stradiņš Jānis (1995) Zinātnieks, cīnītājs, moceklis – par brīvu un demokrātisku Latviju. 37, 70–71
- Stradiņš Jānis (1999/2000) Letonikas pētniecības programmas meti. 39, 12–19
- Stradiņš Jānis (2006) Kurzemes Literatūras un mākslas biedrība kā Zinātņu akadēmijas aizsākums Latvijā. 43, 5–12
- Stradiņš Jānis (2006) Pirmā Letonikas kongresa atskaņās. 43, 105–112
- Stradiņš Jānis (2007) Cicerona un Mērfija balvu 2007. gadā piešķirot. 44, 114–118
- Stradiņš Jānis (2007) Vilis Olavs latviešu humanitāro zinātņu un sabiedriskās domas vēsturē. 44, 65–71
- Stradiņš Jānis (2009) Personības un strāvojumi Latvijas un Austruma vēsturē. 46, 60–70
- Stradiņš Jānis (2010/2011) Eiropas Zinātņu un mākslu akadēmija Latvijā. 47, 144–147
- Stradiņš Jānis (2010/2011) Jelgavas latviskā un eiropeiskā identitāte. 47, 120–125
- Strads Jānis (1964) Cēsaines valsts ģimnāzijā. 7, 56–58
- Straumanis Andris (1981) Pieci gadi vēlāk. Imigrācijas vēstures pētniecības centra baltiešu kollekcija. 23, 67–70
- Straumanis Andris (1982) Veclatviešu avīzes Amerikā. 24, 3–9
- Straumanis Andris (1987) Veclatviešu dzīve Mineapolē no 1900.–1940. gadam. 29, 53–56
- Straumanis Andris (1991) Purēns, Rudevics un Amerikas prese. 33, 20–24
- Straumanis Andris (2008) Fiksējot informācijas vides situāciju gadsimta sākumā. 45, 138–140
- Strautiņš Pēteris (2009) Latvijas ekonomikas perspektīvas 2010.–2020. gadā. 46, 23–31
- Streita Vera (1992) Nākotnes cilvēks triju dižgaru skatījumā. 34, 44–49
- Strēlerte Veronika (1961) Par grāmatām un lasītājiem. 4, 28–30
- Strīķis R. (1967) Akadēmiskās Dzīves apgāds. 10, 72–74
- Stroda Bārbala (2007) Fantāzijas žanrs latviešu bērnu literatūrā. 44, 90–95
- Strods-Sirmais A. (1993) Lielo Strodu krucifikss. 35, 73
- Strunke Olga (1981) Raiņa un Aspazijas muzejs Kastaņolā. 23, 62–67
- Svilāns J. (1966) Vai modernais cilvēks ir laimīgs? 9, 32–36
- Šilde-Kārklīņa Rasma (1999/2000) Latvijas valstiskā apziņa mūsdienās; 39, 3–6
- Šiliņa Brigita (2010/2011) Sociolingvistiskie procesi un latviešu valoda. 47, 130–134
- Šīmanis Gints (1993) Krišjānis Valdemārs un latviešu vārdnīcas. 35, 4–15

- Šīmanis Gints (2001) *Akadēmiskā Dzīve* pārākusi Tēvzemē. 40, 3
- Šīmanis Gints (2002) Admirālis Teodors Spāde atgriežas Latvijā. 41, 97
- Šīmanis Gints (2002) Latvijas krasts – pasaules vērti. 41, 3
- Šīmanis Gints (2005/2006) Ar jauniem spēkiem – uz jaunu krastu! 42, 3
- Šīmanis Gints (2005/2006) Kādēļ mums būs no jūras bīties. 42, 85–86
- Šīmanis Gints (2006) Egona Līva devumu pieminot. 43, 116
- Šīmanis Gints, Roze Andris (2006) Ievadvārdi. 43, 3–4
- Šlessers Mārtiņš A. (1982) Deurbanizācija Trinidādē un Tobago. 24, 28–31
- Šmits Tāļivaldis (1985) Brīnumi un zinātne mūsdienās. 27, 3–9
- Šmits Tāļivaldis Ivars (1993) Ticēšana un saprašana. 35, 51–55
- Šņitņikovs Aleksejs (2013) Nacionālās identitātes subjektu veidošanās īpatnības Latvijā 21. Gadsimtā. 49, 63–70
- Šteinbergs Juris (2007) DNS un personu identifikācija – kāpēc esam tik dažādi. 44, 102–105
- Štengels Valdis (1990) Atklātuma likums un tā pielietošana Kanādā. 32, 55–61
- Štengels Valdis (1992) Trimdas latviešu zinātnieki – austrumieši. 34, 25–28
- Štengels Valdis, Metzāli Jānis un Irēne (1995) Universitātes ideja un īstenība. 37, 10–14
- Šterns Indriķis (1980) Latviešu tautas vēsturnieks Arveds Švābe. 22, 61–69
- Šterns Indriķis (1981) Vēstures zinātne Latvijas universitātē. 23, 3–9
- Šterns Indriķis (1984) Vēsturniece ar Latviju sirdī. 26, 68–72
- Šterns Indriķis (1985) Senlatvijas sociālā un militāri-politiskā iekārta. 27, 46–65
- Šterns Indriķis (1987) Latviešu amati viduslaiku Rīgā. 29, 24–34
- Šterns Indriķis (1992) Bads un mēris viduslaiku Latvijā. 34, 38–40
- Štrauhmanis Jānis (1996/1998) Latvijas nacionālā kartogrāfija. 38, 70–71
- Štrāle Aina (2005/2006) Cenzūra Latvijā 1940.–1941. gadā. 42, 12–18
- Štrumfs Ernests (1958) Taupība un inflācija – Apdraudētais dolārs. 1, 35–36
- Šturms Ernests (1959) Baltijas universitātei. 2, 30–32
- Šūpule Inese (2013/2014) Politikas plānošanas nacionālās īpatnības: izlikšanās un neīstenojamu vēlmju plānošanas dokumenti kā valsts pārvaldes elements. 50, 35–41
- Šūpulis Edmunds (2013) Nacionālās identitātes nostiprināšanās un izmaiņu process: valodas lietojums un kolektīvā atmiņa. 49, 51–56
- Švābe Arveds (1958) Vēstures zinātne okupētā Latvijā. 1, 4–10
- Švābe Lidijs (1978) Rīga neatver vārtus. 20, 17–24
- Tadeušs Puisāns (1990) Reliģisko pretešķību sekas. 32, 48–54
- Tamuža Austra (1958) Personības pilnveidošanās. 1, 105–106
- Tamuža Austra (1958) Zinaidas Lazdas piemiņas vakars Melnburnā. 1, 69–70
- Tamuža Austra (1961) Prof. Dr. Kārļa Ābeles senruna atklājot studentu vienību Atāls. 4, 2–3
- Tamuža Austra (1962) Kārļa Ābeles literārie darbi. 5, 52–54
- Tauriņš Alfrēds (1978) Ceturtais latviešu tehnisko zinātņu kongress. 20, 71–73
- Tauriņš Alfrēds (1985) Organiskās ķīmijas nozīme bioloģijā un ārstniecībā. 27, 77–81
- Tauriņš Alfrēds Voldemārs (1986) Zelts – dzīvības eliksīrs? 28, 57–59
- Tauriņš Alfrēds Voldemārs (1987) Par penicilīnu un cefalosporīnu. 29, 49–52
- Tāģepera Reins (2010/2011) Alberts, Mārtiņš un arī Pēteris: viņu loma latviešu un igauņu nāciju izveidē. 47, 3–12
- Teirumnieks Francis (1982) Latgaļu pētniecības institūts. 24, 62–65
- Teirumnieks Francis (1989) Vladislavs Rubulis, tautas darbinieks un valstsvīrs. 31, 69–72
- Teirumnieks Francis (1990) Latgaļu atmodas darbinieki. 32, 40–47
- Tenese Vilma (1963) Poēzija un politika. 6, 39–42
- Thomas Elsie (1985) Nebraskas universitātes Latvijas un prezidenta Ulmaņa kolekcija. 27, 82–85
- Tomsons Artūrs (2007) Divasmeņu zobens kā latgaļu bruņojuma sastāvdaļa 9.–13. gs. 44, 77–82
- Tretjakovs Pēteris (1999/2000) Reliģijas, valodas loma un akadēmisko organizāciju atbildība, trešajā tūkstošgadē ieejot. 39, 50–54
- Trumpa Edmunds, Stepiņa Anna (2011/2012) Dažas piezīmes par jaunākajiem latgaliskās identitātes pētījumiem. 48, 75–81
- Tukišs Edmunds (1994) Andrupenes akmens raksti. 36, 79–81
- Tupešu Jānis (1988) Tautas sapņu iztulkošana. 30, 59–62

- Turaidis Jānis (1963) Cīņā par latvisko dvēseli. 6, 33–35
- Ulmanis Laimonis (2005/2006) Ražošana un atkritumi. 42, 122–127
- Upītis Edgars (1958) Indīgās gāzes pārtikas aizsardzībai. 1, 62–65
- Upītis Edgars (1975) Graudu vaboles izturība pret metilbromīda gāzi. 17, 53–56
- Urdze Paulis (1985) Starp Dievu un velnu (2 Ed. Freimaņa romāni). 27, 91–94
- Usāns F. (1994) Saruna ar valsts prezidentu Gunti Ulmani. 36, 76–77
- V. A. (1964) Cēsaines ģimnāzijas pirmsākumi. 7, 59
- Valdmanis Jānis (1974) Elektroinženiera loma ūdens pētniecības institūtā. 16, 34–39
- Valtere Nora (1988) Savas tautas likteņa sardzē. 30, 43–46
- Valters Nikolajs (1965) Rainisms. 8, 18–21
- Valters Nikolajs (1969) Latvijas universitātes sākumi. 12, 3–9
- Veisa-Zikara Skaidrīte (1994) Latviešu glezniecības kodola veidotāji. 36, 62–70
- Veisbergs Andrejs (2007) Latviešu politiskā metafora. 44, 14–20
- Veisbergs Andrejs (2010/2011) Vēlreiz par valodas pārmaiņām un valodas attīstību. 47, 18–26
- Veitmane Elga (1973) Valodas izcelsme. 15, 36–37
- Veldre Aija (1973) Latviešu tradicionālās kultūras pētīšana pašreizējos apstākļos. 15, 37–46
- Veldre Ivars (1962) Sporta apskats. 5, 124–126
- Vētra N. (1959) Baltijas Universitātes Himna. 2, 25–29
- Vēvere Velga (2009) Latviešu filosofiskās idejas trimdā – konceptualizācijas iespējas. 46, 102–107
- Vilks Hermanis (1985) Rīgas Politehniskais institūts saskarē ar pasaules mēroga zinātni. 27, 10–15
- Vilks Hermanis (1995) Ar laivu uz Zviedriju; personiskas atmiņas. 37, 15–21
- Villeruša Anita, Gobiņa Inese, Pudule Iveta, Kalniņa Ilze (2009) Skolēnu veselības paradumu pētījums Latvijā 1990.–2005. 46, 42–50
- Vircavs Inguss (2001) Rīgas transporta nākotnes attīstības perspektīvas. 40, 54–57
- Vizulis Izidors (1975) Aprēķinu diplomātija. 17, 16–22
- Vīgants Konrāds (1974) Kalni un to iemītnieki. 16, 46–51
- Vīgants Konrāds (1975) Putnu dzīves īpatnības. 17, 48–52
- Vīgants Konrāds (1976) Ievērojami koki. 18, 79–82
- Vīksna A., Arons K. E. (1994) Trešās atmodas rosinātājs. 36, 73–74
- Vīksna Māra (1994) „Latvju Dainas” un Latviešu folkloras krātuve. 36, 33–38
- Vītiņa Inta (2002) Brīvības pieminekļa korozija un restaurācija. 41, 10–17
- Vītiņš Verners (1971) Lauksaimniecības bibliotēkas Eiropā. 13, 55–60
- Vītiņš Verners (1978) Likums brīvībai, vienībai un saderībai. 20, 4–12
- Vītiņš Verners (1982) Brīvās Latvijas tiesas un tiesāšanas kārtība. 24, 10–23
- Vītiņš Verners (1984) Latvijas krimināltiesības. 26, 16–23
- Vītiņš Verners (1986) Latvijas karoga attīstība. 28, 39–44
- Vītiņš Verners (1990) Profesora Ādolfā Ābeles simtgade. 32, 70–72
- Vītols Jānis (1976) Kā Baltijas valstis pārdeva Padomju Savienībai. 18, 13–24
- Vītols Jānis (1982) Par Vācijas un Krievijas sadarbības līgumu. 24, 23–27
- Volkovs Vladislavs (2013) Nacionālās identitātes veidošanās: individuālās un kolektīvās vērtības. 49, 40–50
- Vuss-Mundeciema Leonija (2008) Literatūras un ekrānmediju iedarbes savdabība vardarbības attēlojumā. 45, 40–44
- Vuss-Mundeciema Leonija (2010/2011) Raiņa dramaturģijas latviskais senavots Eiropas modernisma kontekstā. 47, 106–114
- Zadvinskis Zigfrīds (2002) Medicīnas progress pasaules vēsturē un ar to saistītās problēmas Amerikā. 41, 88–92
- Zaķis Aivars (1974) Latvijas dobbumperētāju putni un to nozīme lauksaimniecībā. 16, 39–45
- Zaķis Aivars (1975) Amerikas nacionālie parki. 17, 57–59
- Zaķis Juris, Grosvalds Ilgvars (1994) Latvijas Universitātei – 75 gadi. 36, 3–9
- Zalāne Paulīne (1974) Pasaku izcelsme un nozīme. 16, 3–7
- Zalāne Paulīne (1975) Dainas – latviskās pasaules pamats. 17, 9–15
- Zalāne Paulīne (1977) Mākslinieciskās radīšanas process un mūsu rakstnieku problēmas. 19, 51–57
- Zalāne Paulīne (1983) Pēteris Miglinieks – Lāpa tumsā. 25, 30–36
- Zalāne Paulīne (1985) Franča Trasuna idejiskā nozīme. 27, 36–45
- Zalāne Paulīne (1991) Dainu pēdas somu Kalevalā. 33, 61–69
- Zaļinskis Auseklis (2005/2006) Karā bij man ieti. 42, 25–33

- Zanders Viesturs (1996/1998) Rīgas Latviešu biedrība un zinātniskās literatūras izdošana. 38, 51–55
- Zankevics Juris (1980) Atmiņu piezīmes. 22, 51–60
- Zankevics Juris (1981) Atmiņu piezīmes. 23, 47–54
- Zants V. (1959) Sabiedriski literāra tiesa 1958. g. 11. oktobrī Filadelfijā. 2, 76–78
- Zariņa Inga (2002) Senie Rīgas svētki. 41, 93–94
- Zariņš Henriette (1963) Vēstule Sūtņa K. R. Zariņa Piemiņas Fondam. 6, 5
- Zariņš Jānis (1966) Dainu koks mūsu tautas tradīciju pagalmā. 9, 37–43
- Zariņš Jānis (1967) Jauna Dr. J. Girņus grāmata. 10, 16–22
- Zariņš Kārlis (1958) Vēstījums. 1, 3
- Zariņš Kārlis (1958) Kasparsons Kārlis – pirmais Latvijas izglītības ministrs. 1, 3
- Zariņš Kārlis (1959) Atmiņas par laiku pirms Latvijas neatkarības pasludināšanas. 2, 2–4
- Zariņš Kārlis (1961) Cīņa nav jāuzdod. 4, 1–2
- Zariņš Kārlis (1962) Mūsu pienākums. 5, 1–2
- Zaube J. (1959) Latviešu valodas attīstība, sākot ar tautas atmodas laikmetu. 2, 51–54
- Zālīte Emma (1983) Prof. Paula Jureviča piemiņai. 25, 89–91
- Zālīte Emma (1985) Cicerona „par vecumu” (*de senectute*). 27, 16–22
- Zālīte Emma (1988) Misticisms un pārdabiskais Eiropas 19. gadsimta literatūrā. 30, 62–69
- Zālītis Herberts (1974) Telpas un laika problēma. 16, 29–31
- Zālītis Jānis (2002) Jāņa Čakstes atziņas grāmatā „Taisnība vienmēr uzvarēs”. 41, 72–79
- Zemītis Guntis (1999/2000) No ciltīm līdz nācijai – atbildētais un neatbildētais. 39, 33–41
- Zemītis Guntis (2009) Vendu jautājums un arheoloģijas avotu iespējas tā risinājumā. 46, 92–101
- Zepa Brigita (2008) Demokrātijas diskursi mūsdienā Latvijā. 45, 13–20
- Zepa Brigita, Kļave Evija, Šūpule Inese (2013/2014) Nacionālās identitātes konstruēšanas stratēģijas mazākumtautību diskursos. 50, 77–86
- Ziediņš R. (1972) Dvēsele un garīgās norises vispārīgs apskats. 14, 38–47
- Ziedonis Arvīds jun. (1976) Modernizācijas problēmas – Rūdolfa Blaumaņa „Indrānos” un Antona Čehova „Ķiršu Dārzā”. 18, 45–54
- Ziedonis Imants (1999/2000) Nacionālās kultūras identitāte. 39, 25–29
- Ziemeņa-Osis Biruta (1976) OCLC – (*Ohio College Library Center*) Jauns virziens bibliotēku tehniskajā darbā. 18, 70–73
- Zigmunde Alīda (1999/2000) Austrumietis Tālvāldis Indra (1894–1942). 39, 84–85
- Zirnīte Māra (1995) Trimdas latvieša dzīvesstāsts. 37, 48–53
- Zirnīte Māra (2013) Nacionālās identitātes apziņa pēc kara dzimušo Latvijas iedzīvotāju dzīvesstāstos. 49, 80–87
- Zirnītis Edmunds (1961) Sandras Lazdiņas (Ausma) grāmata „Sadeguši spārni”. 4, 108
- Zirnītis Edmunds (1962) A. Kronvalda „Kalna sprediķi”. 5, 18–22
- Zirnītis Edmunds (1965) Cīņas par Raini. 8, 15–17
- Zirnītis Edmunds (1967) Praviestiskais latvietis. 10, 5–16
- Zirnītis Edmunds (1968) Eduarda Veidenbauma studiju gadi. 11, 54–76
- Zobena Aija (2013/2014) Nacionālā identitāte: globālais un lokālais. 50, 32–34
- Žagata Mikus (sast.) (2013/2014) Akadēmiskā vienība *Austrums*. 50, 122–123
- Žagata Mikus (sast.) (2013/2014) Studentu biedrība *Fraternitas Rusticana*. 50, 125–126
- Zr. J. (tulk.) (1963) Lietuviešu Ateitīņinku organizācija. 6, 71–75
- Zušēvics Juris (1989) Mūsu zemniecības drūmie gadi. 31, 72–75
- Zušēvics Juris (1990) Latvijas zemes agrārā pārveidošanās un atjaunošana nākotnē. 32, 35–40
- Zušēvics Juris (1993) Latvijas zemkopība vides aizsardzības ietvaros. 35, 62–67
- Zutis Kārlis (1975) Rakstnieku Dr. Kārli Jannavu atceroties. 17, 44–45
- Žabko Oksana (2013/2014) Izšķirošie faktori privātās un publiskās partnerības politikas veidošanai un ieviešanai. 50, 42–51
- Žubeckis Edgars (1961) Augļu sulas cilvēka barībā. 4, 32–33
- Žubeckis Edgars (1984) Toronto latviešu tautas augstskola un Toronto latviešu ģimnāzijā. 26, 72–74

AKADĒMISKĀS DZĪVES IZDOŠANAS GADI

Izdošanas gads	<i>Akadēmiskās Dzīves Nr.</i>
1958.	1.
1959.	2.
1960.	3.
1961.	4.
1962.	5.
1963.	6.
1964.	7.
1965.	8.
1966.	9.
1967.	10.
1968.	11.
1969.	12.
1971.	13.
1972.	14.
1973.	15.
1974.	16.
1975.	17.
1976.	18.
1977.	19.
1978.	20.
1979.	21.
1980.	22.
1981.	23.
1982.	24.
1983.	25.

Izdošanas gads	<i>Akadēmiskās Dzīves Nr.</i>
1984.	26.
1985.	27.
1986.	28.
1987.	29.
1988.	30.
1989.	31.
1990.	32.
1991.	33.
1992.	34.
1993.	35.
1994.	36.
1995.	37.
1996./1998.	38.
1999./2000.	39.
2001.	40.
2002.	41.
2005./2006.	42.
2006.	43.
2007.	44.
2008.	45.
2009.	46.
2010./2011.	47.
2011./2012.	48.
2012./2013.	49.
2013./2014.	50.

AKADĒMISKĀ DZĪVE IN THIS ISSUE

Ilgars Grosvalds

Akademiska Dzive (Academic Life) for Knowledge and Native Land

The academic and social life at University of Latvia between 1919 and 1940 was facilitated in large part by various types of student organizations. The history, goals and characteristic features of each are briefly described and some of their most distinguished members identified. They were all closed after Soviet occupation of Latvia in 1940. Many of them however resumed their activities in exile in countries to which Latvians had fled during the Second World War, such as Germany and Sweden as well as in countries to which they later emigrated mainly to USA, Canada and Australia. This article describes the history of the academic journal Akademiska Dzive from its foundation in ASV by a group of Latvian student organizations to the present time. The idea for the journal originated in 1955 at a meeting of these organizations in Grand Rapids, Michigan and the first issue was published in 1958. Editors and some of the contributors in different periods of the journals existence are given as well as examples of some of the most notable articles published. In 2001 the editorial office of the journal moved from USA to Latvia and Gints Simanis became its editor. In 2006 Akademiska Dzive became an official publication of University of Latvia with Ainars Dimants as the Editor in Chief. The publications in the journal include articles on Latvian History, Economics, Culture, Linguistics, Literature, Science and Technology and Folklore

by specialists in these areas. Some of the articles also relate to University of Latvia and its History and that of its student organizations.

Andris Ambainis

My path in Science and Quantum Computing Research

This article describes my path as a researcher in mathematics and theoretical computer science. My interest in mathematics and programming started in middle school with mathematics competitions and popular books on programming. At the university, I started doing research in theoretical computer science. This led me to Ph.D. studies at University of California, Berkeley.

At Berkeley, I started working in a new field of research: quantum information. Quantum information combines quantum mechanics (which studies the laws of nature at the level of atoms and particles) with computer science, by using the effects of quantum physics for faster computing or more secure data communication. The main goal of my research is to determine what we can compute with a quantum computer and how quantum computers can be used to search large amounts of data.

In 2007, I returned to University of Latvia and started a quantum computing research group. We are collaborating with other leading European research groups in this field and have led two European research networks in quantum computing.

Gatis Bažbauers, Ineta Kurzemniece

Evaluation of Scientific Specialization in Different Fields of Research

Strategy for research, development and innovation requires the identification of a limited number of priorities for smart specialization and is an *ex-ante* pre-condition of the European Commission aimed at targeting of EU structural funds and well-thought out planning for their use. This paper identifies potential areas of specialization in Latvian research by a comparative assessment of this research with that in other new EU member states and in other countries of the Baltic region. Our assessment can be used by policy makers to identify potential areas for smart specialization in research, development and innovation.

The assessment is based on scientific publications indexed in the SCOPUS data base by examining all scientific fields and disciplines. The method used takes into account both the relative publishing activity and the citation ratios, and was similar to the approach taken in the OECD Smart Specialization Project. The results indicate that the highest achievements are in the field of material science. Our assessment also shows that there are several fields where the indicators are higher than the average when the data for Latvia are compared with those of other new EU member states and countries of the Baltic region. These fields are: agriculture, biochemistry, genetics and molecular biology, chemistry, medicine, neuroscience, immunology and microbiology, energy, engineering, mathematics, computer science, physics and astronomy, earth sciences, environmental science, social sciences, business administration, management and accounting.

We conclude that areas of specialization in research should be identified based on a combined assessment of achievements within the various scientific fields and disciplines. Comparison of indicators based on the number of publications and citations, and the dynamics of these indicators in the countries compared, as well as the availability of excellent researchers shows that the potential areas of scientific specialization for Latvia could be the following:

bio-economics, functional (advanced) materials science, new technologies in energy and health, smart technologies in engineering, and information and communication technologies.

Aija Zobena

National Identity: Global and Local Aspects

This paper examines the main ideas discussed in papers presented at the Sociology session of the 72nd Scientific Conference of University of Latvia. Several research projects under the National Research Program National Identity were undertaken at the Advanced Social and Political Research Institute of the Faculty of Social Sciences. Their focus was on the different dimensions of national identity. Researchers and doctoral students at University of Latvia investigate the different discourse strategies of national minorities, examine local practices in the context of global processes and study how the dimensions of these identities reflect the complexity of social structure in contemporary society. Finally the role of individual choices in the development of self-identity is discussed.

Inese Šūpule

National Peculiarities in Politics of Policy Planning in Latvia: Pretense and Unfulfillable Aspirations in Planning Documents as an Element in Nation's Governance

This paper addresses the planning policy in Latvia, which can often be characterized as a symbolic policy with little real or significant impact on people, bringing them no tangible advantages or disadvantages. At the same time the policy has attracted the attention of mass media and as result policy planning documents often have had only a symbolic function.

The author draws her conclusions from the research project *Impact Assessment of the Strategic Planning System in Latvia and the Guidelines for Development of the System of Political Planning* initiated by the State

Chancellery of Latvia and implemented by the Baltic Institute of Social Sciences, where she works. The study is based on 74 in-depth expert interviews with policy planners in state and municipal institutions, representatives of NGOs and their social partners, as well as a quantitative survey of state officials working as policy planners ($N = 426$). The total number of policy planning documents analyzed was 121.

Findings show that the main problems of the policy planning system in Latvia are at the level of implementation, particularly in the allocation of sufficient resources for the intended policy. Policy planning documents are therefore often based on wishful thinking without serious thought being given to their implementation.

Finally, it should be stressed that this pretense at action decreases the possibility that particular societal problems will be tackled in a substantive way. There is also a risk that everybody, including the initiators of the policy, will be deceived as a result.

Oksana Žabko

Key Determinants in Making and Implementation of Policy in Public-Private Partnerships

The paper compares seven EU member states – United Kingdom, France, Portugal, the Netherlands, Slovakia, Estonia and Latvia – and their experience with public-private partnerships (PPP) in their policies to provide public services. Three aspects of such partnerships were chosen for comparison: (1) political commitment, (2) legal PPP framework and (3) PPP supporting agencies. The results show that three factors are most important in implementing the application of PPP. Countries that are most advanced in application of PPP have: (1) constant, long term political stability and support towards PPP as a means of investment, (2) varied and stable political motives for supporting PPP initiatives and (3) well developed PPP supporting institutions such as competence centers and widespread application of standardized processes and documents.

Dace Līkane

Farm Succession and Resilience of Rural Communities in Latvia

The aim of my doctoral thesis Farm succession and rural communities resilience in Latvia is to develop a theory of farm succession in the framework of rural sociology, based on empirical data and analysis of theoretical arguments by scientists studying resilience in rural communities. The community development theory is evaluated and adapted for an in depth study of a selected community. A new (expanded) explanation of rural community resilience is proposed, the indicators from the study of selected rural communities are evaluated and their impact on future development of these communities examined. Results show that farm succession has a complex theoretical profile that is empirically legitimated and can be used as one of the indicators of resilience in rural communities.

My master thesis Farm succession in beef cattle farming in Latvia established the conceptual framework for farm succession and showed how succession resulted from the interaction between older and younger generations. The results obtained suggest areas for further research as for example what adaptive changes can be expected in farm succession in the future and how analysis of farm succession could be integrated into the measurement of rural community resilience. Also the link between external stress in the rural environment and its effect on succession and the relationship between social changes and changes in communities resilience should be examined. The sociological perspective on farm succession allows study of the various factors that influence succession. The ability to analyze the above correlations is significant for the development of science and agricultural policy.

To conclude farm succession can be considered an indicator of rural community resilience. It should be considered together with the ability to adapt to change that is acquired over time.

Evija Kļave, Aija Tūna

Small Rural Schools in Latvia as Resources for Community Development and Improving Quality of Life

The paper is based on the experiences gained during the implementation of the initiative Change Opportunities for Schools – Schools as community development resources by the non-governmental organization Soros Foundation Latvia and an evaluation study of the initiative which provides a comprehensive in-depth analyses of the development of the small rural schools in Latvia into community resource centers and coordinators of the local events. The initiative was started in 2009 when a large number of small, predominantly rural schools were in danger of closing as a result of the austerity measures due to fiscal and economic crisis and decreasing number of students from demographic decline and growing mobility of the population.

Almost 70 schools across the country received support for development into multifunctional educational, cultural and social support centers by increasing to new level partnerships with local decision makers, and representatives of municipal institutions, and private and non-governmental sectors. The goal of the initiative was to encourage small schools to use their physical and intellectual resources and potential to offer flexible, necessity based solutions to serve diverse needs of the local community with special emphasis on its most vulnerable groups.

The contribution of community schools to the quality of life are analyzed in the context of the rural development and community school experience in Latvia and in other countries. The results show that as a result of the new initiative contribution of the small rural schools to the development of the local community and improvement in the well-being and quality of life of local population in Latvia is a social and educational innovation with high potential. Insufficient current political and financial support, however, increases the sustainability risks of the model.

Andra Mieze

Students as Promoters of Healthy Nutrition, Examples from Latvian Eco-Schools

From a sociological perspective there is a lack of research studies that analyze children as promoters of *healthy nutrition*. This article aims to explore children's ability and some of the strategies they use to promote a healthy diet and the strategies that have been initiated or modified as a result of the social interactions with adults.

World Days of Action is one of the *Eco-Schools* global projects in which Latvian pupils can participate to promote their own healthy nutrition in cooperation with a variety of adults such as teachers, parents, NGOs agents, entrepreneurs, politicians etc. The pupils in their role as promoters of healthy nutrition were strongly influenced by adults who initiated and maintained a discourse about healthy food, and who thereby transformed, by these social interactions and communication, pupils (children's) views on nutrition.

In general, adults who participated in the activities of Eco-Schools as initiators and stimulators for pupils helped them to realize their social responsibility to act as promoters of healthy nutrition. However the discussion of healthy nutrition among pupils did not continue after adult participation was discontinued. As a result, in contemporary society children could not act effectively and independently to promote healthy nutrition without the help of adults.

Brigita Zepa, Evija Kļave, Inese Šūpule

The Strategy Used to Construct National Identity in Discourses by Minorities

The article presents results of analyses of in-depth interviews, to determine how minorities construct their national identity. The approach to study of national identity by Austrian researchers R. Wodak, R. De Cillia, M. Reisigl, K. Liebhart was used. In the analysis of text from the interviews, the different

strategies used to construct national identity were noted: constructive strategies, justification strategies and transformative strategies.

Renāte Cāne

Analysis of Discourse on the Communicative Function of Soviet Latvian Documental Films

With the development of communication science the role of communication in different social processes is better understood. The communicative aspects of documentary cinema are being researched more often – as opposed to looking only at films artistic values. Furthermore, better understanding of cinema as a mass medium has been developing as well; and communication researchers agree that the theories of mass communication and media can be applied to cinema as well as to TV, radio, print and other forms of communication. Traditionally research of Latvian documentary cinema has been largely based on art theory, with in-depth analysis of artistic criteria, cinema aesthetics, and means of expression. In this paper documentary cinema is analyzed from the perspective of communication science, with particular emphasis on the communicative functions of cinema as a mass medium, and the transformations in these functions in Latvia during the Soviet period from 1944 to 1990.

The aim of the research was to determine first which cinematographic tools of expression were used in documentary cinema of Soviet Latvia in order to implement its four main communicative functions namely ideological, informative, educational and teaching, and entertainment and secondly to evaluate the factors that influenced changes in these functions over time. The author has created a dedicated methodology to carry out this research and her analysis of discourse in documentary cinema is based on the four elements outlined by cinema and media researcher Carl Plantinga: *selection*, *order*, *emphasis* and *voice*.

It was found that all four discourse elements were used to carry out each of the communicative functions, however, the role and proportions of these elements in each function

varied. The most characteristic function of documentary cinema of Soviet Latvia was the ideological one, and it was implemented with a *selection* of materials, as well as with *voice* as tools to influence both content presentation and means of linguistic expression. The informative function of documentary cinema is based on picture and sound (as carriers of visual and audio information), therefore *selection* and *voice* are crucial elements for implementing this function as well. For the educational and teaching function the most important element is *emphasis* (not only in the use of visual and sound elements for emphasizing a particular concept within one film, but also ‘emphasis’ in a broader sense, as it relates to different educational campaigns). Entertaining materials in Soviet documentary cinema were often placed towards the end of a segment illustrating the relatively the minor, clearly unimportant role that entertainment function was assigned. Thus *order* is the most characteristic element in implementation of the entertainment function, although *selection*, as in the other mass media functions analyzed, was also used.

Viesturs Pauls Karnups

Latvian Agriculture from the Past to the Future: Insights from Economic History

From ancient times, Latvia has been an agricultural nation. For all that, in more recent Latvian agricultural economic history, where the Latvian farmer is a subject and not an object, in fact began in 1861 after the abolition of serfdom in the Tsarist Russian Empire. This enabled Latvian farmers to purchase land from the manor-estates and establish their own farms. By 1913, 39% of all land in Latvia belonged to Latvian farmers, with an average size of over 35 hectares. They were able to compete with the manor-estates (average size 2000–2500 ha) through the development of co-operatives. Up to the First World War (WWI), there was a slow movement from the production of grain crops towards animal husbandry, especially dairy and pig farming.

After WWI and the War of Independence, a massive land reform program took place in

Latvia. The manor-estates were expropriated and the land was divided into smaller farm holdings. Some 54 243 new farms were established with an average size of 17.1 ha. The movement towards dairy and pig farming gained pace and became the main form of agriculture in Latvia. Again, competitiveness on the European and world markets was maintained through the rapid expansion of co-operatives. Latvia had become basically an agricultural nation with over 60% of the population involved with agriculture. The main export products and therefore the main source of income for farmers were butter and bacon. In the 1920s, this concentration on animal husbandry meant that food grains and animal fodder were imported in large amounts. However, the Great Depression of 1929–1932, led to import substitution. Grain production, as well as other aspects of agricultural production, was subsidized by the Government and in the 1930s, Latvia became self-sufficient in cereals. In general, agricultural product exports during the interwar period were 35–50% of Latvia's total exports. Agriculture provided nearly 40% of Latvia's National Income in 1938. As well, 28% of Latvian industry was involved in the processing of agricultural products.

After Second World War (WWII) Latvia was occupied and annexed by the Soviet Union. Although Soviet propaganda during the first Soviet occupation (1940–1941) and immediately after WWII insisted that there will be no collectivization of agriculture, there were attempts to “voluntarily” force the establishment of collective farms (kolkhoz). This was resisted by Latvian farmers and the regime turned to terror and mass deportations as instruments to collectivize Latvian agriculture. By the beginning of 1949 only 12% of Latvian farmers had joined a kolkhoz. On 25 March

1949, mass deportations took place and 43 000 people were deported to Siberia. Terror worked and by 1950 98% of farmers had joined a kolkhoz. As result agricultural production fell and in some instances had not reached the pre-WWII level in the 1980s. As in the interwar period the main emphasis of Soviet Latvian agriculture was animal husbandry. Due to forced industrialization Latvia was becoming an industrialized state. By 1990, only 16% of the population was involved in agriculture. Nevertheless, agriculture was still important and some 82% of Latvian agricultural production was utilized by the Latvian food processing industry.

After regaining independence in 1991, Latvia undertook another large-scale land reform, transforming kolkhozes and sovkhozes (state farms) into individual land holdings once again through the restitution of land ownership to former owners and/or their descendants. Unfortunately, many of the new owners were city dwellers with little interest in farming. Up to 2000, agricultural production fell by an average of 7% per year. In 2000 only 9.5% of the population was engaged in agriculture and agriculture provided only 4.1% of GDP. Changes occurred in 2004 when Latvia joined the European Union (EU). By 2011, agriculture provided only 1.6% of GDP and employed 7.2% of the population. Nevertheless, Latvian agriculture is the mainstay of the Latvian food processing industry, which is the largest industrial sector in Latvia and employs 20% of the total workforce.

Latvian agriculture will never regain the dominant position it had during the interwar period, but the needs of the Latvian food processing industry will guarantee its sustainability over the longer term albeit in a much reduced form.